

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کودکی و مسجد

عنوان:

کودک و مسجد

تهیه:

دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد

گرافیک و فحه‌آرایی:

گروه هنری آساره

نوبت چاپ:

اول، تیر ماه ۱۳۹۴

نشانی:

قم، ۴۵ متری آیت الله صدوقی (ره)، ۲۰ متری حضرت ابوالفضل (ع)

پلاک ۱۰۳، دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد

کدپستی:

۳۷۱۳۱۶۳۴۳۱

تلفن:

۰۲۵-۳۲۹۲۳۸۳۵-۳۶

دورنگار:

۳۲۹۲۳۸۳۷

مرکز رسیدگی به امور مساجد
دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد

فهرست

به علت تغییرات احتمالی، فهرست در
مرحله آخر تهیه می‌شود.
در حال حاضر تعداد صفحات ۳۰۴
است که ۱۹ بند بدون پرتی می‌شود.

بخش اول

حضور کودک در مسجد از دیدگاه قرآن، سنت و فقه

کودک، قرآن و مسجد

سید مهدی بهشتی

مقدمه

مساجد، خانه خدا (صدوق، ۱۹۹/۱)، جایگاه پیام‌آوران الهی (نوری، ۳۶۳/۳) و منزلگاه پرهیزکاران است (قضاعی، ۲۳). مکانی که پایه‌گذاری آن مبتنی بر تقواست، «لَسَجِدُ أَسَسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ» (توبه، ۱۰۸). جایگاهی که محلّ کرنش و سجده و دعوت به ایمان خالصانه است: «أَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ» (اعراف، ۲۹). مکانی که در آن ذکر و یاد خدا فضای آنجا را پر کرده است: «يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا» (حج، ۴۰). خانه‌ای که به فرموده قرآن کریم، آباد کنندگانی جز خوبان ندارد: «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ» (توبه، ۱۸) «مساجد خدا را تنها کسانی باید آباد کنند که به خدا و روز قیامت ایمان دارند و نماز را به پا داشته و زکات می‌پردازند و جز از خدا نمی‌ترسند. امید است که آنان از ره‌یافتگان باشند.» بنابراین در این مأمّن الهی باید نیروهای مؤمن و معتقد رشد و پرورش یابند.

قرآن کریم قصد دارد با معرفی والدین موفق و کودکان شایسته، راه صحیح تربیت را به ما بیاموزد، تا به روش درست در تربیت دینی کودکان خویش بکوشیم و آن سرمایه‌ها را برای حفظ خود و جامعه اسلامی رشد دهیم تا از نور چشمان و سرسلسله متقین گردند و از اقامه‌کنندگان حقیقی نماز باشند «الدِّينَ إِنَّمَا مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا

الزَّكَاةَ وَآمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ» (حج/۴۱).

در تفسیر الدر المنثور ذیل آیه شریفه ی «قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ نَارًا» اینگونه بیان شده که وقتی پیامبر خدا، این آیه را تلاوت فرمود، اصحاب گفتند ای پیامبر خدا چگونه خانواده‌مان را از آتش، نکه داریم؟ ایشان فرمود: آنان را به آنچه خدا دوست دارد، امر کنید و از آنچه خداوند ناخوش دارد، نهی کنید (سیوطی، ۶/۲۴۴). و چه چیزی بهتر از مسجد رفتن و مسجدی کردن، که پیامد آن تقرب به خدا و ایمن یافتن اعضاء و جوارح فرد از معصیت است (مصباح الشریعه، ۱۲۰).

..... مسجد در قرآن

در قرآن کریم به عنوان بهترین کتاب هدایت، کلمه‌ی مسجد بیست و هشت بار آمده، که بیست و دو بار آن به صورت مفرد (مسجد) و شش بار هم به صورت جمع (مساجد) ذکر شده است. از بیست و دو مورد مفرد، پانزده مورد آن مقید به قید «الحرام» است، که مراد از همه آنها همان مسجد معروف و مقدس مسجدالحرام است که در مکه است. یک مورد هم مقید به قید «الاقصى» است که مراد از آن، اولین قبله گاه مسلمانان (مسجدالاقصى) در بیت المقدس می‌باشد. همچنین یک مورد دیگر هم مقید به قید «ضرار» است، که مقصود همان مسجد معروف به (مسجد ضرار) است که به دست منافقان در مدینه ساخته شده بود. بنابراین از بیست و دو مورد لفظ مفرد مسجد، هفده مورد در قرآن، مقید به این سه قید «الحرام، الاقصى، ضرار» است، که بیان شد و پنج مورد به صورت مطلق و بدون قید آمده است. اما کلمه مساجد که شش بار در قرآن وارد شده است، سه مورد از آن، مقید به قید «الله»، (مساجدالله) و سه مورد دیگر به طور مطلق (مساجد) بیان شده‌اند.

..... والدین دلسوز

تربیت دینی کودک، وظیفه‌ای است که بر گردن والدین نهاده شده و از آن بازخواست خواهند شد. در روایتی از وجود مبارک امیرمؤمنان علی علیه السلام در تفسیر آیه ششم سوره تحریم، نقل شده است که: «علموا أنفسکم و أهلیکم الخیر و أدبوهم»، به خودتان و خانواده‌تان خیر بیاموزید، که این همان تربیت است (سیوطی، ۶/۲۴۴).

شارع مقدس والدین را به تعلیم و تربیت کودکان (ابن شعبه، ۱۰۴ و ۱۱۵) و آموزش اعمال عبادی به اهل خانه (طه، ۱۳۲) امر کرده. حال باید دید که چه مکانی می‌تواند

برای این دو امر مهم، بهتر از مسجد که محبوب خدا و جایگاه عبادت و بندگی و خانه نورانی پروردگار است، باشد.

از جمله شخصیت‌هایی که در قرآن مجید ستایش شده است، حضرت اسماعیل است. خداوند به پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا» و یاد کن در کتاب خود اسماعیل را که بسیار در وعده صادق و پیامبری بزرگوار بود، او پیوسته خانواده‌اش را به نماز و زکات سفارش می‌کرد و نزد خداوند بنده‌ای پسندیده و مورد رضایت بود. (مریم، ۵۵) و در سوره‌ی طور می‌خوانیم که از بهشتیان می‌پرسند چطور شد که شما بهشتی شدید؟ آنها پاسخ می‌دهند: «إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنا مُشْفِقِينَ» (طور، ۲۶) ما نسبت به فرزندان و خانواده خویش دلسوز بودیم.

بنابراین باید تلاش کرد تا کودکان مؤمن پاک مسجدی را تربیت نمود و مسجد را مامن آنان قرار داد. تا مصداق بارز: «فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ» (توبه، ۱۰۸) باشند. در روایتی از پیامبر اکرم ﷺ نقل شده: تعلیم و تعلم نیز تسبیح خداوند است (ابوالفتوح رازی، ۱۴/۱۵۵) و مسجد بهترین محل تسبیح خدا، بر همین اساس می‌توان گفت هر کاری که برای ساختن نسلی دینی در مسجد صورت پذیرد، عبادت محسوب خواهد شد.

پس در این ورطه‌ی خطرناک دنیا و هواهای نفسانی انسان‌ها، باید به هوش باشیم تا خود و کودکانمان به سوی آتشی که هیزم‌های آن گنهکاران و سنگها هستند، کشانده نشویم و دستور خدای متعال را که فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ» (تحریم، ۶) آویزه‌ی گوش کنیم.

..... کودک مسجدی در قرآن

حال قصد داریم به مواردی که قرآن کریم نقش کودک و مسجد را نمایان ساخته است، اشاره کنیم.

..... پدر و پسر، خادم مسجد

خدمت به مسجد، افتخاری است بزرگ که هر کس لیاقت این خدمت را نمی‌یابد. خادمان مسجد در قرآن، پیامبران و اولیای الهی هستند، اما نکته ای که چند مرتبه در این کتاب آسمانی به آن عنایت شده، این است که خداوند به حضرت ابراهیم ؑ

و فرزندش وظیفه‌ای را می‌دهد که حاکی از اهمیت این مسئولیت و اهمیت مسئولان آن است. چرا پروردگار بکتا مسئولیت خدمت‌گزاری بهترین مسجد را به اسوه توحید و فرزند خردسالش می‌دهد؟ و می‌فرماید: تو و فرزندت اسماعیل مسجد و خانه‌ی خدا را پاکیزه کن، «عَهْدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ» (بقره، ۱۲۵).

..... دخترِ عابده

مادر مریم علیها السلام، صاحب فرزند نمی‌شد، نذر کرد که اگر صاحب فرزند شود، او را به خدمت مسجد بگمارد (آل عمران، ۳۵). خداوند به او فرزندی داد. اما وقتی به دنیا آمد معلوم شد که دختر است، با نگرانی گفت: اینکه دختر است! و ورود دختر به جمع خدمتگزاران بیت المقدس که همه پسر هستند، بس مشکل است (آل عمران، ۳۶). حضرت زکریا که شوهر خاله‌ی مریم بود، با قبول سرپرستی او نگرانی مادر را رفع کرد. از این به بعد مریم کوچک در مسجد و تحت نظارت زکریای نبی پرورش یافت. وقتی مریم به نوجوانی رسید، به عبادت و بندگی خدا عشق می‌ورزید. قرآن می‌فرماید: هرگاه زکریا وارد معبد می‌شد، مریم را در حال عبادت می‌دید و جالب‌تر این که می‌دید غذای مطبوعی در کنار محراب او آماده است، پرسید: این غذا از کجا آمده است؟ مریم گفت: «هذا من عندالله». (آل عمران، ۳۷)

..... دعا برای طلب فرزند مؤمن مسجدی

وقتی حضرت زکریا مریم را دید که در محراب عبادت مسجد عاشقانه عبادت می‌کند، و با خدای خویش راز و نیاز می‌کند و فرشتگان برای او غذای آسمانی می‌آورند؛ اینجا بود که دست به دعا برداشت و با کمال خضوع گفت: خدای من! به من فرزندان و ذریه‌ای پاک مرحمت فرما! «هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً» (آل عمران، ۳۸). خداوند دعای او را مستجاب فرمود و یحیی را به او عطا فرمود (آل عمران، ۳۹).

..... بشارت فرزند در محراب عبادت

چه رابطه زیبایی است میان بشارت کودک صالح و مسجد و محراب و دعای والدین. پس از اینکه حضرت زکریا کودک پاک از خدا خواست، درحالی که او در محراب به نماز ایستاده بود، فرشتگان او را ندا دادند؛ که خداوند تو را به (فرزندی به نام) یحیی بشارت

می‌دهد که تصدیق‌کننده‌ی (حقانیت) کلمه‌ی الله (حضرت مسیح) است و سید و سرور و خویش‌نار (از زنان) و پیامبری از صالحان است (آل عمران، ۳۹).

..... برداشتی تازه

قرآن کریم می‌فرماید: «یا بَنی آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» (اعراف، ۳۱) ای فرزندان آدم! نزد هر مسجد (به هنگام نماز، لباس و زینت‌های خود را بپوشید. از سوی دیگر می‌فرماید: «الْمَالُ وَ الْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» (کهف، ۴۶)، مال و فرزند زینت زندگی دنیایی هستند. پس شاید بتوان گفت که هرگاه به مسجد می‌روید، فرزندان خود را به مسجد ببرید تا با محیط عبادت خو بگیرند و مقداری از مال خود را به مسجد ببرید، تا محرومان بهره ببرند (قرائتی، ۵۱/۳).

کتابنامه

۱. این بابویه، محمد بن علی: من لایحضره الفقیه، مصحح: غفاری، قم، انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳.
۲. ابوالفتوح رازی، حسین بن علی: روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۴۰۸.
۳. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی: تحف العقول، مصحح: غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴.
۴. امام صادق علیه السلام: مصباح الشریعه که منسوب به ایشان است، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۰.
۵. سیوطی، عبدالرحمان بن ابی بکر: الدر المنثور فی تفسیر القرآن، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴.
۶. قضای، محمد بن سلامه: شرح فارسی شهاب الاخبار، مصحح: حسینی ارموی، تهران، مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۱ ش.
۷. قرائتی، محسن: تفسیر نور (۱۰ جلدی)، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۹.
۸. نوری، حسین بن محمد تقی: مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل‌البتیت، ۱۴۰۸.

سهم کودکان از احکام نماز و مسجد

سید مهدی بهشتی

مقدمه

به تحقیق می‌توان گفت هیچ دینی به اندازه دین مبین اسلام، برای تولید و تربیت نسلی سازنده، برنامه و احکام ارائه نداده است. با نگاهی گذرا به احکام نماز و مسجد خواهیم یافت که در این موضوع بس بزرگ، می‌توان سهمی قابل توجه برای کودکان یافت؛ سهمی که نشان دهنده اهمیت این قشر از دیدگاه شارع مقدس است. چرا که این دوران مقدمه و پیش زمینه‌ای برای تربیت دینی شمرده شده و تأکید فراوانی بر تمرین کودکان به اعمال عبادی و تربیتی دارد.

تربیت دینی

می‌دانیم که دین اسلام، برخلاف اغلب روانشناسان غربی که تربیت را از بدو تولد می‌دانند، تربیت دینی کودک را قبل از تولد و چه بسا پیش از انعقاد نطفه می‌داند.^۱ بر این اساس، احکامی را در این راستا برای مسلمانان قرار داده، تا والدین تربیتی تدریجی همراه با محبت و تشویق و ترغیب کودک به دینداری و انجام فرائض دینی را برای فرزندان خویش در دستور کار خود قرار دهند.

بنابراین باید در نظر داشت که برای مسجدی بارآوردن کودک و انس کودک با نماز، والدین به طی چنین مسیری تا بلوغ کودک، نیازمند می‌باشند. زیرا کارآمدترین و

۱. قال رسول الله ﷺ: الْمَقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ. التوحيد؛ ص ۳۵۶.

پربازده‌ترین مرحله پرورش کودک، مطابق با اخلاق اسلامی و عادات نیکوی فردی و اجتماعی، دوران کودکی اوست؛ زیرا کودک در چنین مرحله‌ای، آمادگی پذیرش هرگونه اخلاق و آداب و عادات را به راحتی‌ترین وجه دارد.

انجام مداوم تکالیف دینی و برخی از اعمال عبادی در اسلام به ویژه نماز، به مشق و تمرین در دوران کودکی نیاز دارد، تا پس از طی مراحل رشد جسمانی و رسیدن به حد بلوغ، در برگزاری آن احساس سنگینی و مسامحت بی‌جا به وجود نیامده و احیاناً منجر به ترک آن نگردد.

..... اهمیت احکام کودکان

با ورق زدن ابواب فقهی، خواهیم دید که در شماری از احکام شریعت، به بیان احکام کودک اختصاص داده شده است و فقها براساس منابع، به تفصیل در زمینه کودک و احکام شرعی مربوط به آن در ابواب مختلف فقه پرداخته‌اند. حتی در بیان احکام کودک، او را به ممیز و غیر ممیز و دختر و پسر تقسیم نموده‌اند. در این میان احکام مربوط به عبادات، به ویژه احکام نماز و مسجد، از اهمیت دوچندانی برخوردار است؛ چرا که از گستردگی بیشتر و تفصیلات دوچندانی برخوردار است.

..... احکام نماز کودکان

می‌دانیم که کودک نابالغ تکلیف ندارد، به همین سبب برای عدم انجام اعمال، مواخذه هم نخواهد شد. اما عبادات کودک در صورتی که درست انجام شده باشد، مورد قبول شارع است (یزدی، ۱۴۰۹، ۱/۷۴۱، م. ۳۵). در مورد نماز کودک در ابواب فقه مسائل بسیاری ذکر شده است، که به مواردی از آن در زیر اشاره می‌کنیم:

احکام تقلید: صحت تقلید کودک ممیز (خوبی، ۱، ۷/۱۴۱۰، م. ۵)، صحت باقی ماندن بر مرجع تقلید اعلم انتخابی، قبل از بلوغ که الان زنده نیست (همان).

واداشتن کودک به نماز: تمرین دادن کودک ممیز بر تمام عبادت‌ها، مستحب است (یزدی، ۱۴۰۹، ۲/۲۱۷، م. ۲)، استحباب تمرین به نوافل و عادت دادن اطفال به آن (خوبی، ۱۴۱۰، ۱/۲۱۲، م. ۲۳۸)، استحباب سخت‌گیری به کودکان، پس از هفت سالگی برای مسائل عبادی واجب (یزدی، ۱۴۰۹، ۲/۲۱۷، م. ۲)، استحباب از خواب بیدار کردن نابالغ برای نماز (گلیایگانی، ۱/۵۲۷، م. ۵۱).

احکام مکان نماز کودک: کراهت ایستادن زن برای نماز، جلوتر یا هم ردیف پسر

نابالغ (خمینی، ۱۴۸/۱، ۸م).

اذان و اقامه کودک: اذان و اقامه کودک برای جماعت، یا برای کسی که می‌شنود، یا می‌شنود و تکرار می‌کند کافی است (یزدی، ۶۰۸/۱، فصل ۱۷).

پوشش در نماز: بطلان نماز پسر بچه با لباس طلا و حریر (خویی، ۱۴۹/۱، ۳۵م و خمینی، ۵۶۷/۱، ۴۰م)، پوشش دختر بچه در حال نماز، همانند پوشش زنان بالغ است؛ ولی پوشاندن سر و گردن بر او واجب نیست (همان، ۱۴۲/۱، ۵م)، استحباب پوشاندن موهای دختر بچه در حال نماز (یزدی، ۵۷۴/۱).

نماز جماعت: جواز یا عدم جواز اقتدای کودک به کودک در نماز (گلیپاگانی، ۲۵۳، ۱۴۶۲م و خویی، ۲۲۸/۱، الفصل الثالث)، عدم صحت امامت جماعت کودک برای افراد بالغ (خمینی، ۲۷۴/۱، القول فی...)، پذیرفته شدن شرعی نماز جمعه کودک (همان، ۲۳۷/۱، ۲م)، کراهت قرار دادن کودک در صف اول نماز جماعت، هر چند که کودک متمیز باشد (یزدی، ۸۰۹/۱، ۱۸م)، ایستادن کودک متمیز در صف جماعت، اگر طوری باشد که اتصال افراد فقط با او برقرار شود: بدین صورت است که تازمانی که باطل بودن نمازش معلوم نباشد، ایستادن او در صف جماعت اشکالی ندارد (یزدی، ۷۸۲/۱، ۲۲م) یا اگر احتمال بدهیم که کودک به نظر خودش نمازش را صحیح می‌خواند، وجودش در صف جماعت، اتصال بالغین را به هم نمی‌زند. (خویی، ۲۲۷/۱، ۳۰۸م).

..... احکام کودکان و مسجد

بردن کودکان به مسجد: از آنجا که روایاتی چون؛ جنبوا مساجدکم مجانیکم و سببناکم... مبنی بر جلوگیری کردن از حضور کودکان در مسجد، وجود دارد (صدوق، ۲۳۷/۱)، براین اساس است که عده‌ای از فقهای بزرگ، فتاوی کراهت ورود کودکان به مسجد را صادر نموده‌اند و از آن بالاتر، فراهم کردن زمینه ورود کودکان به مسجد هم مکروه شمرده شده است (یزدی، ۶۰۰/۱، س ۱۵)، لذا لازم به ذکر است این روایات شامل کودکانی است که در مورد نشست و برخاست خود و شیطنت و شلوغ کاری، بسان دیوانگان عمل می‌کنند و در صورت حضور در مسجد، موجب آلودگی و ناپاکی و یا ایجاد بی‌نظمی غیر متعارف در مسجد می‌شوند. البته این احتمال هم وجود دارد که در جامعه آن روز، با توجه به شرایط و عدم امکاناتی از قبیل پوشاک مناسب برای فرزندان، حضور کودکان چه بسا موجب آلودگی مسجد و حاضرین در مسجد می‌گردیده، که تطهیر آن هم مشکلاتی در برداشته است.

طبق نظر فقیه بزرگوار شهید ثانی (ره)، مراد کودکانی است که به طهارت آنان اعتمادی نیست، یا این که خوب و بد را تشخیص نمی‌دهند. اما کودک ممیزی که طهارت او مورد وثوق بوده و خودش نیز بر نمازها مواظبت می‌نماید، کراهیتی بر آن متوجه نیست، بلکه سزاوار است او را به آمدن مسجد تمرین داد. همچنان که لازم است برای نماز تمرین و عادت داده شود (عاملی، ۹۶/۱) و نیز علامه مجلسی در ذیل این روایت می‌فرماید: اگر ترس از نجس کاری کودک نباشد و اینکه مقصود او از حضور در مسجد اقامه نماز باشد، نه تنها حضور او مکروه نیست، بلکه مستحب هم هست و تمرین دادن او محسوب می‌شود و هیچ ایرادی نخواهد داشت (مجلسی، ۳۵۰/۸۰).

قابل توضیح است که در مأخذ دینی شاهد هستیم که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله (صدوق، امالی، ۴۳۸) و اصحاب نیز کودکان خود را به مسجد می‌آورده‌اند (طبرسی، ۲۰۷/۱). نه تنها کودکان سه چهار ساله، بلکه زنان اصحاب با کودکان شیرخوار خود در نمازهای جماعت حاضر می‌شدند (کلینی، ۴۸/۶ و بخاری، ۱۳۹۷/۱). بنابه روایات حتی در یک مورد، نشانی از این امر وجود ندارد که پیامبر رحمت بر آنان و یا بر والدین آنان نهیب زده، یا نسبت به آوردن کودک ایشان به مسجد، اعتراض فرماید؛ بلکه برعکس، عموماً عکس‌العمل‌هایی که حاکی از تشویق و رضایت است، از جانب آن حضرت مشاهده می‌شود.

کودکان جنب در مسجد: احتیاط واجب آن است که کودکان جنب را وارد مسجد نکنند. (یزدی، ۲۸۸/۱، م ۶).

بنابراین، بنابه مطالب بالا به اهمیت دوران کودکی از منظر اسلام پی خواهیم برد، آنچنانکه وضع احکام گوناگون در ابواب مختلف فقهی را در پی داشته است.

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی: التوحید، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۹۸ق.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی: من لایحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی: امالی، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۰ق.
۴. بخاری، محمد بن اسماعیل: صحیح بخاری، ریاض، بیت الافکار الدولیه، ۱۴۱۹ق.
۵. رهبری، حسن: مسجد نهاد عبادت و ستاد ولایت، تهران، دبیرخانه کانونهای

مساجد، ۱۳۸۰.

۶. خانه کودک، احکام ما و کودکان: قم، موسسه چاپ الهادی، ۱۳۷۶ ش.
۷. خمینی، روح الله موسوی، تحریر الوسیله: قم، دارالعلم، بی تا.
۸. خوبی، سید ابوالقاسم: منهاج الصالحین: قم، مدینه العلم، ۱۴۱۰.
۹. طبرسی، احمد بن علی: الاحتجاج علی اهل اللجاج، مشهد، مرتضی، ۱۴۰۳ ق، چ اول.
۱۰. عاملی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی بن احمد: الروضه البهیة، قم، اسماعیلیان، ۱۳۷۵ ش.
۱۱. کلینی، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق، چ چهارم.
۱۲. گلپایگانی، سید محمد رضاموسوی: مجمع المسائل، قم، دارالقرآن الکریم، ۱۴۰۹ ق.
۱۳. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی: بحار الانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۱۴. یزدی، سید محمد کاظم: العروه الوثقی، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۹.

سیره رسول گرامی اسلام ﷺ در برخورد با کودکان در مسجد

سید مهدی بهشتی

در آموزه‌های دینی ما تربیت مذهبی کودک، از پیش از تولد تا شکل‌گیری شخصیت، امری تدریجی است، تا انسان بتواند با رعایت موازین و شریعت، پرورش دهنده‌ی فرزندی صالح و پیشوای پرهیزکاران^۱ باشد، که مورد رضای خدای متعال است.

مسجد اولین پایگاه منسجم رسول اکرم ﷺ پس از استقرار حکومت بود، بنابراین مأمونی برای اعمال عبادی، سیاسی، نظامی، آموزشی و رسیدگی به امور مسلمین از جانب رسول گرامی اسلام بنا گردید. از این رو کارهای مهم و سرنوشت ساز جامعه در این محل صورت می‌پذیرفت.

یکی از نقش‌های مهم مسجد در جامعه‌ی بنا شده توسط رسول اکرم ﷺ، ایفای نقش در امور تربیتی و فرهنگی بود، چرا که در زمان رسول اکرم ﷺ و در عصر جاهلیت، حلقه‌های آموزش قرآن، تعالیم اسلامی، خواندن و نوشتن که پیش از آن در جزیره العرب جایگاهی نداشت، شکل گرفته بود. (میانجی، مکاتیب الرسول، ۱/۱۰۸)

این آموزش‌ها نه تنها مختص به سنّ خاصی نبود، بلکه از کودک و جوان گرفته تا پیران را در این میدان فرهنگی جمع کرده بود و به آموزش و پرورش آنان می‌پرداخت. در ماجرای پس از پیروزی جنگ بدر، پیامبر اکرم ﷺ تصمیم گرفت اسیران را در ازای پرداخت فدیة مالی آزاد کند، عده‌ای را هم که تمکن مالی نداشتند، ولی با سواد بودند،

دستور داد تا هر کدام از ایشان به ده پسر بچه از فرزندان انصار به طور کامل خواندن و نوشتن بیاموزند و سپس آزاد شوند. (واقعی، المغازی، ۱/۱۲۴) و این آموزش‌ها در مکانی غیر از مسجد، به عنوان پایگاهی استوار در تولید نسلی سازنده برای آینده اسلام نبود.

وقتی به سیره رفتاری پیامبر و حضرات معصومین علیهم‌السلام در مواجهه با کودکان می‌نگریم، خواهیم یافت که ایشان به دنبال تربیت دینی کودکان و جذب و چشانیدن لذت‌خامحوری از طفولیت به ایشان بوده‌اند. در آن هنگام که کودکان را برای نام‌گذاری و تبرک خدمت رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌آوردند، ایشان کودک را بر زانوان خود می‌نشاندند و با عطف و مهربانی با او سخن می‌گفتند. حتی روزی کودکی لباس رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را نجس کرد و حضرت مانع از بلند کردن او از روی پای خود و تندى با او شدند (طباطبائی، سنن النبى، ۳۸).

پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم هم خود همواره به این نوع تربیت دینی در مورد کودکان، اهتمام داشتند و هم به پدران و مادران دستور می‌دادند که با این روش عمل نمایند. ایشان می‌فرمود: فرزندان خویش را گرمی بدارید و احترام کنید و آنها را نیکو تربیت نمایید، تا از پرتو آن مورد آموزش و بخشش خداوند قرار گیرید. (طبرسی، مکارم الاخلاق، ۲۲۲).

بنابه روایات و سیره رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم ایشان کودکان خویش را به مسجد مشایعت کرده و نیز دیگران را تشویق به همراهی با کودکان برای حضور در مسجد می‌نمود سیره رسول گرمی اسلام، حاکی از رفتارهایی است که باعث جذب دو چندان کودکان به این محفل نورانی می‌شود، تا اینگونه پیوند کودک و مسجد شکل گیرد.

هنگام نماز عشا فرا رسیده بود، رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در حالی که حسن - یا حسین - را به دوش گرفته بود، وارد مسجد شد و از روی شانه خود به زمین گذاشت و تکبیر نماز را گفت. یکی از سجده‌های نماز را خیلی طول داد. راوی می‌گوید که من زودتر سر از سجده برداشتم، ناگهان مشاهده کردم که کودک بر پشت پیغمبر اکرم نشسته و پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم همچنان در سجده است. این بود که من به منظور متابعت از آن حضرت، دوباره سر به سجده نهادم. پس از آنکه رسول خدا نماز را سلام داد، مأمومین گفتند: یا رسول الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم! چنین سجده طولانی (در نماز جماعت) از شما ندیده بودیم! ما پنداشتیم پیش‌آمدی رخ داده و یا در حال سجده، وحیی بر شما نازل شده است؟ رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: هیچ يك از این احتمالات در کار نبود، بلکه فرزندم در حال سجده بر

پشتم سوار شد، نخواستم در سر برداشتن از سجده شتاب کنم، آنقدر صبر کردم تا طفل، خودش از پشتم پیاده شود. (نسائی، السنن الکبری، ۱/۱۷۱).

به طور مکرر داستان‌هایی از این دست در سیره رسول اکرم و امیرمؤمنان به چشم می‌خورد، که حامل پیام‌هایی برای ما خواهد بود.

نخست: اینکه همراهی فرزندان با خود به مسجد نه تنها ناشایست نیست، بلکه بسیار پسندیده و روشی تربیتی است. حتی امیرمؤمنان علیه السلام برای امور غیرعبادی خود نیز کودکان را همراه خود به مسجد می‌بردند، (طبرسی، الاحتجاج، ۱/۲۰۷). به تعبیر استاد قرائتی در تفسیر آیه شریفه «خذوا زینتکم عند کل مسجد» (اعراف/۳۱)، خدای متعال همراه داشتن زینت‌ها را هنگام رفتن به مسجد توصیه نموده است، در حالیکه خود قرآن کریم فرزند را زینت معرفی کرده^۱ (قرائتی، تفسیر نور، ۳/۵۱).

دوم: برای همراهی کودکان در راه مسجد، لازم است از روش‌های جذاب استفاده کرد تا کودکان برای رفتن به مسجد ترغیب شوند، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و اله) نوه‌های خود را برای بردن به مسجد روی دوش خویش می‌نشانده (صدوق، امالی، ۴۳۸) و گاهی اوقات در راه مسجد با کودکان بازی می‌کرد (نیشابوری، داستانها و حکایتهای مسجد، ۱۹).

سوم: ارزش و اهمیت کودکان در مسجد از کهنسالان به مراتب بالاتر است، چرا که در سیره نبوی می‌بینیم، ایشان هنگام گریه کودک نماز را سریع خوانده (کلینی، الکافی، ۴۸/۶ و بخاری، صحیح، ۱۳۹۷۱) و هنگام نشستن حسنین بر کمر مبارک، نماز را آهسته‌تر خواند. (صدوق، من لایحضره الفقیه، ۱/۳۹۱)

چهارم: پس از بازگشت از مسجد، اولیاء از آموخته‌های مسجدی او سؤال کنند. امام حسین در دوران کودکی پای منبر رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌نشست و هر آنچه را که پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرمود، حفظ کرده و در خانه برای مادرش فاطمه زهرا علیها السلام بازگو می‌کرد (قمی، سفینه البحار، ۱/۲۵۴).

پنجم: شایسته است وقتی فرزندان را به مسجد می‌بریم، کنار خود نشانده و مورد تشویق قرار دهیم، عروه باریقی نقل می‌کند رسول اکرم صلی الله علیه و آله در مسجد حسنین را در کنار خود نشانده بود و گاه آنان را می‌بوسید. (مجلسی، بحار الانوار، ۴۳/۳۱۴) و آنها را به

۱. الْمَالُ وَ التَّبَوُّنُ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَ خَيْرٌ أَمَلًا (کهف/۴۶)

سینه می‌چسبانید و می‌بوید (فیروزآبادی، فضائل الخمسه من صحاح السنه، ۱۹۵/۳). در ماجرای دیگر، نقل شده است که امیر المومنین علیه السلام در مسجد حضور داشت که ناگاه دو کودک خود را دید که وارد مسجد می‌شوند، ناگاه از جای خویش برخاست و به استقبال ایشان رفت و هر دو را در آغوش گرفت (حلی، کشف الیقین، ۳۱۲).

ششم: در مسجد برای کودکان احترام قائل شویم، آنان را در بهترین جایگاه قرار داده و تکریم نماییم، بنابه روایات، بارها مشاهده شده بود که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در هنگام سخنرانی، حسنین را با خود بر روی منبر می‌برد و آنان را روی زانوان خویش می‌نشاند. حتی در نقلی تاریخی است که امام حسن بر دوش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم به گونه‌ای نشسته بود که پاهای خود را روی سینه مبارک پدر بزرگ آویخته بود تا جایی که برق خلخال هایش از انتهای مسجد نمایان بود. (مجلسی، بحار الانوار، ۲۰۵/۳).

هفتم: برای کودکان خاطره‌ای خوش از مسجد رقم زنیم، در یکی از روزها، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حال خطابه بود که ناگهان دید حسنین با جامه‌های سرخ وارد مسجد شدند و در حالی که می‌دویدند به زمین افتادند. پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم از منبر فرود آمد و آنها را در آغوش گرفت و دوباره به منبر رفت و آن دو را بر روی پای خود نشاند (ترمزی، صحیح، ۳۰۶/۲).

کتابنامه

۱. احمدی میانجی، علی، مکاتیب الرسول، ۱۴۱۹، قم، دارالحدیث.
۲. بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، ۱۴۱۹ق، ریاض، بیت الافکار الدولیه.
۳. ترمزی، محمد بن عیسی، صحیح سنن الترمزی، ۱۴۲۰ق، ریاض، مکتبه المعارف للنشر و التوزیع، ج اول.
۴. حلی، حسن بن یوسف، کشف الیقین فی فضائل امیرالمومنین، ۱۴۱۱ق، تهران، وزارت ارشاد اسلامی.
۵. صدوق، من لایحضره الفقیه، ۱۴۰۴ق، قم، جامعه مدرسین، ج دوم.
۶. صدوق، امالی، ۱۴۰۰ق، بیروت، اعلمی، پنجم.
۷. طباطبائی، سید محمد حسین، آداب و سنن و روش رفتاری پیامبر گرامی اسلام، ترجمه حسین استاد ولی، ۱۳۸۱ش، تهران، پیام آزادی، ج سوم.
۸. طبرسی، احمد بن علی، الاحتجاج علی اهل اللجاج، ۱۴۰۳ق، مشهد، مرتضی، ج اول.

۹. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، ۱۳۷۰ ش، قم، شریف رضی، ج چهارم.
۱۰. فیروزآبادی، سید مرتضی، فضائل الخمسه من صحاح السنه، ۱۳۹۲ ق، تهران، اسلامیه، ج دوم.
۱۱. قرآتی، محسن، تفسیر نور، ۱۳۸۹ ش، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ج چهارم.
۱۲. قمی، عباس، سفینه البحار و مدینه الحکم و الآثار، ۱۴۱۴ ق، قم، اسوه، ج اول.
۱۳. کلینی، الکافی، ۱۴۰۷ ق، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج چهارم.
۱۴. نسائی، احمد بن شعیب، السنن الکبری، ۲۰۰۱ م، موسسه الرساله، بیروت.
۱۵. نیشابوری، غلامرضا، داستانها و حکایت‌های مسجد، ۱۳۷۶ ش، قم، سید جمال الدین اسدآبادی، ج دوم.
۱۶. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ۱۴۰۳ ق، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ج دوم.
۱۷. واقدی، محمد بن عمر (م ۲۰۷)، المغازی، تحقیق مارسدن جونس، ۱۹۸۹/۱۴۰۹، بیروت، موسسه الاعلمی، الثالثه.

حکمة فقهی حضور کودکان در مسجد

سید مصطفی بهشتی

مسجد به عنوان مهمترین پایگاه دینی مسلمانان، همواره پذیرای اقشار گوناگون مردم در هر رتبه و جایگاه و سنّ و سالی است. در این راستا، یکی از مسائل مطرح این است که آیا اسلام محدودیت سنّی برای ورود کودکان به مسجد در نظر گرفته است و اگر چنین محدودیتی وجود دارد، آیا شامل تمامی کودکان می‌شود و یا اینکه قید و بند و تبصره‌ای در این مورد وجود دارد؟

پاسخ اجمالی به این سؤال این است که برخی از فقها، براساس روایتی از پیامبر ﷺ و امام صادق علیه السلام، آوردن کودکان را به مسجد، مکروه دانسته‌اند؛ اما در کنار چنین فتوایی، تعدادی از فقیهان شیعه این کراهت را مخصوص گروه خاصی از کودکان دانسته و آوردن دیگر کودکان را نه تنها مکروه نمی‌دانند، بلکه دارای اولویت و یا استحباب و گاه واجب معرفی کرده‌اند.

..... بخش اول: فتاوی مراجع معاصر

مراجعه به فتاوی مراجع معاصر، نشان می‌دهد برخی از فقها به صورت کلی فتوای به کراهت داده‌اند و هیچ قیدی برای آن بیان نکرده‌اند. برخی دیگر، فتوای کراهت را مقید به گروه خاصی از کودکان (نظیر کودکانی که احتمال رود مسجد را نجس کنند و یا آداب مسجد را مراعات نکنند) می‌دانند. برخی هم در کنار چنین قیدهایی، فتوا داده‌اند که آوردن دیگر کودکان مستحب و گاه واجب است.

تقریباً همه مراجع در رساله خود چنین آورده‌اند: «راه دادن کودک و دیوانه به مسجد مکروه است» (مسأله ۹۱۵، رساله امام ره)

اما بعد از بیان این مسأله برخی از فقها اضافاتی دارند که در ذیل بیان می‌شود:

آیت الله بهجت، استحباب جلوگیری از ورود کودکان را به مسجد، مخصوص کودکان غیر ممیزی می‌داند که مراعات آداب مسجد را نمی‌کنند.

آیت الله سیستانی، کراهت ورود کودکان به مسجد را تنها در مورد کودکانی می‌داند که موجب زحمت نمازگزاران شوند و یا احتمال رود ایشان مسجد را نجس کنند. در غیر این صورت، مانعی ندارد بلکه اولویت دارد. (مسئله ۹۰۱)

آیت الله فاضل، ورود کودکان به مسجد را به شرط آنکه مزاحمتی ایجاد نکنند و باعث علاقه‌مندی آنها به نماز شود، مستحب می‌داند.

آیت الله مکارم نیز ورود کودکان به مسجد را با همان دو شرط، یعنی موجب مزاحمت نشده و نیز باعث علاقه‌مندی آنها به نماز شود، مستحب بلکه گاه واجب معرفی می‌کنند. (آیت الله مکارم ۸۳۹)

..... بخش دوم: دیدگاه و فتوای علمای پیشین

دیدگاه اول: کراهت

بسیاری از علمای پیشین، به دلیل وجود دو روایت در این باب، فتوای به کراهت حضور کودکان را به مسجد داده‌اند. این بزرگان عبارتند از: شیخ طوسی در النهایه و المبسوط، ابن ادریس حلی در السرائر، محقق حلی در المعتمر، علامه حلی در المنتهی و نهایة الاحکام و التذکره، شهید اول در الدروس، البیان، الذکری، النقلیة، فیض کاشانی در مفاتیح الشرایع و سیّد یزدی در العروة الوثقی.

دیدگاه دوم: اباحه

برخی از علما نیز با اینکه در مقام بیان مسئله بوده‌اند، اما حکم به کراهت این امر نکرده و مانعی برای آوردن و حضور کودکان به مسجد مطرح نکرده‌اند. این بزرگان عبارتند از: محقق حلی در الشرائع و المختصر النافع، علامه حلی در إرشاد الاذهان و محقق سبزواری در کفایة الاحکام.

دیدگاه سوم: اختصاص کراهت به گروه خاصی از کودکان و استحباب حضور ما

بقی کودکان به مسجد

برخی از بزرگان نیز کراهت حضور کودکان به مسجد را، تنها مخصوص کودکانی می‌دانند که احتمال دارد مسجد را آلوده به نجاست کنند. اما مابقی کودکان که در این زمینه قابل اعتماد هستند، نه تنها حضور ایشان به مسجد مکروه نیست، بلکه مستحب هم هست؛ چراکه آوردن آنها به مسجد، می‌تواند تمرینی برای انجام عبادات به حساب آید و واداشتن آنها به عبادت به صورت تمرینی، خود از مستحبات است. این بزرگان عبارتند از:

محقق کرکی در جامع المقاصد، شهید ثانی در مسالک الافهام و الروضه البهیة، صاحب مدارک در المدارک، مقدّس اردبیلی در مجمع الفائده و البرهان، همچنین مجلسی اول در روضة المتقین و علامه مجلسی در بحار الانوار این مطلب را نقل و پذیرفته‌اند.

..... بخش سوم: مستند فتوای کراهت

مستند این فتوا دو روایت هم مضمون است که در چندین کتاب کهن روایی شیعه آمده است.

روایت اول

«قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام جَنَّبُوا مَسَاجِدَكُمْ الْبَيْعَ وَالشَّرَاءَ وَالْمَجَانِينَ وَالصَّبِيَّانَ وَالْأَحْكَامَ وَالضَّالَّةَ وَالْحُدُودَ وَرَفَعَ الصَّوْتِ. امام صادق عليه السلام فرمودند: مسجدهای خود را از خرید و فروش و دیوانگان و کودکان و قضاوت و جستن گمشده و اجراء حدود و فریاد کشیدن دور بدارید.»

این روایت در سه کتاب تهذیب الاحکام ج ۳، ص ۲۴۹، علل الشرائع، ص ۳۱۹ و الخصال، ص ۴۱۰ با سند یکسان آمده است.

روایت دوم

«عَنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عليه السلام قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله جَنَّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ وَمَجَانِينَكُمْ (وَرَفَعَ أَصْوَاتِكُمْ) وَشُرَاءَكُمْ وَبَيْعَكُمْ (وَالضَّالَّةَ وَالْحُدُودَ وَالْأَحْكَامَ) اجْعَلُوا مَطَاهِرَكُمْ عَلَى أَبْوَابِ مَسَاجِدِكُمْ.

امام کاظم علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می‌کند که فرمود: مسجدهای خود را از کودکانتان و دیوانگانتان و فریاد کشیدن و خرید و فروش و جستن گمشده و اجرای حدود و قضاوت دور بدارید. دستشویی را نیز (با فاصله) در درگاه مساجدتان قرار دهید.» این روایت نیز در چهار کتاب تهذیب الأحکام، ج ۳، ص ۲۵۴، من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۳، نوادر راوندی (به نقل از بحار الانوار) و الجعفریات، ص ۵۱ ذکر شده است؛ با این تفاوت که قسمت‌های داخل پرانتز در کتاب تهذیب و قسمت پایانی، یعنی «اجعلوا مطاهرکم» در کتاب من لایحضره الفقیه بیان نشده است.

..... بخش چهارم: بررسی سند روایات

بررسی اسناد این دو روایات در کتب مذکور، نشان می‌دهد که تمامی اسناد، ضعیف هستند که به اختصار دلیل ضعف سند هر یک از آنها نیز بیان می‌شود.

سند روایت اول

گفتیم که این روایت، در سه کتاب و با سندی یکسان آمده است. سند این روایت در هر سه کتاب مرسل و ضعیف است. (مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ مَجْبُوبٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَى الْخُشْبَابِ عَنِ عَلِيِّ بْنِ أَصْبَاطٍ عَنْ بَعْضِ رِجَالِهِ)

سند روایت دوم

سند شیخ طوسی در تهذیب الأحکام به دلیل ضعف عبدالله الدهقان ضعیف می‌باشد. (عَنْهُ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ بَشَّارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الدَّهْقَانِيِّ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ أَبِي إِسْرَاهِيمَ عليه السلام قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله)

شیخ صدوق در من لایحضره الفقیه، سندی برای این روایت نقل نکرده است و آن را مستقیماً به امام نسبت داده است. علامه مجلسی در بحار الانوار این روایت را از نوادر راوندی نقل کرده که سند آن نیز مشخص نیست. (النوادر الراوندی، بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ عليه السلام قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله) این روایت در نوادر راوندی، یافت نشد.

در سند این روایت که در کتاب جعفریات آمده، موسی بن اسماعیل توثیق خاص ندارد که روایت این کتاب هم ضعیف السند خواهد بود. (أخبرنا محمد حدثني موسى حدثنا أبي عن أبيه عن جده جعفر بن محمد عن أبيه عن علي عليه السلام قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله)

بخش پنجم: بررسی دلالت روایت

با اینکه سند این دو روایت، ضعیف است اما بنا بر قاعده تسامح در ادله سنن، می‌توان از ضعف سندی چشم پوشید؛ چرا که بنا بر این قاعده، که برگرفته از اخبار «من بلغ» است، می‌توان با چشم پوشی از ضعف سندی، حکم به استحباب (و یا کراهت) نمود. حال باید دید که دلالت این روایات چگونه است.

۱. معنای لغوی صبیان

«الصبیان» جمع واژه «الصبی» است که در لغت به معنای کودک می‌باشد. اما سؤال این است که مقصود از آن، کدام دوره از کودکی است؟ کودک شیرخواره، کودک خردسال، کودک ممیز، کودک نوباوه و یا نوجوان؟

بررسی لغوی این واژه نشان می‌دهد که «الصبی» به تمامی دوران‌های کودکی اطلاق می‌شود و نمی‌توان دوران خاصی را برای این واژه مشخص نمود.

گاهی به نوزاد شیرخواره، تا هنگامی که از شیر گرفته نشده است، الصبی گفته می‌شود: الصَّبِيُّ: من لَدُنْ یُوَدُّ إِلَى أَنْ یُقَطَّم. (لسان العرب، ج ۱۴، ص ۴۴۹). صبی ... یدلّ علی صغر السن. (معجم مقاییس اللغة).

گاه به کودک خردسال و کم سنّ و سال گفته می‌شود: یقال: رأیته فی صِباہِ أی فی صغره. (کتاب العین، ج ۷، ص ۱۶۸)

گاهی هم به کودک نوباوه‌ای که نزدیک سنّ بلوغ است، اطلاق می‌گردد: الصَّبِيُّ: من لم یبلُغَ اللحم (مفردات الفاظ القرآن، ص ۴۷۳)

و گاهی هم به نوجوان اطلاق می‌گردد: الصبی: الغلام. (لسان العرب، ج ۱۴، ص ۴۴۹)

در قرآن نیز دو بار از این واژه استفاده شده، که هر کدام اشاره به دوران خاصی از کودکی دارد. این واژه در یک جا به معنای کودک شیرخوار آمده: «فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا» (مریم) به او حضرت عیسی علیه السلام اشاره کرد. گفتند: «چگونه با کودکی که در گاهواره است، سخن بگوییم؟!» (سوره مریم، آیه ۲۹) و در جای دیگر، به معنای کودک خردسال یا نوباوه آمده: «يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتِنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا.» ای یحیی! کتاب (خدا) را با قوت بگیر! و ما فرمان نبوت (و عقل کافی) در کودکی به او دادیم! (سوره مریم، آیه ۱۲)

بنابراین این واژه، توسعه در مفهوم کودک داشته و به تمامی دوران و سنین کودکی اطلاق می‌شود.

۲. تعارض با سیره

برخی از فرازهای این روایت، توسط برخی از فقها مورد پذیرش قرار نگرفته است؛ چراکه ایشان با استفاده از سیره معصومان، اینچنین نتیجه گرفته‌اند که چنین کاری از اساس کراهت نداشته است. برای نمونه یکی از فرازهای این روایت «الاحکام»، به معنای قضاوت است که علامه حلی در این باره اینگونه می‌نگارد:

«شیخ طوسی در مورد قضاوت در مسجد، دو قول دارد. یکی جواز و دوم کراهت. اما نظر ما جواز است؛ چرا که امیرمؤمنان علیه السلام در جامع کوفه بین مردم قضاوت می‌کرد و مکان قضاوت او هم اکنون به دکه القضاء مشهور است.» (مسأله: للشیخ - رحمه الله - قولان فی الحکم فی المساجد، قال فی الخلاف: لا بأس به و هو اختیار ابن ادریس و کرهه فی النهایة و الأقرب الأول. لنا: انّ امیر المؤمنین علیه السلام حکم فی جامع الکوفة و قضی فیه بین الناس و دکه القضاء مشهورة إلى الآن) (مختلف الشیعة فی احکام الشریعة، ج ۳، ص ۹)

بدین ترتیب در این مسئله هم می‌توان گفت به دلیل آنکه سیره مستمره اهل بیت علیهم السلام، آوردن کودکان به مسجد و یا تأیید این کار بوده، می‌توان از اساس از حکم به کراهت چشم‌پوشی کرد و حتی با انضمام روایات دیگر، فتوای به استحباب داد.

بیان روایات سیره و پرداختن به آنها در این زمینه، مجال می‌طلبد. اما اجمالاً می‌توان گفت که مراجعه به سیره ائمه اطهار نشان می‌دهد اولاً پیامبر صلی الله علیه و آله از آوردن کودکان به مسجد، حتی شیرخوارگان نهی نفرموده و گاه با شنیدن صدای گریه کودکی در مسجد، ایشان نماز را سریع‌تر از همیشه به پایان می‌رسانیده است.

ثانیاً حضور مستمر امام حسن و امام حسین علیهم السلام آن هم در سن کمتر از ۸ سالگی، که روایات فراوانی از شیعه و سنی گواه و گویای این امر مهم است، نشانگر آن است که پیامبر نه تنها نهی‌ای بر آوردن کودکان به مسجد نداشته، بلکه خود ایشان همواره در این راه، پیش قدم بوده است.

۳. روایت در مقام بیان محدوده حکم و مصادیق آن نیست

این روایت در مقام بیان حکمی کلی است و در آن، به جزئیات و قیودات و محدوده

آن پرداخته نشده است. شاهد این ادعا این است که در دیگر فرازهای این روایت نیز، محدوده ای مطرح نشده است. برای نمونه یکی از فرازهای این روایت «رَفَعَ الصَّوْتُ» به معنای فریاد کشیدن و بالا بردن صدا است. در حالی که در مورد اذان، نه تنها کراهتی وجود ندارد، بلکه مستحب است که با صدای بلند گفته شود. «عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهَبٍ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنِ الْأَذَانِ فَقَالَ أَجْهَرُ بِهِ وَارْفَعُ بِهِ صَوْتَكَ» (وسائل الشيعة، ج ۵، ص ۴۱۰)

همچنین در مورد تکبیر و صلوات نیز در روایات نقل شده است: «ارفعوا اصواتکم» بنابراین این روایت به صورت مجمل و کلی، حکمی را بیان داشته است که برای به دست آوردن محدوده و مصادیق آن، باید به دیگر روایات مراجعه کرد. به بیان دیگر، حکم شارع در مورد آوردن کودکان به مسجد، تنها از این روایت قابل برداشت نیست و باید از روایات دیگر نیز یاری طلبید.

۴. تعارض یا تراحم با دیگر آموزه‌های دینی

برای به دست آوردن حکم شرعی در این مسئله، باید به آموزه‌های دینی مرتبط با آن مراجعه نمود. آیات و روایات فراوانی که در باب وظایف والدین برای تربیت کودکان و عبادت آنها وجود دارد، بیانگر نکات بسیاری است که در این مسئله نباید از آنها غافل ماند. از این روایات بر می آید که دین اسلام، پدران و مادران را مکلف نموده تا فرزندان خود را با خداوند متعال آشنا سازند و به آنان خداپرستی و تعالیم دینی را بیاموزند. تا آنجا که خداوند در مورد وظیفه سنگین والدین در برابر خانواده می فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ» (سوره تحریم، آیه ۶)

ای کسانی که ایمان آورده اید، خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگها است، نگه دارید.

امام صادق عليه السلام می فرماید: هنگامی که این آیه نازل شد، مردم گفتند: ای رسول خدا! چگونه خود و خانواده‌مان را حفظ کنیم؟ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

«اعْمَلُوا الْخَيْرَ وَذَكَّرُوا بِهِ أَهْلِيكُمْ فَأَدَّبُوهُمْ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ»

عمل خیر انجام دهید و آن را به خانواده خود نیز یادآوری کنید و بر پایه فرمانبرداری از خدا، ایشان را پرورش دهید.

سپس امام صادق علیه السلام فرمود:

«أَلَا تَرَى أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ لِنَبِيِّهِ: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا» (سوره طه، آیه ۱۳۲)

آیا ندیدی که خداوند به پیامبر می‌فرماید: خانواده خود را به نماز فرمان ده و بر انجام آن شکیبا باش!

در ادامه امام صادق علیه السلام شاهد دیگری از آیات قرآن را برای این وظیفه سنگینی که بر عهده والدین است، مطرح می‌کند: خداوند در آیه ۵۴ و ۵۵ سوره مريم می‌فرماید:

«وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا.»

و در این کتاب (آسمانی) از اسماعیل (نیز) یاد کن، که او در وعده‌هایش صادق و رسول و پیامبری (بزرگ) بود! او همواره خانواده‌اش را به نماز و زکات فرمان می‌داد و همواره مورد رضایت پروردگارش بود. (دعائم الإسلام، ج ۱، ص ۸۲)

انبوه این قبیل از آیات و روایات، گویای آن است که والدین وظیفه سنگینی در قبال دین فرزندان خود دارند. از طرفی شارع مقدس، هیچ محیط و مکانی را برای پرورش انسان‌ها برتر از مسجد به ما معرفی نکرده است؛ چرا که اساساً تربیت بدون در نظر داشتن محیطی شایسته، امکان پذیر نخواهد بود. بنابراین با در نظر داشتن نصوصات مذکور، اگر نگوئیم که حضور کودکان و فرزندانمان به مساجد واجب است، باید حتماً حکم به استحباب نماییم. از سوی دیگر، روایات فراوانی موجود است که به والدین دستور داده شده است تا کودکان را به نماز و عبادت تمرینی وادارند.

وهب بن معاویه می‌گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم: در چه سنی کودکان را به نماز خواندن واداریم؟ حضرت فرمود: «بین سبع سنین و ست سنین.» بین شش و هفت سالگی. (التهذیب، ج ۲، ص ۳۸۱)

شیخ حرّ عاملی در کتاب وسائل الشیعه (ج ۴، ص ۱۸) بابی با عنوان «بَابُ اسْتِحْبَابِ أَمْرِ الصَّبِيَّانِ بِالصَّلَاةِ...» گشوده است که در آن، نه روایت در این زمینه وجود دارد. روشن است که تمرین عبادت با تمامی جوانب آن، باید شکل بگیرد. یکی از مهمترین آن جوانب، برگزاری عبادت دسته جمعی، آن هم در مهمترین پایگاه اسلامی، یعنی مسجد است.

نتیجه آنکه، میان انبوه نصوصاتی که گفته شد، با دو روایت مذکور در باب کراهت

حضور کودکان در مسجد، یا تعارض وجود دارد و یا تراحم. روشن است که تراحمی جزئی میان این دو دسته از روایات وجود دارد که با راهکاری که برخی از بزرگان پیرامون اختصاص کراهت به کودک غیر ممیز داده‌اند، قابل انحلال است.

اما باید گفت که اگر این مخالفت میان این دو دسته از روایات را آنقدر شدید بدانیم که مجبور به انتخاب یکی از آن دو باشیم (تعارض)، قطعاً نصوصات دسته اول پیشتر از خواهند بود.

۵. محدوده کراهت برای چه کودکانی است؟

با توجه به آنچه که گفته شد، آوردن بسیاری از کودکان به مسجد مستحب و گاه واجب خواهد بود. چراکه اگر کودک با فضای مسجد و چنین محیط عبادی آشنا نباشد، تمرین عبادت را نخواهد آموخت و اسیر شبهات و بیماری‌های اعتقادی خواهد شد.

با این حال برای آنکه میان این دو دسته از روایات، وجه جمعی پیدا شود، باید به سراغ روایت کراهت رفت تا مشخص شود که مقصود از «الصبيان» کدام گروه از کودکان است. دقت در این دو روایت نشان می‌دهد که گویا حکم به اجتناب، ریشه در چند مسئله دارد که علما نیز به برخی از آنها اشاره کرده‌اند.

- تقریباً وجه اشتراک میان تمامی مواردی که در این دو روایت ذکر شده، غفلت از عبادت و دور ساختن نماز گزاران از حالت عبادی است. خرید فروش، اجرای احکام و یا بالا بردن صدا، هر یک به نحوی حواس و ذهنیت مؤمنان را از عبادت دور خواهد کرد. بنابراین حضور کودکانی که مزاحمت جدی برای عبادت دیگران ایجاد می‌کنند، می‌تواند مقصود اصلی روایت باشد.

یکی از دلایلی که برخی از بزرگان، کراهت در این روایت را مخصوص کودکان غیر ممیز دانسته‌اند، همین نکته است. (لمحافظته علی التنزه من النجاسات و أداء الصلوات) روشن است که کاربری مسجد برای عبادت است و از هر کاری که با این مسئله در تناقض باشد، باید پرهیز نمود. البته به شرط آنکه مصلحتی بالاتر، نظیر تربیت نسل نو و تمرین دادن آنها به عبادت وجود نداشته باشد.

- به قرینه مجانبین که در کنار صبيان آمده، می‌توان گفت مقصود روایت، کودکان غیر ممیزی است که رفتارشان قابل پیش بینی نیست و نمی‌توان به آنها اعتماد کرد (ربما یقید الصبی بمن لا یوثق به). یعنی کودکی که خوب و بد را تشخیص نمی‌دهد و هنوز رشد عقلی کاملی ندارد.

همانطور که در بخش اقوال علمای پیشین گفته شد، برخی از علما حدیث را مختص به کودک غیر ممیز دانسته و حضور دیگر کودکان را به مسجد مستحب بر می‌شمرد. عدم حضور و همراهی کودک غیر ممیز به مسجد هم می‌تواند به دو دلیل باشد:

دلیل اول که در فرض پیشین گفته شد، یعنی مزاحمت برای عبادت نمازگزاران.

دلیل دوم هم می‌تواند مسئله حفظ طهارت و پاکی مسجد باشد. بنابراین ممکن است کراهت از آوردن کودک غیر ممیز، به دلیل امکان نجاست مسجد توسط کودک باشد. همچنانکه شیخ طوسی نیز از این روایت چنین برداشتی داشته است. (الخلافاً، ج ۱، ص: ۴۸۷) بسیاری از فقهای بزرگ نیز چنین احتمالی داده‌اند و روایت را تنها متعلق به کودکانی دانسته‌اند که احتمال نجاست برای آنها وجود دارد. (الذین لا یؤمن من تلویثهم و لعبهم و اذیة المصلین و إلا فیستحبّ تمرینهم علی ایتانها أو تعلیمهم القرآن و العلوم فیها)

بخش دوم

مسجد، كودك و خانواده

وظایف والدین در تربیت کودک مسجدی

والدین نقش بسزایی را در تربیت، تأدیب و تربیت کودکان ایفا می‌کنند. حال اگر قرار است کودکی به مسجد راه یابد و یکی از اهالی و مهمانان خانه خدا قلمداد شود، چاره‌ای نیست جز اینکه پدر و مادر بر تربیت شایسته او همت گمارند تا او مؤمن، نمازخوان و اهل مسجد شود. بنابراین اگر والدین به وظایف و تکالیفی که دین برعهده ایشان قرار داده است به خوبی عمل کنند، شاهد کودکی مؤمن و مسجدی خواهند بود. در این نوشتار به گوشه‌ای از وظایف والدین در تربیت کودک اشاره می‌شود.

..... وظایف آموزشی

انسان موجودی اثر پذیر بوده و موظف است تا الغبای دینداری را از کودکی بیاموزد. این آموزش یکی از وظایف و تکالیف والدین است که خدای متعال آن را بر عهده اولیاء نهاده است. آموزش کودک به فراخور سنّ او از سه سالگی آغاز می‌شود. به این صورت که در سه سالگی کلمه توحید (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، در چهارسالگی کلمه (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ) به او آموخته می‌شود، در پنج سالگی دست راست و چپ و جهت قبله و نیز سجده به سوی آن و پس از آن است که به او وضو و نماز را به تدریج آموزش می‌دهند (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص: ۲۸۱).

با اینکه آموزش زیر ۷ سال خیلی سطحی و بیشتر صبغه بازی و سرگرمی به خود دارد، اما پس از ۷ سال آموزش‌های کودک رنگ تعلیم و تربیت به خود گرفته و در شکل گیری شخصیت او نقش اساسی را دارد. از این رو اولیاء موظف هستند تا پس از هفت

سالگی به کودک حلال و حرام را بیاموزند (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۴۲). همچنین آنها وظیفه دارند تا به کودکان خود نوشتن را یاد دهند (قتال نیشابوری، ۱۳۷۵ش، ج ۲، ص: ۳۶۹) و تلاوت قرآن را بیاموزند که این کار به فرموده پیامبر اکرم، تاج پادشاهی والدین در قیامت را در بر خواهد داشت (ابن عساکر، ۱۴۱۵ق، ج ۱۸، ص: ۹۹). پس از اینکه فرزند به هشت سالگی رسید، نماز را به طور کامل به او آموزش داده و او را به خواندن نماز تشویق کنند (صدوق، ۱۳۶۲ش، ج ۲، ص: ۶۲۶).

..... وظایف اعتقادی

والدین موظف هستند کودک خود را، به تدریج نسبت به اعتقادات و باورهای دینی آشنا سازند و نقش خدای متعال و فرستادگان و اولیاء را در ذهن او به فراخور ظرفیت وجودیش روشن سازند و به سوالات او پاسخ گویند. در روایتی از پیامبر اکرم نقل شده است که ایشان از والدین کودکان آخرالزمان از نیاموختن دین به فرزندانشان شکایت کردند و از آنان اعلام براءت جستند (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۵، ص: ۱۶۴).

همچنین والدین وظیفه دارند تا خصلت‌های پسندیده و دوستی خوبان را در کودک خود شکل دهند، که سرآمدترین آنها، محبت پیامبر اکرم و خاندان پاکش است. در این زمینه پیامبر اکرم فرمودند: ادبوا اولادکم علی ثلاث خصال: حب نبیکم و حب ال بیته و تلاوة القران (متقی هندی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۶، ص: ۴۵۶).

پدر و مادر باید مراقب باشند تا فرزندشان با بداعتقادان یا سست اعتقادان همنشینی نداشته باشد؛ چرا که امام صادق علیه السلام فرمود این مجالست، سبب همرنگی آنان با گمراهان می‌شود (کلینی، ۱۴۱۹ق، ج ۲، ص: ۳۷۵).

و نیز والدین باید کودکانشان را با کلام، روش و منش اهل بیت آشنا سازند همان گونه که مولای متقیان فرمود: **عَلِّمُوا صِبْيَانَكُمْ مِنْ عِلْمِنَا مَا يَنْفَعُهُمْ اللَّهُ بِهِ لَا تَغْلِبْ عَلَيْهِمُ الرُّجُتُ بِرَأْيِهَا** (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۱، ص: ۴۷۸) آنها را از مجالس و همنشینی با انسانهای افراطی و زیاده‌رو در مقام اهل بیت نیز دور سازند (طوسی، ۱۴۱۴ق، ص: ۶۵۰).

پس باید احادیث و معارف اسلامی را به کودکان و نوجوانان خود آموخت و آنان را به اعتقاد راسخ مسلح ساخت، پیش از آنکه مخالفان بر والدین پیشی گیرند و مطالب گمراه کننده خویش را در ضمیر پاک کودکان وارد سازند. بنابراین، پیش از نفوذ افکار انحرافی و بروز رفتار غیر اخلاقی، تعجیل در تربیت فرزند و سرعت بخشیدن به اجرای آن لازم است.

وظایف عاطفی

خطاب با احترام

چه زیباست که والدین برای خطاب کردن فرزندان، از الفاظ زیبا استفاده کنند؛ به گونه‌ای که کودک احساس بزرگی و احترام کند. امیرالمومنین علیه السلام می‌فرماید: «أَجْمَلُوا فِي الْخُطَابِ تَسْمَعُوا جَمِيلَ الْجَوَابِ» (تمیمی، ۱۴۱۰ق، ص: ۱۵۸)

نوازش کردن

مهربانی و نوازش از روی محبت، راه خوبی برای جذب کودکان به مسجد است. پیامبر اکرم هر روز صبح فرزندان را نوازش می‌فرمود. «كَانَ النَّبِيُّ ص إِذَا أَصْبَحَ مَسَّحَ عَلَى رُءُوسِ وُلْدِهِ وَ وُلْدِ وُلْدِهِ» (ابن فهد حلی، ۱۴۰۷ق، ص: ۸۹).

بوسیدن

پدری که کودک خود را می‌بوسد، به فرموده رسول مهربانی‌ها، خدای متعال برای او حسنه می‌نویسد. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: «مَنْ قَبَّلَ وَلَدَهُ كَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ حَسَنَةً» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۴۷) و دستور داد فرزندان خود را بسیار ببوسید؛ زیرا برای شما در هر بوسیدن، درجه‌ای است که مسیر هر مقامش ۵۰۰ سال راه است (قتال نیشابوری، ۱۳۷۵ش، ج ۲، ص: ۳۶۹) و در هر بوسه‌ای رحمتی است (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص: ۲۲۰).

روزی پیامبر صلی الله علیه و آله، حسن و حسین علیهما السلام را بوسید. اقرع بن حابس که ناظر محبت پیامبر نسبت به فرزندان خود بود، عرض کرد: «من ده فرزند دارم و هرگز آنان را نبوسیده‌ام». حضرت فرمود: کسی که رحم و محبت نداشته باشد، خداوند به او رحم نمی‌کند. (همان)

شاد کردن

پدر می‌تواند به هر نحو ممکن، حتی با خریدن یک هدیه کوچک در راه مسجد، کودک خویش را شاد کند و به این وسیله او را به نماز و مسجد ترغیب سازد. همانگونه که رسول خوبی‌ها فرمود: «مَنْ فَرَّحَهُ فَرَّحَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» هرکس کودک خود را شاد کند، خدای متعال روز قیامت او را شادمان خواهد کرد (همان).

نگاه محبت‌آمیز

یکی دیگر از مسائلی که می‌تواند در تلطیف کودک و جذب او به مسجد موثر باشد، نگاه‌های محبت‌آمیز والدین است، که نه تنها سبب گرم شدن زندگی و وابستگی بیشتر میان فرزندان و والدین می‌شود، بلکه برای علاقمند شدن کودک به نماز و مسجد راه خوبی خواهد بود. وقتی کودک از نگاه‌های پر مهر والدین لذت می‌برد، قطعاً در نقش‌هایی که والدین به او محول می‌کنند، پسندیده ظاهر خواهد شد. از جمله این امور، همراهی و حضور در مسجد است. در این باره پیامبر اکرم فرمودند: «إِذَا نَظَرَ الْوَالِدُ إِلَى وَلَدِهِ فَسَرَّهُ كَانَ لِلْوَالِدِ عِتْقُ نَسَمَةٍ» پدری که با نگاه مودت‌آمیز خود فرزند خویش را مسرور کند، خداوند به او اجر يك بنده آزاد کردن عنایت می‌فرماید (روضه‌الواعظین، ۱۳۷۵ش، ج ۲، ص: ۳۶۹).

حفظ احترام مادر

طبق روایات، یکی از حقوقی که فرزند به گردن پدر دارد، حفظ احترام مادر توسط پدر اوست؛ چرا که در طفولیت کودک وابستگی عاطفی شدیدی نسبت به مادر دارد و بی‌احترامی سبب ایجاد دوگانگی و تزلزل عاطفی در کودک خواهد کرد، در این باره امام صادق علیه السلام فرمودند: «حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى وَالِدِهِ إِذَا كَانَ ذَكَرًا أَنْ يَسْتَفْرِهَ أُمَّهُ» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۴۷) می‌توان به خوبی از این تکریم و ایجاد ارتباط عاطفی، کودک را به دینداری بهتر جذب نمود.

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): من لایحضره الفقیه، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق، چاپ: دوم.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): الخصال، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲ش، چاپ: اول.
۳. ابن عساکر (۵۷۱ق): تاریخ مدینه دمشق، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۵ق.
۴. ابن فهد حلّی، احمد بن محمد (۸۴۱ق): عده الداعی و نجاح الساعی، محقق: احمد موحدی قمی، قم، دارالکتب الاسلامی، ۱۴۰۷ق، چاپ: اول.
۵. تمیمی امدی، عبدالواحد بن محمد (۵۵۰ق): غررالحکم و درر الکلم، مصحح: سید

- مهدی رجائی، قم، دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ق، چاپ: دوم.
۶. حرّ عاملی، محمد بن حسن (۱۱۰۴ق): وسایل الشیعه، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۰۹ق، چاپ: اول.
۷. طبرسی، حسن بن فضل (۵۸۸ق): مکارم الاخلاق، قم، رضی، ۱۴۱۲ق، چاپ: چهارم.
۸. طوسی، محمد بن الحسن (۴۶۰ق): الامالی، قم، دارالثقافه، ۱۴۱۴ق، چاپ: اول.
۹. فتال نیشابوری، محمد بن احمد (۵۰۸ق): روضه الواعظین و بصیره المتعظین، قم، رضی، ۱۳۷۵ش، چاپ: اول.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحدیث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۱۱. متقی هندی، علی بن حسام (۹۷۵ق): کنز العمال، تحقیق: شیخ بکری حیانی، بیروت، ۱۴۰۹ق.
۱۲. نوری، حسین بن محمد تقی (۱۳۲۰ق): مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۰۸ق، چاپ: اول.

وظایف والدین در همراهی کودکان به مسجد

سید مهدی بهشتی

بر اساس نتایج پژوهش‌های انجام شده، تحقیقات میدانی و آماری صورت پذیرفته از کودکان، درمی‌یابیم که کودکان باورهای مذهبی بیرونی دارند و این باورها را بر اساس الگوگیری از والدین کسب کرده‌اند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۰ش، ص: ۱۳۳). همراهی کردن کودکان و نونهالان برای حضور در مسجد و شرکت دادن ایشان در نماز جماعت، آنها را به برپایی آموزه‌های دینی و اسلامی، به ویژه نماز جماعت تشویق و علاقه‌مند می‌کند.

در این راستا، بر والدین است که کودکان خویش را در رفتن به مسجد همراهی کنند، اما لازم است ایشان قبل از حضور کودکان در مسجد، از مواردی در این باره آگاهی داشته باشند. در این نوشتار به این موضوع پرداخته شده است.

..... ادب اجتماعی

والدین موظف هستند برای اینکه فرزند خود را در اجتماع با خود همراه کنند، مقدماتی از ادب اجتماعی و خوب زیستن و برقراری ارتباط با دیگران را در محیط‌های عمومی به او بیاموزند؛ مثلاً آداب نشستن، خوردن و چگونه سخن گفتن و ...

حضرت علی علیه السلام به یکی از فرزندانش می‌فرماید: «فَبَادِرْتُكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَقْسُوَ قَلْبُكَ» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص: ۷۰) فرزندم! من در آغاز زندگی به ادب و تربیت تو مبادرت کردم، پیش از آنکه عمری از تو بگذرد و دلت سخت شود؛ نیز لقمان حکیم به فرزندش گفت: ای پسرم اگر تو را در کودکی تربیت نمی‌کردم، در بزرگسالی نفعی نمی‌بردی (قمی، ۱۴۰۴ق، ج ۴، ص: ۱۶۴) و همچنین پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ادب آموختن به کودک، از صدقه روزانه پاداش بیشتری دارد. (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص: ۲۲۲).

عمر بن ابی سلمه تعریف می‌کند پسر خردسالی بودم. روزی در کنار پیامبر، هنگام خوردن غذا، دستم در ظرف غذا می‌چرخید. در آن حال رسول اکرم ﷺ رو به من کرد و فرمود: از سمت راست خود شروع به خوردن کن (أحسای، ۳، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص: ۷۴).

..... آراستن کودک

پدر و مادر موظف هستند برای حضور کودک خود در مسجد مبادرت به نظافت، پوشاندن لباس زیبا و تمیز به او کنند؛ چرا که این نوع پوشش نشان دهنده شخصیت کودک و خانواده او خواهد بود. همان‌گونه که حضرات معصومین علیهم‌السلام همیشه فرزندان خود را به پوشیدن لباس تمیز و زیبا و همراه داشتن زیورآلات تشویق می‌کردند (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۶، ص: ۴۷۵).

..... افتخار به فرزند

والدین وظیفه دارند در مقابل دیگران، به کودک خود احترام گذارند؛ اعتماد به نفس او را تقویت نمایند، در برابر کارهای نیک، او را تحسین کنند و در مقابل دیگران به او افتخار ورزند. روزی امیرمومنان، به فرزند خود امام حسن علیه‌السلام فرمود: بلند شو و برای مردم در مسجد سخنرانی کن، امام حسن علیه‌السلام ایستاد و سخنرانی خود را با حمد و ثنای الهی آغاز نمود و پس از مدتی به پایان رسانید، بعد از اینکه او از کلام فارغ شد، امیرمؤمنان این آیه را تلاوت نمود و به او افتخار کرد: «دُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (آل عمران / ۳۴) (ابن عساکر، ۱۴۱۵ق، ج ۱۳، ص: ۲۴۴).

..... عدالت‌ورزی

والدین در ارتباطات خود نسبت به فرزندان، باید عدالت را رعایت کنند. از این رو در همراه بردن کودکان به مسجد نیز این عدالت لازم است که مراعات شود. برای مثال اگر چندین فرزند کودک دارند، یا همه را با خود همراه سازند و یا به نوبت آنها را با خود به مسجد ببرند.

امام باقر علیه‌السلام حتی در دامن گرفتن و دادن خوراکی به فرزندان، عدالت را رعایت می‌نمود و می‌فرمود: اگر میان کودکان عدالت را برقرار نکنیم، چونان فرزندان یعقوب که به یوسف حسادت ورزیدند، خواهد شد (عیاشی، ۱۳۸۰ق، ج ۲، ص: ۱۶۶).

به هر ترتیب تبعیض، رویه‌ای غلط و اختلاف برانگیز است. روزی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شخصی را دید که یکی از پسرانش را بوسید و دیگری را نبوسید؛ فرمود: «فَهَلَّا وَاسَيْتَ

بَيْنَهُمَا»، خوب بود میان آنها برابری کنی، هر دو را ببوسی یا هیچ کدام را نبوسی (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص: ۴۸۳).

والدین حتی میان دختران و پسران خود نیز نباید تفاوتی قائل شوند. فردی خدمت امام رضا علیه السلام عرض کرد: مردی است که دخترش از پسرانش نزد او محبوبتر هستند؛ حضرت فرمود: «الْبَنَاتُ وَ الْبُنُونَ فِي ذَلِكَ سَوَاءٌ» دختر و پسر با هم مساوی هستند. (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۵۲).

..... ترجیح رفتار برگفتار

والدین بهترین الگو برای فرزندان به شمار می‌روند، بنابراین باید در رفتار و گفتار خود کمال دقت را به خرج دهند؛ چرا که کودکان به تمام زوایای شخصیتی پدر و مادر نظر دارند و دقیقاً همان‌گونه عمل می‌کنند. حضرات معصومین علیهم السلام، به جای کلام با عمل و رفتار، دیگران را اصلاح می‌کردند. امام صادق علیه السلام فرمود: «كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِأَعْمَالِكُمْ وَلَا تَكُونُوا دُعَاةَ بِالْسِتِّكُمْ» (حمیری، ۱۴۱۳ق، ص: ۷۷) با کردار و رفتارتان مردم را به حق دعوت کنید، نه صرفاً با زبان و گفتار.

بنابراین اگر والدین خود به درستی معتقد و اجرا کننده احکام الهی باشند، کودک هم از آنان الگو گرفته و راه و روش ایشان را ادامه خواهند داد. امام کاظم علیه السلام فرمودند: رفتار کودکان در اثر رفتار درست والدین محفوظ می‌ماند. «يَحْفَظُ الْاِطْفَالُ بِصَلَاحِ اَبَائِهِمْ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۸، ص: ۲۳۶).

..... میانه‌روی

والدین وظیفه دارند تا معارف دینی و آداب را به کودکان بیاموزند. اما اگر در این زمینه زیاده روی صورت گیرد، سبب دل زدگی کودک خواهد شد. بنابراین در ایجاد ارتباط بین کودک و مسجد باید کمال میانه روی رعایت گردد، تا سبب دوری و دل زدگی کودک از مسجد و مسجدی‌ها نگردد. امام باقر علیه السلام فرمود: «شَرُّ الْاَبَاءِ مَنْ دُعَاةَ الْبُرِّ اِلَى الْاِفْرَاطِ» (بلاذری، ۱۳۹۸ق، ج ۴، ص: ۸۴) بدترین پدر، کسی است که نیکی کردن به فرزند، او را به زیاده‌روی وا دارد.

در همراهی کودکان با والدین در مسجد، باید دقت شود تا مدت زمان حضور در مسجد طولانی نباشد. تا جایی که امکان دارد، نماز و تعقیبات کوتاه شود؛ تا اینگونه کودکان آزرده خاطر و خسته نشوند. در هر صورت باید از افراط جلوگیری نمود، در این باره

امام سجّاد علیه السلام فرمود: ما کودکانمان را امر می‌کنیم که نمازها را به جماعت بخوانند که این کار از خواب برای آنان بهتر است (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۶، ص: ۴۳۳).

..... بهداشت کودکان

برای حضور کودکان در مسجد لازم است والدین گرامی دقت لازم را در بهداشت لباس‌ها، دست و صورت و پای آنان، میزول دارند؛ چرا که رسول مهربانی‌ها فرمود: فرزندان‌تان را پاکیزه نگه دارید (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۲۳).

و نیز لازم است ایشان مسائل بهداشتی و چگونگی نظافت را به کودکان خود بیاموزند؛ تا از کودک در مسجد، عملی غیر بهداشتی سرزنند. امیرمؤمنان علی علیه السلام نیز به فرزندان خود توصیه‌های بهداشتی و طبّی می‌نمود (صدوق، ۱۳۶۲ش، ج ۱، ص: ۲۲۹).

..... حضور در کنار والدین

چه زیباست هنگامی که والدین کودکان خود را به مسجد می‌برند، ایشان را در کنار خود جا دهند، تا هم به حضورشان نظارت داشته باشند و هم عبادات را به آنان تعلیم و تمرین دهند، همچنین موجبات آزردهی دیگران را فراهم نسازند.

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): الخصال، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲ش، چاپ: اول.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): من لایحضره الفقیه، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ق، چاپ: دوم.
۳. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (قرن ۴): تحف العقول، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق، چاپ: دوم.
۴. ابن عساکر (۵۷۱ق): تاریخ مدینه دمشق، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۵ق.
۵. ابن فهد حلّی، احمد بن محمد (۸۴۱ق): عده الداعی و نجاج الساعی، محقق: احمد موحدی قمی، قم، دارالکتب الاسلامی، ۱۴۰۷ق، چاپ: اول.
۶. أحسائی، ابن ابی‌جمهور (۸۸۰ق)، عوالی اللثالی، تحقیق: سید شهاب الدین نجفی مرعشی، قم، سید الشهداء، ۱۴۰۳ق، چاپ: اول.
۷. رضی، سید محمد بن حسین (۴۰۶ق): نهج البلاغه، ترجمه: انصاریان، قم،

دارالعرفان، ۱۳۸۸ش، چاپ: اول.

۸. جمعی از نویسندگان، نماز مسجد و خانواده (مقالات برگزیده)، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۹۰ش.

۹. حمیری، عبدالله بن جعفر (۲۸۷ق): قرب الاسناد، قم، آل البيت، ۱۴۱۳ق، چاپ: اول.

۱۰. طبرسی، حسن بن فضل (۵۸۸ق): مکارم الاخلاق، قم، شریف‌رضی، ۱۴۱۲ق.

۱۱. عیاشی، محمد بن مسعود (۳۲۰ق): تفسیر العیاشی، مصحح: رسولی محلاتی، تهران، المطبعه العلمیه، ۱۳۸۰ق، چاپ: اول.

۱۲. قمی، علی بن ابراهیم (۳۰۷ق): تفسیر القمی، محقق: موسوی جزائری، قم، دارالکتاب، ۱۴۰۴ق، چاپ: سوم.

۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحدیث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.

۱۴. مجلسی، محمد باقر (۱۱۱۰ق): بحار الانوار، بیروت، احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق، چاپ: دوم.

کودک مسجیدی، زینت خانواده و جامعه (۱)

ناصر غم پرور

مقدمه

جامعه آرمانی در اسلام، نیازمند مردان و زنانی است که به شیوه صحیح و مطابق با ارزش‌های اسلامی تربیت شده باشند. اگر افراد جامعه به درستی و منطبق با معیارهای اسلامی تربیت نشوند، به طور قطع جامعه با چالش‌های اساسی روبرو خواهد شد. تربیت دینی افراد باید به گونه‌ای صورت پذیرد که افراد در زندگی، رشد و تعالی به سوی باری تعالی داشته باشند، در چنین شرایطی جای امیدواری هست که جامعه در آینده توسط افرادی دین‌مدار و متقی مدیریت خواهند شد و زمینه‌های تحقق آرمان‌های دینی در جامعه به وقوع خواهد پیوست.

در رابطه با مسئله تربیت، نهادهای مختلفی در جامعه ایفای نقش می‌کنند. آموزش و پرورش، مهدکودک‌ها و از همه مهمتر مساجد و کانون‌های فرهنگی وابسته به آنها است. مسجد به مقوله تربیت، نگاهی ارزشی و الهی دارد، در واقع مسئله تربیت، به ویژه تربیت دینی، در قالب اخلاق عملی و فضایل دینی در مساجد کاملاً برای کودکان و نیز نوجوانان ملموس و قابل شهود است. بنابراین می‌توان یقین داشت که کودکان با تعلیم و تربیت در مسجد همانند دُرّ گرانبها و ستاره درخشانی خواهند شد که منش و رفتار آنها در جامعه قابل تشخیص و تمییز است. البته این در صورتی محقق خواهد شد که فرد در نهادهای به نام مسجد تربیت یابد.

جذّابیت سازی برای حضور کودکان در مسجد

«طبق نظریات رفتارشناسی روانشناسان در مورد کودکان، اگر درباره موضوع یا مکان

خاصی، (همچون مسجد) با کودک رفتار خوبی را داشته باشیم، کودک در آینده و در بزرگسالی، به آن موضوع یا مکان ترغیب شده و از آن بهره می برد و اگر درباره همان موضوع با کودک در خردسالی رفتار نامناسبی داشته باشیم؛ او در بزرگسالی از آن مسئله به طور ناخودآگاه متنفر و فراری خواهد شد.

همیشه جیبش پر بود، پر از شکلات. امام جماعت مسجدمان را می گویم. تا یادم هست، همیشه یک خوراکی در جیبش داشت. شکلاتی، نقلی یا ...، بچه ها که به سراغش می آمدند، یا اگر به کودکی می رسید، یکی از این شکلات ها را به او می داد... . حالا یکی از همان هایی که در کودکی از شکلات بگیران ثابت امام جماعت مسجد محلّه مان بود، خودش شده بچه مسجدی و حتی اذان و اقامه هم می گوید. مطمئناً این برخورد ساده ولی تأثیرگذار امام جماعت مسجد بوده است که باعث شده تا آن کودک بازیگوش امروز به یک بچه مسجدی نمونه تبدیل شود.»

والدین باید همانند باغبانی دانا و دلسوز، همواره بستر رشد و شکوفایی گل های خود را به بهترین نحو آماده کنند و با بهره گیری از زمینه های مناسب، شاهد شکفته شدن گل های باغشان باشند، تا عطر دل انگیز عشق و بندگی را در قلوب آنان به یادگار بگذارند. یکی از این زمینه ها و بسترها، مکان مقدسی به نام مسجد است، بدین ترتیب اگر کودک در این مکان مقدس، رشد و تعالی یابد، بی شک تبدیل به گلی خواهد شد از گل های بهشت «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ الْوَلَدَ الصَّالِحَ رِيحَانَةٌ مِنْ رِيحَانِ الْجَنَّةِ.» و این همان گل بهشتی است که هم زینت باغبان و هم زینت جامعه و خانواده خواهد شد.

..... زینت بودن

خداوند تبارک و تعالی در قرآن کریم به بندگان خود توصیه می کند اگر به دنبال این هستید که زینت باشید و یا به زینت های خود افتخار کنید و این زینت ها موجب سرافرازی شما بشوند، به جستجوی زینت ها در مساجد بپردازید.

خداوند در آیه ۳۱ سوره اعراف می فرماید: «يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ: ای فرزندان آدم! زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد، با خود بردارید.»

و نیز در آیه ۴۶ سوره کهف می فرماید: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلًا: مال و فرزندان، زینت زندگی دنیا هستند و کارهای ماندگار شایسته، نزد پروردگارت پاداشی بهتر دارند و امید بخش ترند»

جمع دو آیه نشان از این دارد که فخر شما، به این است که زینت‌های خود را، که همان فرزندان شما می‌باشند، به سوی مسجد روانه کنید تا موجب افتخار شما بشوند و نیز به عنوان باقیات الصالحین برای شما ذخیره گردد.

با توجه به نقش اساسی مسجد در نظام اسلامی و نهادینه شدن تربیت دینی، باید برای آبادانی مساجد و حضور بزرگان هر عرصه‌ای، به ویژه علمای دینی و نیز کودکان، به عنوان آینده سازان آینده و شرکت فعال آن‌ها در مساجد تمام سعی خویش را به کار گیریم.

مسئله مهمی که در اینجا مطرح می‌شود، این است که ما باید چه اقداماتی را انجام بدهیم تا که کودک و یا نوجوانی که به مسجد رفت و آمد می‌کنند، بتواند هم زینت مسجد باشد و هم زینت جامعه؟

..... راهکارهای زینت بخشیدن به فرزند مسجد

برگزاری همایش‌های فرزندان مسجدی، زینت جامعه و خانواده

اگر در محله و یا منطقه ما مسجدی وجود دارد، امام جماعت مسجد با همکاری هیئت امنای مسجد، می‌توانند همایش‌های هفتگی یا ماهانه را تحت عنوان «فرزند مسجد، زینت جامعه»، برگزار کرده و در این همایش‌ها به خانواده‌های این فرزندان، درس اینکه «چگونه فرزند پاک تربیت کنیم، تا جامعه‌ای پاک داشته باشیم» را بیاموزند؛ در این صورت والدین فرزندان خود را به آغوش مسجد سپرده و با اخلاق مسجدی تربیت خواهند کرد و آنان را فرزند مسجد خواهند نامید.

تشویق فرزندان به حضور در مسجد

حجّت الاسلام قرائتی در این باره می‌فرماید:

«این مسجدهایی که کودکی در آن نیست، يك مشمت آدم آهنی هستند. نسل منقرض، ما باید نسل نو بیاوریم. قرآن می‌گوید کودک زینت است. مال و اولاد زینت است. بعد می‌گوید مسجد می‌روی زینت ببر. مال زینت است، مسجد می‌روی زینت ببر. یعنی چه؟ یعنی پول در جیبیت بگذار به يك فقیر بده. کودک زینت است. بعد می‌گوید مسجد می‌روی، زینت ببر. یعنی دست کودک را بگیر، بچه مسجد نیاید یعنی چه؟»

برای تشویق فرزندان مسجد دو راه وجود دارد:

الف: این تشویق در حضور اهالی محله و یا در حضور خانواده‌ها صورت بگیرد.
 ب: در همایشی جداگانه و در مسجد و با حضور همه فرزندان محله صورت بگیرد.
 عنوان این تشویق‌ها می‌تواند در قالب موفقیت‌های خانگی، مسجدی، مدرسه‌ای،
 محله‌ای و ... صورت بگیرد.

کودک مسجدی، زینت خانواده و جامعه (۲)

ناصر غم پرور

«يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ؛ ای فرزندان آدم! زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد، با خود بردارید! و (از نعمتهای الهی) بخورید و بیاشامید، ولی اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست نمی‌دارد!» (اعراف/ ۳۱)

شاید بتوان گفت آنچه با خطاب به بنی آدم، بیان می‌شود، مربوط به همه ادیان و از مشترکات است. در این رابطه قرآن مال و فرزند را «زینت» خوانده است، بنابراین تأکید آیه مبارکه بر این است که مال و فرزند خود را در هنگام رفتن به مسجد همراه داشته باشید؛ تا اینکه با مال، به حل مشکلات اقتصادی مسلمین بپردازید و با حضور فرزندان در مساجد، مشکلات تربیتی نسل آینده حل شود.»

..... تعلیم و تربیت در سایه تشویق

ما می‌توانیم همانند کانون قلم چی، آینده سازان، مبتکران و ... در جهت تشویق کودکان و نوجوانان خلاقیت ایجاد کنیم. همیشه کانون‌های علمی، از شایستگان علمی خود، در طرح‌ها و بنرهای بزرگی تقدیر می‌کنند و آن‌ها را در معرض دید دیگران قرار می‌دهند؛ این تشویق، دیگر خانواده‌ها را مجاب خواهد کرد تا آن‌ها هم فرزندان خود را با این نهادها پیوند دهند؛ ما می‌توانیم از این شیوه در تشویق فرزندان خود در مسجد، در قالب المپیاد مسجدی استفاده کنیم.

چرا ما نباید فرزند مسجد را، که در حفظ قرآن، قرائت قرآن، اخلاق، ادب و ... ممتاز می‌باشد، در قالب طرحی و حتی با یادبود در بنری بزرگ به نیکی یاد کنیم؟ چه ایرادی دارد که از او به عنوان شاگرد اول اخلاق و ادب و خدمت به خلق در مسجد و خانواده و مدرسه تجلیل کنیم، تا فرزندان و خانواده‌های دیگر را به این سمت و سو جذب کنیم؟ ما به راحتی از فرزندان محلّه، که همواره در مسجد حضور دارند و جزء ممتازین و بهترین نمونه‌ها و الگویی برای دیگران می‌باشند، حتی ممتاز درسی، می‌توانیم در مسجد محلّه و منطقه به نیکی یاد کنیم، تا نیروهای مسجدی خوبی جذب و برای آینده‌ای روشن تربیت کنیم.

..... کانون قلم چی مسجد

قلم چی نامی آشناست، با دیدن این نام، فرزندان محلّه، مشتری مسجد خواهند شد، بدین ترتیب اگر حلقه‌ها و کلاسهای تقویتی اخلاق و قرآن و علم و معرفت را برگزار کرده و این فرزندان را در قالب المپیاد مسجدی رشد دهیم و از آنها امتحانی گرفته و در مسابقه سبقت در المپیاد مسجد، تمام دروس ضروری برای زندگی را به آنها آموخته و به شایستگان المپیاد، جوایزی داده شود، انگیزه‌ی بسیار خوبی برای رقابتی مثبت در ایشان ایجاد خواهد شد که نتایج بسیار مطلوبی در رشد و تعالی ایشان خواهد داشت.

..... مسجد خانه دوم است، نه مدرسه

امام صادق علیه السلام فرموده‌اند: «مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ، الْوَلَدُ الصَّالِحُ؛ از سعادت مرد این است که فرزند صالح داشته باشد.»

والدین همواره در تلاشدن تا فرزندان ایشان به درستی تربیت شوند و هیچ‌گونه کم‌وکاستی در اندیشه و رشد و تعالی آنها وجود نداشته باشد. فرزند صالح، نمود و شناسنامه هر خانواده‌ای است. چه بسیار خانواده‌هایی که به داشتن فرزندان صالح، افتخار می‌کنند. حقیقتاً با وضعیت امروز جامعه، بیشتر خانواده‌ها به دنبال مکان‌هایی هستند که با اعتماد کامل، فرزندان را به آنجا بسپارند.

بر این اساس، گرایش و اقبال خانواده‌ها برای سپردن کودکان به مسجد، امری تعجب آور نیست. برنامه و شعار انسان‌سازی مسجد، در سایه بی‌توجهی سایر نهادها به مقوله تربیت، توانسته است خانواده‌ها را مجاب کند که به زیبایی‌های اخلاقی و ارزشی آراسته شدن، صرفاً با تربیت مسجدی قابل تحقق است. البته در سایه حضور کودک در

مسجد و کسب فضایل اخلاقی در مسجد، خواهد بود که کودک زینت و افتخار خانواده خواهد شد.

اگر می‌خواهیم فرزند مسجدی تربیت کنیم، می‌توانیم مدرسه را به مسجد بیاوریم و یا مسجد را به مدرسه ببریم! قرار نیست ما (مبلّغین) به کل دانش‌آموزان مدارس بگوییم بیایند و با ما روبه‌رو شوند و برای تک‌تک آن‌ها حرف بزنیم؛ ما از طریق آیه‌ی «انا اعطیناک الکوثر»، کلّ ایران و فرزندان ایران را مسجدی می‌کنیم و زینت جامعه قرار می‌دهیم. کوثر یعنی کثرت، کثرت‌نیامند عناصر بسیاری است. اگر مسئولین مسجد، با مدارس محلّه و منطقه در ارتباط باشند، با همکاری یکدیگر می‌توانند همایشی را با حضور معلّمان برگزار کنند و در این همایش، شیوه‌های تربیت فرزند مسجدی را به دبیران تعلیم دهند؛ تا آنان فرزندان را به سبک مسجدی تربیت کنند. معلّمان نقشی اساسی در تربیت فرزند، به عنوان زینت جامعه می‌توانند داشته باشند، زیرا بخش عمده‌ای از تربیت نیروی جامعه، در مدرسه شکل می‌گیرد. بنابراین می‌توانیم در حضور معلّمان، از ممتازین مدارس و خانواده‌ها، تجلیل کنیم و از آنها به نیکی یاد کنیم تا همه به تربیت فرزند مسجدی ترغیب شوند.

همه این‌ها به این خاطر صورت می‌گیرد که کودکان و نوجوانان، احساس شخصیت کنند، هنگامی که فرزند مسجدی متوجّه این مسئله شد که شخصیت او دارای ارزش است و به او بها داده می‌شود، میل و اشتیاق به پاک بودن و قابل احترام بودن در او همیشه جریان خواهد یافت؛ چنین فرزندى، به مرور زمان و با رسیدن به سنّ تکلیف و بلوغ، ارزش خود را بیشتر درک خواهد کرد؛ زیرا بهترین شیوه تربیت اخلاقی فرزندان، روش تکریم شخصیت، با تقویت احساس احترام در خود، کسب عزّت نفس و حفظ جایگاه شخصیتی خویش است. کودک این احترام را به راحتی می‌تواند در مسجد به دست بیاورد.

او خود را متعلّق به مسجد و تربیت در مسجد خواهد دانست و همواره سعی خواهد کرد که این زینت و مایه افتخار بودن را به جامعه هم سرایت دهد. وقتی او بزرگ‌تر شود، جامعه برای او ارزشمند خواهد شد و دیگر دغدغه‌اش تنها محدود به خانواده و مسجد نخواهد بود. بنابراین فرزند مسجد، همواره سعی خواهد کرد که در جامعه مفید بوده، تا به عنوان زینت شناخته شود.

این زینت شناخته شدن، می‌تواند در سایه‌سار تعلیم مسجد محقّق شود؛ چرا که

مسجد خانه خداوند است و قطعاً خداوند در تربیت چنین فرزندی، نظر لطف و رحمتی داشته است و او را بیشتر دوست خواهد داشت و به او کمک خواهد کرد که خود را وقف جامعه و دین اسلامی کند؛ در واقع او مصداق بارز سخن امام صادق علیه السلام خواهد شد که فرمود:

«كُونُوا لَنَا زِينًا وَ لَا تَكُونُوا عَلَيْنَا سَيْنًا؛ زینت و آبروی ما باشید، نه باعث شرمندگی ما». (مشکات الانوار، ص، ۶۷)

کودک، مسجد، زندگی

سید مهدی بهشتی

پیوند دین و زندگی، تنها در شناسنامه مسجد نهفته است و دیگر معابد، فاقد این شاخصه‌ی مهم در حیات انسانی هستند. این پیوند در تار و پود و در ساختار پیکره مسجد هویدا است؛ زیرا که نظام مهندسی مسجد، نشأت گرفته از تعالیم عالیه و مفاهیم هدفدار و بلند آسمانی و فرهنگ و ادبیات وحیانی است.

چه زیباست، کودک از بدو تولد، در حالیکه هنوز چند روزی از عمرش نگذشته به مسجد راه می‌یابد و دیگران او را می‌شناسند و برای او دعا می‌کنند. از اینجاست که عطر عبادت و شمیم دلدادگی در وجود او احساس می‌شود؛ تا جایی که تاج بندگی را بر سر می‌نهد و بار تکلیف را به دوش می‌کشد. برنامه‌هایی که از بدو تولد تا تکلیف، کودک را با مسجد آشنا می‌سازد و سبب می‌شود پس از پای نهادن به بلوغ، خود از اهالی خانه خدا گردد.

..... اولین اذان و اقامه

یکی از سنت‌های نبوی، گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد است. پیامبر اکرم در این باره فرمود: برای هر کس فرزندی زاده شود، باید در گوش او اذان نماز و در گوش چپ او اقامه بگوید؛ چرا که این کار، مایه ایمنی از شیطان رانده شده است (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۶، ص: ۲۴).

بسیار پسندیده است که والدین در بدو تولد؛ کودک را به مسجد بیاورند و در مقابل دیگر مسجدیان، توسط امام جماعت اذان و اقامه به گوش او خوانده شود.

..... برداشتن کام کودک

کام برداشتن کودک، یکی دیگر از سنت های نبوی است که به دستان مبارک پیامبر اکرم ﷺ و اغلب در مسجد صورت می پذیرفت. یکی از اصحاب به نام ابوموسی نقل می کند برای من پسری زاده شد، پس او را نزد پیامبر خدا بردم، ایشان کام او را با خرما برداشت و برای او دعا کرد که مایه برکت باشد، سپس او را به من برگرداند (متقی هندی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۳، ص: ۲۶۸، ح: ۳۶۷۸۸).

در روایات برداشتن کام کودک با تربت سید الشهداء علیه السلام، آب فرات، آب باران، آب گرم و غسل توصیه شده است (ری شهری، ۱۳۸۹ش، ص: ۵۸).

..... انتخاب نام نیکو

امام کاظم علیه السلام فرمود: نخستین نیکی انسان به فرزندش، این است که نام نیک بر او نهد. پس هر کدام از شما باید نام نیکی بر فرزندش بگذارد. (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۶، ص: ۱۸).

یکی دیگر از کارهایی که می توان در مسجد انجام داد، نامگذاری کودک است. این امر می تواند به همراه مراسمی با حضور مسجدی ها و امام جماعت صورت پذیرد و نام او به همه اعلام گردد. در صدر اسلام نیز کودکان را برای نام گذاری، خدمت رسول اکرم به مسجد می آوردند (طباطبائی، ۱۳۸۱ش، سنن النبی، ۳۸). شخصی از اصحاب رسول خدا چنین نقل می کند که برای من پسری زاده شد. پس او را نزد پیامبر خدا بردم. حضرت او را ابراهیم نامید (متقی هندی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۳، ص: ۲۶۸، ح: ۳۶۷۸۸).

..... تراشیدن سر و انفاق

یکی دیگر از سنت های نبوی، تراشیدن سر طفل است. مستحب است روز هفتم ولادت، موهای نوزاد، تراشیده شود و هم وزن آن، طلا یا نقره، صدقه داده شود. وقتی علت تراشیدن سر نوزاد از امام صادق علیه السلام پرسیده شد، ایشان فرمودند: جهت پاک کردن او از موی دوران رحم است (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص: ۴۸۹).

بسیار پسندیده است که این تصدق و انفاق در مسجد و برای فقرای مسجدی صورت پذیرد.

..... عقیقه کردن

عقیقه کردن، عبارت است از قربانی کردن در هنگام ولادت برای اطعام، که از سنت های نبوی به شمار می رود. در روایت بسیاری سلامتی فرزند در گرو عقیقه شمرده شده است؛ تاجایی که حتی این ذبح از قربانی عید قربان لازمتر شمرده شده (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۳۸۵) و برخی از فقها مانند اسکافی، سید مرتضی و فیض کاشانی، حتی این امر را برای فرزند واجب دانسته اند (ری شهری، ۱۳۸۹ش، ص: ۶۰).

امام صادق علیه السلام فرمود: هرگاه کودک زاده شد برای او عقیقه کنید و گروهی از مسلمانان دعوت شوند؛ آنان بخورند و برای فرزند دعا کنند (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۶، ص: ۲۷).

..... ولیمه دادن

والدین هنگامی که برای کودک خود عقیقه کردند، شایسته است عقیقه را طبخ کنند و به مؤمنین اهل محل اطعام کنند (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص: ۲۲۶) پس چه خوب است که این اطعام در مسجد صورت پذیرد. بنابه روایات، امام کاظم علیه السلام پس از تولد کودکش تا سه روز به اهل مسجد ولیمه داد (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۲، ص: ۳۲۹).

اگر والدین کودک، وضعیت مالی مناسبی ندارند، می توان حداقل ۱۰ نفر از مسجدی ها را دعوت و آنان را اطعام کرد، اگرچه این تعداد هرچه بیشتر شود، فضیلت بالاتری خواهد یافت (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص: ۴۸۶).

اگر حتی توانایی پخت غذا را نداشتند، بسیار نیکو است که گوشت قربانی را بین مؤمنین محل و نیازمندان پخش کنند (امام هشتم، ۱۴۰۶ق، ص: ۲۳۹).

..... بزرگداشت تولد

زادروز تولد هر فرد قابل احترام و گرامی داشت آن هم توسط خود شخص و هم دیگران، شایسته است. قرآن کریم نیز روز تولد حضرت عیسی علیه السلام را دوبار گرامی می دارد و می فرماید: **وَ سَلَامٌ عَلَیْهِ یَوْمَ وُلِدَ (مریم/ ۱۵) وَ السَّلَامُ عَلَی یَوْمِ وُلِدَتْ (مریم/ ۳۳)**. امام صادق علیه السلام فرمود: **اَكْبَرُ مَا یَكُونُ الْإِنْسَانُ یَوْمَ یُولَدُ (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص: ۱۹۴)** بزرگ ترین روز انسان، روزی است که زاده می شود.

حال چه خوب است که این بزرگداشت در مسجد و در بین مسجدی ها برگزار گردد، به صورتی که در مسجد اعلام شود؛ امروز نوزادی از فلانی متولد شده یا امروز تولد این

کودک است و در حضور کودک و در مقابل دیدگانش او را گرمی دارند. حضرت موسی بن جعفر علیه السلام در تولّد یکی از فرزندانش، تا سه روز با کاسه های بزرگ در مساجد و کوچه ها به مردم مدینه فالوده و حلوا می داد. (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۲، ص: ۳۲۹).

..... جشن تکلیف

یکی دیگر از روزهایی که گرمی داشت آن برای کودک زیباست، روز جشن تکلیف است. دانشمند بزرگ شیعه، «سیدبن طاووس» نخستین کسی است که سنت حسنه جشن تکلیف را بنا نهاد و چنین روزی را عید اعلام کرد و با نگارش کتابی خطاب به فرزندش «محمد» (ابن طاووس، ۱۳۷۵ش، ص: ۹)، به بزرگداشت چنین روز مقدّسی توصیه کرد و هنگام به تکلیف رسیدن فرزندش در سال ۶۵۹ هجری، مراسمی در نجف اشرف برگزار کرد (ری شهری، ۱۳۷۸ش، ص: ۱۳).

مراسم جشن تکلیف اگر در مسجد و در مقابل دیدگان مؤمنین و اهل مسجد برگزار شود، جشنی آکنده از معنویت به همراه بزرگداشت این کودک خواهد بود، که حال به رتبه بندگی نائل آمده است؛ این امر سبب می شود تا کودک شیرینی این خاطره و جشن را تا پایان عمر از یاد نبرد و فضای مسجد برای او، همواره تداوی کننده ی شیرینی آن جشن و دوران کودکی اش است.

..... انتخاب دایه و مربی دینی

ممکن است مادری پس از تولّد نوزادش به اندازه کافی شیر نداشته باشد و از آنجا که هیچ شیری جایگزین شیر مادر نیست (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۲۵)، شاید مجبور شود از دایه برای تغذیه کودکش استفاده کند.

در روایات تأکید فراوانی به دقت در انتخاب دایه شده. امیر المومنین علیه السلام در این باره فرمود: برای شیردادن، دایه های شایسته را گزینش کنید، همان گونه که برای ازدواج گزینش م کنید؛ چراکه شیر طبیعت ها را تغییر می دهد (حمیری، ۱۴۱۳ق، ص: ۹۳). بنابراین برای انتخاب دایه و خصوصاً مربیان دینی کودکان، بهتر از اهل مسجد را نمی توان یافت، چرا که بنابه آیات قران، اهل مسجد با ایمان ترین و نجیب ترین مردم اند (طوسی، ۱۳۱۴ق، ص: ۴۷).

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): من لایحضره الفقیه، مصحح: غفاری، قم، انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق.
۲. ابن طاووس، علی بن موسی (۶۶۴ق): کشف المحجبه لثمره المهجه، قم، بوستان کتاب، ۱۳۷۵ش، چاپ: دوم.
۳. امام رضا علیه السلام: فقه الرضا علیه السلام، مشهد، موسسه آل البيت، ۱۴۰۶ق، چاپ: اول.
۴. حمیری، عبدالله بن جعفر (قرن ۳): قرب الإسناد، قم، آل البيت، ۱۴۱۳ق، چاپ: اول.
۵. رهبری، حسن: مسجد نهاد عبادت و ستاد ولایت، تهران، ستاد عالی مرکز رسیدگی به امور مساجد، ۱۳۸۰ش.
۶. ری شهری، محمد محمدی: حکمتنامه کودک، قم، دارالحديث، ۱۳۸۹ش، چاپ: سوم.
۷. ری شهری، محمد محمدی: جشن تکلیف، قم، دارالحديث، ۱۳۷۸ش، چاپ: اول.
۸. طباطبائی، سید محمد حسین، آداب و سنن و روش رفتاری پیامبر گرامی اسلام، ترجمه حسین استاد ولی، ۱۳۸۱ش، تهران، پیام آزادی، چ سوم.
۹. طبرسی، حسن بن فضل (قرن ۶): مکارم الاخلاق، قم، شریف رضی، ۱۴۱۲ق، چاپ: چهارم.
۱۰. طوسی، محمد بن الحسن (۴۶۰ق): الامالی، قم، دارالثقافه، ۱۴۱۴ق، چاپ: اول.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحديث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۱۲. متقی هندی، علی بن حسام (۹۷۵ق): کنز العمال، تحقیق: شیخ بکری حیانی، بیروت، ۱۴۰۹ق.

والدین و نقش حمایتی مسجد در تربیت فرزندان

سید مصطفی بهشتی

مقدمه

دین اسلام برای یکایک افراد خانواده، قائل به شخصیت و جایگاه خاصی بوده و براین اساس، وظایفی را برای ایشان مشخص کرده، تا با عمل به این موازین و قوانین الهی، خانواده به سعادت و رستگاری دست یابند. در این میان، تربیت فرزندان و فراهم آوردن محیطی سالم، برای رشد تربیتی و اخلاقی آنها، از مهمترین وظایف والدین به حساب می‌آید که غفلت از آن، ممکن است عواقب جبران ناپذیری به همراه داشته باشد. از سوی دیگر «مسجد» برترین پایگاه تربیتی مسلمانان به شمار می‌رود که می‌تواند تأمین کننده این نیاز اساسی خانواده باشد. بنابراین رفت و آمد کودک به مسجد، زمینه‌ی تربیت صحیح دینی او را فراهم می‌کند و اینچنین بار مسئولیت والدین را در این امر خطیر سبک‌تر خواهد کرد.

والدین و لزوم تربیت دینی فرزندان

در میان وظایف گوناگونی که بر عهده والدین قرار داده شده است، تربیت صحیح فرزندان از اولویت بالاتری برخوردار است. آیات و روایات فراوانی پیرامون این مسئله وجود دارد.

اگرچه والدین، هر دو در این زمینه مسئول هستند و باید تلاشی جدی برای دستیابی به این مهم داشته باشند، اما باید دانست که بار مسئولیتی که به عهده پدران به عنوان

ستون خانواده نهاده شده. یادآور ضرورت نظارت و مراقبت ایشان بر فرزندان است. بنابراین حفاظت و حمایت یکایک اعضای خانواده نسبت به خطرات احتمالی مادی و معنوی، کاری بس دشوار است که سرپرست خانواده به طور مداوم باید بر آن مبادرت ورزد.

..... والدین و مراقبت از سلامت خانواده

درست است که نگرانی والدین، برای سلامت جسمی فرزندان و فراهم آوردن بهداشت خانواده و یافتن پزشکی حاذق برای درمان بیماری‌های احتمالی آنها، امری ستودنی و مهم است اما باید دانست که مهمتر از سلامت جسمی، مراقبت از سلامت روح و روان و اخلاق فرزندان است. مراقبتی که تنها در سایه تربیت صحیح فرزندان انجام خواهد شد. قرآن در مورد وظیفه سنگین سرپرست خانواده در برابر همسر و فرزندانش چنین می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ» (سوره تحریم، آیه ۶

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست نگه دارید.»

در واقع خانواده‌ای که به دلیل عدم مراقبت و حفاظت والدین، درگیر معضلات گوناگون فردی و اجتماعی می‌شود، ابتدا در آتش بی‌فکری سرپرست خانواده می‌سوزد و مقصد نهایی آن، جایی جز آتش سوزان جهنم نخواهد بود.

روشن است والدینی که آموزه‌های مناسب و مورد نیاز فرزندان خود را فراهم نکرده‌اند و تربیت شایسته‌ای را برای آنان رقم نزده‌اند، بیش از دیگران در معرض آسیب‌ها و بزهکاری‌ها و معضلات فردی و اجتماعی خواهند بود.

..... راهکارهای مراقبت از حریم خانواده

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «هنگامی که این آیه نازل شد، مردم گفتند: ای رسول خدا! چگونه خود و خانواده‌مان را حفظ کنیم؟» پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود:

«اعْمَلُوا الْحَيْرَ وَ ذَكَّرُوا بِهٖ أَهْلِيكُمْ فَأَدَّبُوهُمْ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ» (دعائم الإسلام، ج ۱، ص ۸۲)

«عمل خیر انجام دهید و آن را به خانواده خود نیز یادآوری کنید و بر پایه فرمانبرداری از خدا پرورششان دهید.»

بنابراین راه اساسی برای خوشبختی خانواده، در درجه اول خودسازی والدین و انجام کارهای نیک در برابر دیدگان فرزندان است. این نکته هم در پرهیز دادن فرزندان از بدی‌ها و هم در دعوت آنها به خوبی‌ها صدق می‌کند. روشن است پدری که خود دروغ می‌گوید و بد زبانی می‌کند، نخواهد توانست به فرزندانش پرهیز از این قبیل زشتی‌ها را بیاموزد. همچنین مادری که احترام به والدین را تجربه نکرده و یا شیرینی عبادت را درک نکرده است، نخواهد توانست فرزندانش را به این امور رهنمون کند.

گام دوم نیز، آموزش خوبی‌ها و یادآوری آن به یکایک اعضای خانواده است. البته این امر باید بر پایه مبانی دینی شکل گیرد؛ زیرا چنین تربیتی است که خانواده را به مقصود نهایی خواهد رسانید.

امام صادق علیه السلام در ادامه این روایت، شاهدی قرآنی ذکر فرموده تا نشان دهد که پیامبران نیز از این قاعده مستثنی نبوده‌اند. حضرت می‌فرماید:

«أَلَا تَرَى أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ لِنَبِيِّهِ: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا» (سوره طه، آیه ۱۳۲)

«آیا ندیدی که خداوند به پیامبرش می‌فرماید: خانواده خود را به نماز فرمان ده و بر انجام آن شکیبا باش!»

بنابراین حتی پیامبران نیز موظفند با تربیت صحیح دینی فرزندان، از حریم خانواده خود مراقبت کنند.

امام صادق علیه السلام در ادامه، از آیات قرآن شاهد دیگری مطرح می‌کنند تا بیش از پیش به اهمیت این وظیفه سنگین والدین اشاره نمایند. حضرت این آیه را تلاوت می‌کنند:

«وَ اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَ كَانَ رَسُولًا نَبِيًّا وَ كَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ وَ كَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا.» (سوره مریم، آیه ۵۴ و ۵۵)

«و در این کتاب (آسمانی) از اسماعیل (نیز) یاد کن که او در وعده هایش صادق و رسول و پیامبری (بزرگ) بود! او همواره خانواده‌اش را به نماز و زکات فرمان می‌داد و همواره مورد رضایت پروردگارش بود.»

انبوه این قبیل از آیات و روایات، گویای آن است که والدین، وظیفه سنگینی در قبال تربیت دینی فرزندان دارند. اما پرسش این است که این وظیفه باید در چه قالبی و در چه محیطی به سرانجام برسد؟ آیا مکانی بهتر از مسجد می‌تواند پاسخگوی تربیت دینی کودکان و نوجوانان ما باشد؟

..... مسجد، بهترین محیط تربیتی برای نوسالان

تربیت انسان، وابسته به عوامل گوناگونی است. در این میان تأثیری که محیط پیرامونی بر پیشبرد روند تربیتی خواهد داشت، غیر قابل انکار است. روشن است که یک برنامه تربیتی خوب و مدون نیز، نیازمند یک محیط رشد یافته تربیتی است، تا بتواند در بستری مناسب، عوامل گوناگون پیشرفت را فراهم کند.

مسجد به عنوان معنوی‌ترین محیط موجود در جامعه اسلامی، شایسته‌ترین مکان برای تربیت همه افراد جامعه است. محیطی که برای عبادت انسان فراهم آمده و فضای حاکم بر آن، معنویت پاک و زلال الهی است. بنابراین مسجد این مأمّن الهی، مناسب‌ترین بستر برای تربیت کودکان و نوجوانان و جوانان خواهد بود.

اما با توجه به مطالب پیشین باید نکات زیر را در نظر داشت:

۱- همانطور که در آیه به صراحت آمده، والدین پیش از آنکه وظیفه‌ای در قبال فرزندان خود داشته باشند، موظّف به مراقبت از وضعیت خود هستند. بنابراین گام اول برای رسیدن به تربیت شایسته فرزندان، حرکت معنوی خود والدین است که با رفت و آمد فعّال به مسجد به سرانجام خواهد رسید. (قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ نَارًا)

۲- گام دوم، تظاهر و به نمایش گذاشتن این رفت و آمد در برابر دیده فرزندان است. بنابراین اگر در ذهن فرزندان، تصویر تلاش والدین برای رسیدن به نماز جماعت بسیار تکرار شود، آنها را به سوی این کار ترغیب خواهد کرد. (اعْمَلُوا الْخَيْرَ وَ ذَكِّرُوا بِهِ أَهْلِيكُمْ)

۳- گام سوم، سفارش مستقیم به فرزندان برای حضور در مسجد است. البته این امر با انجام پذیرفتن دو مرحله پیش صورت خواهد پذیرفت. (وَ أْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ)

۴- گام چهارم که بیشتر بر عهده مسئولین مسجد است، فراهم کردن محیطی مناسب برای حضور کودکان و نوجوانان و جوانان است. محیطی که امر تربیت را بر اساس آموزه‌های دینی مهیا ساخته و در عین جذّابیت، رشد فکری، معنوی و تربیتی او را سامان می‌بخشد. (فَادَّبُوهُمْ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ)

۵- گام پنجم هم که در ادامه گام پیشین قرار دارد، آماده سازی زیر ساخت‌های مسجد بر اساس تربیت محور بودن این محیط معنوی است. درست است که مسجد برای عبادت و عبودیت ساخته شده و به خودی خود تربیت محور است، اما باید زیرساخت‌های مسجد را برای ورود کودکان و نوجوانان به آن مهیا کرد و برای این کارخانه انسان سازی برنامه‌ای درخور فراهم کرد.

در هر صورت باید گفت که هویت مسجد به دلیل معنویت حاکم بر آن، می‌تواند بهترین بستر برای تربیت نوسالان و جوانان باشد.

نقش مادران در تربیت کودک مسجیدی

سید مهدی بهشتی

مقدمه

مسجد مهمترین پایگاه تربیتی در اسلام به شمار می‌آید، که از هنگام تأسیس آن توسط رسول اکرم ﷺ نقشی اساسی در رشد دینی مسلمانان ایفا کرده است. مسجد که هم آموزشگاه و هم عبادتگاه است. مسجد که برطبق روایات، اهل آن پرچمداران بهشت‌اند (طوسی، ۵۲۹) و ساکنان آن، مالکان خانه‌های بهشت (صدوق، ۵۰۱) و تشنگان دانش (حمیری، ۶۸).

با این اوصاف، به طور قطع می‌توان گفت که مسجد بهترین محیط برای شکل‌گیری شخصیت دینی افراد خواهد بود. وقتی شیوه‌های تربیتی کودکان را نظاره می‌کنیم، درمی‌یابیم که محیط، یکی از ارکان اساسی تربیت است، که با خط‌دهی یکی دیگر از ارکان تربیت، یعنی والدین، به کامل‌ترین رد و شکوفایی خود خواهد رسید، اینگونه است که شاهد کودکی دین‌مدار خواهیم بود. بدین ترتیب می‌توان گفت که بهترین نوع تربیت در محیطی نورانی و با شیوه‌ای نورانی، می‌تواند صورت بپذیرد.

نقش والدین در تربیت فرزند

والدین مهمترین نقش را در تربیت کودک دارند، پدر و مادری که پیش از تولد فرزند خویش در اندیشه‌ی تربیت او هستند و برای شکل‌گیری شخصیت متعالی او حتی پیش

از تولد، با الهام از قرآن کریم اینگونه دعا می‌کنند: «رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ» (آل عمران، ۳۸) و برای عابد شدن فرزند خویش و مسجدی شدنش با تأثیرپذیری از خلیل الله، اینگونه در مقابل معبود، ندا می‌دهند: «رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ» (ابراهیم، ۴۰).

به تحقیق می‌توان گفت تأثیرگذارترین عامل شکل‌گیری شخصیت دینی کودک، توسط والدین رقم خورده می‌شود. در این میان با توجه به اینکه مادر رابطه‌ی عاطفی خاصی با کودک برقرار می‌کند، بنابراین مادران نیز همانند پدران خانواده، نقش عمده‌ای در تربیت فرزندان ایفا می‌کنند.

..... زنان در مسجد

حضور خدیجه‌ی کبرا علیها السلام به عنوان اولین زن مسلمان در اولین نماز جماعت، در مسجد الحرام با توجه به اینکه امام و مأمومین در مجموع سه نفر بوده‌اند، بسیار مشهود است (ابن سعد، ۱۴/۸ و طبری، ۳۱۲/۲). در تاریخ صدر اسلام نیز شاهدیم که زنان، هنگام نماز پا به پای مردان در مسجد حضور داشتند و نماز جماعت را به همراه رسول اکرم اقامه می‌کردند (حمیری، ۱۸ و صدوق، الفقیه، ۳۹۷/۱) و حتی گاهی خودشان مسجد مخصوصی را به خود اختصاص می‌دادند. البته باید توجه داشت که برای حضور زنان در مسجد، شرایط و ضوابطی باید رعایت شود که عبارتند از: عدم استفاده از عطر (مسلم، ۳۳/۲)، عدم اختلاط با نامحرم (ابی داوود، ۵۳۳/۳)، کسب اجازه‌ی شوهر (نوری، ۴۴۶/۳) حجاب در مسیر (احزاب، ۵۹). در صورت عدم رعایت این شرایط، بهترین مکان برای نماز بانوان، خانه است (صدوق، الفقیه، ۲۳۸/۱).

برای تأیید این گفتار باید گفت که بارها رسول اکرم صلی الله علیه و آله امر می‌فرمودند زنان را از رفتن به مسجد منع نکنید (ابن ادریس، ۶۲۵/۱)، حتی از آن بالاتر می‌فرمودند که مانع رفتن زنان به مسجد، در شب نشوید (دروزه، ۳۸۱/۲). ضمن اینکه ایشان برای مسجد رفتن زنان نیز قاعده تنظیم فرموده بودند؛ اینکه ایشان حجاب را در حین رفتن به سوی مسجد کامل کنند، تا طعمه‌ی غرض‌ورزان نگردند: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَرْوِجَنَّكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً» (احزاب، ۵۹).

تاریخ صدر اسلام و عصر حضرت رسول صلی الله علیه و آله نیز گویای فعالیت زنان در عرصه‌های اجتماعی، مسئولیت‌ها و مأموریت‌های مختلف ایشان، به خصوص در مسجد است.

تربیت دینی مادران

مادری که در پی تربیت دینی فرزند خویش است، همواره به دنبال فضایی برای رشد دینی اوست. حتی پیش از تولد؛ آرمانی تربیتی را برای فرزند خود ترسیم می‌کند. او همواره در این اندیشه است که تا بهترین محیط را برای تربیت او فراهم سازد.

در آیات نورانی قرآن کریم شاهد هستیم که مادرانی همچون مادر حضرت مریم علیها السلام حتی نذر می‌کند تا فرزندش خادم مسجد گردد (آل عمران، ۳۵)، یعنی پروردگارا، اگر به من فرزندی عطا نمودی، او را به زیباترین نوع تربیت و به معنویت بهترین مکان‌ها، (مسجد) مزین خواهم ساخت. این عملکرد مادران سبب خواهد شد که فرزند، مورد تربیت دینی واقع شده و در مسجد حضور یابد، دیگران نیز از این نوع تربیت لذت برده و علاقه‌مند خواهند شد تا چنین فرزندی داشته باشند. اینگونه است که والدین نیک کردار همواره از خدا خواستارند که به ما نیز چنین فرزندی را عنایت فرما؛ همانگونه که حضرت زکریا پس از مواجهه با مریم عذرا، که کودکی مسجدی و تربیت شده‌ی دین بود، از خدای متعال چنین فرزندی را طلب کرد (آل عمران، ۳۸). بنابراین، این امر الگویی برای دیگر مادران خواهد شد که چنین شیوه‌ی تربیتی را سرلوحه‌ی کار خود قرار دهند. بنا به شواهد تاریخی و سیره رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم برای حضور مادران با فرزندان شیرخوار خویش در مسجد، نه تنها مانعی وجود نداشته و ندارد، بلکه با تقریر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم حضور این مادران مورد تأیید قرار می‌گیرد، به این صورت که این رسول رحمت، نماز را با سرعت به اتمام می‌رسانید تا مادری که نماز را در مسجد می‌خواند، به فرزند خود نیز رسیدگی کند (کلینی، ۴۹/۶).

چه زیباست! مادر فرزند خود را به مسجد راهی کند و از او بخواهد مطالب زیبایی را که در مسجد آموخته است، برای اهل خانه بازگو کند. امام حسن علیه السلام در سن هفت سالگی در مسجد هنگام سخنرانی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم حاضر می‌شد و سخنان پدر بزرگ را حفظ می‌نمود و نزد مادر آنچه را که حفظ کرده بود، شرح می‌داد. (این شهر آشوب، ۷/۴)

پس از رحلت بانوی عالمیان حضرت صدیقه‌ی طاهره، برای دفاع از حق اهل بیت در ماجرای خطبه‌ی فدکیه، راوی و نقل‌کننده‌ی خطبه، حضرت زینب کبری علیها السلام است که در آن زمان کودکی ۵ ساله است. او این خطبه‌ی زیبا را به خاطر می‌سپارد و برای آیندگان نقل می‌کند (صدوق، الفقیه، ۵۶۸/۳). این نشان از تربیتی هدفمند است که در

دامن چنین مادری رشد یافته است.

مادرانی که چونان زینب کبری علیها السلام در مقابل کودکان بنی هاشم خطبه خواندند (این طیفور، ۳۵) و یزید و یزیدیان را رسوا ساختند. با این نوع تربیت بود که کودکی چون امام باقر علیه السلام علیرغم مصائب بسیاری که تحمل کرده بود، با استقامت و بدون عجز و ناله در مقابل یزید ایستاد. چراکه یزید پس از با مشورت با مشاوران خویش، قصد کشتن اسراء را داشت، ایشان زبان به سخن می‌گشاید و اینگونه او را رسوا می‌کند: اینان برخلاف مشاوران فرعون رأی دادند؛ زیرا هنگامی که فرعون درباره ی موسی و هارون با یارانش مشورت کرد، آنها گفتند: او و برادرش را مهلت ده (شعراء، ۳۶)؛ ولی اینان رأی به کشتن ما دادند و این علتی دارد. یزید گفت: علت آن چیست؟ حضرت فرمود: آنان از زنان نجیب و حلال زاده بودند؛ ولی اینان از زنان نانجیب و حرام زاده هستند؛ چون پیامبران و اولادشان را جز زنازادگان نمی‌کشند. در این هنگام بود که یزید سر به زیر انداخت و از این تصمیم منصرف شد (مسعودی، ۱۷۱). این روایت نیز اشاره‌ی مختصر به وجود نورانی تربیت شده‌ای است که با سخنان خود هم رسوا می‌کند، هم روشنگری و هم نجات می‌بخشد.

کتابنامه

۱. ابن ادریس، محمد بن احمد: السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، مصحح: غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی: الامالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ش.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی: علل الشرایع، قم، کتابفروشی داوودی، ۱۳۸۵ش.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی: من لایحضره الفقیه، مصحح: غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق.
۵. ابن سعد، طبقات الکبری، تحقیق: محمد عبدالقادر عطا، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۰.
۶. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی: مناقب آل ابی طالب، قم، علامه، ۱۳۷۹ق.
۷. ابن طیفور، احمد بن ابی طاهر: بلاغات النساء، قم، الشریف الرضی، بی تا.
۸. دروزه، محمد عزت: التفسیر الحدیث، قاهره، دار احیاء الکتب العربیه، ۱۳۸۳ق.

۹. رهبری، حسن: مسجد و نهاد عبادت و ستاد ولایت، تهران، دبیرخانه ستاد عالی کانونهای فرهنگی هنری مساجد، ۱۳۸۰ش.
۱۰. حمیری، عبدالله بن جعفر: قرب الإسناد، مصحح: موسسه آل البيت، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۱۳ق.
۱۱. طبری، ابوجعفر محمد بن جریر: تاریخ الامم و الملوک، تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، دارالتراث، ۱۳۸۷ق.
۱۲. طوسی، محمد بن الحسن: الامالی، مصحح: موسسه البعثة، قم، دارالثقافه، ۱۴۱۴ق.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب: الکافی، مصحح: غفاری و آخوندی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۴. مسعودی، علی بن حسین: إثبات الوصیه، قم، انصاریان، ۱۳۸۴ش.
۱۵. نوری، حسین بن محمد تقی: مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۰۸ق.

نقش پدر در تربیت کودک مسجیدی

سید مهدی بهشتی

مقدمه

روانشناسان غربی، بر این عقیده‌اند که برای رشد و تربیت اخلاقی کودک از بدو تولد می‌توان تأثیرگذار بود. اما دین اسلام این تأثیرگذاری را پیش از تولد و بلکه قبل از انعقاد نطفه انسان می‌داند آنچنانکه بنا به شریعت اسلام، برای تربیت فرزندی صالح، رعایت مواردی را به زوجین گوشزد می‌کند؛ اعم از اینکه این دستورات مربوط به خوراک و رفتارهای اخلاقی ایشان باشند.

از آنجا که در فرهنگ اسلامی، پدر، ولایت قهری طفل را برعهده دارد، می‌تواند اساسی‌ترین نقش را در تربیت فرزند ایفا کند؛ چراکه حتی در کلام نورانی قرآن کریم، انتساب اشخاص به پدر داده شده است (احزاب/۵).

طبق فرمایش پیامبر گرامی اسلام، کودکان فطرتاً خداجوی متولد می‌شوند، حتی اگر پدران ایشان بر آیین و مذهب دیگری معتقد باشند (احسائی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص: ۳۵)، اما پس از تولد، بنا بر نوع تربیت والدین، تغییرات محسوسی خواهند یافت.

نقش پدران در تربیت

لازمه رشد و تعالی کودکی اهل نماز و مسجد، تربیت صحیحی است که بر او صورت می‌گیرد. آنچنانکه به تدریج این آموزه‌های دینی در او تأثیر بخشیده و نهادینه خواهد شد.

از نظر روانشناسان، کودک ۶-۳ ساله مخصوصاً پسران، همواره پدر را الگوی خود قرار می‌دهند. از نظر کودک، پدر سمبل قدرت و ضامن خانواده است و همه‌ی آرزوی کودک این است که همانند پدر خود باشد. براین اساس، اهمیت و نقش پدر در روند شکل‌گیری شاکله‌ی شخصیتی فرزند آشکار می‌شود.

پدر دلسوز خود را همواره مسئول تربیت فرزندان می‌داند و تمام تلاش و همت خود را به کار می‌گیرد. پیامبر اکرم ﷺ در این رابطه می‌فرماید: **أَلَا كُنُّكُمْ رَاعٍ وَ كُنُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ...** وَ الرَّجُلُ رَاعٍ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ هُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ (وَرَامَ، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص: ۶) بدانید همه شما، نگهبانید و همه در برابر کسانی که مأمور نگهبانی آنها هستید، مسئولید. مرد، نگهبان خانواده و فرزندان خویش است و در مقابل آنها مسئول و بازخواست خواهد شد (قشیری نیشابوری، ۱۴۲۴ق، ج ۳، ص: ۱۴۵۹، ح ۲۰) و نیز حضرت فرمود: هیچ پدری، هدیه‌ای برتر از تربیت نیک به فرزندش نبخشیده است (ترمزی، بی تا، ص: ۳۲۸، ح: ۱۹۵۲). بنابراین پدران نیک کردار به پیشوایان دینی خود اقتدا کرده و برای موفقیت در تربیت فرزند خود، دست به دعا برمی‌دارند و در این مسیر از خدای متعال یاری می‌جویند. همچنانکه امام سجاد علیه السلام در تربیت فرزند در دعای " ۲۵ صحیفه سجاده " از خداوند استمداد می‌طلبد و عرض می‌کند:

اللَّهُمَّ اغْنِنِي عَلَىٰ تَرْبِيَّتِهِمْ وَ تَأْدِيبِهِمْ وَ بَرِّهِمْ (امام سجاد، ۱۳۷۶ق، ص: ۱۲۲) خدایا! مرا در تربیت و ادب آموزی و نیکوکاری فرزندانم یاری و مدد فرما.

حتی پدر موظف است پیش از تولد و قبل از انعقاد نطفه‌ی کودک، در تربیت فرزندی که قرار است بوجود آید، مراقبت و تهذیب نفس داشته باشد و جسم و روح خویش را به بهترین مرتبه‌ی آمادگی برساند. در روایات شریف ما حتی به نوع خوراک پدر، قبل از انعقاد نطفه تأکید شده است. در روایتی شریف امام صادق علیه السلام فرمودند: هر کس ناشتا میوه به بخورد، نطفه‌اش پاکیزه می‌شود و فرزندش نیکو می‌گردد (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۶، ص: ۱۲۴) این روایات حاکی از اثرات جسم و روح پدر بر فرزند است.

پدر مؤمنی که از هنگام ازدواج، در پی ساختن نسلی مؤمن و پاک طینت است، با تضرع و خضوع از درگاه خدای متعال، درخواست فرزندی صالح می‌کند، تا پروردگار عالمیان در میان بندگان صالح خود به او گلی را تقدیم کند؛ چرا که به فرموده رسول گرامی اسلام «الْوَلَدُ لِلْوَالِدِ رِيحَانَةٌ مِنَ اللَّهِ يَسْمَعُهَا [قَسَمَهَا] بَيْنَ عِبَادِهِ» (ابن فهد حلی، ۱۴۰۷ق، ص: ۸۴).

بنابه دستورات دین اسلام و روایات معصومین شایسته است که پدر در هنگام جماع، دعایی را که امام باقر علیه السلام به پدران آموخته است، با خود زمزمه کنند: «اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي وَلَدًا وَ اجْعَلْهُ تَقِيًّا لَيْسَ فِي خَلْقِهِ زِيَادَةٌ وَ لَا نُقْصَانٌ وَ اجْعَلْ عَاقِبَتَهُ إِلَىٰ خَيْرٍ» (کافی / ج ۶ / ص ۱۰) و اینچنین از خدای متعال، فرزندی متقی و سالم و عاقبت بخیر طلب کرده و خواستار دوری شیطان از او شود. بنابه نقلی دیگر آورده شده است: بارالها! شیطان را از من و از آنچه روزی ما کرده‌ای، دور ساز (این ماجه، بی تا، ص ۳۳۳، ح: ۱۹۱۹).

همچنین در این باره مولای متقیان علی علیه السلام فرمود: از خداوند متعال، فرزند زیبا و خوش قد و قامت نخواستیم، بلکه از ذات حق تعالی تقاضا کردم که فرزندی مطیع خدا، بیمناک و پرهیزگار به من عنایت فرماید تا هر وقت چشمم به او افتاد، درحالی که فرمانبردار خدا است، خرسند شوم. (این شهر آشوب، ۱۳۷۹ق، ج ۳، ص: ۳۸۰)

گفتنی است یک پدر نمونه، پدری است که افزون بر آموزش اخلاق و رفتار نیکو به فرزندان، بتواند روزی خانواده‌اش را نیز از راه حلال به دست آورد. زیرا این روزی حلال در سرنوشت فرزندان بسیار مؤثر است. رسول گرامی اسلام فرموده است، جهاد کردن فقط در هنگام نبرد و جنگ نمی باشد، بلکه تلاشی که پدر برای کسب لقمه حلال برای خانواده‌اش انجام می‌دهد، نیز همانند جهاد است و خداوند همانند اجری را که به مجاهدین فی سبیل الله عطا می‌کند، به پدر نیز خواهد بخشید (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۹، ص: ۵۶۴). مولای خوبان، در خطبه ۱۵۱ نهج البلاغه فرمودند: لقمه حرام و ناپاک را به خانه نبرید؛ چرا که آنچه آبیاریش پاکیزه باشد، نهالش پاکیزه و میوه‌اش شیرین است و آنچه آبیاریش آلوده باشد، نهالش آلوده و میوه‌اش تلخ است. (رضی، ۱۳۸۸ش، ص: ۱۳۶).

..... مصداق پدر نمونه در قرآن

در قرآن کریم، الگوهایی از پدران نمونه ذکر شده است که دلسوزانه و با تمام وجود، برای هدایت و نمازخوان شدن کودک خویش تلاش کرده‌اند. در آیه ۱۳۲ سوره طه، خدای متعال خطاب به رسول رحمت می‌فرماید: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَ اضْطَبِرْ عَلَيْهَا»؛ خانواده‌ات را به نماز فرمان ده و بر آن پایدار باش. در توصیف حضرت اسماعیل علیه السلام نیز می‌فرماید: «كَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ»، همواره خاندان خود را به نماز و زکات امر می‌کرد (مریم/ ۵۵)، خداوند در آیات نورانی دیگری، درباره توصیه لقمان حکیم به فرزندش می‌فرماید: «يَا بَنِيَّ اِقِمِ الصَّلَاةَ وَ اْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ» فرزندم! نماز به پا دار و امر به معروف کن (لقمان/ ۱۷).

گفتنی است قرآن کریم، نمونه‌ای از پدر و فرزند مسجدی را به عنوان «الگو» مطرح می‌سازد. ابراهیم و اسماعیل علیهم‌السلام، مصداق این امر خطیر هستند که در حقیقت ایشان هم تعمیرکننده، هم خادم و متولی مسجد هستند. فرزندى که در تمام طول تعمیر و نظافت مسجد دوشادوش پدر است، تا پدر برای او و نسلش دست به دعا برمی‌دارد. به فرموده پیامبر مهربانی‌ها، فرزند برای پدر و مادر، مایه پاداش الهی است (طبرانی، بی تا، ج ۱، ص: ۲۳۶، ح ۶۴۶) بنابراین تربیت صحیح فرزند برای پدر و مادر نوعی «باقیات الصالحات» نیز تلقی می‌شود و ذخیره‌ای برای آخرت است.

اوست که در بهشت بر خود می‌بالد و علت بهشتی شدنش را دلسوزی برای تربیت فرزندش می‌داند و می‌گوید: «قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ» (طور / ۲۶). ما نسبت به فرزندانمان دلسوزی داشتیم.

از حسن بصری نقل شده است که: بچه چیز نحسی است؛ چراکه اگر زنده باشد، بار است و اگر بمیرد، غصه است. امام زین العابدین علیه‌السلام در این باره فرمودند: «كَذَّبَ وَ اللَّهُ نِعْمَ الشَّيْءُ الْوَلَدُ إِنْ عَاشَ فَدَعَاءٌ حَاضِرٌ وَإِنْ مَاتَ فَشَفِيعٌ سَابِقٌ» (راوندی، ۱۴۰۷ق، ص: ۲۸۵) به خدا دروغ می‌گوید، فرزند نعمت خوبی است. زنده باشد دعائی است و اگر بمیرد شفیعی است.

کتابنامه

۱. ابن ماجه قزوینی، محمد بن یزید (۲۷۳ق): سنن ابن ماجه، ریاض، مکتبه المعارف للنشر و التوزیع، بی تا.
۲. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی (۵۸۸ق): مناقب آل ابی طالب، قم، علامه، ۱۳۷۹ق، چاپ: اول.
۳. ابن فهد حلّی، احمد بن محمد (۸۴۱ق): عدّه الداعی و نجاح الساعی، محقق: احمد موحّدی قمی، قم، دار لکتب الاسلامی، ۱۴۰۷ق، چاپ: اول.
۴. أساسی، ابن ابی جمهور (۸۸۰ق)، عوالی اللئالی، تحقیق: سید شهاب الدین نجفی مرعشی، قم، سید الشهداء، ۱۴۰۳ق، چاپ: اول.
۵. ترمزی، محمد بن عیسی (۲۷۹ق): جامع الترمزی، ریاض، بیت الافکار الدولیه، بی تا.
۶. جمعی از نویسندگان، نماز مسجد و خانواده (مقالات برگزیده)، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۹۰ش.

۷. راوندی، سعید بن هبه الله قطب الدين (۵۷۳ق): الدعوات، قم، مدرسه امام مهدی عج، ۱۴۰۷ق، چاپ: اول.
۸. طبرانی (۳۶۰ق): المعجم الكبير، تحقيق: حمدی عبدالمجید السلفی، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی تا، چاپ: دوم.
۹. علی بن الحسین، امام سجاده علیه السلام: صحیفه سجادیه، قم، الهادی، ۱۳۷۶ش، چاپ: اول.
۱۰. قشیری نیشابوری، مسلم بن الحجاج (۲۶۱ق): صحیح المسلم، بیروت، دارالفکر، ۱۴۲۴ق، چاپ: اول.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحديث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۱۲. مجلسی، محمد باقر (۱۱۱۰ق): بحار الانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق، چاپ: دوم.
۱۳. وزام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی (۶۰۵ق): مجموعه ورام، قم، مکتبه فقیه، ۱۴۱۰ق، چاپ: اول.

بخش سوم

تأثيرات تربیتی مسجد بر كودك

مسجد، الگویی برای کودکان

جواد محمدلو

الگوپذیری در تربیت انسان، نقش بسزایی دارد. قرآن کریم نیز به این واقعیت اذعان کرده و در آیه ۲۱ سوره مبارکه احزاب، پیامبر مکرم اسلام ﷺ را به عنوان بهترین الگو معرفی می‌کند: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَاليَوْمَ الآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا». همچنین در آیه ۴ سوره مبارکه ممتحنه، از حضرت ابراهیم عليه السلام و همراهانش به عنوان اسوه حسنه یاد می‌کند:

«قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَ الَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَ مِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَ بَدَا بَيْنَنَا وَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَ الْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ إِلا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَ مَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَ عَلَيْكَ آتَيْنَا وَ عَلَيْكَ الْمَصِيرُ؛ برای شما سرمشق خوبی در زندگی ابراهیم و کسانی که با او بودند وجود داشت، در آن هنگامی که به قوم (مشرك) خود گفتند: ما از شما آنچه غیر از خدا می‌پرستید بیزاریم؛ ما نسبت به شما کافریم؛ و میان ما و شما عداوت و دشمنی همیشگی آشکار شده است؛ تا آن زمان که به خدای یگانه ایمان بیاورید! - جز آن سخن ابراهیم که به پدرش [عمویش آزر] گفت (و وعده داد) که برای تو آمرزش طلب می‌کنم، و در عین حال در برابر خداوند برای تو مالک چیزی نیستم (و اختیاری ندارم!) - پروردگارا! ما بر تو توکل کردیم و به سوی تو بازگشتیم، و همه فرجام‌ها به سوی تو است!»

الگوگیری و تأثیرپذیری انسان، از ابتدای دوران کودکی آغاز شده و فرد می‌تواند همواره مسیر زندگی خویش را با آن مرتبط سازد. امیرمؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «انما قلب الحدث كالارض الخالية مهما ألقى فيها من كل شيء قبلته.» (شرح غررالحکم، ج ۳، ص ۹۰) همانا قلب نوجوان همچون زمین خالی آماده کشت است که هر وقت در آن چیزی بکاری، رشد خواهد کرد.

تأثیرپذیری انسان‌ها و الگوگیری در دوران کودکی، بیشتر از طریق قوای حسی و بصری است و از این طریق است که می‌توانند محیط پیرامون خویش را درک کرده و با آن مانوس شوند. اگر خانواده‌ها از این توانایی کودکان، درست بهره‌برداری کنند، فرصتی مناسب حاصل خواهد شد، در غیر این صورت صرفاً زمینه‌های بروز خطر تلقی می‌گردد. بنابراین این مؤلفه، فرصتی را در اختیار والدین قرار می‌دهد تا به فکر تربیت و تأدیب کودک خویش باشند و و این استعدادها را مغتنم شده و با بهره‌گیری از توانایی بصری، ایشان را با الگوهای زیبای اسلامی-ایرانی آشنا کرده و زمینه‌های رشد و تعالی ایشان را تقویت نمایند.

از جمله محیط‌هایی که کودک می‌تواند با آنها انس گرفته و آن فضاها نیز متقابلاً در تربیت او تأثیرگذار خواهند بود، عبارتست از: خانواده، مدرسه، مسجد و... مؤلفه‌هایی که در ذیل بیان خواهد شد، از جمله ویژگی‌های بارزی است که در "مساجد" وجود دارد، فضایی معنوی که کودک عموماً با آن انس گرفته و الگوی کاری خویش قرار می‌دهد و در نتیجه در شکل‌گیری شخصیت و سرنوشت او تعیین‌کننده خواهد بود. این شاخصه‌ها و ویژگی‌ها عبارتند از:

..... بزرگداشت یاد خداوند متعال

مسجد بهترین مکان برای زنده نگه داشتن یاد خداوند متعال می‌باشد؛ بطوریکه در آیات و احادیث، به صورت مکرر بر اقامه نماز به صورت دسته جمعی و آنهم در مسجد تأکید شده است. این کار علاوه بر اینکه در اشاعه امر معروف نقش بسزایی دارد، دلیلی است بر اینکه یاد خداوند متعال باید همواره بزرگ داشته شود.

به جز برپایی نماز جماعت، کارهای دیگری همچون قرائت قرآن، اقامه نمازهای مستحبی، سخنرانی‌های مذهبی، برگزاری مراسم‌هایی همچون اعتکاف و شب‌های قدر در مسجد و حتی مراسم‌های یادبود و جشن‌های مذهبی، فضایی روحانی و معنوی به وجود می‌آورد که در باور و اعتقاد حاضران در مسجد نقش بسزایی دارد.

علاوه بر این، فضای حاکم و معماری مساجد نیز در ایجاد چنین فضای ملکوتی و معنوی تأثیر بسزایی می‌تواند داشته باشد؛ به طوری که در روایات و احادیث اسلامی نشان می‌دهد، مسجد جایگاهی برای یاد خداوند است و نباید امور دنیوی در آن مطرح شود؛ به طور مثال عدم استفاده از طلا در مسجد، نشان‌گر این مطلب است که مسجد باید مکانی خالص برای عبودیت خداوند باشد و نه جلوه‌گاه و جوه دنیایی. این فضای معنوی، این حس را به کودک القا می‌کند که جایگاه خداوند را در زندگی هیچ چیز دیگری پر نخواهد کرد و همیشه باید به یاد پروردگار بود و باید همه‌ی کارها و امور را - از کوچک تا بزرگ- به نام او و برای او انجام داده و به او سپرد.

..... عبادت، خضوع و خشوع در مقابل خداوند

اسلام جمیع مسلمانان را دعوت می‌کند تا نمازهای واجب و حَتّی مستحب خود را در حدّ امکان، در مسجد به جا بیاورند. نفس عبادت، به تنهایی یک معروف است؛ ولی انجام آن در مکانی همچون "مسجد" نیکی و معروف بزرگتر و شایسته‌تری به حساب می‌آید؛ چرا که دیگران را نیز تشویق و دعوت به این امر دعوت می‌کند. وجود کودکان در مسجد و رؤیت عبادات و طاعات بندگان، این سؤال را در ذهن ایشان بوجود خواهد آورد که اینان برای چه کسی این اعمال را انجام می‌دهند؟

تأکید روایات اسلامی بر آوردن کودکان به مسجد، هم برای آشنایی آنها با چنین مکان مقدسی و هم برای تشویق به انجام این امور عبادی است. حَتّی در بعضی موارد بیان شده اگر می‌پندارید با آوردن کودکان در مسجد، آنها تشویق به انجام فرایض خواهند شد، انجام این کار بر شما واجب خواهد شد. (آیت الله مکارم، مسئله ۸۳۹)

..... ولایت‌پذیری

وقتی جماعتی در مسجد به امام جماعت حاضر در نماز اقتدا می‌کنند و از او تبعیت می‌نمایند و یا حَتّی در اموری غیر از نماز، در کارهای سیاسی و فرهنگی و امور مرتبط با مسجد و یا حَتّی در امور شخصی به ایشان اعتماد می‌کنند و از او تبعیت می‌نمایند، این مطلب به کودک القا خواهد شد که این شخص جایگاه و اهمیت ویژه‌ای داشته و می‌توان به او اعتماد کرد و از او تبعیت نمود. این همان ولایت‌پذیری است که در آیات و روایات فراوانی جایگاه و اهمیت والی، مورد توصیه و تکریم قرار گرفته است.

حال، فرض کنید کودکی این شرایط را درک کرده و در چنین محیطی رشد کرده و

بزرگ می‌شود، طبیعتاً شناخت و درک او از ولایت، با آن کسانی که در مسجد نبوده‌اند و چنین فضایی را درک نکرده‌اند، بسیار متفاوت خواهد بود. او با چشم خویش دیده است که پدرش و دیگران به امام جماعت اقتدا کرده‌اند و در نماز ولایت او را به گردن گرفته‌اند. دیده است که در بسیاری مسائل مهم و حساس از او تبعیت کرده‌اند و حتی دیده است که پدرش برای دادن خمس و برخی مسائل مالی خویش از نظر او تبعیت کرده است، بنابراین چنین فردی ولایت امام معصوم علیه السلام و بزرگتر از آن ولایت خداوند متعال را به خوبی درک خواهد کرد.

..... جایگاه‌شناسی و فهم اجتماعی

یکی از شرایطی که کودک در مسجد بر آن ناظر است، تقدّم امام جماعت بر مردم و اقتدای سایرین به ایشان است. همچنین او شاهد است که در صف‌های جلوتر، عموماً افرادی که از لحاظ علمی و سنّ، عالم‌تر و بزرگتر از سایرین هستند، بیاستند. گاهی نیز می‌بیند که در برخی کارها، ابتدا نظر امام جماعت و بزرگان را پرسیده و برای آنها جایگاه ویژه و برتری قائلند، از این رو متوجه می‌شود که برخی افراد در جامعه موقعیت و جایگاه والاتری داشته و باید به آنها احترام گزارد و در برخی کارها به آنها تکیه کرد. این شرایط علاوه بر ادای احترام از جانب کودک به ایشان، حتی او را تشویق خواهد کرد که به دنبال کسب مزیت‌های همچون علم و خدمتگزاری به مردم باشد.

در پایان می‌توان گفت که وجود کودکان در مسجد و رشد یافتن بر طبق الگوهای حاکم بر آن، می‌تواند این بستر را برای او فراهم کند که هم خداشناس بوده و هم با اخلاق اجتماعی و ارزش‌های اسلامی آشنا باشد و هم عرفیات را به خوبی بیاموزد.

مسجد و تأثیر عوامل محیطی در تربیت فرزندان

سید مصطفی بهشتی

تربیت صحیح، وابسته به عوامل متعددی است که یکی از مهمترین آنها، محیط سالم و صالح است. یک مدرسه و یا محیط ورزشی ناسالم می‌تواند تمام تلاش والدین، برای تربیت فرزند را بر باد دهد و پیامدهای ناخوش‌آیندی را برای روح و روان کودک به بار آورد. به همین دلیل است که پیامبر خدا ﷺ می‌فرماید:

«حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُحْسِنَ اسْمَهُ وَ أَدَبَهُ وَ يَضَعَهُ مَوْضِعاً صَالِحاً.» (من لایحضره

الفقیه، ج ۴، ص ۳۷۱)

«حق فرزند بر گردن پدرش این است که برایش نام نیک برگزیند و او را به خوبی ادب

کند و او را در مکان و موقعیتی شایسته و صالح قرار دهد.»

عبارت «یضعه موضعا صالحاً» نشانگر آن است که پدر، موظف است برای نیازهای آموزشی و تربیتی فرزندش در هر سن و سالی، مکانی مناسب و صالح بیابد. ایفای این وظیفه و انتخاب این محیط، از مهد کودک و مدرسه و دانشگاه گرفته، تا محیط ورزشی و محیط کار، همواره بر دوش پدر سنگینی می‌کند. اما حقیقتاً «مسجد» بهترین محیطی است که در میان دیگر محیطها، از بالاترین امتیاز سلامت روحی، روانی، اعتقادی و دینی برخوردار است. گذشته از آنکه مسجد می‌تواند بسیاری از نیازهای این دوران سنی را در قالب تفریح و ورزش و آموزش برای کودکان فراهم آورد.

تأثیر محیط نورانی مسجد بر کودکان

مسجد، ارزشمندترین محیط برای رشد معنوی و تربیت روحی انسان است. هر

انسانی در هر دوره‌ای از زندگی، اگر با این محیط نورانی در ارتباط باشد، به ثمرات آن دست خواهد یافت. ارتباط کودکان با مسجد، حتی اگر حضوری کوتاه مدت هم باشد، می‌تواند تأثیرات بسیار خوبی بر ایشان داشته باشد. پیامبر خدا ﷺ می‌فرماید:

«الْجُلُوسَةُ فِي الْجَامِعِ خَيْرٌ لِي مِنَ الْجُلُوسَةِ فِي الْجَنَّةِ لِأَنَّ الْجَنَّةَ فِيهَا رَضِيَ نَفْسِي وَ الْجَامِعَ فِيهِ رَضِيَ رَبِّي.» (عدة الداعی، ص ۲۰۸)

«برای من نشستن در مسجد جامع، بهتر از نشستن در بهشت است؛ زیرا نشستن در بهشت، موجب خشنودی نفس است، ولی نشستن در مسجد جامع، رضایت پروردگارم را تأمین می‌کند.»

از این روایت می‌توان فهمید که حتی نشستن در فضای مسجد، روح انسان را جلا داده و تأثیرات فراوانی به ارمغان خواهد داشت. دیگر چه رسد به ارتباط دائمی و مستمر با مسجد، که قطعاً ثمرات بیشتری را در پی خواهد داشت. درست همانند نگاه کردن به قرآن که تأثیر مستقیم بر روح و روان و اندیشه ما می‌گذارد. این تأثیر به قدری است که حتی اگر نگاه کننده به قرآن مشغول خواندن آن هم نباشد، پیامدهای شایسته آن را به دست خواهد آورد. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند:

«النَّظَرُ فِي الْمُصْحَفِ مِنْ غَيْرِ قِرَاءَةٍ عِبَادَةٌ.» (من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۲۰۵)
«نگاه کردن به قرآن، حتی اگر برای خواندن نباشد، عبادت است.»

این نکته حاکی از آن است که قدرت معنوی مسجد همانند قرآن عزیز، به قدری زیاد است که حتی نشستن در این فضا و محیط نورانی، تأثیرگذار و سازنده است.

..... کودک‌ان و صرف حضور آنها در مسجد

از آنچه گفته شد می‌توان چنین نتیجه گرفت که صرف آوردن کودکان به مسجد، پیامدهای بسیار خوبی برای آنها خواهد داشت و نورانیت حال و آینده آنها را رقم خواهد زد. ممکن است به دلایل گوناگونی، حضور کودکان در مسجد، منتهی به خواندن نماز و انجام دیگر عبادات هم نشود؛ اما با این حال باید گفت که قطعاً نورانیت حاکم بر مسجد، تأثیر خود را بر ایشان خواهد گذاشت.

این مسئله را می‌توانیم به تمامی کودکان سرایت دهیم. از کودکی که شیرخواره است و اساساً عبادت برای او معنا و مفهومی ندارد، از کودک ۳ یا ۴ ساله که هنوز نماز را نیاموخته است، تا کودکی که خواندن نماز را آموخته‌اند و به دلیل بازیگوشی، گاه نماز

در مسجد را رها می‌کنند؛ یا حتی کودکانی که ممیز هستند و گاهاً حوصله خواندن نماز جماعت را ندارند.

بنابراین صرف حضور هر کسی در مسجد، برای او بسیار پرخیر و برکت خواهد بود. البته به شرط آنکه سبب مفسده‌ای دیگر نشود و روح عبادی مسجد را تحت الشعاع قرار ندهد.

..... ارتباط والدین با مسئولین تربیتی مسجد، برای دستیابی به تأثیر حداکثری

درست است که صرف حضور کودک در مسجد، ثمربخش خواهد بود، اما نباید به این اندک بسنده کرد و تنها به این تأثیر حداقلی دلخوش بود. ارتباط دائمی و فعال با مسجد، قطعاً ثمرات بیشتری را در پی خواهد داشت و از مس وجود کودک، طلای ناب ایمان خواهد ساخت. بنابراین والدین می‌توانند در ابتدا تنها به راهکارهایی برای حضور کودکان در مسجد اندیشیده و صرفاً در پی آشنایی کودک با این محیط و ایجاد یک رابطه عاطفی با فضای مسجد باشند. اما آهسته آهسته باید به این ارتباط، رنگ آموزش دینی و تربیت اسلامی و پرورش روحی و فکری افزود و کودک را به آرامی در مسیر تکامل، راهنمایی کرد.

باید توجه داشت که بخشی از این مسیر را خود والدین می‌توانند به تنهایی بپیمایند و با استفاده از قرار گرفتن در محیط نورانی مسجد، خود به آموزش و تربیت مستقیم یا غیر مستقیم کودک بپردازند؛ اما از اینجا به بعد وظیفه اصلی بر عهده ساختار آموزشی و تربیتی مسجد خواهد بود که باید برنامه‌ای فعال و مثمر ثمر، برای آموزش و تربیت کودکان فراهم نماید.

در واقع مسجد، همانند یک زمین حاصلخیز زراعی است که می‌تواند هر بذر خوبی را در خود پیروراند و میوه‌های گوناگونی را به جامعه عرضه کند. اما بستر مناسب بدون تلاش و کوشش و برنامه‌ریزی نتیجه بخش نیست. بنابراین تأثیر حداکثری در مسجد، هنگامی شکل می‌گیرد که مسئولان و مدیران مسجد و خصوصاً امام جماعت آن، قدر این بستر حاصلخیز را بدانند و برای عملیات کاشت، داشت و برداشت میوه‌های زندگی، برنامه‌ریزی کنند. مسجد، بستری مهیا و آماده برای رشد انسان‌ها است. اما روشن است که بستر و محیط مناسب، به تنهایی تربیت آفرین نیست؛ بلکه پدر و مادر از یک سو و سازمان فرهنگی و تربیتی مسجد از سوی دیگر باید در تلاشی برنامه ریزی شده و و با چشم اندازی دقیق، از این بستر حاصلخیز، نهایت استفاده را بنمایند.

بایسنه‌های تربیتی مسجد، از زبان امپرمؤمنان علی علیه السلام

سید مصطفی بهشتی

..... ساختار تربیت مسجد محور

مسجد به عنوان مهمترین پایگاه معنوی مسلمانان، جایگاهی برای تربیت و رشد معنوی تمامی کسانی است که در حال رفت و آمد به این مکان معنوی هستند. مسجد مکانی مقدس و تربیت‌آفرین است؛ اما این سنگ و چوب و ملات مسجد نیست که تربیت‌سازی می‌کند، بلکه اهتمام و برنامه‌ریزی مسئولین مسجد است که می‌تواند تربیتی شایسته را برای یکایک مسجدی‌ها، خصوصاً نوسالان به ثمر بنشانند.

همه مسئولان مسجد، از هیأت امناء گرفته تا مؤذن و خادم و چهره‌های تأثیرگذار در مسجد، در قبال تربیت محور بودن این محیط معنوی مسئولند و هیچ‌یک نمی‌توانند از بار این مسئولیت سنگین شانه خالی کنند. اما روشن است که بار اصلی این مسئولیت، بر عهده «امام جماعت» و روحانی محترم مسجد است، که وظیفه امامت و پیشوایی را در این مکان مقدس بر عهده دارد. امام جماعت موظف است برای فرهنگ‌سازی و تربیت کودکان مسجد و دیگر نمازگزاران، برنامه‌ای مدون بنویسد و سازوکاری مناسب برای اجرای بهینه آن ترتیب دهد.

اما تنها برنامه‌ریزی و اجرا کافی نیست. چنانکه این مرحله از فعالیت فرهنگی در اکثر مساجد انجام می‌پذیرد و امام جماعت به کمک فعالان فرهنگی، هم برنامه‌ریزی لازم را انجام می‌دهند و هم گامی به سوی اجرا برمی‌دارند. با این حال باید دید که با

این همه تلاش و برنامه ریزی، آیا روند تربیتی مساجد به شکلی صحیح پیش می‌رود و کارایی این کارخانه انسان‌سازی آنچنان که شایسته و بایسته است، قابل رویت خواهد بود.

..... لزوم ارزیابی تربیتی در کنار برنامه‌ریزی و اجرا

ممکن است اکثر مساجد کشور، به زعم خود، مدّعی تربیت محور بودن مسجد خود باشند و حقیقتاً تلاشی مجدانه در این زمینه را نیز تجربه کرده باشند. اما باید دید که ملاک به ثمر رسیدن این تلاش‌ها چیست؟ به بیان دیگر از کجا و با چه ملاکی می‌توان فهمید که تشکیلات فرهنگی-تربیتی مسجد، در امر تربیت نمازگزاران خصوصاً کودکان مسجد، موفق بوده و توانسته است تأثیر بسزایی در روند رشد معنوی آنها داشته باشد؟

ارزیابی موفقیت مسجد در فعالیت‌های تربیتی، خود ثمرات فراوانی خواهد داشت که مسئولین مسجد نباید از آن غافل شوند. چرا که گاهی کثرت فعالیت‌ها چشم ما را بر روی نتایج آنها می‌بندد و نگاه ما را از کیفیت ثمرات آن باز می‌دارد. به واقع باید دید آیا خروجی تربیت یافتگان مسجد، تناسب لازم با فعالیت‌های تربیتی مسجد دارد؟

..... ملاک موفقیت مساجد در امور فرهنگی و تربیتی

در نگاهی کلی و گذرا می‌توان گفت که ادب و ایمان و عمل کودکان مسجد، خود بهترین ملاک برای موفقیت ساختار تربیتی یک مسجد است. اما با این حال برای رسیدن به یک ارزشیابی دقیق باید در پی ملاک‌هایی دقیق‌تر بود.

امیرمؤمنان علی علیه السلام در روایتی زیبا به آثار تربیتی رفت و آمد به مسجد اشاره کرده که همین موارد می‌تواند حاکی از بایسته‌های تربیتی مسجد باشد. بایسته‌هایی که هم باید در برنامه‌ریزی تربیتی مسجد لحاظ شود و هم در اجرا و ارزشیابی این فعالیت‌ها.

به بیان دیگر، این روایت در عین حالی که می‌تواند نقشه راه مسائل فرهنگی و تربیتی مساجد باشد، بهترین ملاک برای موفقیت سنجی یکایک مساجد در زمینه مسائل تربیتی نیز خواهد بود. در این روایت، به هشت ملاک تربیتی مساجد اشاره شده که بررسی هر یک، مقالی مجزا می‌طلبد. اما در اینجا تنها به عنوان سر فصل به آنها اشاره خواهد شد و توضیح را به مجال دیگر واگذار خواهیم کرد.

شیخ صدوق در روایتی صحیح السنند از اصبع بن نباته نقل می‌کند که امیرمؤمنان علی علیه السلام بارها (کان یقول) می‌فرمودند:

«مَنْ اخْتَلَفَ إِلَى الْمَسَاجِدِ أَصَابَ إِحْدَى التَّنَانِ» (الخصال، ج ۲، ص ۴۰۹)

«هر کسی که به مسجدها (پی در پی) رفت و آمد داشته باشد، یکی از این هشت (موهبت) به او می‌رسد»:

۱- رفیق خوب و مؤمن:

«أَخًا مُسْتَفَادًا فِي اللَّهِ»

«برادر مؤمنی که در راه خدا به او فایده رساند»

۲- آموختن دانشی مفید و تازه:

«أَوْ عِلْمًا مُسْتَظْرَفًا»

«یا دانشی ارزشمند و تازه»

۳- آموختن اعتقادات مستحکم:

«أَوْ آيَةً مُحْكَمَةً»

«یا (دلیل و) نشانه‌ای محکم و استوار»

۴- پیامدهای معنوی

«أَوْ رَحْمَةً مُنْتَظَرَةً»

«یا رحمتی که از حضرت حق انتظار داشته (به او می‌رسد)»

۵- انگیزه جدی برای پرهیز از کارهای نکوهیده

«أَوْ كَلِمَةً تَرُدُّهُ عَنْ رَدَى»

«سخن حکمت‌آمیزی که او را از کارهای پست و نکوهیده باز دارد.»

۶- انگیزه جدی برای حرکت در مسیر هدایت

«أَوْ يَسْمَعُ كَلِمَةً تَدُلُّهُ عَلَى هُدَى»

«سخن هدایت‌گری که او را به کارهای خیر راهنمایی کند، می‌شنود.»

۷- ترک گناه از بیم پروردگار

«أَوْ يَتْرُكُ ذَنْبًا خَشِيَةً»

«یا ترک گناه از بیم الهی»

۸- ترک گناه از شرم پروردگار و مردم

«أَوْ حَيَاءً.»

«یا ترک گناه به خاطر حیا و شرم.»

..... برنامه‌ریزی فرهنگی، اجرا و ارزشیابی میدانی

همانطور که گفته شد این هشت ملاک، باید هم در برنامه‌ریزی و هم در اجرا و ارزشیابی فعالیت‌های تربیتی مسجد لحاظ شود. برای نمونه برنامه‌ریزی تربیتی مسجد باید به گونه‌ای باشد که برای دوستیابی ورودی‌های مسجد، راهکاری مناسب ارائه کند. در اجرا نیز، باید مراقبتی ویژه برای ارتباطات کودکان و نوجوانان با یکدیگر تدبیر کرد؛ تا دوستی‌های مسجدی دچار آفات گوناگون نشود.

برای ارزشیابی مساجد در امور فرهنگی نیز می‌توان هر یک از این ملاک‌های هشتگانه را به صورت جداگانه بر روی ورودی‌های مسجد بررسی کرد. برای نمونه باید دید که از ۵۰ کودکی که از سال پیش تا به حال به مسجد راه یافته‌اند، چند درصد تحت تأثیر مسجد، رفیقی خوب آن هم در فضای مسجد به دست آورده‌اند و یا اینکه چند درصد آنها در محیط مسجد، رفاقتی ایمانی را برای خود رقم زده‌اند؟

از میان این جمع، چند درصد بر آموزه‌های دینی‌شان افزوده شده و این افزایش تا چه اندازه‌ای بوده است؟ چند درصد از این جمع، توانایی پاسخگویی به اساسی‌ترین شبهات دینی را پیدا کرده‌اند؟ چند درصد از آنها روحیه‌ای معنوی را تجربه کرده‌اند و چند درصد از آنها به این باور رسیده‌اند که باید برای خود، برنامه‌ای جدی برای طی نمودن مسیر کمالات معنوی داشته باشند؟

کودکان و لزوم ارتباط دائمی با مسجد

..... نیازمندی دائمی انسان به معنویت

دنیای کنونی ما با همه پیشرفت‌هایی که در زمینه‌های گوناگون علمی و صنعتی داشته است، خود را در رشد معنوی عاجز و عقب مانده می‌پندارد و برای رفع نیازمندی معنوی خود، به هر ریشه سست و هر معنویت تو خالی و بی‌هویتی دست می‌آویزد. روشن است که در چنین فضایی، لزوم تربیت و رشد معنوی در جامعه اسلامی دو چندان خواهد بود و حرکت به سوی تعالی و تکامل معنوی، اولویت بیشتری خواهد داشت.

نکته مهم این است که نیاز به معنویت مسئله‌ای نیست که تنها مخصوص به دوران کوتاهی از زندگی انسان و یا مربوط به یک سنّ و سال خاصی باشد. انسان در تمامی دوران زندگی خود، همواره نیاز به معنویت را حس می‌کند؛ چراکه نیاز به معنویت یا عبودیت و پرستش، امری فطری است که از همان ابتدا در نهاد انسان موجود است. خداوند در آیه ۳۰ سوره مبارکه روم می‌فرماید:

«فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ»

«روی خود را متوجه آئین خالص پروردگار کن. این فطرتی است که خداوند انسان‌ها را بر اساس آن آفریده (و) دگرگونی در آفرینش خدا نیست.»

بنابراین انسان از زمانی که دیگر مسائل فطری را درک می‌کند و به اصطلاح، خوب

و بد را از هم تمییز می‌دهد، نیاز به معنویت را هم در خود احساس خواهد کرد. پس باید از همان دوران کودکی که آهسته آهسته نیازهای عالی انسان بروز می‌کند، به فکر راهکاری مناسب برای پاسخ‌گویی به نیازهای معنوی او بود.

..... مسجد، بهترین پایگاه رشد معنوی کودکان

دین اسلام برای برآورده کردن این نیاز مبرم در انسان، مأمّن و پایگاه ویژه‌ای را با نام «مسجد» تدارک دیده تا هر انسانی در سایه حضور در این پایگاه معنوی بتواند معنویت حقیقی و زلال را تجربه کند و روح خود را به سوی قلّه‌های کمال، تعالی بخشد. بنابراین رفت و آمد و ارتباط با مسجد، بهترین راهکار برای رشد معنوی هر انسانی است.

از سوی دیگر باید گفت که بهترین موقعیت برای شروع این رفت و آمد، از همان دوران کودکی است؛ چراکه در این دوران است که شاکله روحی و فکری انسان شکل می‌گیرد. همچنانکه امیرمؤمنان علی علیه السلام در نامه ۳۱ نهج البلاغه به فرزندش اینچنین سفارش می‌کند:

«إِنَّمَا قَلْبُ الْحَدِيثِ كَالأَرْضِ الخَالِيَةِ مَا أَلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ. فَبَادِرْتِكَ بِالأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَقْسُوا قَلْبَكَ وَ يَشْتَعِلَ لُبُّكَ.»

«دل جوان نوحاسته همانند زمین خالی از گیاه و درخت است. هر بذری که در آن افشاندن شود، می‌پذیرد و در خود می‌پرورد. (فرزندم!) من پیش از آنکه دلت سخت شود و مغزت گرفتار گردد، اقدام به ادب آموزی تو کردم.»

بنابراین تربیت و رشد معنوی، باید در همین دوران شکل گرفته و ارتباط با مسجد، به عنوان بهترین محیط تربیتی و رشد معنوی، از همین دوران آغاز گردد. از روایات اهل بیت علیهم السلام نیز بر می‌آید که حضور و همایش دینی کودکان و نونهالان و جوانان، در محضر پروردگار بسیار پسندیده و خوشایند است. از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمودند:

«أَنَّ الله تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَمَّا رِيْدُ عَذَابِ أَهْلِ الأَرْضِ جَمِيعاً حَتَّى لَا يُجَاشِي مِنْهُمْ أَحَدًا فَبَادِرَ إِلَى الشَّيْبِ نَاقِلِي أَقْدَامِهِمْ إِلَى الصَّلَوَاتِ وَ الوَلْدَانِ يَتَعَلَّمُونَ القُرْآنَ رَجْمُهُمُ اللهُ فَأَخَّرَ ذَلِكَ عَنْهُمْ.» (من لا يحضره الفقيه، ج ۱، ص ۲۳۹)

«همانا بسیار پیش می‌آید که خداوند تبارک و تعالی اراده می‌کند همه اهل زمین را بدون استثناء عذاب فرماید، به گونه ای که هیچ کس را از آن میانه فرو نگذارد، اما چون سالخوردهگان را که برای نماز و عبادت (به سوی مسجد) گام برمی‌دارند و نیز کودکان و

نوباوگان را که قرآن می‌آموزند، می‌نگرد، بر همگان رحم می‌کند و آن عذاب را به تأخیر می‌اندازد.»

بنابراین تشکیل گروه‌های متنوع از قرآن‌آموزان کم سن و سال، آن هم در مسجد که بهترین مکان‌ها است، به قدری در پیشگاه خداوند، مبارک و پسندیده است که می‌تواند عذاب تمامی گنهکاران عالم را برگرداند.

این روایت وظیفه ما را در قبال گسترش چنین حلقه‌هایی از میان نوسالان، سنگین‌تر می‌کند و بر لزوم آن در مساجد می‌افزاید.

..... حرکت مداوم تربیتی، لازمه رشد معنوی

رفتن گاه به گاه به مسجد با رفت و آمد مداوم به مسجد متفاوت است و مسلماً تأثیرات آن دو نیز قابل مقایسه با هم نخواهد بود. رشد معنوی انسان تنها در سایه یک حرکت مداوم تربیتی سامان می‌پذیرد و نوشیدن گاه به گاه معنویت، حتی اگر از سرچشمه زلال معنویت حقیقی هم باشد، انسان‌ساز نخواهد بود. به بیان دیگر نیاز به معنویت، یک نیاز دائمی انسان است که همانند نیاز به غذا، باید هر روزه و در وعده‌های مختلف شبانه روز به آن پاسخی مناسب داده شود. در غیر این صورت، روح انسان به سوی مرگ معنوی متمایل خواهد شد و گاه به گاه با یک وعده غذایی غیر منتظره، اندکی از حالت احتضار معنوی خارج خواهد شد.

بنابراین لازمه رشد و تعالی معنوی، رفت و آمد مداوم به مسجد، برای نهادینه شدن آموزه‌های دینی در قلب و اندیشه انسان است. آری، تنها در چنین رفت و آمد مداومی است که روند سازندگی شکل می‌گیرد و تربیت روح و اندیشه سامان می‌پذیرد. از پیامبر خدا ﷺ نقل شده که فرمودند:

«إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ.» (عوالی اللثالی، ج ۲، ص ۳۲)

«هرگاه دیدید که شخصی با مساجد انس دارد، برای او به ایمان گواهی دهید.»

بنابراین انس با مسجد و رفت و آمد مداوم با مسجد است که می‌تواند سازنده باشد. شاید همه ما افراد زیادی را در اطراف خود دیده باشیم که سال به سال به هیچ یک از مراکز دینی، نظیر مسجد و حتی هیأت و تکیه‌ها سر نمی‌زنند، اما در ایام ویژه سال - نظیر محرم و صفر و ماه رمضان، آن هم برای یک یا چند بار - خود را در اقیانوس موج معنویت می‌اندازند و کمی از این چشمه زلال می‌نوشند.

اگرچه باید گفت که همین اندازه از کسب معنویت هم در روح و روان چنین افرادی تأثیرات فراوانی خواهد نهاد؛ اما معمولاً چنین رفت و آمدهای سالیانه‌ای تغییری جدی در روند فکری و عاطفی افراد ایجاد نمی‌کند.

آری، از آن چه گفته شد برمی‌آید که لازمه رشد معنوی هر انسانی، رفت و آمد مداوم به مسجد است که مؤثرترین زمان برای آغاز این رفت و آمد مبارک، دوران کودکی و نوجوانی است. اگرچه ارتباط گاه به گاه نوسالان با مسجد نیز، ثمرات شایسته خود را خواهد داشت؛ اما برای نهادینه شدن روح ایمان در وجود او باید در پی یک حرکت مداوم و هر روزه به مسجد بود.

مسجد، حصارى در مقابل ارتكاب گناه در كودك

داريوش عشقى

گناه مى‌تواند دل هر انساني را از خداوند متعال دور کرده و به مرور زمان قلب پاک او را سپاه و خبيث نمايد. آنچنانکه قلب كودكان به لوح سفيدى تشبيه شده است. براين اساس براى مراقبت بر اعمال و كردار انسان و محفوظ ماندن از تاريكى و ظلمات گناه، راهكارهاى بيان شده است. جلوگیری از ارتكاب به گناه، از توبه پس از گناه و پاک نمودن آثار گناه بعد از ارتكاب به آن، بهتر و مطلوب‌تر است؛ چراکه گناه نکردن و پاک زیستن به مراتب، ساده‌تر از توبه کردن و پاک شدن از گناهان است.

مهمترین راهكارهاى جلوگیری از بروز گناه و اشتباه، واكسينه کردن افراد در مورد گناه و اشتباه است. تجربه نشان داده است برخى از گناهان و معاصى در مكان‌ها و زمان‌هاى خاص، آمار متفاوتی دارند، براى مثال میزان جرم و جنایت هر ساله در ماه مبارك رمضان، از ماه‌هاى ديگر کمتر است و اين به دليل فضای معنوى اين ماه پربرکت است و حتى در برخى مكان‌ها و شهرهاى مذهبی نیز، آمار جرم و جنایت نسبت به ديگر شهرها پايين‌تر است.

همچنين تجربه نشان داده است که عكس اين مسئله نیز محقق شده است، به اين معنی که برخى زمان‌ها و مكان‌ها، فضای آماده‌تری براى ارتكاب به گناه دارند. از سوى ديگر به انسان نیز سفارش شده است که براى دورى از گناهان، از مكان‌هاى آلوده و در معرض گناه خوددارى کنند.

بنابراین یکی از عوامل کنترل در ارتکاب به گناه و اشتباه، در نظر گرفتن مکان می‌باشد، به این بیان که قرار گرفتن در مکانی خاص، می‌تواند به انسان این نیرو را بدهد که در مقابل وسوسه انجام برخی اشتباهات، مقاومت بیشتری از خود نشان دهد؛ مسئله‌ای که هر یک از ما آن را بارها و بارها در مکان‌های مختلف تجربه کرده‌ایم.

یکی از مکان‌هایی که می‌تواند قدرت کنترل انسان را بالا برده و مصونیت در مقابل گناه و اشتباه را تقویت کند، «مسجد» است. مسجد به عنوان خانه خدا و مکان انجام عبادات، به ویژه برپایی نماز، از معنویت خاصی برخوردار است، آنچنانکه ضمن جلوگیری از ارتکاب گناه و فساد، دافع وسوسه‌های شیطان و آرامش‌بخش نیز می‌باشد؛ به همین خاطر در مسجد الحرام - که مرکز مساجد و قبله مسلمین جهان به شمار می‌رود - امنیت و تقدس ویژه‌ای حکمفرماست. اینگونه است که شمار بسیاری از مردم برای کسب انرژی مثبت و رسیدن به حال روحی خوب و کسب آرامش، به مسجد و یا امامزاده محل رفته و با ساعتی حضور در آن مکان معنوی، «آرامش» خود، این گمشده انسان امروز را باز می‌یابند.

یکی از نصایح و توصیه‌های بزرگان دین به جوانان، برای دوری از گناه، حضور در مساجد و برقراری ارتباط مستمر با این مأمن الهی است. آماده بودن فضای مسجد به عنوان پایگاه عبادی محلّه، برای پذیرش کودکان و ایجاد فضای ارتباطی با آنها می‌تواند این مصون‌سازی را به بهترین شکل انجام دهد.

چند نکته مهم

کودکان در دوران پر شور و نشاطی به سر می‌برند، دورانی که کم کم شخصیت ایشان شکل گرفته و با بسیاری از مسایل و موضوعاتی آشنا خواهند شد، که پیش از این هیچ اطلاعی از آنها نداشته‌اند. اینجاست که نقش امام جماعت و مسئولین مسجد در خصوص آشنا کردن کودکان با فضای ارزشمند مسجد، روشن می‌گردد. آنچنانکه ایشان می‌توانند با نحوه گفتار و برخورد خود، هم موجبات دفع کودکان از مسجد را فراهم ساخته و هم مایه جذب و علاقه‌مندی کودکان به فضای مسجد شوند.

حرمت امام زاده به متولّی آنجاست، به این معنا که مسجد زمانی می‌تواند به عنوان حصن و حصاری در مقابل اشتباه قرار گیرد که همواره مکانی مقدس دانسته شود و این امر متوقف بر رفتار و برخورد متولّیان مسجد با این مکان خواهد بود. گاهی دیده می‌شود که خود مسجدی‌ها آنچنان که باید احترام مسجد را نگاه نداشته و باعث خدشه و تخریب

شان و جایگاه مسجد در منظر دیگران، به ویژه کودکان می‌شوند.

قطعاً الگوی دیداری کودکان، مسجدی‌های محترم هستند، بنابراین قبل از بیان کردن و به زبان آوردن هر گونه نصیحتی، کودکان باید امن بودن مسجد را مشاهده و درک کنند.

هر چقدر معنویت در فضای مسجد محسوس‌تر بوده و بتوان این فضا را با طراوت و شادابی آمیخته کرد، تأثیر و ثمربخشی این معنویت نیز بیشتر خواهد شد، به گونه‌ای که افراد مسجد بعد از خروج از آن تا ساعت‌ها این حال معنوی زیبا و غیر قابل توصیف را حفظ کرده و خود مانع ارتکاب اشتباه و گناه خواهند شد.

برخی معنویت مسجد را با تعصّب و ورزی خاصی اشتباه گرفته و برای ایجاد فضایی معنوی، از ادبیات خشک و رسمی و رفتارهای خشن استفاده می‌کنند، شکی نیست که اینگونه رفتارها هیچ‌گونه جذّابیتی نداشته و گاهاً موجب دافعه نیز می‌شود.

قطعاً بررسی و مطالعه سیره اهل بیت (علیهم‌السلام)، که منبع معنویت در هر زمانی بوده و هستند، می‌تواند چراغ راه رفتار معنوی انسان باشد.

چگونگی معرفی مسجد به عنوان مکانی معنوی

بیان احکام ورود به مسجد، البته متناسب با سنّ و سال و فهم کودکان رعایت نکات لازم رفتاری و گفتاری، توسط مسئولین مسجد به ویژه امام جماعت از بین بردن موانع شکل‌گیری چنین فضایی همانند بوی بد، کثیفی، گرما و سرمای شدید و

بیان سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) در باب برخورد با مسجد

نقل داستان‌های مختلف در خصوص مسجد

برپایی نمایشگاه در مورد جایگاه مسجد

برگزاری مسابقات در مورد تقدّس و جایگاه ویژه‌ی مسجد

بیان بایدها و نبایدهای مسجد در قالب بروشور، تابلو، کلیپ کوتاه، بنر و ... با ادبیاتی

کاملاً زیبا و متناسب با مخاطب

بهترین شیوه انتقال مفاهیم مسجد به کودکان، بازی در قالب نمایش است؛ بازی

نمایش، به این معنی است که در جریان یک بازی، نقش یک مسجدی را به کودک

آموزش داده و از او می‌خواهیم این نقش را ایفا کند، به این شکل او هم بسیاری از این مفاهیم را می‌آموزد و هم تمرین می‌کند که چگونه رفتار صحیحی در مسجد داشته باشد.

مسجد، کودکان و جنگ نرم

داریوش عشقی

زندگی در عصر ارتباطات، با رواج و گسترش استفاده از ابزارهای رسانه‌ای، اقتضانات و شرایط خاصی را برای مردم فراهم کرده است. در این میان کودکان نیز نسبت به گذشته، از هوش و درک بالایی نسبت به مسائل و حتی ابزارهای ارتباطی برخوردار گشته و این خود سبب شده که گاهی ایشان، شناخت و تحلیل‌هایی نادرستی در حوزه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی کسب کنند.

دشمن، بعد از بررسی‌های انجام شده، به این نتیجه رسیده است که باید موضوعی را بیشتر از پیش پیگیری کند و آن، نابودی ریشه تبعیت جوانان در خانواده، از دوران کودکی است.

آنچه از زبان صهیونیست‌ها در این راستا شنیده می‌شود، از این قرار است: باید در محیط خانواده، رابطه زن و مرد را مخدوش کنیم؛ تا اینگونه دیگر فرزندان از پدر و مادر خود تبعیت نکنند. به این ترتیب وقتی این فرزندان وارد اجتماع شدند، از یک پیشوا و رهبر نیز تبعیت نخواهند کرد.

«اهمیت خانواده و نقش تربیتی آن را در میان غیر یهودیان از بین خواهیم برد. اجازه اظهار وجود به کسی نمی‌دهیم؛ زیرا توده مردم باید صرفاً به وسیله ما اداره شوند.

.....
مقام معظم رهبری در این باره فرموده‌اند:

امروز جبهه‌ی عظیمی در مقابل اسلام گسترده شده است؛ چرا نمی‌بینیم؟ چرا بعضی

این جبهه‌ی عظیم را نمی‌بینند؟ مثل جنگ احزاب است. فرق مختلف ضدّ اسلامی، ضدّ معنویت، ضدّ حقیقت، در مقابل اسلام دست به دست هم دادند؛ موشکافی می‌کنند تا نقطه ضعف‌ها را پیدا کنند، از آن نقطه ضعف‌ها استفاده کنند؛ نقاط نفوذ را پیدا کنند، از آن نقاط نفوذ به ما ضربه بزنند. (بیانات در دیدار کارگزاران حج-۱۳۸۹/۰۷/۱۷)

دشمنان قسم خورده اسلام، قصد دارند کودکان ما را، به وسیله بازی، کارتون، فیلم و سایر محصولات ساختگی و مبتنی بر فرهنگ بیگانه‌ی خود، تربیت کنند. این بدان معنا است که جنگ فرهنگی به سراغ کودکان رفته و آنها برای پیشبرد اهداف خود از کودکان شروع کرده‌اند. تولید شبکه‌های پخش کارتون ماهواره‌ای، مانند جم جونیور، پرشین توون و... تا بازی‌های آنلاین و اندرویدی، همه و همه تنها برای یک هدف ساخته شده و در اختیار کودکان ما قرار می‌گیرد و آن، از بین بردن ریشه‌های اعتقادی در بین کودکان است.

بحث خانواده و مخدوش کردن رابطه زن و شوهر بحثی جدا است، اما در مورد تربیت کودک باید به این نکته توجه کنیم که غالب خانواده‌ها از این موضوع غافل بوده و به راحتی اجازه بازی و تماشای انیمیشن‌های خارجی را به فرزندان خود می‌دهند، بی آنکه دقت کنند که چه چیزی از طریق این بازی و یا فیلم کارتونی به فرزند آنها منتقل شده و قرار است این کودکان، چه چیزی را از موارد نامبرده، بیاموزند.

نقش مسجد و امام جماعت، در روشنگری مردم همواره پر رنگ بوده و هست. این نقش در دوران دفاع مقدس، به واسطه روحانیت، به خوبی ایفا شده و موجبات آگاهی مردم از خطرات جنگ آن زمان را، فراهم نمود. هشت سال دفاع مقدس در مقابل ارتش پر حمایت رژیم بعثی عراق، از مهمترین جلوه‌های این روشنگری بوده است.

امروزه شیوه مبارزه و جنگ دشمن تغییر کرده است. آنچنانکه ردّ پای جنگ، به فرهنگ نیز رخنه کرده است. در وضعیت کنونی نیز جایگاه و نقش روحانیت و ائمه جماعات، بسیار حسّاس و تعیین‌کننده است. زیرا امام جماعت مسجد، باید مردم را نسبت به جنگ نرم و خطرات ناشی از آن آگاه نموده و راهکارهای مقابله با آن را برای مردم بازگو کنند.

در زمان کنونی، اینترنت و موبایل، یکی از ابزارهای عمومی ارتباط است، که به راحتی در اختیار کودکان نیز قرار می‌گیرد. به ویژه برای بازی در فضای اندروید کاربرد بسیاری در نزد ایشان دارد. بنابراین نبود این امکانات و یا محروم کردن فرزندان از

چنین بازی‌هایی، قطعاً کار درستی نیست؛ به دلیل اینکه در دوران مدرسه و محیط‌های اجتماعی، این ابزار از جانب دیگران، اغلب در اختیار ایشان قرار خواهد گرفت.

بنابراین تکلیف در این مورد، آشنا کردن کودکان و حتی نوجوانان و نیز خانواده‌ها با پدیده جنگ نرم و مصداق‌ها و بسترهای خطرآفرین آن توسط امام جماعت مسجد است. درک خطرات و آسیب رسانه‌های موجود، آنهم نه به شکل محرومیت از استفاده، بلکه استفاده کنترل شده و مشخص، کارساز خواهد بود. زیرا علیرغم وجود برنامه‌ها و انیمیشن‌ها و بازیهای مخرب، نمی‌توان تصور کرد که این آفت، شامل همه‌ی موارد و برنامه‌ها خواهد شد. پس با کمی نظارت و دقت، می‌توان از بازی‌هایی که آسیب جدی نداشته و یا در این زمینه خیلی کم خطر هستند، استفاده کرد.

این راهنمایی و روشنگری، وظیفه امام جماعت است و بسیار شایسته است تا در کنار بیان احکام روزانه، بخشی از زمان نیز صرف بیان اینچنین مسایل مهمی شود. بیان اینگونه مسایل برای مخاطبان، به ویژه برای کودکان بسیار جذاب است؛ آنچنانکه ایشان به طرح چنین مباحثی واکنش مثبت نشان می‌دهند. از طرف دیگر، این امر نشان دهنده به روز بودن مباحث امام جماعت و دغدغه‌های امروز بشر خواهد بود. کسب اطلاعات در حوزه بازی‌های رایانه‌ای در فضای اینترنت کار ساده‌ای است. امروزه کارهای زیبا و متعددی در این حوزه، توسط کارشناسان امور بازی انجام شده است که می‌تواند اطلاعات لازم و اولیه را در اختیار امام جماعت قرار دهد.

چند نکته مهم

در بیان و نقد بازی و انیمیشن‌ها باید دقت داشت تا آن دسته از بازی‌ها و انیمیشن‌هایی که همگانی نشده است، به مردم و کودکان معرفی نگردند، که این کار خود ممکن است باعث ترویج برنامه و یک بازی مخرب در میان ایشان بشود. بنابراین فقط باید نقاط منفی و نقد آن بیان شود.

اگر مردم و کودکان با خطرات انیمیشن و بازی‌ها آشنا شوند، به مرور زمان خود یک نقاد در این حوزه خواهند شد و با دقت و ظرافت خاصی به سوی چنین برنامه‌هایی خواهند رفت.

روش بیان

چند نکته در شیوه بیان خطرات بازی‌های کامپیوتری و اندرویدی:

ابتدا باید به خطرات و آسیب‌های احتمالی اشاره کرد.

باید جوانب و ابعاد این آسیب‌ها روشن شود.

اثرات آن در تربیت کودکان و نوجوانان بیان شود.

چگونگی تخریب معنویت توسط این بازی‌ها شفاف‌سازی شود.

بیان یک یا دو نمونه مثال، بدون بردن نامی از بازی؛ مگر در صورتی که بازی تقریباً عمومی شده و همه با آن آشنا هستند.

نقد بازی، آن هم به صورت کاملاً عقلانی و منطقی.

احادیثی در موضوع تربیت و امور خانواده نقل شود.

در بیان نقد این نوع آسیب‌ها، بیشتر به نوع آسیب و راهکار ایجابی آن توجه شود. بنابراین نیازی به باز کردن بیش از حد موضوع نیست، به بیانی دیگر، نیازی به توصیف بازی و عملکرد آن وجود ندارد. ضمناً باید به گونه‌ای عمل کرد که مخاطبان، احساس نکنند که گوینده دچار سیاه بینی شده و همه امور را توطئه می‌پندارد. در این راستا، سعی شود همه بازی‌ها زیر سوال نرود، یا همه بازی‌ها به اسرائیل نسبت داده نشود و تنها مواردی را که بسیار واضح و مشخص است، بیان و مورد نقد قرار داد.

مسجد در حصار گیمنت (۱)

ناصر غم پرور

گیمنت

گیمنت بیش از یک سال است که به واژگان ادبیاتی کشور ما وارد شده است. مکانی عمومی انباشته از ابزارهای رایانه‌ای که کودکان و یا حتی بزرگسالان را برای انجام بازی‌های مجازی دور هم جمع می‌کند.

گیمنت یک سوغات تهاجمی، از جنس شبیخون فرهنگی است که امروزه بیشتر از هر چیز دیگر جای خود را در بین کودکان و نوجوانان باز کرده است؛ به طوری که پاتوق بسیاری از کودکان، به طور مداوم در این فضاها است.

مکانی که برد و باخت و خوشگذرانی و قهرمان بازی در آن حرف اول را می‌زند. با نگاهی واقع بینانه به گیمنت‌ها در فضای تهاجم فرهنگی، شاهدیم که فضاهایی همچون گیمنت و... ابزاری تعریف شده با کارکردی مشخص است که موجبات گسست عاطفی بین کودک و خانواده را رقم خواهد زد. اینگونه است که کودک و نوجوان جامعه ما را از خانواده و مکان‌های تعلیمی- تربیتی همچون مساجد، جدا کرده‌اند. به طوری که افراد را آرام آرام به سوی سردرگمی و بی‌هدفی سوق خواهد داد. بی‌شک خانواده و در کنار خانواده، نهادها و کانون‌های فرهنگی موجود در مساجد، بهترین و بارزترین مکان برای تربیت کودکان و نوجوانان هستند. بنابراین کودکان تنها در سایه‌ی محبت و تدبیراندیشی خانواده‌ها و نیز فضای معنوی مساجد می‌توانند به رشد و تعالی دست یافته و هویت حقیقی شخصیت آنها شکل گیرد.

..... تربیت گیم‌نتی یا مسجدی!

در این آشفته بازار تربیتی که هر نهاد و مکانی داعیه‌دار تربیت کودک است، باید کودک را به کدام سمت کشانید؟ کودک باید در چه فضایی قرار بگیرد؟

ساعت‌ها حضور بدون زمان‌بندی و برنامه‌ریزی کودکان در گیم‌نت‌ها برای انجام بازی‌های رایانه آسیب‌های جبران‌ناپذیری برای کودکان در پی خواهد داشت؛ آنچنانکه آینده این نسل از حیث سلامت روانی و جسمانی در معرض تهدید و خطرات بسیاری است. آسیب‌های جسمانی فراوانی از جمله بروز فشارهای عصبی، سردرد، چشم درد، چاقی، کمر درد، دردهای مفصلی انگشتان و مچ دست، کم خوابی و بی‌خوابی، اختلال در اشتها و خارج شدن ستون فقرات از حالت طبیعی و بسیاری موارد مشابه را می‌تواند به همراه داشته باشد. اما مهم‌ترین و بدترین آسیب این بازی‌ها از بین بردن روح معصومانه کودکان است. در کنار این آفت‌ها و آسیب‌های اخلاقی، از بین بردن رابطه فکری، عاطفی فرزندان و والدین از دیگر آسیب‌های بازی‌های رایانه‌ای است که کودکان را همواره در معرض تهدید قرار می‌دهد. همچنین برخی از کارشناسان معتقدند تماس بیش از حد با بازی‌های رایانه‌ای، موجب اعتیاد کودکان به اینگونه بازی‌ها می‌شود.

سرگرم شدن به فضای ناسالم گیم‌نت‌ها و کم توجهی به حضور کودکان در مساجد، با وجود آسیب‌های ذکر شده، همگان را به این مهم وامی‌دارد که در پی چاره‌ای باشیم. بنابراین بر ما است تا کودکان را به سمت مسجد سوق دهیم، تا اینکه ایشان از فشار این آسیب‌ها در امان بمانند.

اگر نیم نگاهی به کارکردها و عملکرد مساجد در طول تاریخ بیاندازیم، این گفته تأیید خواهد شد که مساجد صرفاً برای ادای فرائض دینی نبوده، بلکه علاوه بر پایگاه تجمع طبقات گوناگون اجتماع برای ادای وظایف شرعی و دینی، همواره پایگاهی برای استفاده‌های علمی، فرهنگی، آموزشی برای همه اقشار به ویژه جوانان و نوجوانان و کودکان بوده است. همانگونه که مساجد همواره محل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و شروع بسیاری از حرکت‌های اسلامی و نهضت‌ها بوده است، در مقابل، هرگاه ارتباط انسان با دین و مساجد ضعیف یا قطع شده، ضعف، ناتوانی، شکست را برای ملت‌ها در پی داشته است.

..... مسجد یا گیم‌نت؟

بسیاری از گیم‌نت‌ها به پاتوقی برای پسران کم سن و سال تبدیل شده است؛ به

طوری که برای رفتن به این اماکن، لحظه شماری می‌کنند و تمام هم و غم آن‌ها، انجام بازی‌های رایانه‌ای و برنده شدن در آن‌ها است. به خصوص پس از پایان تعطیلات تابستان، بسیاری از آن‌ها مشتاقانه در انتظار بازگشت از مدرسه و رفتن به گیم‌نت‌ها هستند. تربیت کودکان قبل از وجود گیم‌نت در مدرسه و مسجد می‌گذشت، به طوری که تمام تلاش مادران و پدران بر این امر بود که فرزندشان در محیطی کاملاً معنوی و علمی رشد یافته و از هر گونه محیط مخرب، که سبب از بین بردن روح معصومانه فرزندشان می‌شود دور باشند. براین اساس همواره برآن بودند تا فرزندان خود را به مسجد محلّه برده، تا در آنجا علاوه بر آشنایی با فرایض دینی، از حیث تربیت اجتماعی و اسلامی هم به رشد شخصیتی خود برسند.

اولین اثر سوء گیم‌نت در خلاء مسجد، وقوع حالت‌های عصبی و نشست و برخاست با افرادی است که تربیت درستی ندارند و این سبب مشکلاتی برای خانواده خواهد شد. در حالی که اگر کودک در مسجد رشد یافته باشد و از برنامه‌های تربیتی مسجد استفاده برده باشد، روح متعالی و پاک خود را در همه حال حفظ خواهد کرد. اما امروزه متأسفانه با کودکانی مواجه می‌شویم که روح معصومانه خود را به بهانه جسور شدن و قهرمان بودن در گیم‌نت‌ها، تحت تسلط خشونت و عصیان‌گری درآورده‌اند.

این روحيات کودکان و نوجوانان تا حدودی برخلاف منش و رفتار هم سنّ و سالان خود در چند دهه قبل است. در گذشته بیشتر خانواده‌ها تلاش می‌کردند فرزندان خود را با مکان‌های مذهبی و به ویژه با مسجد آشنا کنند، تا فرزندان علاوه بر یادگیری مهارت‌های آموزشی، از معرفت دینی هم بهره‌مند شوند. بنابراین ایشان در کنار حضور و تعلیم و تربیت در مدارس، قسمتی از ساعات روز را در مساجد می‌گذراندند. اینگونه مسجد، هم مدرسه بود، هم محلّی برای رشد معنوی و یادگیری معرفتی دین. کودک دیروزی با معرفت در مدرسه و فراگیری امور دینی و فرایض دینی در مسجد تربیت می‌یافت.

ابعاد تربیتی مسجد به گونه‌ای با ابعاد عبادی آن، پیوند و ارتباط عمیقی دارد؛ زیرا عبادت و فراگیری فرایض دینی، پرورش دهنده روح و روان آدمی بوده و پاسخ به آن در واقع، پاسخ به يك نیاز طبیعی و مهم انسان است. شکل‌گیری شخصیتی متعادل در صورتی محقق خواهد شد که به نیازهای جسمانی و روانی خود به طور منطقی پاسخ بگوییم و این تنها در سایه رشد و تربیت صحیح امکان‌پذیر خواهد بود.

بنابراین کودک می‌تواند با حضور در مسجد، به جای سرگرمی با گیم‌نت‌ها، با معنویات و اخلاق عملی از نزدیک آشنا شده و موجبات برقراری ارتباط قلبی محکم و پایداری را با خداوند متعال برقرار سازد.

مسجد در حصار گیمنت (۲)

ناصر غم پرور

..... سرخوردگی در گیمنت

اگر نوجوانی چندین بار در يك بازی رایانه‌ای شکست بخورد، دچار سرخوردگی می‌شود و اعتماد به نفس او از بین خواهد رفت، علاوه بر این، بدترین هدیه‌ای که کودک در گیمنت خواهد گرفت، قمار بازی است! کودک در گیمنت قمار بازی کردن را یاد می‌گیرد، برد و باخت برای او مسأله مهمی قلمداد می‌شود. کودک در این راه برای برد، باید چیزی را گرفته و برای باخت چیزی را از دست بدهد و این اولین مرحله برای یاد گرفتن حرامی است که با این نوع تربیت آن را فرا می‌گیرد. حال می‌توان این مسأله را با کودکی که در فضایی کاملاً معنوی و در مسجد رشد می‌یابد، مقایسه کنیم. اولین هدیه‌ای که او دریافت می‌کند، عزت نفس است. مهم‌ترین حکمی هم که فرا می‌گیرد، حلال و حرام بودن است.

در کنار این مسایل، آفت‌های دیگری هم هست که گریبان کودکان جامعه را می‌گیرد، این واقعیت که برخی بازی‌های گیمنت رفتارهای نادرست اخلاقی را رواج می‌دهند، غیر قابل انکار است، در بررسی‌های صورت گرفته یک مرکز تحقیقات بازی‌های رایانه‌ای، مشخص شده که نزدیک به ۸۰ درصد بازی‌های رایانه‌ای خشونت و تشویق به کشتن پلیس و انسان‌های درستکار را ارزشی مهم و والا به حساب می‌آورند!!

از طرف دیگر کسی که از ۱۲ ساعت روز، به طور مثال ۱۱ ساعت را در گیم نت می‌گذراند، نمی‌تواند از مغز و قوای تفکر خود به خوبی استفاده کند؛ چرا که تمام روز را در محیطی بسته قرار دارد و کسی هم نیست که او را از این فضا بیرون بیاورد.

..... رفاقت در مسجد، رقابت در گیم‌نت

تربیت نسل امروز به ویژه کودکان، شاخصه‌ای است برای جامعه‌سازی آینده. زیرا در آینده نه چندان دور همین نسل تشکیل دهنده جامعه خواهند بود. بی‌شک نوع تربیت این نسل و نوع شخصیت این افراد در چگونگی جامعه آینده نقش تعیین کننده‌ای خواهد داشت. اهمیت تربیت نسل کودک و نوجوان در اندیشه‌ی مقام معظم رهبری هم ما به این امر واقف می‌سازد که نباید در مورد تربیت کودکان و نوجوانان بی‌توجه باشیم.

" ما می‌خواهیم از این نسلی که امروز مثل ماده‌ی خامی و مثل ذخیره‌ای در اختیار یکایک ماست، چه ساخته شود؟ آینده‌ای را که آنها خواهند ساخت و پرداخت و پیش برد، چگونه تصویر کرده‌ایم؟ اگر حقیقتاً به آرمان‌های اسلامی و ملی و عظمت ایران و ایرانی و جبران راهی که دست‌های استبداد سیاه در این صدوپنجاه سال، دوپست سال اخیر ما را در آن کشانده است، فکر می‌کنیم؛ اگر اینها برایمان مهم است و به آینده به معنای حقیقی کلمه اهمیت می‌دهیم، پس بایستی به تربیت کودک و نوجوان خیلی بپردازیم، درباره‌ی آن خیلی فکر کنیم و اهمیت آن را خیلی بشناسیم؛ که احساس می‌کنم برای برخی از مسؤولان امور فرهنگی و دست‌اندرکاران مسأله به این شکل مطرح نیست! "

(مقام معظم رهبری)

کودکان و نوجوانان وقتی در چنین محیطی مجازی قرار می‌گیرند، اولین چیزی که یاد می‌گیرند این است که اینجا، همه دشمن تو هستند و تو برای بالا رفتن و رسیدن به جایگاه برتر، باید همه را از بین ببری؛ در غیر این صورت یک شکست خورده هستی. بنابراین کودک چاره‌ای جز این ندارد که برای بالا رفتن دیگران را از سر راه بردارد. بنابر این نگرش، دیگر هم نوعانش برای او تنها یک مانع به شمار می‌آیند.

به نوعی برخی بازی‌های رایانه‌ای در فضای گیم‌نت، با دارا بودن صحنه‌های خشونت، حمله و کشتار سبب ضربه به ارزش‌ها و فضایل اخلاقی خوب فرد، از جمله ایثار و همدلی و... خواهد شد. اما کودکی که در فضای مسجد قرار می‌گیرد، اولین چیزی که یاد می‌گیرد این است که در اینجا همه رفیق تو هستند و می‌توان رفیق و دوستان جدیدی پیدا کنی. محبت به هم جنس خود، ایثار و کمک از اولین مواردی است

که کودک در مسجد یاد می‌گیرد. از همه مهم‌تر احترام به یکدیگر، سرلوحه و شعار یک کودک مسجدی است.

برخلاف گیم‌نت که کاملاً در فضای رقابت و دشمنی و از بین بردن است، مسجد فضایی برای رفاقت و کمک به یکدیگر و باهم رفتن و با هم رسیدن در کنار هم است. حس انتقام و دشمنی به هیچ عنوان در فضای مسجد وجود ندارد و کودک با لطافت‌های بچه‌گانه خود، راه بزرگ شدن با روحیه اجتماعی را یاد می‌گیرد. در این بازی‌ها عموماً خشونت‌های زیاد، دلهره، وحشت، ترس، اضطراب، استرس، بی بند و باری و ... به وجود می‌آید. درگیری فیزیکی، پایین آمدن آستانه تحمل، بی‌اعتنایی و گوش نکردن به حرف والدین، گفتار و رفتار ناپسند، از عواقب دیگر ارائه بازی‌های غیر مجاز در گیم‌نت‌هاست. در این باره نباید کارکرد مسجد را در پرورش نیرو با تکیه بر ارزش‌های اخلاقی نادیده گرفت، نیروهایی که جامعه به آن‌ها نیاز دارد و می‌تواند به آنها در ادامه حیات خویش اعتماد کند.

بنابراین مسجد بار هدایت فکری و تربیتی نیروهای جامعه را بر دوش دارد. چه بسا در سایه رفت و آمد کودکان به مسجد، خلق و خوی و آداب و رفتار آنها به طریق صحیح و براساس اسلام ناب تربیت یابند. چنانکه در کلام بزرگان آمده است:

«مسجد پایگاه جوان مردانی است که در برابر تعرض به مقدسات دینی برمی‌آشوبند و عرصه را بر متجاوزان به حریم دین تنگ می‌کنند. مسجد جایگاه گرد آمدن فرزندان مکتب است، آنان که با یک دست قرآن و با دستی دیگر سلاح برگرفته‌اند. این حضور نشان قدرت و عزت اسلام و مسلمانان است و سبب می‌شود تا خیره سران نتوانند به حریم دین تجاوز کنند (وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۳۷۲).

حضرت امام (ره) براساس همین شناخت، بارها بر اهمیت اجتماع و حضور فعال در مساجد تأکید داشته و آن را موجب تقویت اسلام و نظام می‌دانستند.

«مساجد باید مجتمع بشود از جوان‌ها، اگر ما بفهمیم که این اجتماعات چه فوایدی دارد و اگر بفهمیم که اجتماعاتی که اسلام برای ما دستور داده و فراهم کرده است، چه مسائل سیاسی را حل می‌کند، چه گرفتاری‌ها را حل می‌کند، این طور بی حال نبودیم که مساجدمان مرکز بشود برای چند پیرزن و پیرمرد.» (صحیفه نور ج ۳۱ ص ۵۵۱)

جشن تکلیف در مسجد

سید مهدی بهشتی

هنگامی که در پسران و دختران نشانه‌های بلوغ ظاهر شده و به رشد نسبی جسمی و عقلی برسند، در این هنگام به آنان «مکلف» گفته می‌شود. برطبق موازین اسلامی، کسی که به سنّ تکلیف می‌رسد، باید دستورات دینی را انجام داده، به واجبات عمل کرده و از آنچه خداوند انسان را باز داشته است، (یعنی محرّمات) پرهیز کند.

قدرت، اختیار و عقل، شرط تکلیف است. انسان قادر مختار و عاقل، که خود را در درگاه پروردگار یکتا نظاره می‌کند، بر اعمال و کردار خود مراقبت خواهد کرد. پس بلوغ جسمی و رشد عقلی و قدرت و اختیار از شرایط تکلیف‌اند؛ بنابراین اگر کسی دیوانه و سفیه باشد، یا در شرایط غیر اختیاری قرار بگیرد، یا توانایی‌های لازم را نداشته باشد و یا اینکه به سنّ بلوغ نرسیده باشد، انجام تکلیف‌های شرعی بر او واجب نیست.

بزرگداشت روز تکلیف

عالم جلیل القدر سیّد بن طاووس، (متوفی ۶۶۴ ه. ق) همزمان با به سنّ تکلیف رسیدن فرزندانش، برای آنان جشنی را تدارک دیده و این روز را بزرگ‌ترین عید برای فرزندان خود می‌دانست و برای آمادگی و پذیرش تکلیف در پسران و دختران، کتاب‌هایی را جداگانه نگارش کرده و به آنان هدیه می‌کرد.

آن فقیه و عارف کم‌نظیر در کتابی به نام «کشف‌المحجّه لثمره‌المهجه» که برای پسر خود، محمد تألیف کرده بود، در باب این وظیفه و عنایت حق تعالی (مکلف شدن)

توصیه‌هایی به او کرده و اهمیت این عید بزرگ را به او گوشزد می‌کند. او معتقد است روز تکلیف، از با عظمت‌ترین اعیاد و شریف‌ترین اوقات هر انسانی است؛ زیرا روزی است که خداوند متعال، انسان را مشرف به شرف تکلیف فرموده و روزی است که انسان مقرب به درگاه حق تعالی می‌شود، آنگاه که خداوند باری تعالی، انسان را به عبادت و اطاعت خود فرامی‌خواند و این از بهترین الطاف الهی است. (سید بن طاووس، ۱۳۷۵ ش، ص ۷۷) در حقیقت رسیدن به سنّ تکلیف، ورود به مرحله‌ای نو از زندگی است، حیاتی معنوی در حضور الهی، که زمینه‌ی رسیدن به تعالی و تکامل را در انسان ایجاد خواهد کرد.

..... اهمیت جشن تکلیف

مکلف شدن انسان، از شعائر الهی بلکه از بزرگترین شعائر و نیازمند بزرگداشت است، چرا که خداوند متعال می‌فرماید: «وَمَنْ يُعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ، فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ». (حج/۳۲) سید بن طاووس نیز، روز تشرف انسان به تکلیف را عید و بلکه از بزرگترین اعیاد اعلام می‌کند و این عید مبارک را برای فرزندان خود، در جوار حرم امیرمؤمنان علی علیه السلام، جشن گرفته و به ازای هر سال از عمر فرزندانش، ۱۰ دینار طلا صدقه می‌داد و به کسانی که به روز تکلیف، اهمیتی نمی‌دادند، هشدار داده و با سخنان زیر آنها را مورد نکوهش قرار می‌داد.

چرا روز تشرف به تکلیف، نزد آدمی زاده که بنده‌ای ناتوان است، تا این حد بی مقدار بوده که روزش مجهول و نامش در میان اهل تکلیف، متروک است؟ من خود و فرزندان و خاصان خود را توصیه می‌کنم که حقّ این روز بزرگ را ادا کنند و با تعظیم و تجلیل با آن برخورد نمایند. از این روز است که ما برای هر عید یا هر مناسبت خوب که از طرف پروردگار، نعمتی به ما رسیده باشد، جشن می‌گیریم تا بدین وسیله سپاسگزاری و شکر و شادی خودمان را نشان دهیم.

او به فرزندانش توصیه می‌کند که این روز بزرگ و حتی ساعت تشرف به این موهبت الهی را به خاطر بسپارند و هر ساله این روز را بزرگ بشمارند و در آن روز صدقه و خدمات تقدیم کنند. (سید بن طاووس، ۱۳۷۵ ش، ص ۱۴۲)

آنچه امروز در جامعه اسلامی ایران، به عنوان «جشن تکلیف» مطرح شده است، سنّت حسنه‌ای است که باید استادان، مربیان امور فرهنگی و خصوصاً پدران و مادران، بیش از پیش بدان توجه کرده و این جشن را با شکوه بسیار و به بهترین وجه، برای فرزندان خود برپا کنند. آنان باید نوباوگان و فرزندان خود را با تکالیف شرعی آشنا ساخته

و با هدیه‌ای مناسب، شادی و سرور تشرف آنان را به شرف تکلیف و عبودیت و بندگی خداوند تبارک و تعالی جشن گرفته و از خداوند متعال قدردانی کنند. این کار ضمن آگاهی فرزندان از زمان دقیق تکلیف و آشنایی با احکام نورانی آن، باعث می‌شود که این زمان مقدس (جشن تکلیف) در خاطره آنان همیشه باقی مانده و ایشان سعادت خود را در ادای تکالیف الهی بدانند زیرا:

«سَعَادَةُ الرَّجُلِ فِي إِحْرَازِ دِينِهِ وَالْعَمَلِ لِآخِرَتِهِ؛ خوشبختی آدمی به حفظ دین و عمل برای آخرت خویش است.» (لیثی، ۱۳۷۶ ش، ص ۲۸۵)

..... برگزاری عید تکلیف در مسجد

چه زیباست که پدران و مادران همانطور که بر طبق سال‌های شمسی برای فرزندان خود تولد می‌گیرند، سال و روز بلوغ فرزند خویش را به قمری حساب کرده و در آن سال، جشنی به یاد ماندنی برای او تدارک ببینند، همچنین به او بیاموزند که هر ساله در این روز، جشن سالگرد تکلیف خود را برپا داشته، تا به یاد اولین ورود خود به درگاه بندگی پروردگار قلب انسان جلا یافته و غرور بندگی را بیشتر احساس کند. کما اینکه سید بن طاووس، آن عالم بزرگ شیعی در آن روز حتی دقایق تشرف کودک خود را به عرصه بندگی محاسبه کرده و برای او بیان می‌کرد.

خاطره جشن تکلیف، خاطره‌ی شیرین تربیتی و معنوی است. براین اساس شایسته است که نوجوانان عزیز، تاریخ دقیق تولد خود را بدانند، تا بتوانند روز مکلف شدن خود را طی مراسم بزرگداشتی و در قالب جشنی دینی شادی کنند. پس چه زیباست که این مراسم در مسجد محل، با حضور اهل محل و دوستان و آشنایان و فامیل و همسالان کودکان انجام پذیرد؛ چرا که مسجد میعادگاه بندگان خداست. پس چه خوب است که نقطه پیوند بندگی، در خانه معبود باشد. خانه‌ای که به وجود بندگان نورانیت می‌دهد، خانه‌ای که در آن جز ذکر خدا نیست. بنابراین بهترین مکان برای برگزاری جشن تکلیف «مسجد» است. در واقع والدین با هماهنگی متولیان مسجد می‌توانند اهالی محل و مسجدی‌ها را به جشن تکلیفی، پس از ادای نماز جماعت، دعوت کنند.

..... نکاتی درباره جشن تکلیف در مسجد

پسندیده است برای برگزاری جشن تکلیف در مسجد این نکات در نظر گرفته شود. یکی از سنت‌های رسول اکرم ﷺ ولیمه دادن است. رسول مهربانی‌ها در

جشن‌های بزرگ، بخصوص اعیادی که مربوط به کودکان بود، توصیه می‌فرمود تا مومنین دعوت شوند و به آنان غذا داده شود. با نظر به سیره رسول مکرم اسلام، شایسته است اگر والدین توانایی تدارک ولیمه دارند، خوب است تا سفره‌ای در بزرگداشت این جشن بزرگ برپاکنند.

اگر توان مالی برای تدارک غذا وجود ندارد، با شیرینی و شربت می‌توان از میهمانان خدا پذیرایی نمود.

دعوت از کودکان محل و همکلاسی‌ها و معلمان و مربیان مدرسه و نیز همسایگان به صورت دعوت نامه، حتی به صورت دستنویس، با نقاشی‌های زیبا و متنوع توسط خود مکلف؛ بسیار کار جالب و نیکویی است.

امام جماعت می‌بایست در قالب سخنانی کوتاه به کودک تازه مکلف شده، خیر مقدم گفته و از اهمیت این لطف الهی و حضور در جرگه مکلفان و بندگان خدا را برای ایشان بیان کند. همچنین می‌توان از کودک دعوت کرد تا زین پس در مسجد به صورت مستمر حاضر شده و اگر سؤالی برای او مطرح می‌شود، مسئله را با امام جماعت در میان بگذارد.

بعد از مراسم جشن، همه حاضرین به مکلف تبریک گویند و از آن روز به بعد احترام ویژه‌ای برای او قایل شوند؛ چرا که دیگر او آن کودک سابق نیست، بلکه بالغ است و در زمره مکلفین محسوب می‌شود و از این پس احکام مکلف بر او بار می‌شود.

در حین جشن جایگاه ویژه‌ای در کنار امام جماعت برای کودک تدارک دیده شود و بزرگان محل و والدین در کنار او قرار گیرند.

برای او دسته گلی ویژه تدارک بینند و به او تقدیم کنند.

شایسته است هر کس به اندازه وسع خود برای او هدایایی در نظر گیرد.

گروه‌های سرود و تواشیح به اجرای برنامه پرداخته و ذاکر اهل بیت به مدیحه سرایی بپردازد.

پدر و یا مادر کودک از خداوند متعال به پاس این هدیه الهی شکرگزاری کنند و به فرزند خود تبریک گفته و به او افتخار کنند.

مکلف دست نوشته‌ای را خوانده و دل نوشته‌های خود را درباره احساس ورود به این حریم برای عموم بازگو کند.

از این مراسم تصویر برداری صورت گیرد. تا اینکه به عنوان یادگاری محفوظ و ماندگار باقی بماند.

کتابنامه

۱. سید بن طاووس، علی بن موسی (۶۶۴ق)، کشف المحججه لثمره المهجه، قم، بوستان کتاب، ۱۳۷۵ش، چاپ: دوم.
۲. لیثی واسطی، علی بن محمد(قرن ۶)، عیون الحکم و المواعظ، تحقیق حسنی بیرجندی، قم، دارالحديث، ۱۳۷۶ش، چاپ اول.

مسجد، کودک و مسئولیت‌دهی

داریوش عشقی

بسیاری از کودکان به علت ضعف در انجام برخی امور و یا عدم تصمیم‌گیری درست، از جانب والدین و اطرافیان مورد انتقاد واقع شده و یا به راحتی اجازه انجام برخی از فعالیت‌ها به آنها داده نمی‌شود. بنابراین یکی مشکلات فرزندان در هرگروه سنی، عدم توجه به توانایی‌ها و استعدادهای ایشان از طرف والدین و مربیان است؛ در حالی که کودکان از همان دوران کودکی علاقمندند تا خود را به بزرگترها ثابت کنند، به همین خاطر است که وقتی ایشان، کاری را به تنهایی انجام می‌دهند و یا حتی در کار مهمی مشارکت می‌کنند، سعی دارند آن کار را برای دیگران بازگو کرده و حتی منتظر تشویق و تصدیق دیگران هستند.

عموماً فرزندان از محدودیت‌هایی که در دوران کودکی برایشان ایجاد می‌شود، به شدت گریزان هستند. اینکه برخی از وسایل منزل در اختیارشان قرار نمی‌گیرد، اجازه تماشای بعضی از برنامه‌ها را ندارند، اجازه مصرف هر خوراکی را ندارند و حتی هر زمانی که اراده کنند، نمی‌توانند مشغول بازی شوند. وجود این محدودیت‌ها، یکی از انگیزه‌هایی است که باعث شده اکثر کودکان در آرزوی بزرگ شدن و رسیدن به سنین بالاتری باشند؛ تا جایی که به محض ایجاد استقلال در یکی از فعالیت‌های مورد علاقه خود، بسیار اظهار خوشحالی می‌کنند. اصولاً یکی از روشهای کمک به استقلال و رشد مناسب کودکان نیز، مسئولیت‌دهی متناسب با سلیقه و توان آنها است. در این مورد باید به نکات خاصی توجه داشت:

..... شرایط لازم برای مسئولیت‌پذیری کودکان

توجه به میزان توانمندی کودکان:

نکته مهم این است که باید در تقسیم وظایف و مسئولیت‌دهی به کودکان، میزان توانمندی و استعداد افراد لحاظ گردد، اگر به کودکی کاری سپرده گردد که از توانش خارج بوده و نتواند آن را انجام دهد، این امر نه تنها کمکی به او نکرده، بلکه باعث از بین رفتن اعتماد به نفس و خود کم بینی فرد می‌شود و در صورت تکرار این موضوع، این افراد از گرفتن مسئولیت تا پایان عمر فراری خواهند شد، تا جایی که برای اداره زندگی معمولی خود نیز دچار مشکل خواهند شد.

بنابراین آنچه مهم است، میزان توانمندی افراد است، نه آنچه ایشان بدان ابراز می‌کنند، چراکه کودکان به علت داشتن روحیه و انرژی بسیار، احساس می‌کنند توان انجام کارهای بزرگی را دارند، این در حالی است که بنا به نگرش اشتباه ایشان، وقتی دیگران به سادگی و راحتی می‌توانند کاری را انجام دهند، تصور می‌کند که خود نیز این توانمندی را دارند، غافل از اینکه تفاوت سنی و تجربه کاری، نقش مهمی در به ثمر رسانیدن یک امر دارد. اما از ضروریات رشد سالم، مسئولیت‌دهی به افراد است؛ آن هم مسئولیت‌دهی‌ای که همراه با درخواست انجام درست و صحیح کار باشد.

در نظر داشتن استقلال شخصی

بدین معنا که زمانی که قرار بر این شد کار یا مسئولیتی به فردی داده شود و او نسبت به آن کار بازخواست شود، باید در انجام آن امر استقلال نیز داشته باشد. به این بیان که به گونه‌ای نباشد که کار سپرده شود و بعد در انجام کار، دیگران، خصوصاً بزرگترها دخالت داشته باشند و سعی در اجرای نظرات شخصی خود داشته باشند.

صبر و حوصله در انجام کار

مطمئناً زمانی را که ما برای انجام یک کار صرف می‌کنیم، با زمان انجام همان کار توسط فردی که توانمندی کمتری از ما دارد، متفاوت است. قطعاً این انتظار که او هم باید با همان مقدار سرعت ما کار را به انجام رساند، انتظار بیهوده‌ای است. گاهی دیده شده افراد در برخی از موضوعات، توانمندی لازم را کسب نکرده و رشد لازم را نداشته‌اند، بعد از بررسی مشکل، مشخص شده است که والدین و مربیان این افراد از صبر و حوصله لازم برخوردار نبوده و اجازه انجام این کار را به فرد نداده‌اند و این امر باعث ضعف در انجام

کارهای فرد گردیده است.

شناخت هدف در طی در مسئولیت دهی:

در هر نوع مسئولیت دهی به افراد باید مشخص باشد که به دنبال چه هستیم و قرار است که چه اتفاقی بیافتد، این به این معنا است که فقط به دنبال انجام کار توسط دیگران نباشیم و بدانیم این مسئولیت دهی، چه نتیجه‌ای را به دنبال خواهد داشت.

انگیزه و علاقه برای انجام مسئولیت

در مسئولیت دهی به افراد باید این نکته نیز لحاظ شود که متناسب با علاقه افراد، فعالیت‌ها تنفیذ شود، به دلیل اینکه ممکن است عدم علاقه به انجام آن کار، باعث بوجود آمدن حس ناتوانی در افراد گردد. گرچه شاید لازم باشد برخی اوقات کارهایی به افراد سپرده شود که تمایلی به انجام آن نداشته باشند، اما به انجام رسانیدن آن توسط فرد لازم و ضروری باشد، در این صورت باید مسئولیت دهی از میان گزینه‌های مورد علاقه، صورت پذیرد.

بیان اهمیت و ضرورت کار

از نکات مهم در کارسپاری به افراد این است که ممکن است افراد نسبت به اهمیت کاری را که انجام می‌دهند، اطلاعات کمی داشته باشند و این امر باعث می‌گردد که فرد تمایلی به انجام کار نداشته باشد. به همین دلیل لازم است وقتی مسئولیتی به اشخاص داده می‌شود، در مورد آن کار، اهمیت انجام و ضرورت آن، صحبت شده و توجیحات لازم صورت گیرد.

جایگاه مسجد در مسئولیت پذیری کودکان

مسجد با وجود انواع و اقسام کارهای فرهنگی و تربیتی، فضای خوبی برای مسئولیت پذیری کودکان است و می‌توان با یک برنامه منظم و نیز شناخت نسبی از افراد، این کارسپاری، با توجه به نکات گفته شده صورت پذیرد. بدون شک یکی از عوامل جذب و علاقه‌مند شدن کودکان و نوجوان به حضور در مساجد، داشتن مسئولیت خاص در آن مسجد است، حال مسئولیت می‌تواند به شکل دائم و یا موقت باشد. تجربه نشان داده است که کودکان در فضای مسجد شدیداً تمایل به انجام کار، به ویژه در حوزه توان و علاقه‌مندی خود دارند. بسیج مسجد، از نکات قابل تأمل در کارسپاری است و

نوجوانان نیز با علاقه در برنامه‌های آن شرکت کرده و با انگیزه و علاقه بسیاری از انجام فعالیت‌های آن مرکز استقبال می‌کنند.

عقلانیت کودک در سابه تربیت مسجدی

ناصر غم پرور

..... مراحل دوگانه تربیت در اسلام

اسلام در هنگام بحث از تربیت انسان، حیات وی را در دو مرحله در نظر می‌گیرد و برای انسان دو برنامه تربیتی جداگانه ارائه می‌دهد. اولین مرحله، زمانی است که انسان هنوز به سن بلوغ نرسیده است، سنی که عقل و سنجش در او شکل می‌گیرد. انسان از بدو تولد تا هنگامی که از محیط اطراف خود شناخت و معرفتی پیدا می‌کند و تا اوان بلوغ، یک برنامه تربیتی بخصوصی دارد؛ چراکه ویژگی‌های این انسان غیربالغ، با ویژگی‌های انسان بالغ بسیار متفاوت است.

کودک دارای غریزی است و از طرف دیگر، عواملی در او کارساز خواهد بود و قوانینی بر رفتارهای او حاکم است که مربی با استفاده از آنها به تربیت او خواهد پرداخت. پس تربیت او از این جهت که کاملاً محکوم شرایط، غریز و عوامل وجودی اوست، با تربیت انسانی که به مرحله بلوغ عقلانی رسیده و از آزادی برخوردار شده، متفاوت است.

در حقیقت تربیت انسان، این اشرف مخلوقات، با تربیت گل و گیاه و حیوان متفاوت است. در تربیت گل و گیاه و حیوان، کار پرورش‌دهنده این است که خود تغییراتی را اعمال می‌کند، بدون اینکه موضوع تربیت دخالت و تأثیری داشته باشد. بنابراین موارد نامبرده حالت انفعالی داشته و تأثیرپذیر هستند؛ اما تربیت انسان، متفاوت است. شما نمی‌توانید هیچ انسانی را بدون به کارگیری اراده و خواست خودش، تغییر دهید.

در این میان مسجد با احیای تربیت دینی، انسان را به خویشتن حقیقی باز می‌گرداند و با زدودن غبارهای خود فراموشی از فطرت، انسان را به سوی هویت دینی راهنمایی می‌کند. مسجد از راه‌های گوناگونی بر تربیت دینی اثرگذار خواهد بود. امام جماعت و افراد نمازگزار در مسجد، الگو و نمونه‌ی مسلمانان برتری هستند که بیشتر از دیگران به احکام دینی پای بندند.

..... تربیت عقلانی کودک

در روایات معصومین علیهم‌السلام نقل شده است که هیچ عبادتی از نظر ارزش، به پایه تفکر نمی‌رسد و یک لحظه تفکر برتر از ۷۰ سال عبادت است. این آموزه باید در فکر و اندیشه کودک نهادینه شود، تا از همان دوران کودکی با این آموزه رشد یافته و فرد با این فضیلت خوگرفته و تعالی یابد؛ زیرا ثبات چنین امری از همان عنفوان کودکی است که در فرد قابل شکل‌گیری است.

گفتنی است تربیت باید همه جانبه باشد. پرورش ابعاد عقلانی و شکوفا سازی استعدادها و منطق استدلال در فرزند، یکی از مهمترین ابعاد تربیت است. با این همه در تقویت پایه‌های اعتقادی کودک، ابتدا باید او را با جلوه‌های زیبا و ملموس طبیعت و خالق زیبایی‌ها آشنا کرد و به جای ترس از خداوند، عشق و محبت به او را در قلب پاک کودکان ایجاد نمود. در اسلام، مسجد جایگاهی به وسعت مکتبی جامع و زنده و متناسب با اهداف و آرمان‌های یک رسالت جهانی و ظرفیتی فراگیر و به فراخی تمامی انسان‌ها و همه بشریت دارد. مسجد این عشق و محبت را در وجود کودک مسلمان در سایه عقلانیت به ودیعه می‌گذارد. تا به آرمان‌ها و رسالت‌های جهانی‌اش جامع عمل پیوشاند. رشد عقلانیت در فرزند سبب می‌شود تا او درست بیندیشد، منطقی تصمیم بگیرد، منطقی رفتار کند و در صورت لزوم، بی‌هیچ هراسی از دیدگاه‌ها و رفتارهای خود دفاع کند. سیره تربیتی حضرت رضا علیه‌السلام از این منظر، الگویی کامل برای همه رهروان آن حضرت خواهد بود.

بنابینا نافع نقل می‌کند «روزی مأمون از جایی که حضرت جواد علیه‌السلام با کودکان بازی می‌کرد، می‌گذشت. کودکان از ترس میدان بازی را ترک کردند و تنها امام جواد علیه‌السلام آنجا ایستاد. مأمون از او پرسید:

چرا همراه بچه‌ها فرار نکردی؟

فرمود: گناهی مرتکب نشدم تا از ترس بگریزم و جاده هم تنگ نیست، تا آن را برایت

باز کنم، از هر جا می‌خواهی عبور کن.

مأمون از این پاسخ تعجب کرد و پرسید:

تو کیستی؟ حضرت در جواب فرمود:

«من محمد بن علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن

ابی‌طالب علیه السلام هستم.»

همه ما فرزندان خود را دوست داریم و برای رسیدن به سعادت و کمال معنوی فرزندانمان تلاش می‌کنیم. در واقع رشد معنوی فرزندان و تربیت اعتقادی آنان، مهم‌ترین وظیفه و بهترین پاداش برای ما می‌باشد.

در تحقیق این مهم، مساجد باید همواره کانون حرکت‌ها و جنبش‌های سازنده اسلامی بوده و در زمینه آگاهی‌بخشی و بیداری کودکان و آماده ساختن ایشان برای دفاع از میراث اسلامی همواره پویا باشند.

..... تربیت هدف‌گرا و منطقی

بسیاری از والدین و اولیای فرزندان و حتی مربیان تربیتی، در امر تربیت، هدف‌گرا هستند. ایشان در پی این امر هستند که خیلی سریع این نوجوان و جوانی که سر کوچه ایستاده است و یا فلان جوان با فلان تیپ و قیافه را خیلی زود به راه بیاورند و او را متحوّل کنند. در حالی که ابتدا باید دانست که منظور از تربیت و ایجاد تغییر و تحوّل چیست؟ آیا منظور از تربیت این است که موه‌های این جوان کوتاه و آستینش بلند بشود و اگر نماز نمی‌خواند، نماز بخواند و اگر مسجد نمی‌رود، مسجد بیاید. معمولاً برای رسیدن به مقصود هم بسیار شتابان عمل کرده و برای ارتباط با این گروه‌های سنی، وقت زیادی صرف نخواهیم کرد؛ بنابراین برنامه‌های فرضی، عمق و تأثیربخشی کمی خواهد داشت. اغلب ما همین‌گونه عمل می‌کنیم. اگر پیشرفت کرده و هنرمندانه وارد عرصه شویم، يك کلاس درس برپا می‌کنیم و می‌گوییم بیائید برایتان عقاید بگوییم و یا یک کلاس می‌گذاریم و برایشان مثلاً تاریخ اسلام می‌گوییم. نمی‌خواهم بگویم اینها بد است. خیر. اینها در صورت وجود مدیریت و در چارچوب يك برنامه تربیتی خوب است، اما تربیت عقلانی کودکان صرفاً با برگزاری این کلاس‌ها و جلسات محقق نخواهد شد. اگر حقیقتاً دغدغه‌ای داریم و اگر دلسوز انقلاب هستیم و اگر می‌خواهیم این انقلاب استمرار پیدا کند، اگر می‌خواهیم انقلاب در بحران‌ها بتواند مستحکم بایستد، باید کاری

عمیق و ریشه‌ای کرد و چاره‌ای نیست جز اینکه انسان را خوب بشناسیم و برای این انسان با این ویژگی‌ها برنامه‌ای طرح کرد. در این راستا، برای عمل به این طرح‌ها و برنامه‌های فرهنگی و در جهت رشد عقلانیت و تفکرات دینی، مسجد بهترین مکان است؛ چراکه مساجد همواره در طول تاریخ، محلّ پرورش اولیا و اساتید بزرگی بوده است که بعدها خود از علما و مدرسان بنام اسلام گردیدند. بنابراین برای رسیدن به یک جامعه آرمانی و رسیدن به تعالی فرهنگی و دینی نباید از مساجد غافل باشیم.

کودکان و نماز جماعت مساجد

سید مهدی بهشتی

مقدمه

شکی نیست که اسلام، از سرآمدترین ادیانی است که اساس آئین خود را بر پایه اجتماع قرار داده است و در هیچ شأنی از شئون خود، نسبت به اجتماع بی اعتنا نبوده است و تمام احکام و مقررات را نیز با توجه به ساختار اجتماعی جامعه بیان داشته است. آنچنانکه روح اجتماع را در جمیع احکام و مقررات خود تنفیذ نموده است (طباطبائی، ۱۵۸/۷).

طبق فرموده پیامبر اکرم ﷺ و امیر مؤمنان علی ؑ آن دستی که بالای همه‌ی دستهاست «يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ» (فتح، ۱۰) (شریف الرضی، ۳۱)، با جماعت مسلمین و همراه و نیروبخش آنان است «أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: يَدُ اللَّهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ» (مفید، ۲۳۷).

در این میان مسجد، به عنوان محلّ تجمّع مسلمین، شایسته‌ترین و کارآمدترین نقطه‌ی عطف مسلمانان است و بهترین عمل عبادی اجتماعی نیز، نماز جماعت است (کلینی، ۳۱۷/۶) که محور عبادت و وحدت جامعه‌ی اسلامی است.

براین اساس همه‌ی ما به عنوان مسلمان، وظیفه داریم تا هم خود را به این محفل نورانی ملحق کرده و هم فرزندان خویش را برای انس و الفت با این جایگاه نورانی تربیت سازیم؛ بگونه‌ای که چونان تشنه‌ای در پی آب، برای اقامه نماز جماعت به مسجد بشتابند و خانه‌ی آنان مسجد گردد؛ تا به این واسطه، طبق بشارت معصومین، خانه‌ای هم در بهشت برای ایشان بنا گردد (صدوق، ۵۰۲).

..... اهمیت نماز جماعت

طبق فرموده معصومین علیهم السلام، با فضیلت‌ترین نماز، اقامه نماز جماعت خواندن است (حمیری، ۲۰۱). آنچنانکه گفته شده یک رکعت نماز جماعت، افضل از ۲۵ رکعت نماز فراداست (کلینی، ۳/۳۷۱). نماز جماعت تقویت کننده‌ی اخلاص و یگانگی و عبادت مؤمن در محضر خدای متعال است (حرّعاملی، ۸/۲۸۷). جماعت نمازی است که جبرائیل به خاطر شرکت در آن، آرزو داشت تا انسان می‌بود (مشکینی، ۴۶۴)، شرکت کننده‌ی دائمی در نماز جماعت، عدالتش مستقر و ثابت و غیبتش حرام است (حرّعاملی، ۸/۳۱۷) و کسی که نماز جماعت را کوچک شمارد، گویا خدا را سبک شمرده است (برقی، ۱/۵۲)، نمازی که طبق روایت شریف پیامبر اکرم بهتر از چهل سال نماز فرادی در خانه است (شعیری، ۷۷).

..... کودکان در نماز جماعت

در اولین نماز جماعت مسلمین که در عالم برپا شد، مرد و زن و نیز کودکی حضور داشتند. عقیف کندی می‌گوید: در یکی از روزها برای خرید لباس و عطر وارد مکه شدم و در مسجد الحرام در کنار عباس بن عبد المطلب نشستم. وقتی که خورشید به اوج بلندی رسید، ناگهان دیدم مردی آمد و نگاهی به آسمان کرد و سپس رو به کعبه ایستاد. چیزی نگذشت که کودکی به وی ملحق شد و در سمت راست او ایستاد. سپس زنی وارد مسجد شد و در پشت سر آن دو قرار گرفت. آنگاه هر سه با هم مشغول عبادت و نماز شدند. من از دیدن این منظره که در میان بت پرستان مکه سه نفر حساب خود را از جامعه جدا کرده و خدایی جز خدای مردم مکه را می‌پرستیدند، در شگفت ماندم. رو به عباس کردم و گفتم: «أمر عظیم!» او نیز همین جمله را تکرار کرد و سپس افزود: آیا این سه نفر را می‌شناسی؟ گفتم: نه. گفت: نخستین کسی که وارد شد و جلوتر از دو نفر دیگر ایستاد، برادر زاده من، محمد بن عبد الله است و دومین نفر برادر زاده دیگر من، علی بن ابی طالب است و سومین شخص، همسر محمد است. او مدّعی است که آیین وی از جانب خداوند بر او نازل شده است و اکنون در زیر آسمان خدا کسی جز این سه تن، از این دین پیروی نمی‌کند. (ابن سعد، ۸/۱۴ و طبری، ۲/۳۱۲).

چه زیباست که پدران و مادران، در راستای نهادینه شدن تربیت دینی، فرزندان خود را به مسجد برده و در هنگام نماز آنان را در کنار خود جای داده و همراه هم به اقامه نماز جماعت بپردازند. (کلینی، ۳/۴۰۹)

جابر نقل می‌کند: از امام باقر علیه السلام در مورد کودکانی که برای نماز واجب در صف جماعت شرکت می‌کنند، سؤال کردم؛ امام علیه السلام فرمود: آنان را از صفوف نماز جماعت خارج نکنید، بلکه آنها را (در میان بزرگسالان) پراکنده سازید. (کلینی، ۴۰۹/۳ و طوسی، ۳۸۰/۲).

..... اثرات نماز جماعت بر کودکان

با اطمینان می‌توان گفت که حضور کودکان و نوجوانان در مسجد و شرکت آنان در نماز جماعت، اثرات فراوانی را در پی خواهد داشت؛ در زیر به تعدادی از آنان اشاره می‌شود:

۱. ایشان عظمت اسلام و مسلمین را مشاهده می‌کنند.
۲. اتحاد و همبستگی میان مسلمانان را حس می‌کنند.
۳. نظم و هماهنگی را تجربه می‌کنند.
۴. ولایت‌پذیری و همراهی با امام عادل را احساس می‌کنند.
۵. عدالت‌طلبی و حق‌طلبی و ظلم نکردن به دیگران را به خوبی می‌آموزند.
۶. احترام به مؤمنین را یاد می‌گیرند.
۷. نظافت را با لطافت همراه می‌کنند.
۸. وقت‌شناسی را تجربه می‌کنند.
۹. افزایش پاداش اعمال را، به طور محسوسی درک می‌کنند.
۱۰. حس مسئولیت‌پذیری و وقت‌شناسی را تمرین می‌کنند.
۱۱. آرامش روحی و روانی را در پی مصافحه و دیدار با مؤمنین و گرمای حضور در مسجد، حس می‌کنند.

۱۲. روحیه‌ی نفاق و دورویی از قلب‌ها زوده می‌شود (نوری، ۴۸۸/۱).

۱۳. بزرگداشت خدای متعال را می‌آموزند (برقی، ۵۲/۱).

۱۴. دوستانی مؤمن و هم‌سنخ می‌یابند.

۱۵. حس تعاون و همدلی را به اوج می‌رسانند.

..... وظایف اولیاء و مربیان در مسجد

برای حضور کودکان در مسجد و نماز جماعت، می‌توان نکاتی را به اولیاء و مربیان گرمای یادآوری نمود:

۱. اولیاء فرزندان خود را در کنار خویش جای دهند (کلینی، ۴۰۹/۳) و از رها کردن

۱. آنان و یا کنار هم ایستادن کودکان در صف جماعت خودداری نمایند.
۲. امام جماعت نباید نمازی را که کودکان در آن حضور دارند طولانی کند، همانگونه که پیامبر اکرم برای حضور کودکان، نماز جماعت را کوتاه می‌کرد (کلینی، ۴۸/۶) و نیز همیشه در نماز جماعت رعایت حال کودکانی را که در نماز بودند، می‌کرد (نسائی، السنن الکبری، ۱/۱۷۱).
۳. بازی کردن و سرگرم کردن کودکان در مسجد یکی دیگر از وظایف اولیاء و مربیان است. پیامبر اکرم نوه‌های خود را برای بردن به مسجد روی دوش خویش می‌نشاند (صدوق، امالی، ۴۳۸) و گاهی اوقات در راه مسجد با کودکان بازی می‌کرد (نیشابوری، داستانها و حکایتهای مسجد، ۱۹).
۴. هدیه دادن به کودکان برای شرکت در نماز جماعت.
۵. الگو قرار دادن کودکان حاضر در نماز جماعت، برای تشویق دیگر کودکان به نماز جماعت، ما را به یاد داستان اولین نماز جماعت مسلمین که چند کودک در آن حضور داشتند، می‌اندازد. آنگاه که ابوطالب فرزندش علی علیه السلام را دید که به پیامبر اقتدا کرده، پس به فرزند دیگرش جعفر گفت: تو نیز به پیامبر اسلام اقتدا کن. (قمی، ۱/۳۷۸)
۶. قرار نگرفتن کودکان در صف اول نماز جماعت، چرا که در رساله‌های توضیح المسائل برای این کار کراهت ذکر شده است (یزدی، ۸۰۹/۱، ۱۸م).
۷. مسئولیت دادن به کودکان در گفتن اذان و اقامه، تکبیر، پخش مهر و تسبیح و پهن کردن جانمازهای صفوف، البته با هدایت مربیان.

کتابنامه

۱. ابن سعد، طبقات الکبری، تحقیق: محمد عبدالقادر عطا، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۰.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی: الامالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ ش.
۳. برقی، احمد بن محمد بن خالد: المحاسن، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ق.
۴. رهبری، حسن: مسجد نهاد عبادت و ستاد ولایت، تهران، دبیرخانه ستاد عالی کانونهای فرهنگی هنری مساجد، ۱۳۸۰.
۵. حرّ عاملی، محمد بن حسن: وسائل الشیعه، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۰۹ق.
۶. حمیری، عبدالله جعفر: قرب الإسناد، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۱۳ق.

۷. شریف الرضی، محمد بن حسین: نهج البلاغه، مصحح: صبحی صالحی، قم، هجرت، ۱۴۱۴ ق.
۸. شعیری، محمد بن محمد: جامع الاخبار، نجف، مطبعه حیدریه، بی تا.
۹. طباطبائی، سید محمد حسین: المیزان، ترجمه: محمد رضا صالحی کرمانی، قم، دارالعلم، ۱۴۰۹ ق.
۱۰. طبری، ابو جعفر محمد بن جریر: تاریخ الامم و الملوک، تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، دارالتراث، ۱۳۸۷ ق.
۱۱. طوسی، محمد بن الحسن: تهذیب الاحکام، تحقیق: خراسان، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۱۲. قمی، علی بن ابراهیم: تفسیر القمی، قم، دارالکتب، ۱۴۰۴ ق.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب: الکافی، مصحح: غفاری و آخوندی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۱۴. مشکینی، علی: تحریر المواعظ العدییه، قم، الهمادی، ۱۴۲۴ ق.
۱۵. مفید، محمد بن محمد: الفصول المختاره، محقق: علی میرشریفی، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق.
۱۶. نسائی، احمد بن شعیب: السنن الکبری، بیروت، موسسه الرساله، ۲۰۰۱ م.
۱۷. نوری، حسین بن محمد تقی: مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۰۸ ق.
۱۸. نیشابوری، غلامرضا: داستانها و حکایتهای مسجد، ۱۳۷۶ ش، قم، سید جمال الدین اسدآبادی، چ دوم.
۱۹. یزدی، سید محمد کاظم: العروه الوثقی، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۹ ق.

بخش چهارم

مقدمات و ملزومات حضور كودك در مسجد

نمیهیدانی برای حضور کودکان در مسجد

سید مهدی بهشتی

برای حضور کودکان در مسجد، لازم است آمادگی‌هایی ایجاد شود؛ چراکه اگر این آمادگی‌ها و تمهیدات ایجاد نشده باشد، مشکلاتی در برقراری ارتباط کودک و مسجد بروز خواهد کرد. پس والدین و متولیان و مربیان، باید در برقراری این شرایط، تلاش لازم را به عمل آورند. در این نوشتار به گوشه‌ای از مقدمات و شرایط حضور ایشان در مسجد به اختصار پرداخته خواهد شد.

..... آمادگی محیطی

همراه بردن کودک برای آشنایی و برقراری ارتباط با فضای مسجد، وظیفه‌ای بر عهده والدین است. اما برای حضور کودکان در مسجد، لازم است تدابیری اندیشیده شود؛ تا کودک آزرده خاطر نگردد. برای مثال، والدین در ابتدای این آشنایی، باید کودک را در مساجدی حاضر کرد که از نظر سیستم تهویه مطبوع مناسب بوده و نیز دارای سیستم صوتی خوبی باشد. همچنین مساجدی که از تراکم جمعیت زیادی برخوردار نباشند، در اولویت هستند؛ تا اینکه ازدحام جمعیت، برای کودک ایجاد آزرده‌گی نکند. چراکه عدم رعایت این امور، سبب نقش بستن و یادآوری خاطرات نامطلوبی از این مکان مقدس در ذهن او خواهد شد. در این زمینه بر متولیان مساجد لازم است تا محیط امن و آرامی را برای نمازگزاران به ویژه کودکان مهیا کنند. از جمله شرایط درخور توجه عبارتند از:

..... آمادگی جسمی

برای دعوت یا همراه بردن کودک به مسجد، لازم است او آمادگی و سلامت جسمی کافی را داشته باشد. بنابراین هنگامی که کودک خواب‌آلود است و یا دچار خستگی مفرط پس از بازی‌های روزانه شده و یا مبتلا به بیماری‌هایی چون سرگیجه، دل‌درد، حالت تهوع و سرماخوردگی است، باید از این کار صرف نظر کرد؛ چراکه اینگونه موجبات اذیت و آزرده‌گی او فراهم خواهد شد. پس بهتر است والدین و مربیان وقت‌شناس بوده و در این مواقع، از حضور او در مسجد صرف نظر کنند.

..... آمادگی عقیدتی

اگر والدین از بدو تولد، براساس روش تربیتی اسلامی عمل کرده باشند، کودک نیز پیش زمینه‌ای از اعتقادات را دربر خواهد داشت و هنگامی که در مسجد حضور پیدا می‌کند، می‌تواند به خوبی با این مکان مقدس و اعمال مربوط به آن، ارتباط برقرار کند. کما اینکه در دستورات دینی ما نماز و روزه تمرینی نیز برای کودکان توصیه شده است؛ چرا که این کار سبب خواهد شد تا کودک با تمرین، به تدریج با تکالیف دینی آشنا شود (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۴، ص: ۸۶).

..... ظرفیت‌سنجی

والدین و مربیان برای آموزش مسائل دینی به کودکان، باید در ابتدا ظرفیت و توانایی کودک را سنجیده و با در نظر گرفتن این ظرفیت است که می‌توان به صورت محدود و تدریجی، قطره قطره از دریای دین را به او نوشانید. هنگامی که از رسول مهربانی‌ها پرسیده شد: کودک، چه هنگام نماز بخواند؟ ایشان فرمود: هرگاه دست راستش را از دست چپش شناخت، او را به نماز وادارید (أبی داوود، بی تا، ص ۷۶، ج ۴۹۷) امام صادق علیه السلام فرمود: ما کودکان خود را وقتی هفت ساله شدند، به نماز و روزه به اندازه‌ای که توان داشته باشند، وامی‌داریم (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص: ۲۰۶). این مسئله حاکی از ظرفیت‌سنجی در آموزش و انجام مسائل دینی به حدّ توان کودکان است.

..... آسان‌گیری

اسلام دین آسانی است و خدای متعال، سختی و سخت‌گیری را بر بندگان خود نمی‌پسندد؛ چون با سخت‌گیری فرد به سمت نافرمانی و فرار از دستورات و شریعت خواهد رفت. به همین دلیل خدای متعال می‌فرماید: **يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ**

العُسر (بقره/ ۱۸۵) البته نباید این آسان‌گیری به سمت لابلایی‌گری هدایت شود. بنابراین برای حضور کودکان در مسجد نیز نباید به سخت‌گیری متوسل شد؛ چراکه اگر در این زمینه زیاده‌روی صورت گیرد، سبب دوری و طرد کودک از این محیط نورانی خواهد شد. براین اساس، والدین و مربیان و متولیان موظفند تا با ایجاد جذابیت، حضور کودکان را در مسجد تسهیل کنند.

..... بهره‌گیری از قصه و شعر

برای تلقین آموزه‌های دینی در کودکان، باید از روش‌های جذاب و مفرح استفاده نمود. یکی از روش‌هایی که در این زمینه می‌تواند بسیار مفید و تأثیر گذار باشد؛ بهره‌گیری از قصه و شعر در جذب کودکان به مسجد است. والدین و مربیان می‌توانند برای جذب کودکان با استفاده از قصه و شعر، معارف دینی را به گونه‌ای که خوشایند آنان باشد، به آنان بیاموزند.

..... بازی گوشه‌ی

تا جایی که کودکان در مسجد موجبات آزار دیگران را فراهم نساخته‌اند، نباید مانع از بازی گوشه‌های آنان در مسجد شد. پیامبر خدا ﷺ فرمودند: بازی گوشه و شیطنت بچه در کودکی، مایه فزونی خرد او در بزرگ سالی است (متقی هندی، ۱۴۰۹، ج ۱۱، ص: ۹۱، ح: ۳۰۷۴۷) و نیز امام کاظم علیه السلام فرمود: خوب است بچه در کودکی بازی گوشه باشد، تا در بزرگ سالی بردبار گردد. لذا باید دقت داشت تا حضور کودکان در مسجد، موجب سخت‌گیری و منع بیش از اندازه آنان نگردد.

..... بازی در مسجد

کودکانی که کمتر از ۵ سال دارند، می‌توانند با نظارت والدین و البته به شرط عدم آزار دیگر نمازگزاران در گوشه‌ای از مسجد و یا در کنار والدین، به بازی بپردازند. کودکان بیش از ۵ سال نیز در کنار والدین به نماز تمرینی اهتمام ورزند. روزی پیامبر با گروهی در مسجد نماز می‌خواند و امام حسین علیه السلام که خردسال بود، در کنار ایشان قرار داشت. هرگاه پیامبر خدا به سجده می‌رفت، حسین می‌آمد و بر دوش ایشان سوار می‌شد. سپس پاهایش را تکان می‌داد و می‌گفت: هی هی! وقتی پیامبر خدا می‌خواست سر بردارد، او را می‌گرفت و کنار خود می‌گذاشت و همین که دوباره به سجده می‌رفت، حسین به پشت پیامبر برمی‌گشت و می‌گفت: هی هی! این کار را همچنان ادامه داد تا این

ڪه پيامبر خدا از نماز فارغ شد (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹ق، ج ۴، ص: ۷۲). از اين رو، در روايات معصومان عليه السلام بر اين امر تأكيد شده و به پدر و مادر دستور داده‌اند كه تا هفت سالگي فرصت بازي را از فرزند نگيرند و مانع بازي او نشوند. امام صادق عليه السلام مي فرمايد: **دَعُ اِئْتِكَ يَلْعَبُ سَبْعَ سِنِينَ** (كليني، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۴۱) فرزندت را بگذار تا هفت سالگي بازي كند.

..... كلام كودكانه

براي آموزش و مسجدي كردن كودكان، بايد از كلام كودكانه بهره برد. رسول رحمت در اين باره فرمود: **«أَدَّبَ صِغَارَ أَهْلِ بَيْتِكَ بِلِسَانِكَ عَلَى الصَّلَاةِ وَ الطَّهْوَرِ؛** فرزندان كوچك را با زبان خود، به نماز و وضو عادت دهيد. (وزام، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص: ۱۵۵) با توجه به اين روايت، كودكان را بايد با زبان كودكانه به نماز و مسجد فرا خواند، به گونه‌اي كه توان درك آن را داشته باشند، نه با زباني پر تكلف و پيچيده و يا پر خاشكرانه.

..... انتخاب هم سال مناسب و نظارت

يكي از خواسته‌هاي كودك، بازي با هم سالان است. اين امر با نظارت و هدايت والدين و مربيان در مسجد، مي تواند ثمرات بسياري داشته باشد. چرا كه اينگونه كودك مي تواند هم دوست خوبي را در مسجد براي خود برگزيند و هم به خاطر حضور رفيق خود در مسجد، ميل و رغبت بيشتري براي حضور در مسجد مي يابد.

بازي در رشد جنبه‌هاي گوناگون كودك، اعم از رشد عاطفي، اخلاقي و اجتماعي و نيز كسب مهارت دوستي و دوستيابي نقش اساسي داشته و زمينه رشد فرد را فراهم مي سازد. خواجه نصير الدين طوسي در مورد بازي و همنشين كودك چنين بيان مي كند: اول چيزي از تاديب (فرزند) آن بود كه او را از مخالطت اضعاد كه مجالست و ملاعبت ايشان مقتضي فساد طبع او بود، نگه دارند؛ چه، نفس كودك ساده باشد و قبول صورت اقران خود زودتر كند (طوسي، بي تا، ص: ۱۸۳).

از اين كلام خواجه افزون بر اهتمام به بازي، توجه به همبازي‌هاي فرزند نيز به دست مي آيد و اينكه پدر و مادر ضمن آزاد گذاشتن كودك در بازي، بايد از او مراقبت كنند و مواظب باشند كه با چه كساني رفت و آمد و رفاقت دارد و از چه افرادی تبعيت مي كند؛ زيرا بازي و همنشيني فرزند با افراد كم اعتنا به ارزش‌هاي اسلامي و كم بهره از ادب، پيامد هاي خوبي براي كودك نخواهد داشت.

کتابنامه

۱. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی (۵۸۸ق): مناقب آل ابی طالب، قم، علامه، ۱۳۷۹ق، چاپ: اول.
۲. أبو داوود سجستانی، سلیمان بن اشعث (۲۷۵ق): سنن أبی داوود، ریاض، بیت الافکار الدولیه، بی تا.
۳. آحسائی، محمد: تربیت فرزند در اندیشه خواجه نصیرالدین طوسی، قم، ماهنامه معرفت، موسسه امام خمینی.
۴. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحديث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۵. متقی هندی، علی بن حسام (۹۷۵ق): کنز العمال، تحقیق: شیخ بکری حیانی، بیروت، ۱۴۰۹ق.
۶. نصیر الدین طوسی، محمد بن محمد (۵۵۳ق): اخلاق ناصری، تهران، علمیه اسلامیة، بی تا.
۷. وزام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی (۶۰۵ق): مجموعه ورام، قم، مکتبه فقیه، ۱۴۱۰ق، چاپ: اول.

امکانات و الزومات سخن افزاری، برای حضور کودکان در مسجد

سید مهدی بهشتی

مقدمه

وقتی به کارکردهای مسجد از صدر اسلام تا کنون می‌نگریم، خواهیم دانست که مسجد نه تنها مکانی برای عبادت و محفلی برای راز و نیاز مؤمنین با پروردگار خویش بوده است، بلکه محلّ اجتماع مسلمانان، محلّ آموزش و پرورش کودکان و نوجوانان، محلّ حفظ بیت المال و خزانه کشور، پناهگاه مردم در مواقع اضطراری، محلّ نگهداری مجرمان، دادگستری، مجلس شورا و قانونگذاری، بیمارستان و داروخانه، مرکز تبلیغات رسمی، مرکز تعلیم و تربیت عمومی و اختصاصی، کتابخانه، انبار مهمّات، مرکز اعزام نیروهای جنگی، محلّ اعلان اخبار، اردوگاه اسرا، آموزشگاه نظامی، محلّ نگهداری غنائم و بسیاری موارد دیگر نیز بوده است.

آری؛ در روایات رسیده از جانب حضرات معصومین علیهم‌السلام، به ما توصیه شده است تا میهمانان در دنیا باشید و مساجد را خانه‌های خود قرار دهید (کراچی، ۱/۳۴۴) و نیز مسجد خانه‌ی پارسایان شمرده شده است (نوری، ۳/۳۶۲)، خانه‌ای که بازاری از بازارهای آخرت است و نشستن در آن، موجب آمرزش و هدیه‌اش بهشت است (طوسی، ۱۳۹). بنابراین اطراق در این مهمان‌خانه سودبخش خواهد بود، مهمان‌خانه‌ای که در روز حسرت به فرموده‌ی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، آنگاه که همه جا ویران گردد، پایه‌های مساجد برجای ایستاده‌اند (المتقی الهندی، ۷/۶۴۸).

پس چه زیبا و پسندیده است که خود و کودکانمان به رفت و آمد، به این میهمان خانه انس گیریم؛ چرا که طبق فرموده پیامبر اکرم ﷺ : «مَنْ أَلَفَ الْمَسْجِدَ أَلَفَهُ اللَّهُ تَعَالَى» (این ابی جمهور، ۳۲/۲)، هر که با مسجد الفت بگیرد، حقتعالی با او الفت می‌گیرد و نیز فرمود: آنگاه که دیدید مردی با مساجد انس و خو گرفته است، به ایمان او گواهی دهید (این ابی جمهور، ۳۳/۲).

..... تربیت کودک مسجدی، کارکرد مهم مسجد

یکی از مهمترین کارکردهای مسجد، تعلیم و تربیت و سازندگی انسان‌هایی مؤمن برای آینده اسلام است؛ دینی که تأکید فراوانی به تمرین و عادت دادن کودکان به دینداری و انجام فرائض دینی دارد (کلینی، ۴۰۹/۴). با توجه به اینکه کودکان در این سن، چونان آب، پاک و صاف و بی آلایش‌اند و به بهترین نحو، آمادگی شکل‌پذیری را دارند و نیز بر طبق فرموده‌ی رسول مهربانی‌ها، آموزش در سن طفولیت، حکاکی بر سنگ است (این حیون، ۸۲/۱)، لذا باید برای تربیت این قشر و مسجدی و مؤمن شدن آنان، لوازم و امکانات لازم را فراهم ساخت. امکانات و ملزوماتی که در مجموع در رشد دینی کودک، تأثیر گذار است.

باید دانست که بهترین مکان برای رشد دینی کودک، جایی نمی‌تواند باشد جز خانه‌ی خالق، که همان مسجد است و میهمانان، زائر او و نیز خود صاحب خانه، اکرام زائر او را واجب دانسته (صدوق، ۸۹). در این صورت است که با تربیت ما و برکتی که خدای متعال در زائران کوچک خویش قرار می‌دهد، می‌توانیم شاهد کودکان متقی باشیم. به همین جهت در زیر به نمونه‌هایی از ملزومات سخت افزاری دخیل در مسجدی شدن کودکان اشاره می‌کنیم.

..... فضایی مخصوص کودکان

بهترین روش برای ارضای غرائز کودکان، بازی و تفریح است؛ بنابراین نباید او را از بازی منع کرد. چرا که سن او طبق فرموده پیامبر اکرم سنّ آقایی کردن است (کلینی، ۴۶/۶)، پس چه پسندیده است که ما از این روش در جهت مسجدی کردن کودکان بهره ببریم و آنان را بدین واسطه، به سمت عادات معنوی سوق دهیم.

مهمترین امر در این مسئله، اختصاص فضایی برای کودکان است، تا در اوقات مختلف کودکان در آنجا به بازی و سرگرمی بپردازند. مکانی که در هنگام اقامه نماز،

پذیرای کودکان زیر ۵ سال بوده و در آن، مربیانی که خود به عنوان خادم افتخاری مسجد هستند؛ به خدمت‌رسانی و آموزش و سرگرم کردن کودکان، می‌پردازند. فضایی که در غیر اوقات نماز، پذیرای کودکان دیگر هم می‌تواند باشد. در آنجا کلاس‌های مختلف آموزشی و تربیتی، برای کودکان به اجرا گذاشته شود.

حتی می‌توان فضایی خارج از شبستان مسجد را به این امر اختصاص داد، تا بانوان محترمه‌ای که عذر شرعی برای ورود به شبستان مسجد را دارند، در آنجا به همراه کودکان خویش حضور داشته باشند و هم به خدمت‌رسانی به دیگر کودکان و سرگرم کردن آنان بپردازند.

ملزومات تفریحی و سرگرمی

ایجاد فضایی مناسب جهت بازی کودکان در حیاط مسجد، آنچنانکه موجب آزار نمازگزاران نگردد.

قرار دادن وسائل نقاشی، مثل کاغذ و مداد رنگی یا مداد شمعی به جهت نقاشی کودکان روی تخته یا کاغذ.

تهیه میزهای کوچک برای قرار گرفتن کودکان در پشت آنها برای خمیر بازی و نقاشی.

تهیه و نصب تاب و سرسره کوچک در گوشه‌ای از حیاط مسجد، به طوری که در هنگام بازی نظارت مربیان به صورت مستقیم یا غیر مستقیم را همراه داشته باشد.

پهن کردن میز تنیس در گوشه‌ای از حیاط مسجد یا فضایی که امکان این کار در آنجا مهیا باشد.

درست کردن تیر دروازه‌هایی برای بازی فوتبال کودکان در حیاط مسجد یا فضایی غیر از مسجد؛ با هدایت و نظارت مربیان مسجدی.

تهیه راکت‌های بدمینتون و توپ آن برای بازی کودکان.

در صورت امکان، نصب تور والیبال متحرک در فضای بیرونی مسجد، برای مسابقات والیبال کودکان و نوجوانان.

هماهنگ ساختن سالن ورزشی نزدیک مسجد از سوی هیئت امناء برای بازی‌های کودکان در ایام هفته.

قرار دادن میز فوتبال دستی، در فضایی جداگانه برای بازی کودکان و برگزاری

مسابقات در ایام مختلف و تهیه جوایز برای برندگان.

ملزومات روانی

درختکاری و گل کاری در فضای حیاط مسجد و قرار دادن گلدان‌هایی در شبستان مسجد، برای ایجاد آرامش کودکان و دیگر افراد.

قرار دادن گلاب‌پاش‌هایی در ورودی مسجد، جهت معطر کردن و خوشبو ساختن فضای مسجد، تا موجب ایجاد فضایی معنوی و آرام بخش برای کودکان و نونهالان گردد.

ملزومات آموزشی

مجهر کردن گوشه‌ای از مسجد یا فضایی جداگانه به قفسه‌های کتاب کودکان و نوجوانان برای مطالعه در مواقع حضور آنان در مسجد یا تحویل امانی کتب به ایشان. ایجاد فضایی آموزشی برای برگزاری کلاس‌های قصه‌گویی، روخوانی قرآن، نقاشی، خطاطی و ...

تهیه تعدادی رایانه جهت آشنایی و آموزش کودکان با رایانه و نرم افزارهای بازی‌های رایانه‌ای دینی.

نصب تخته وایت برد برای تدریس مربی به کودکان.

ملزومات تربیتی

تدارک پرده نمایش و اجرای فیلم‌های جذاب و انیمیشن‌های مربوط به حوزه ی دین.

ایجاد فضا یا صندلی مناسب برای کودکان تکبیرگو و تهیه پایه بلندگو به اندازه قد کودک.

ایجاد کانونی فرهنگی برای برپایی کلاس‌های مختلف فرهنگی و تربیتی در مسجد یا نزدیک آن.

ملزومات بهداشتی

تهیه جاکفشی‌های تمیز یا کیسه‌های یکبار مصرف برای قرار دادن کفش‌های کودکان داخل آنها.

ایجاد سرویس‌های بهداشتی، با دارا بودن سنگ توالت مناسب برای کودکان. تعبیه جا مایع صابون‌هایی در سرویس بهداشتی به اندازه‌ی قد کودکان. قرار دادن دمپایی برای تجدید وضوی کودکان و استفاده از سرویس بهداشتی و آبخوری. قرار دادن آب سردکن و لیوان یکبار مصرف در نزدیک‌ترین مکان به شبستان مسجد.

تهیه مهرهای بهداشتی و تمیز مخصوص نماز کودکان. بنابراین همه ما موظفیم تا در مسجدی شدن کودکان تلاش کنیم و دست به دست هم در این کار خیر به هم یاری دهیم، چرا که به دستور قرآن کریم مؤمنین باید در کارهای خیر به هم یاری دهند (مائده، ۲)، تا به لطف و مرحمت خدای متعال کودکانمان تبدیل به نور چشم و پیشوای پرهیزگاران گردند (فرقان، ۷۴).

کتابنامه

۱. ابن ابی الجمهور، محمد بن زین الدین: عوالی اللئالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیّه، قم، دار سیدالشهداء للنشر، ۱۴۰۵.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی: المقنع، قم، موسسه الامام المهدی، ۱۴۱۵ق.
۳. ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی: دعائم الاسلام، مصحح: آصف فیضی، قم، موسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۳۸۵ق.
۴. طوسی، محمد بن الحسن: الامالی، قم، دارالثقافه، ۱۴۱۴ق.
۵. کراجکی، محمد بن علی: کنز الفوائد، مصحح: عبدالله نعمه، قم، دارالذخائر، ۱۴۱۰ق.
۶. کلینی: الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق چ چهارم.
۷. المتقی الیهندی: کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، مکتبه الرساله، بی جا، بی تا.
۸. نوری، حسین بن محمد تقی: مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۰۸.

موانع حضور کودکان در مسجد

مهدی غفاریان

همه‌ی ما می‌دانیم که حضور در محیطی همچون مسجد، یکی از عوامل تربیت اسلامی و باعث رشد و تعالی عقیدتی، فکری و اجتماعی کودکان است، رشدی که در شکل‌گیری شخصیت او در آینده تأثیر بسزایی دارد. با وجود اینکه مسجد، ظرفیت عظیمی برای جذب کودکان داراست و این مکان مقدس، می‌تواند نقش محوری در فعالیت‌های فرهنگی ایفا کند، اما عواملی وجود دارد که مانع از حضور مستمر کودکان در مسجد بوده و موجبات طرد و دوری آنها از مسجد می‌گردد؛ موانعی که با کمی همت و تلاش و دقت نظر والدین و مسئولان قابل برطرف شدن است. در زیل به آسیب‌شناسی این موانع و راهکارهایی برای حل این مشکلات خواهیم پرداخت.

والدین کودکان

اولین عاملی که موجب عدم رغبت کودکان به حضور در مسجد خواهد شد، خود والدین می‌باشند. چه والدین متدین و مذهبی و چه والدینی غیر مذهبی؛ هر دو گروه به نوعی تأثیرگذار خواهند بود. منظور از والدین تمام کسانی هستند که کودک اغلب با آنها زندگی کرده و یا بیشتر اوقات خود را با آنها می‌گذرانند. والدین نقش محوری در تشکیل شخصیت کودکان ایفا می‌کنند. به اذعان بسیاری از کارشناسان مسائل تربیتی کودکان، اولین قهرمان زندگی کودک و برجسته‌ترین الگوی زندگی آنها، پدر، مادر و برادر و خواهرهای بزرگ‌تر او هستند. واضح است که عدم رغبت والدین به حضور در مسجد، طبیعتاً موجب عدم تمایل کودک به حضور در مسجد می‌شود.

اما والدین متدین چگونه فرزندان خود را از مسجد فراری می‌دهند؟

عدم شناخت و توجه به روحیات یک کودک و تفاوت‌های میان خواسته‌ها و مطالبات و روحیات کودکان با افراد بالغ، از مهمترین عوامل عدم تمایل یک کودک به حضور در مسجد می‌باشد. چه بسا والدینی که می‌خواهند ساعت‌ها وقت خود را در مسجد به عبادت بگذرانند، در حالی که این برای فرزند خردسال ایشان، بسیار ملال آور است. حال اگر اظهار خستگی از طرف کودک، با عکس العمل تندی روبرو شود، خاطره بسیار بدی را تا مدت‌ها در ذهن کودکان ثبت خواهد کرد.

از دیگر رفتارهای والدین مذهبی که باعث دوری کودک از مسجد می‌شود، عدم تناسب آموزه‌های مسجد با رفتار و گفتار پدر و مادر است. همانگونه که اشاره شد، پدر و مادر الگوی فرزندان خود هستند. وقتی کودکی مشاهده می‌کند که عملکرد والدین او مغایر با تعالیم اسلامی است، بنابراین دیگر رغبتی برای رفتن به مسجد نخواهد داشت.

..... مسئولین مسجد

از دیگر موانع حضور کودکان در مسجد، برخی رفتارهای افراد مرتبط با مسجد است. منظور از مرتبطین با مسجد، تمامی افرادی هستند که در برنامه‌های مسجد، به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم نقش ایفا می‌کنند. امام جماعت، هیئت امناء و خادمین مسجد تا نمازگزاران، همگی از این جمله‌اند. کودکان به جهت عدم درک صحیحی از موقعیت چنین افرادی، هر رفتار نادرست و ناهنجاری را که از این افراد مشاهده کنند، به حساب مسجد و دین خواهند گذاشت.

در این میان امام جماعت، هیئت امناء و خادمین مسجد نقش مهم‌تری دارند. برخورد ناشایست این گروه، بیشتر از افراد دیگر موجب دوری کودکان از مسجد می‌شود. طولانی بودن مراسم مذهبی و نماز جماعت، جلوگیری از مشارکت کودکان در برنامه‌های مسجد از قبیل اذان و اقامه، به صورتی که کودکان احساس کنند از این مکان طرد شده‌اند، عدم برگزاری برنامه‌هایی ویژه کودکان و برخورد نامناسب و تبعیض آمیز با آنها و همچنین تحکم و امر و نهی‌های بی‌مورد، از جمله عواملی است که کودکان را نسبت به حضور در مسجد بی‌رغبت خواهد کرد.

البته افرادی که به مسجد رفت و آمد می‌کنند، به ویژه نمازگزاران نیز، در این بین بی‌تأثیر نیستند. بسیاری از نمازگزاران به خصوص افراد کهنسال با برخوردهای ناشایستی که با کودکان دارند، موجب دوری آنها از مسجد می‌شوند. برخی از آنها در

توجیه رفتارهای خود به روایاتی تمسک می‌کنند که کودکان و دیوانگان را باید از رفتن به مسجد نهی کرد!! با وجود این، روایات متعددی موجود است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در بسیاری از موارد به خاطر گریه حسنین، نماز خود را کوتاه کرده و یا به خاطر آسایش این کودکان، منبر خود را قطع می‌نمود.

..... عوامل محیطی

سومین عاملی که می‌توان از آن یاد کرد، عوامل محیطی است. اعم از افرادی که با کودک برخورد دارند، مانند اقوام و آشنایان و یا عوامل پیرامونی کودک از قبیل رسانه‌ها و مواردی از این دست، انتقال مفاهیم و افکار نامطلوب نسبت به مسجد و تمسخر اهل مسجد، نقش بسزایی در نگرش منفی کودکان نسبت به مسجد دارد. چه بسا، که یکی از دلایل تأکید دین مبین اسلام به رفت و آمد با مؤمنین همین مسئله باشد. این نگرش اشتباه آنگاه دامن زده شده و موجب خطرات بیشتری خواهد شد، که این افراد مورد تأیید والدین خود قرار بگیرند و کودک نیز، آنها را بهترین الگو و افرادی مقبول بدانند.

گاهی خود محیط مسجد می‌تواند یکی از عوامل دوری کودکان از مسجد باشد. محیط کثیف و نامطلوب، با روحیات شاد و لطیف یک کودک همخوانی ندارد. از سوی دیگر، عدم اجرای برنامه‌های ویژه کودکان و نبود مکان‌هایی برای سرگرمی آنها، موجب بی‌تفاوتی و عدم توجه آنها به مسجد می‌شود.

در کنار موارد فوق، بی‌تردید در عصر حاضر، رسانه‌های جمعی نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری شخصیت کودکان دارند، آنچنانکه این ابزارها همچون یکی از اعضا خانواده و شاید به یکی از تأثیرگذارترین عوامل در نزد آنها تبدیل شده است. چه بسازند کودکانی که بیشتر از دیدار خانواده خود، به تماشای برنامه‌های تلویزیون می‌پردازند. بسیاری از کودکان و نوجوانان سرگرم بودن به بازی‌های رایانه‌ای را به حضور در جمع خانواده، ترجیح می‌دهند.

در چنین شرایطی غفلت است اگر تأثیر این مسائل و ابزارها را در روحیه یک کودک ناچیز بشماریم. برکسی پوشیده نیست که بسیاری از این شبکه‌های ماهواره‌ای، نه تنها با فرهنگ و سنت‌های دینی ما سازگاری ندارند، بلکه در جهت تخریب و از بین بردن آنها از هیچ امری دریغ نمی‌کنند. براین اساس، برنامه‌های کانال‌های ماهواره‌ای و همچنین مفاهیم انتقالی بازی‌های رایانه‌ای، بیشترین تأثیر را در تخریب جایگاه مسجد و نقش دین در ذهن یک کودک ایفا می‌کند.

کودکان، وقف، مسجد

سید مهدی بهشتی

یکی از کارهای پسندیده و ماندگار، وقف است. وقف در لغت به معنی ایستادن، درنگ کردن، سکون، امساک، اقامت کردن به کار رفته و در اصطلاح به حبس عین مال، ملک و مستغلات و جاری ساختن منافع آن در راه خدا گفته می‌شود. (قرشی، ۱۳۷۱ ش، ج ۷، ص: ۲۳۶)

فقها در کتب فقه، عمل وقف را چنین تعریف کرده‌اند: وقف عبارت است از اینکه عین ملک و مالی از طرف مالک آن حبس گردد؛ به طریقی که هرگز فروخته و یا گرو گذارده نشود و سود و بهره آن در راه خدا، موافق نظر واقف به مصارف خیر برسد. از وقف گاهی به صدقه جاریه نیز نام برده شده است.

بعد از گسترش اسلام به مناطق مختلف جهان، سنت‌های اسلامی روز به روز رو به افزایش گذارد. سطح موقوفات نیز مانند سایر شئون تمدن اسلامی به طور شگفت‌انگیزی رو به توسعه گذارد و املاک و مستغلات بزرگ و پردرآمد یکی پس از دیگری برای خیرات و مبرّات عمومی وقف شد و مدارس و مساجد و بیمارستان‌ها و تیمارستان‌ها و خانه‌ها، پل‌ها و رباط‌ها و کاروانسراها و حمام‌ها و بازارها و آب‌انبارها و نظایر اینها از جانب مردم نیکومنش و خیر اندیش در شهرستانها و قصبه‌ها و دهستانها وقف گردید (شهابی، ۱۳۴۳ ش، ص: ۵).

یکی از زیباترین نمونه‌های وقف، که در موقوفات نیز سابقه داشته است، وقف برای

اهالی مسجد به خصوص کودکان مسجدی است؛ چرا که واقفین احساس می‌کردند باید برای پیشبرد سطح فرهنگی اهل مسجد و آماده سازی و تسهیل حضور کودکان به مسجد و تلاش برای تربیت سازنده کودکان مسجدی کاری کنند، این شد که موقوفاتی از قدیم الایام ثبت گردیده است. برای مثال وقف باغ بادام و پسته در اصطهبانات برای کودکانی که به مسجد می‌روند، از آن جمله است.

واقفین می‌دانند که وقف، چراغی است که انسان برای سفر به آخرت و توشه راه مهیّا می‌سازد و توجه دارند که وقف، نشانه تداوم مالکیت انسان بعد از مرگ و نقطه عطف عشق به مکتب و مردم است. لذا تمام مقصودشان انجام کاری است تا به واسطه آن، به خدای متعال تقرب جویند و نیز دیگران هم بواسطه آن عمل مأجور گردند.

..... نمونه‌هایی از موقوفات معصومان علیهم‌السلام

با ورق زدن تاریخ، نمونه‌های زیبایی از سنت ماندگار وقف را از صدر اسلام به دستان مبارک رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و حضرات معصومین علیهم‌السلام و به تبع ایشان مسلمانان شاهد هستیم. از جمله، بنیان و تأسیس مسجد النبی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در سال اول هجری و به ویژه تشکیل صفّه‌ای در کنار مسجد جهت فقرا، مهاجران و بی‌خانمان‌ها بود. بعضی از مسلمانان نخلستان‌هایی را برای فقرا و یا گروه‌هایی از اقشار ضعیف جامعه وقف می‌کردند، برخی اموالی را برای رهبر جامعه اسلامی و عده‌ای برای کودکان یتیم و بی سرپرست وقف می‌کردند.

امیرمؤمنان علی علیه‌السلام نیز در مدینه به محض به ثمر رسیدن نخلستان‌هایی که آباد کرده بود، این اراضی و باغ‌ها را برای ایتام، فقرا، شیعیان و بنی هاشم وقف نمودند و یا ماندگان کرد (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۱۳، ص ۴۶۱)، حتی ایشان خانه خود را در مدینه وقف کرده و وقفنامه‌اش را به دست خویش نگاشت. (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ج ۴، ص ۲۴۸)

حضرت زهرا علیها‌السلام برای هفت باغی که پدرش به ایشان هدیه داده بود؛ وقف نامه‌ای نوشت. مقدار و زبیر را شاهد گرفت و تولیت آنها را در وقفنامه به همسرش علی علیه‌السلام و سپس حسن و حسین علیهم‌السلام و پس از آنان به فرزند بعد از فرزندان ایشان سپرد. (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۵۱)

حضرت موسی بن جعفر علیه‌السلام نیز در دوران حیات، زمینی را با درختانش و قنات آن وقت نمود. (همان، ج ۴، ص ۲۵۰) امام حسین علیه‌السلام نیز برای راحتی زائران خویش، زمین

های کربلا را خریداری نمود و وقف زائران کرد. (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۰، ص ۳۲۱)

..... سهم کودکان مسجدی از موقوفات

در طول تاریخ، واقفین بیشتر در پی اولویت‌های فرهنگی و خدمت‌رسانی بوده‌اند تا در همان امر مشارکت نمایند و موقوفاتی را برای پیشبرد آن هدف فرهنگی، سرمایه‌گذاری نکنند. از جمله این کارها موقوفاتی بوده است که خیرین برای بهره بردن اهل مسجد و نیز حضور پرشورتر کودکان در مسجد داشته‌اند.

به نظر می‌رسد که می‌توان با خرج سلیقه و هم‌فکری و تقدیم راهکارهای مناسب به خیرین عزیز؛ آن حامیان همیشگی دین را بیشتر با اهداف و اولویت‌های تربیتی و نیازهای نرم افزاری و سخت افزاری کودکان مسجدی بیش از پیش آشنا ساخت و سرمایه عظیم وقف را بیشتر به این سو سوق داد.

لازم است تا اولویت‌های وقف در بدنه جامعه نهادینه گردد، تا اینکه کودکان و نوجوانان از ابتدا با این فرهنگ سازی هنگام به ثمر نشستن وقف در وقت بلوغ مالی، ناخودآگاه به سمت موقوفاتی هدایت شوند که اولویت فرهنگی جامعه باشد و این جز با فرهنگ سازی محقق نخواهد شد.

بر مبلغین و متصدیان امر و دست اندرکاران است تا با فرهنگ سازی؛ موقوفات خیرین را نیز به این سمت هدایت نمایند تا بدین واسطه، کودکان به عنوان صالحان آینده در سایه آن رشد و پرورش یابند.

با توجه به کثرت وقف در جامعه اسلامی، از دیرباز تاکنون و قلت وقف برای کودکان مسجدی و جذب آنان، راهکارهایی پیشنهادی برای موقوفات مربوط به ارتباط کودکان با مسجد به نظر می‌رسد که به آن در قالب شمارگانی اشاره خواهیم کرد.

وقف برای کودکان و نوجوانان اهل خانه و خانواده و فامیل که اهل مسجد باشند، تا بدین سبب به واسطه عین موقوفه به مسجدی شدن رغبت بیشتری پیدا کنند.

وقف زمین‌هایی در اطراف مسجد برای بازی و ورزش کودکان مسجدی.

وقف لوازم ورزشی متناسب با فضای مسجد مورد نظر مانند: میز تنیس، فوتبال

دستی و لوازم بدنسازی و ...

وقف ویدئو پرژکشن؛ برای اکران فیلم و انیمیشن‌های آموزنده توسط متصدیان

فرهنگی مسجد.

وقف کتابخانه‌های غنی و به ویژه کتب مورد نیاز کودکان و نوجوانان مسجد.

وقف سالن مطالعه در جوار مسجد با محیطی مناسب و تهویه مطبوع.

وقف اموالی به جهت رسیدگی و اعطاء تسهیلات به مسئولین فرهنگی و معلمین قرآن و احکام و عقائد کودکان مسجد.

وقف اموالی برای تهیه جوایز نفیس و اعطاء آن تنها به کودکانی که اولین بار به مسجد حضور پیدا می‌کنند.

وقف درختان میوه نزدیک مسجد و یا در اطراف مسجد برای خوردن کودکان مسجد و تفریح برای آنان.

وقف اموالی برای رسیدگی و سرپرستی ایتم مسجدی.

وقف اموالی برای تهیه خوراکی‌های سالم و همیشگی؛ مثل خرما به عنوان میوه بهشتی برای کودکان مسجدی.

وقف البسه یکدست برای گروه‌های همخوانی سرود و تواشیح مسجد.

وقف رایانه‌هایی جهت آموزش و تحقیقات کودکان و نوجوانان مسجدی.

وقف تاب و سرسره‌های کوچک برای قرار دادن آن در گوشه‌ای از حیاط مسجد به جهت سرگرم کردن کودکان.

وقف اموالی برای برپایی جشن‌های تکلیف و اهداء جوایز به مکلفین.

وقف اموالی برای تهیه چادر نمازهایی زیبا به همراه سجاده برای دختران مسجدی.

وقف اموالی برای آموزش کمک درسی به نونهالان و نوجوانان در سنّ مدرسه.

وقف اموالی برای برگزاری کلاس‌های دائمی آموزش قرآن (اعم از مفاهیم، صوت و لحن، تجوید) و احکام و عقائد.

وقف اموالی برای راه اندازی هیئت‌های عزاداری، مخصوص کودکان و نوجوانان مسجدی.

وقف اسباب‌بازی در گوشه‌ای از مسجد برای کودکان زیر سه سال که همراه والدین به مسجد می‌آیند.

وقف اموالی برای استخدام مربّی مهد، به جهت نگهداری کودکان همراه والدین در مسجد.

وقف اموالی برای آموزش زوج های جوان در مورد تربیت فرزند صالح در مسجد.
وقف قفس پرندگان زیبا و قرار دادن آن در مسیر عبور کودکان در ورودی مسجد.
تهیه و وقف کردن آکواریوم با ماهی های زیبا و جذاب و قرار دادن آن در مسیر عبور
نمازگزاران به مسجد.

وقف اموالی برای چکاب پزشکی و دندان پزشکی کودکان و نوجوانان مسجد و
درمان آنها.

وقف اموالی برای تهیه جوایز مختص امام جماعت مسجد؛ تا اینکه در مواجهه خود
در مسجد با کودکان و حتی در خارج از مسجد به تمامی کودکان محل اعطاء نماید، تا
اینکه فتح بابی برای حضور آنان در مسجد باشد.

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۶ق): من لایحضره الفقیه، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق، چاپ: دوم.
۲. شهبایی، علی اکبر: تاریخچه وقف در اسلام، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۳ش.
۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحدیث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۴. قرشی، علی اکبر: قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ش، چاپ:
ششم.
۵. لطیفی، میثم: پرتویی از سیمای وقف در ایران اسلامی، تهران، وزارت فرهنگ و
ارشاد اسلامی، ۱۳۸۷ش.
۶. نوری، حسین بن محمد تقی (۱۳۲۰ق): مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم،
موسسه آل البیت، ۱۴۰۸ق، چاپ: اول.

کودک، سینما، مسجد

ناصر غم پرور

مقدمه

حضرت امام خامنه‌ای حفظه الله، همواره برای مسجد و اهمیت آن، اهتمام ویژه‌ای قائل هستند، ایشان در جمله‌ای کوتاه می‌فرمایند: «ما باید برای مساجد برنامه‌ریزی کنیم». (۷۰/۱۲/۱۴)

معمولاً انسان‌ها برای مهم‌ترین امورات خود برنامه‌ریزی می‌کنند. در این میان با توجه به فرمایشات حضرت آقا، نمی‌توان از نقش و کارکرد مساجد غافل شد. در جامعه اسلامی همیشه از مسجد به عنوان نهادی پاک و انسان‌ساز یاد می‌شود. مسجد در طول تاریخ، مأمنی برای تربیت نیروهای جهادی و انقلابی بوده و این روال تاکنون ادامه دارد؛ مسجد مکانی شناخته شده و دارای ارزش و اعتبار در جامعه می‌باشد که تربیت شده این مکتب را «فرزند مسجد» می‌نامند. اگر بخواهیم برای آینده، طرازی اسلامی طرح کنیم و به دنبال نیروی الهی و مکتبی باشیم، امروزه باید این نیرو را در مکتب مسجد جستجو کنیم.

سینما در مسجد؛ الگویی برای تعلیم

برنامه‌ریزی برای حضور کودک در مسجد، از جمله پروژه‌های مهم در امر تبلیغ می‌باشد. بنابراین باید در مساجد محیط شادی را به وجود آورد، تا کودک با فراغ بال و با انرژی مضاعف در این مکان مقدس حضور مستمر داشته باشد. امروزه در جامعه

اسلامی، علاوه بر مسجد، نهادهای دیگری نیز وجود دارند که به طور مستقیم بر روح و روان و افکار افراد تأثیر مستقیمی دارند و به راحتی می‌توانند تغییرات مثبت و یا منفی بسیاری در افکار ایجاد کنند. به عنوان نمونه سینما، از جمله نهادهایی است که بیشترین نقش را در اثرگذاری بر مخاطب خواهد داشت. سینما اگر پاک و سالم باشد، می‌تواند مخاطبی با گرایش‌های پاک تربیت کند. البته امروزه شاهدیم که در دنیای رسانه، با ساخت و تولید فیلم‌های گوناگون، چگونه افکار و اندیشه‌های بشری را مدیریت می‌کنند.

اما مسئله سینما چه ارتباطی با مسجد دارد؟ اصولاً تربیت مسجدی با تربیت سینما، قابل مقایسه است و یا نه؟ آیا این دو با هم قابل جمع می‌باشد؟ و سؤال‌اتی از این دست. یکی از برنامه و طرح‌هایی که باید در فرهنگ مسجدی بودن و مسجدی شدن تعریف کنیم، این است که نباید دیگر نسبت به مسجد، نگاهی کلیشه‌ای و صرف دعاخوانی و قرآن‌خوانی و خواندن نماز داشته باشیم؛ اگرچه تک تک این امور ارزش و جایگاه ویژه‌ای در سنت دینی دارند. با این همه ما می‌توانیم قرآن‌خوانی و دعاخوانی و خواندن نماز در مسجد را در قالبی متمایز و جذاب به مخاطب خود ارائه بدهیم. از جمله راه‌های جذاب برای حضور در مسجد، بردن سینما به فضای مسجد می‌باشد. اگر سینمای ما در فضای مسجد تعریف شود، به طور قطع تحوّل عظیمی در مسجد و به تبع آن در سینما ایجاد خواهد شد.

..... چگونه سینما را در مسجد تعریف کنیم؟

به طور قطع مسجد هر محله و منطقه‌ای متشکل از کودکان و نوجوانان و جوانان و بزرگسالان می‌باشد. اگر هیئت امنای مساجد و امام جماعت هر مسجدی، برای شکوفایی حضور در مسجد، برنامه‌ای در قالب «مسجدسینمایی» طرح ریزی کنند، تعداد افراد حاضر افزایش خواهد یافت. هدف از برگزاری، فقط به معنای حضور در مسجد نیست، بلکه ما از این طریق کودکان را به همراه والدین خود به سمت مسجد دعوت کرده و در کنار آن به هدف خود که همان جذب کردن کودک به مسجد می‌باشد، خواهیم رسید.

چندین راه برای برگزاری این روش وجود دارد:

الف. هیئت امنا و امام جماعت و یا هرکسی که مسئولیت فرهنگی مسجد را برعهده دارد، با تشکیل گروه تئاتر و یا گروه فیلم، به راحتی می‌تواند در قالب‌های دینی و قرآنی فیلمنامه‌ای را طرح ریزی کرده و از اقشار حاضر در مسجد، افرادی را برای نقش‌های

مختلف انتخاب کند و پس از تمرین و تکرار، فیلم‌های کوتاهی را کارگردانی و اجرا کنند و به مرور زمان با استفاده از تجربیات دیگر کارگردانان و بازیگران، کمیّت و کیفیت ساختن این فیلم‌ها را بالا ببرند.

نکته‌ی مهمی که در اینجا وجود دارد، این است که قالب داستان فیلم یا تئاتر، باید حول محور تربیت در مسجد با حال و هوای قرآن و ادعیه و از این دست موضوعات باشد، تا ثمره آن به صورت مجسم برای افراد ملموس شود؛ و از همه مهم‌تر نقش آفرینی و بازی گرفتن از کودکان و نوجوانانی می‌باشد که برای اولین بار و یا در دفعات ابتدایی حضور در مسجد، چنین نقش و مسئولیتی را می‌یابند.

اگر ساخت فیلم از مساجد و با تفکّری مسجدی حاصل شده و این فیلم در جامعه منتشر شود، برای کسانی که اولین بار اینچنین طرحی را مشاهده می‌کنند، جالب خواهد بود و ایشان کنجکاو و مشتاق خواهند شد تا خود را به مسجد ملحق سازند. در واقع ساخت فیلم مسجدی، بعد از گذشت زمان، آمادگی خوبی را برای ساخت فیلم‌هایی با کیفیت بالاتر و محتوایی عمیق و معرفتی برای جامعه ایجاد خواهد کرد.

ب. روش دیگر این است که ما بتوانیم مجموعه فیلم‌های ارزشی را با همکاری نهادهای مربوطه، به محوّطه مسجد بیاوریم؛ اگر مسجد دارای حیاط و یا سالن جدا باشد، ابتدا در آنجا برگزار کنیم، در غیر این صورت می‌توان اجرای فیلم را در خود مسجد برگزار کرد.

برای بازدهی بیشتر این حرکت، می‌توان کارشناسان مذهبی و یا کارشناسان مربوط به فیلم مورد نظر را هماهنگ کرد تا با توجّه به محتوای فیلم، برای نقد و تحلیل و نیز بیان نکات تربیتی برای کودکان، حضور داشته باشند. اینگونه می‌توان به مقصود و هدف خود با ایجاد فضایی متفاوت دست یافت. اگر کودک را با این راهکارها با مسجد آشنا کنیم، دیگر چنین فضایی برای کودک تکراری و کسل کننده نخواهد بود. البته باید توجّه داشت که در این شیوه به طور غیرمستقیم به جذب کودکان به مسجد خواهیم پرداخت، شیوه‌ی مستقیم اینگونه است که به والدین نکاتی گفته می‌شود، تا از طریق تدابیر والدین، ایشان به حضور در مسجد مشتاق‌تر شوند. در واقع این روش، تبلیغ و یا دعوتی شاد برای حضور در مسجد می‌باشد.

ج. متأسفانه ما همیشه فضای سینما را به عنوان مکانی برای دیدن فیلم تعریف کرده‌ایم، در حالی که ما می‌توانیم از این مکان‌ها برای اجرای برنامه‌های دیگر استفاده

کنیم. با استفاده از فضای سینما می‌توانیم مجموعه کودکان مسجد را به سمت تربیت مسجدی و مقصود و مطلوب خود سوق دهیم.

اگر گروه‌های تئاتر و فیلم مساجد خود را به انجمن‌های مربوط به این امور فرهنگی، معرفی کنیم، در ایام مسابقات، با عنوان بچه‌های مسجد، می‌توانیم ارزش کودکان و حضور آنها در مساجد را به همراه موفقیتشان نمادسازی کنیم. تا دیگران هم به حضور در مسجد ترغیب شوند.

در واقع آنچه که از بیان این شیوه‌ها حاصل می‌شود، هموار و آسان ساختن حضور کودکان در مسجد است؛ یعنی این روش به عنوان راهکاری بوده است که می‌توان حتی بیش از این هم به آن پر و بال داد، تا اینگونه کودک را با مسجد مانوس کرد. بی شک اگر کودک با تفکری دینی، به اجرای این فعالیت‌ها بپردازد، این تعالیم هم به شکل‌گیری شخصیت او کمک خواهد کرد و هم خود فرد، تلاش خواهد کرد تا این نتیجه مطلوب را در جامعه نیز پیاده کند؛ چرا که تعلیم و آموزش مسجد، فرد را محدودگرا تربیت نخواهد کرد.

مسجد، كودك، ورزش

داریوش عشقی

مسجد، پایگاهی است که رسول گرامی اسلام ﷺ از آن به عنوان مکان آموزش نظامی نیز استفاده می‌فرمودند و در واقع مسجد، مهمترین پایگاه اداره حکومت دینی به شمار می‌رود.

یکی از فعالیت‌های جانبی کودکان نیز در طول سال، پرداختن و مهارت در یک رشته ورزشی است که با توجه به سلیقه و تمایل کودکان و والدین ایشان، انتخاب شده و این موضوع در طول سال‌های اخیر، تبدیل به یک فرهنگ عمومی شده است، تا کودکان در کنار آموزش‌های درسی، آموزش ورزشی نیز داشته باشند. در بسیاری موارد دیده شده است که باشگاه ورزشی به مکانی برای ملاقات با دوستان و حتی دوستیابی تبدیل شده و بخشی از دوستان کودکان در سالن‌های ورزشی انتخاب می‌شوند. در واقع انجام ورزشی واحد، به ویژه در ورزش‌های گروهی و تیمی که بیشتر نیاز به همکاری و همدلی دارد، اسباب برقراری روابط دوستی عمیق عاطفی فراهم می‌شود. پایبند بودن به شرکت منظم در جلسات ورزشی و حضور به موقع کودکان در این ورزش‌ها نکته قابل توجهی است که میزان اهمیت ایشان را به این امور نشان می‌دهد.

حال می‌توان برای مساجدی که از فضای خوبی برخوردار هستند، با تأسیس یک باشگاه ورزشی و یا برگزاری فقط یک رشته خاص، زمینه‌ساز جذب کودک و نوجوان به این مکان مقدس شد. اینکه مساجد در ساعات غیر نماز بسته بوده و هیچ استفاده

دیگری جز ادای نمازهای واجب از آنها نمی‌شود، قابل بحث و بررسی است. در حالی که مساجد بهترین فضای ممکن برای بهره‌وری و ایجاد زمینه‌های رشد و شکوفایی است. در یکی از محله‌های شهر تهران، مسجدی وجود دارد که در تمامی ساعات روز، درب مسجد باز بوده و افراد در گروه‌های سنی متفاوت در این مسجد در حال رفت و آمد هستند. یکی از برنامه‌های مسجد که باعث رونق یافتن حضور مردم در مسجد شده است، برنامه‌های ورزشی متنوع مسجد است که در قالب چند رشته ورزشی گوناگون در حیاط مسجد برپا می‌شود، به این ترتیب که با حداقل امکانات سقف حیاط مسجد را پوشانده و فضای حیاط را به فضای باشگاه مبدل کرده‌اند. مربیان ورزشی مساجد عموماً از نمازگزاران همان مسجد هستند و حضور ایشان در صفوف نماز جماعت، برای کودکان و نوجوانان جذابیت ویژه‌ای ایجاد کرده است.

در کنار پرداختن به ورزش و ایجاد بسترهای تفریحی سالم، مربیان همواره برآنند که شروع و پایان برنامه ورزشی را با قران و دعا برای سلامتی امام زمان همراه سازند، ضمن اینکه در بین مباحث آموزشی خود نیز به شکل غیر مستقیم نکاتی را پیرامون نماز اول وقت و در جماعت، احترام به والدین، اخلاق، ارتباط با دیگران را مطرح می‌کنند و اینگونه تفریح کودکان و نوجوانان با امور تربیتی همراه می‌شود. بنابراین در منظر ایشان، مربیان همواره به عنوان الگویی تأثیرگذار قلمداد می‌شوند و این امر ضرورت انتخاب صحیح یک مربی کاردان را نشان می‌دهد.

در حقیقت کودک به علت علاقه وافری که به مربی خود دارد، حرف‌های او را گوش می‌دهد و سعی می‌کند او را از خود راضی نگه دارد، حتی اگر در خارج از فضای ورزشی کاری خلاف عقیده مربی خود انجام دهد، با این همه او دوست ندارد که مربی از این کار مطلع شود و به هیچ وجه در حضور او آن کار را انجام نمی‌دهد. او همواره در تلاش است که خود را شبیه مربی نموده و از او در رفتار و گفتار خود الگو برداری نماید، زیرا مربی را یک انسان موفق می‌داند و این امر او را به الگو برداری تشویق می‌کند. گاهی دیده شده که کودکان حتی نوع پوشاک و شیوه حرف زدن و حتی برخی از آداب روز مره مانند نخوردن چای را از مربی خود تقلید کرده و سعی در همسان سازی شدید با آنها دارند. در زیل به برخی ویژگی‌های کلی مربیان پرداخته می‌شود.

..... ویژگی‌های یک مربی خوب و تأثیر گذار

اخلاق محور باشد.

خود یک ورزشکار واقعی باشد، تا بر باور کودکان بیافزاید.

جوان بودن، برای برقراری ارتباط سریع با کودکان

صبور بوده و متانت داشته باشد.

آشنایی با احکام.

خود اهل نماز اول وقت و به جماعت باشد.

تمامی کارها را در چارچوب دین و با محوریت تقدس مسجد انجام دهد.

نکته پایانی

در اسلام و به ویژه طب اسلامی، سفارش بسیاری به موضوع ورزش شده است، ضمن اینکه مقام معظم رهبری نیز بر اهمیت پرداختن به ورزش، با وجود تمامی اشتغالات فکری و کاری تأکید بسیاری دارند. خوب است به بهانه ورود ورزش به مسجد، فرهنگ ورزش نیز در بین خانواده ها رونق یافته و در کنار آن مفاهیم بلند دینی در همین قالب منتقل شود.

کودکان یتیم و مسجد

سید مهدی بهشتی

والدین نقش اساسی در تربیت کودکان خود دارند؛ آنچنانکه خلأ وجودی آنان، برای کودکان غیر قابل جبران خواهد بود، اما با برخی تدابیر حمایتی که مؤمنین و به تبع آنان حکومت می‌تواند ایفا کند، می‌توان این آسیب‌های فردی و اجتماعی را به حداقل رسانید؛ البته لازم است این حمایت‌ها همچنان تا رسیدن به دوران بلوغ و یا حتی بیشتر از آن، ادامه داشته باشد. بنابراین بر مؤمنین و حکومت اسلامی است تا آنان را از حمایت‌های مادی و معنوی خود بهره‌مند سازند.

شریعت مقدس اسلام، وظایفی را در قبال ایتام، بر عهده افراد و اطرافیان او، افراد جامعه و نیز حکومت گزارده است. در صورتی که این وظایف و نقش‌ها به خوبی ایفا شود، آسیب‌های فردی و اجتماعی و عاطفی وارده بر ایتام به حداقل خواهد رسید.

در این میان، جایگاه محوری مسجد را در شناخت و تعاون و خدمت‌رسانی مادی و معنوی به ایتام نباید فراموش ساخت؛ چرا که از بدو تأسیس این مکان مقدس، همواره مجمعی برای خدمت‌رسانی و رسیدگی به اقشار مستضعف جامعه و به خصوص ایتام، وجود داشته است.

..... رسیدگی به ایتام از منظر دین

توجه به ایتام و رسیدگی به آنان، در همه ادیان الهی مورد تأکید بوده است. قرآن کریم در آیه ۸۳ سوره مبارکه بقره بیان می‌دارد که یکی از میثاق‌هایی که از بنی اسرائیل

گرفته شده است، رسیدگی و احسان به ایتمام برمی‌شمرد.

قرآن کریم در آیات مختلف، نیکی و رسیدگی به امور مادی و معنوی افراد یتیم را پس از احسان به والدین و نزدیکان، قرار داده و این نیکی را یکی از زمینه‌های سازندگی اخلاق و مبارزه با بخل، غرور و مفاسد اخلاقی معرفی کرده است. (نساء/۳۶ و ۳۷) همچنین پذیرایی و رسیدگی به ایشان را یک ارزش و معیاری برای انسان تکامل یافته و نیکوکار معرفی کرده (بلد/۱۵) و ضمن تأکید بر حفظ مال یتیم (نساء/۱۰) و اسراء/۳۴) چگونگی تصرف و مصرف کردن اموال وی (نساء/۶) را با رعایت قسط و عدل (نساء/۱۲۷) متذکر شده است. این، بزرگترین کتاب آسمانی، جفا در حق یتیمان را از نشانه‌های تکذیب دین و قیامت اعلام کرده است (ماعون/۲) و از بدرفتاری با آنان به شدت نهی می‌فرماید (فجر/۱۷ و ضحی/۹).

علاوه برآنکه قرآن کریم بر دقت در حفظ دارایی آنان سفارش کرده، از تبدیل و مخلوط کردن اموالشان نهی می‌فرماید؛ حتی زمان سپردن اموال را به آنان مشخص می‌سازد. (نساء/۶) افزون بر آن در بیت‌المال و اموال مردم نیز، حق و سهمیه‌ای را برای ایتمام نیازمند، مقرر و دولت اسلامی را موظف کرده است تا نیازهای آنان را برآورده سازد. (انفال/۴۱ و حشر/۷).

..... وظایف اهل مسجد در برخورد با ایتمام

با توجه به تأکیدات فراوان قرآن کریم و نیز روایات در رسیدگی به ایتمام و وظایف خطیری که در این باره بر عهده مؤمنین نهاده شده است، بی‌شک جایگاهی همچون مسجد، که محل اجتماع مؤمنین است، می‌تواند نقش محوری و هدایتی در تربیت کودکان یتیم داشته باشد. بدین منظور امام جماعت و اهل مسجد باید در رسیدگی به ایتمام، وظایف حمایتی، چه از منظر تربیتی و نیز توجه به نیازهای مادی ایشان را در نظر گرفته و در انجام آن همواره سعی و تلاش نمایند؛ تا بدین واسطه این کودکان نیز به بهترین نحو، رشد و تعالی یابند.

در این مجال به برخی وظایفی که مؤمنین در برخورد با ایتمام بر عهده دارند، اشاره خواهد شد.

شناسایی ایتمام محل

سیره و روش حضرات معصومین علیهم‌السلام و به تبع آنان علمای بزرگ، بر این مبنا بوده

است که نسبت به افشار آسیب پذیر و ضعیف اطراف خود، آگاهی داشته و نسبت به آنها هرگز بی تفاوت نبوده‌اند. از این جهت بر همه مؤمنین است تا حداقل، ایتم محل و محدوده زندگی و مسجد خویش را شناسایی کرده و با برخورد مناسب، هم به دلجویی از آنان پرداخته، تا کمبود عزیز خود را کمتر حس کنند و نیز با برطرف کردن گوشه‌ای از نیازهای گوناگون ایشان، پیوندی میان ایشان و مسجد شکل بگیرد.

شاد کردن یتیم

اهل مسجد، پس از شناسایی کودکان یتیم محل می‌توانند با برنامه‌ریزی هفتگی و یا ماهیانه، موجبات شاد کردن ایتم محل را فراهم سازند. برای مثال می‌توان با تدارک اردوهای زیارتی و سیاحتی به همراه برنامه‌های جنبی و یا با سرکشی فردی و یا جمعی به منزل ایشان و تقدیم هدایای متنوع، آنان را شاد کرد. یا حتی می‌توان با نگاهی محبت آمیز و نوازشی مهربانانه بذر شادی را در دل این کودکان کاشت.

رسول مهربانی‌ها فرمود: «خانه‌ای در بهشت است که خانه شادی نام دارد. جز کسی که یتیمان اهل ایمان را خرسند ساخته، وارد آن نمی‌شود.» (کنز العمال، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ص: ۱۷۰، ح ۶۰۰۸) و نیز امام صادق علیه السلام فرمود: «یکی از مواردی که سبب دخول در رحمت خدا و آرامش گرفتن در بهشت می‌شود، مهربانی کردن با ایتم است.» (صدوق، ۱۳۷۶ش، ص ۳۸۹).

سرپرستی مالی ایتم

خدای متعال در سوره مبارکه بقره آیه ۱۷۷، یکی از موارد نیکی و تعاون را، رسیدگی مالی به یتیم ذکر می‌کند. کسانی از اهل مسجد که توانایی سرپرستی کودکان یتیم را دارند، لازم است تا این مهم را بر عهده گیرند. در این رابطه پیامبر اکرم فرمودند:

«کسی که یتیمی را سرپرستی کند تا بی‌نیاز گردد، خداوند در برابر این کار، بهشت را بر او واجب می‌کند؛ همان‌گونه که خداوند برای خورنده مال یتیم، آتش دوزخ را واجب کرده است.» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۳، ص ۴۵۴)

سرپرستی تربیتی ایتم

جالب است که بدانیم سرپرستی تنها در امور مادی نیست؛ بلکه برعهده گرفتن تربیت سالم و همکاری در روند تربیت صحیح نیز، نوعی سرپرستی محسوب می‌شود.

امیرمومنان علی علیه السلام در این رابطه فرمودند:

«در تربیت یتیم همّت کن و به گونه‌ای او را تربیت کن که فرزند خویش را تربیت می‌کنی. هر دو را به طور یکسان از وسائل پرورش و برنامه‌های تأدیبی بهره‌مند نما.» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص ۴۴۴) و نیز به فرزندش امام حسن مجتبی علیه السلام به سرپرستی مادّی و تربیتی ایّتام وصیت نمود: «الله الله فی الایّتام فلا تغبوا افواههم و لا یضیعوا بحضر تکم». (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۳، ص ۴۵۴)

رسیدگی به امور ایّتام

به فرموده قرآن کریم، اصلاح در امور ایّتام وظیفه مؤمنین است؛ تا جایی که ارتباط بین یتیم و مؤمنین آنقدر نزدیک شود که با یتیم، اختلاط (هم از جهت مالی و یا حتی از حیث خانوادگی) صورت گیرد. (بقره/۲۲۰)

چه نیکوست اگر اهل مسجد، کودکان یتیم را چونان فرزندان خود به حساب آورده و از آنان در تمام مقاطع زندگی حمایت کنند و در تربیت آنان همّت گمارند. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ رَعَى الْأَيْتَامَ رُعَى فِي بَيْتِهِ»؛ (لیثی، ۱۳۷۶ش، ص ۴۴۴) هرکس رعایت حال یتیمان را کند، حال فرزندانش رعایت خواهد شد. همچنین امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ ظَلَمَ يَتِيمًا عَقَّ أَوْلَادَهُ»؛ (همان، ص ۴۲۹) هر کس به یتیمی ظلم کند، قطع احسان از اولاد و نسل‌های آینده خود کرده است (و عاقبت به فرزندانش ظلم می‌شود).

برخورد امام جماعت با ایّتام

چه زیباست که امام جماعت مسجد به عنوان پدر معنوی محل، پس از رحلت فردی از اهالی محل به خانه او رفته و کودکان و اهل خانه او را دلجویی کند. با دقت در سیره نبوی و علوی، می‌بایم که حضرات معصومین علیهم السلام، نگاه خاصی به ایّتام داشته‌اند؛ مخصوصاً در روزهای ابتدایی از دست دادن عزیزان، این توجهات به ایشان همواره بیشتر بوده است.

هنگامی که خبر شهادت جعفر بن ابی طالب را به رسول اکرم صلی الله علیه و آله دادند، حضرت خود به خانه جعفر رفت و دست نوازش بر سر فرزندان جعفر کشید. حضرت فرزندان جعفر را به مسجد برد؛ بر روی پاهای خود نشانند و به اهل خانه خود دستور داد تا سه روز برای آنان غذای لذیذ تهیه کنند. وقتی حضرت به خانه جعفر رفتند، از

حاجات آنها سوال کرد، تا اگر کاری دارند برای آنان انجام پذیرد. (ابن سعد، ۱۴۱۰ ق، ج
خامسه ۲، ص ۱۱)

احترام به ایتمام

از آنجا که ممکن است بسیاری از ایتمام، با خلأ عاطفی روبرو باشند، بدین سبب نیاز
است تا جای خالی از دست رفته آنان به شیوه‌های گوناگون توسط مؤمنین تا حدودی
جبران گردد. بنابراین بر مؤمنین است تا ایتمام را اکرام کرده و نزدیکی عاطفی و احساسی
با آنان برقرار سازند. پیامبر اکرم در این باره فرمودند:

«بهترین خانه‌های شما نزد خدا آن است که در آن یتیمی گرامی داشته شود.» (ابن
اشعث، بی تا، ص ۱۶۷)

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق)، الأمالی (للسدوق)، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶
ش، چ ششم.
۲. ابن سعد، محمد بن سعد بن منیع الهاشمی البصری (م ۲۳۰)، الطبقات الکبری،
تحقیق محمد عبد القادر عطا، بیروت، دار الکتب العلمیه، ط الأولى، ۱۴۱۰/۱۹۹۰.
۳. ابن اشعث، محمد بن محمد (قرن ۴)، الجعفریات (الأشعثیات)، تهران، مکتبه النینوی
الحدیثه، چاپ اول، بی تا.
۴. فجرى، محمد مهدى، یتیم و یتیم نوازی در اسلام، نشریه مبلغان، آبان و آذر ۱۳۸۸،
شماره ۱۲۲.
۵. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحدیث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۶. لیثی واسطی، علی بن محمد (۶۰۰ق)، عیون الحکم و المواعظ، مصحح: حسنی
بیرجندی، حسین، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۶ش، اول.
۷. المتقی الهمدی (۹۷۵)، کنز العمال، تحقیق: بکری حیانی، بیروت، ۱۴۰۹-۱۹۸۹م.

بهداشت مسجد در مواجهه با کودکان

سید مهدی بهشتی

..... مقدمه

خدای متعال خود نظیف است و اسلام را بر نظافت بنا کرده است و جز نظیفان را داخل بهشت نمی‌کند (ری شهری، ۳۳۰۳/۴). او پاکیزگان را دوست می‌دارد (بقره/۲۲۲) و نظافت را از ایمان دانسته است (مستغفری، ۲۱). به همین جهت، پاکیزگی و نظافت و خوش بویی را جزئی از اخلاق انبیاء دانسته است (کلینی، ۵۶۷/۵) و از اولین دستورهایی که به آخرین پیامبر خود می‌دهد حفظ نظافت است (مدثر/۴).

مسجد هم خانه‌ی خداست (صدوق، من لایحضره الفقیه، ۱۹۹/۱) به جهت عظمت و منزلت این مأمَن الهی است که خداوند بهترین بندگان خود را مأمور نظافت آن کرده است (حج/۲۶)، بر همین اساس انسان‌ها نیز در ورود به عبادتگاه‌ها، موظف به رعایت اصول بهداشتی هستند.

..... نمازگزار پاکیزه

در آیه ۳۱ سوره اعراف توصیه شده که انسان‌ها هنگام عزیمت به مسجد، زینت خود را با خویش همراه سازند. زینت هم می‌تواند زینت‌های ظاهری، همچون پوشیدن لباس پاکیزه و استفاده از عطر باشد و نیز شامل زینت باطنی؛ به معنای پاک‌سازی روح و آراسته شدن به صفات پسندیده است.

در فرمایشات پیامبر اکرم ﷺ و ائمه اطهار علیهم السلام، در رابطه با آداب مسجد، به وفور تکیه بر نظافت فردی را در رفتن به مسجد می‌توان یافت. به عنوان مثال می‌فرماید: وارد مساجد نشوید، مگر با پاکیزگی (شعیری، ۷۱) و هر کس به مساجد، پاکیزه وارد شود، خداوند گناهایش را پاک نموده و او را از زائران خود منظور می‌کند (صدوق، امالی، ۳۵۹). زمانی که نمازگزار خوردنی‌های بودار مثل سیر و یا پیاز و تره خورده، نباید به مسجد وارد شود (ابن شعبه، ۱۱۹)، او برای احترام به مسجد، نباید به هیچ عنوان آب دهان خود را داخل مسجد بیاندازد (برقی، ۵۵/۱).

حتی برای ورود به مسجد، هریک از نمازگزاران موظفند که کفش‌های خود را در هنگام ورود بازرسی کنند، (طوسی، ۲۵۶/۳) تا مبدا آلودگی‌ای همراه خود به داخل مسجد آورده باشند و نیز قبل از حضور در مسجد شایسته است مسواک بزنند؛ چرا که ثواب نماز با مسواک ۷۰ برابر خواهد شد (برقی، ۵۶۲/۲).

افزون براین، معطر بودن هنگام حضور در مسجد از توصیه‌های اکید شریعت به نمازگزار است (حرعاملی، ۲۰۳/۵).

..... مسجد پاکیزه

مسجد خانه خدا در زمین و زائران خدا، میهمانان او هستند. بنابراین این خانه باید همواره پاک و طاهر باشد، تا میهمانان در چنین فضای ملکوتی و پاکیزه‌ای مشغول به راز و نیاز با میزبان شوند. خانه‌ای که برای نظافت و جارو کردن آن پاداشی بس بسیار عطا می‌شود و برای خادم آن مغفرت در نظر گرفته می‌شود (صدوق، امالی، ۵۰۱)، خادم مسجد بنا به روایات، پس از مرگ طعمه حشرات زیرزمین قرار نمی‌گیرد (ابن شاذان قمی، ۱۵۳). این نشان دهنده اهمیت نظافت و پاکیزگی مسجد و جایگاه خادم آن است؛ تا جایی که امام کاظم علیه السلام می‌فرماید: بهشت و حوریان، مشتاق کسی هستند که مسجد را تمیز می‌کند و یا آلودگی‌های آن را برطرف سازد (مجلسی، ۳۸۲/۸۰).

همچنین به منظور پرهیز از آلودگی مساجد، نظر معمار دین این است که در طراحی مساجد، محل دستشویی‌ها را خارج از مسجد و در کنار ورودی آن قرار دهید (ابن اشعث، ۵۱).

از این بالاتر اینکه نه تنها مساجد باید پاکیزه باشند، بلکه باید خوشبو و خوش عطر باشند؛ تا فضا لذت بخش تر و روح افزا گردد، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: خداوند خوشبو و دوستدار خوشبویی است (حویزی، ۲۴۰/۵)، به ما نیز دستور داده شده است تا هر روز

مساجد را معطر کنیم (ابن حیون، ۱/۱۴۹).

..... راه کارهای بهداشتی برای حضور کودکان

ما به عنوان متصدیان مساجد باید زمینه‌های حضور آنان را در خانه‌ی پروردگار فراهم سازیم. برای حضور این قشر آسیب پذیر باید مقدماتی در مسجد فراهم شود، تا این قشر با امنیت کامل بهداشتی روبرو باشند.

..... بهداشت فردی

۱. برای حضور کودکان در مسجد لازم است که والدین گرامی دقت لازم را در بهداشت لباس‌ها و دست و صورت و پای آنان، مبذول دارند، چرا که به والدین سفارش شده است که کودکان را با خود به مسجد همراه کنید و در آنجا کنار خود بنشانید (کلینی، ۴۰۹/۳).

۲. والدین باید دقت کنند بهتر است قبل از رفتن به مسجد، کودکان در منزل به دستشویی رفته و وضو بگیرند تا در مسجد نیاز به دستشویی و وضو نداشته باشند.

..... بهداشت محیط

لازم است مسئولان امر زمینه‌های بهداشتی را برای حضور کودکان فراهم سازند، از جمله:

۱. نظافت و دردسترس بودن دستشویی‌ها و استفاده از سنگ‌های توالتی که برای کودکان هم مناسب است

۲. مجھے بودن دستشویی‌ها به مایع صابون و دمپایی مخصوص کودکان و نیز استفاده گاه گاه از مواد ضد عفونی کننده که مانع شیوع بیماری‌ها می‌گردد.

۳. تعبیه کردن کفشداری مناسب یا کیسه‌های یکبار مصرف تمیز برای به همراه بردن کفش‌ها.

۴. آماده سازی مهرهای تمیز و نو جهت نماز کودکان.

۵. فراهم کردن آب سردکن در داخل شبستان مسجد به همراه لیوان یک بار مصرف.

۶. شستن هر چند وقت یکبار فرش‌های مسجد، تا موجبات آلودگی‌های محیطی برای کودکان فراهم نیاید.

۷. معطر کردن همیشگی مسجد با عطری آرامش بخش که رایحه ای دلپذیر را به همراه داشته باشد.

۸. تهیه کردن سطل‌های زباله‌ی پدالی برای داخل مسجد.
۹. فراهم آوردن دستمال کاغذی برای کودکان در صورت نیاز.

..... بهداشت معنوی

به کودکان بیاموزیم که مسجد مکانی برای عبادت و بندگی و تسبیح و تقدیس پروردگار است، تا اینکه حرمت و قداست آن حفظ شود. البته این طینت کودک است که بازی و شیطنت بر کارهای دیگر او سبقت داشته باشد، اما باید با شیوه‌های جذاب و نو به آنان آموخت که در اینجا است که باید خود را در مقابل پروردگار عالم هیچ بدانیم و او را تسبیح کنیم. او پاک‌ترین و منزّه از هر عیب و ناپاکی است.

..... بهداشت روانی

۱. حضور افرادی خبره در مسجد برای برقراری ارتباط با کودکان. با شیوه‌های جذاب و عدم ارتباط مستدام با غیر همسالان خود. چرا که امکان دارد در این میان کودکان مطالبی که مربوط به سنّ و سال آنان نیست بیاموزند.
۲. جلوگیری از برخورد های دفع کننده و زننده با کودکان به وسیله عده‌ای از نمازگزاران.
۳. طولانی نکردن نماز و سخنرانی و برنامه‌های مسجد.
۴. تنظیم بلندگوها، به جهت نارضایتی قشرهای آسیب‌پذیر از این امر.
۵. اهمیت دادن سخنرانان و مداحان به حضور کودکان در مسجد و جلوه‌گر ساختن حضور آنان برای دیگران.
۶. احترام و شخصیت دادن همه جانبه‌ی اهل مسجد به کودکان.
۷. اقامه‌ی اذان و نماز با لحن دلنشین و زیبا.
۸. جایگزین کردن روحانی جوان و فعال و پر جاذبه، به جای روحانی سالخورده.
۹. داشتن برخوردهای سنجیده، در صورت مشاهده شیطنت‌های کودکان.

به امید ظهور پاک‌ترین پاکان عالم، از پاک‌ترین مسجد عالم....

کتابنامه

۱. ابن اشعث، محمد بن محمد: الجعفریات، تهران، مکتبه النینوی الحدیثه، بی تا.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی: من لایحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی،

۱۴۱۳ق.

۳. ابن بابویه، محمد بن علی: امالی، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۰ق.
۴. ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی: دعائم الاسلام، مصحح: فیضی، قم، آل البيت، ۱۳۸۵ق.
۵. ابن شاذان قمی، ابوالفضل شاذان بن جبرئیل: الفضائل، قم، رضی، ۱۳۶۳ش.
۶. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی: تحف العقول، مصحح: غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق.
۷. برقی، احمد بن محمد بن خالد: المحاسن، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ق.
۸. رهبری، حسن: مسجد نهاد عبادت و ستاد ولایت، تهران، دبیرخانه کانونهای مساجد، ۱۳۸۰.
۹. العروسی الحویزی، عبد علی بن جمعه: تفسیر نور الثقلین، مصحح: رسولی محلاتی، قم، اسماعیلیان، ۱۴۱۵ق.
۱۰. حرّ عاملی، محمد بن حسن بن علی: وسایل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم، آل البيت، ۱۴۰۹ق.
۱۱. ری شهری، محمد: میزان الحکمه، قم، دارالحديث، ۱۴۱۶ق.
۱۲. شعیری، محمد بن محمد: جامع الاخبار، نجف، مطبعه حیدریه.
۱۳. طوسی، محمد بن الحسن: تهذیب الاحکام، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۴. کلینی: الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق چ چهارم.
۱۵. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی: بحار الانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۱۶. مستغفری، جعفر بن محمد (م ۴۳۲): طبّ النبی، مصحح: الهی خراسانی، نجف، مکتبه الحیدریه، ۱۳۸۵ق.
۱۷. موظف رستمی، محمد علی: روش‌های جذب نوجوانان و جوانان به مسجد و نماز جماعت، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۹۱ش.

مسجد، مدرسه و کودک

داریوش عشقی

مسجد مکانی است که کودکان، به خوبی آدرس آن را در محله خود می‌دانند و صدای اذان آن را شنیده‌اند و در زمان نماز، ورود و خروج نمازگزاران را به مسجد نظاره‌گر بوده‌اند. ممکن است در کنار چند مدرسه، یک مسجد وجود داشته باشد. یکی از مسائل مهم در ایام بازگشایی مدارس، ارتباط مسجد با مدارس است، که به فضل خداوند حضور دانش آموزان در مساجد را پررنگ خواهد کرد.

..... بهره‌بری از مسجد

درب مساجد در همهی ساعات روز، به جز اوقات نماز بسته بوده و عموماً استفاده خاصی از این مکان مقدس نمی‌شود، درحالی‌که در صدر اسلام وضعیت مساجد به این ترتیب نبوده و بنابه گزارشات تاریخی، کاربردهای بسیاری برای مساجد نقل شده است. در واقع مسجد در صدر اسلام، اصلی‌ترین مکان، برای ارتباطات مردمی بوده است.

حال می‌توان با وجود امکانات و زمان لازم و با طرح برنامه‌ای سنجیده، استفاده از این مکان با ارزش را افزایش داده و فضای جذب کودکان و نوجوانان و حتی تمامی اقشار مردم را به مسجد فراهم کرد. البته این نکته نباید فراموش شود که، قطعاً هر برنامه‌ای در مسجد اجرا می‌گردد، باید متناسب با شئون مسجد بوده و با هدف کار فرهنگی، حرمت مسجد شکسته نشود.

آنچه در تحقق این هدف متعالی، مهم و گره‌گشا خواهد بود، ارتباط بین مسئولین

اجرائی مسجد و مدیران مدارس همجوار است؛ چراکه با هم فکری ایشان، می‌توان برنامه مناسبی برای استفاده بهتر از ظرفیت‌های مسجد، در پر رنگ نمودن حضور مستدام دانش آموزان، تنظیم نمود.

راهکارهای پیشنهادی

از جمله فعالیت‌های ثمر بخش در ارتباط مسجد با مدرسه:

۱. برگزاری مراسمات جشن و عزاداری در مسجد محله، که جایگزین مدرسه شود.
۲. به این بیان که مدرسه در طول سال تحصیلی، عموماً برنامه‌های متنوعی در تاریخ‌های خاصی برگزار می‌کند، مانند جشن روز عید غدیر و یا مراسم ۲۲ بهمن و حتی مراسمات عزاداری اهل بیت علیهم‌السلام، چه نیکو است که به جای برگزاری اینگونه مراسمات در مدارس، دانش آموزان را در یک ساعت خاص با وسیله و یا حتی پیاده به مسجد برده و همان مراسم را در مسجد برگزار کنند. حتی در برپایی مراسم نیز از خود دانش آموزان کمک گرفته شود. البته این نکته فراموش نشود، که مراسم باید از جذابیت‌های لازم برای دانش آموزان برخوردار باشد، تا یک خاطره خوب از مسجد برای دانش آموزان باقی بماند.

این نکته نیازمند هماهنگی امام جماعت و هیئت امناء مسجد با مدیران مدارس است.

۳. حضور امام جماعت در مدرسه.

حضور امام جماعت و صحبت‌های ایشان برای دانش آموزان (با معرفی خود و مسجد مربوطه)، نیز می‌تواند اثرات خوبی برای دانش آموزان داشته باشد. حتی حضور چند ساعته امام جماعت در مدرسه و برقراری رابطه دوستی با دانش آموزان، (با توجه به مخاطب شناسی امام جماعت)، قطعاً در ادامه دار شدن این ارتباط در فضای مسجد مؤثر خواهد بود، این یکی از شیوه‌های جذب دانش آموزان به فضای مسجد است.

۴. برپایی مسابقات مختلف از طرف مسجد در مدارس.

۵. مسابقاتی از قبیل کتاب خوانی، حفظ قرآن، نقاشی و مهارت‌هایی از این دست، که عموماً مورد استقبال دانش آموزان قرار می‌گیرد. در نهایت شایسته است که اختتامیه و اهداء جوایز برنامه نیز در مسجد برگزار گردد.

۶. اهداء جوایز دانش آموزان ممتاز در مساجد محل.

۷. برگزاری مراسمات ویژه دانش آموزان ممتاز در زمینه درسی، هنری، انضباط، در

مسجد و با حضور خانواده ها و افراد محلّه، خود تأثیر مثبتی در برقراری ارتباط دانش آموزان با مسجد خواهد داشت.

۸. برگزاری نمایشگاه در مسجد.

۹. مناسبت‌های مختلف این امکان و فرصت را فراهم می‌کند که با استفاده از خود دانش آموزان در مسجد نمایشگاهی بر پا گردد و از والدین آنها جهت تماشای این نمایشگاه به مسجد دعوت به عمل آید. دانش آموزان از اینکه کاری عمومی برای مخاطبین محلّه خود انجام بدهند، بسیار استقبال می‌کنند، فقط باید مراقب باشیم با دانش آموزان فعال در مسجد از طرف مسئولین مسجد و یا نمازگزاران، برخورد بدی صورت نگیرد، که خود باعث دور شدن دانش آموز از مسجد خواهد شد.

۱۰. نمایشگاه در ایامی مانند ایام دهه فجر، محرم، اربعین، هفته دفاع مقدس، درختکاری، روز ملی هسته‌ای، روز مادر و پدر و بسیاری مناسبت‌های اینگونه بسیار کارآمد خواهد بود.

۱۱. تشکیل جلسات آموزش خانواده در مسجد.

۱۲. والدین دانش آموزان شدیداً نیازمند مباحث ارتباط با همسر و تربیت کودک می‌باشند. بنابراین مدرسه می‌تواند با هماهنگی مسجد، این برنامه‌ها را در مسجد محلّه و با دعوت از کارشناسان مجرب خانواده برگزار نماید.

۱۳. اعتکاف دانش آموزی.

۱۴. این برنامه با عناوین شبی در مسجد، مهمان خدا، در برخی مساجد اجرا گردیده است که با داشتن برنامه های جذّاب و با نشاط، شبی به یاد ماندنی برای هر دانش آموز در مسجد به جا گذاشته است و تمایل دانش آموزان برای تکرار چنین برنامه‌هایی به شدت افزایش یافته است.

۱۵. باز یاد آوری شود، که برخی از برخوردهای اطرافیان با دانش آموزان در محیط مسجد، باعث طرد آنها از مسجد و مسجدی‌ها می‌شود.

۱۶. برگزاری اردو با همکاری مسجد.

۱۷. مسجد می‌تواند با استفاده از ارتباطات خود، برنامه‌های اردویی مدرسه را برنامه‌ریزی کرده و دانش آموزان را در غالب اردوهای مختلف سیاحتی و زیارتی با رویکرد فرهنگی، با مسجد آشنا و مانوس سازد.

۱۸. سپردن برخی از مسئولیت‌های مسجد به دانش آموزان.

۱۹. مسجد در ساعات فعالیت خود، کارهای اجرایی فراوانی دارد، اگر این کارها بین

دانش آموزان مرتبط با مسجد تقسیم شود، می‌تواند در جذابیت حضور در مسجد مؤثر باشد.

۲۰. شرکت دادن امام جماعت در تدریس برخی از دروس مدرسه.

۲۱. برخی از دروس مدرسه را می‌توان به عهده امام جماعت مسجد محلّه گذاشت، البته به شرط تسلّط امام جماعت به مباحث کلاس‌داری و توانایی برقراری ارتباط با دانش آموزان در مدارس.

مسجد و هیأت‌های مذهبی

داریوش عشقی

یکی از امن‌ترین مکان‌ها و محفل‌ها برای کودکان و نوجوانان، هیأت‌های مذهبی است. هیئت مکانی است که در آن توکل به خدا و توسل به اهل بیت علیهم‌السلام در انسان نهادینه می‌شود. ساختار و ارزش‌های حاکم بر آن، ساختاری کاملاً مذهبی و عمده مباحث آن، پیرامون قرآن و روایات اهل بیت علیهم‌السلام می‌باشد.

تشکیل هیئت‌های نوجوانی، که خود محفلی پر شور و هیجان و مکانی برای تخلیه انرژی و کسب معارف معنوی به حساب می‌آید، می‌تواند از اولویت‌های کارهای فرهنگی در مسجد به شمار رود. این امر به ویژه با وجود حلقه‌های دوستی ناشایست و فضای‌های نامناسب شهری، می‌تواند در تربیت دینی ایشان و نیز تأثیرپذیری کودکان از گروه‌های سنتی بالاتر خود، بسیار کارآمد باشد.

یکی از بزرگترین موانع تشکیل هیئت‌های مذهبی نوجوانان، عدم وجود مکانی ثابت م باشد، به این دلیل که گاهی به این قشر اهمیت لازم داده نمی‌شود و برخی از خانواده‌ها، به دلایل متفاوتی (همچون فضای نامناسب و کوچک منازل، محدودیت‌های اجاره‌نشینی) اجازه تشکیل چنین جلساتی را در منازل خود نمی‌دهند، بنابراین بهترین کار این است که این هیئات در مسجد و زیر نظر امام جماعت مسجد تشکیل شده و پیگیری آن در فضای مسجد انجام گیرد.

ضمن اینکه گاهی دیده شده که هیئت‌های نوجوانان در منازل و بدون نظارت یک

سرپرست، دچار برخی نابسامانی‌ها و مشکلات و معضلات شده است. به همین سبب بهترین مکان برای برپایی هیئت و خط‌دهی به آن، مسجد خواهد بود. گفتنی است این جمع‌های مذهبی فواید بسیاری برای این گروه‌های سنتی خواهد داشت، از جمله اینکه، بنا بر شواهد، غالب دوستی‌های دوران نوجوانی بعد از پایان این دوران، قطع و یا کم‌رنگ شده است، مگر افرادی که در غالب جمعی همچون هیئت در کنار یکدیگر ارتباط مستحکمی برقرار کرده‌اند.

در حقیقت هیئت، بهترین مکان برای رشد معنوی و اجتماعی نوجوان به حساب می‌آید. به این دلیل که ایشان خود با اختیار وارد هیئت شده و با قبول مسئولیت در هیئت و انجام آن، زمینه رشد اجتماعی خود را نیز فراهم می‌کنند. ضمن اینکه مباحث معنوی و دینی آموخته شده در هیئت برای رشد و تعالی مذهبی و دینی ایشان نیز بسیار مفید خواهد بود.

تجربه نشان داده است که بهترین و سالم‌ترین پاتق نوجوانان، هیئت است، چرا که به دلیل نوع ساختار و انتظاراتی که از آن می‌رود، مانع بروز برخی مباحث و رفتارهای مشکل‌دار بین نوجوانان می‌شود، از سوی دیگر، مسجد می‌تواند نیاز نوجوان به حضور در جمع همسالان را، به بهترین نحو برطرف نماید. بنابراین اگر تلاش و برنامه‌ای در این راستا به کار گرفته شود و این گونه هیئت‌ها در محیط سالم و معنوی مسجد، آن هم با حضور افراد معتبری از جمله امام جماعت، برگزار گردد، (البته بدون محدود کردن کودکان و نوجوانان در مطرح نمودن مباحث مورد علاقه و یا گاه‌آ طرح شوخی و تفریحات سالم در مسجد و هیئت)، می‌تواند بسیار مؤثر باشد.

گفتنی است این هیئت‌ها نباید با برنامه‌های مسجد تداخل پیدا کرده، بلکه باید کاملاً مستقل برگزار شود. فضای حاکم بر هیئت نباید به گونه‌ای باشد که نوجوان احساس کند مجبور است در همه برنامه‌های مسجد شرکت داشته باشد، بلکه باید کاملاً مستقل و مخصوص امر هیئت باید برنامه‌ریزی شود.

نکات

در تحقیق این امر، نکاتی قابل ذکر است که باید به آنها توجه داشت.

۱. ساختار هیئت به شکل هیئت‌های سنتی بسته شود به این بیان که:

با قرآن شروع شود و خواندن آیاتی از کلام الله مجید در ابتدای هیئت، سنتی غیر قابل تغییر باشد.

۲. نکته: در این زمینه، نباید اصرار به تلاوت قرآن توسط همه نوجوانان صورت گیرد؛ زیرا ممکن است به دلیل عدم تسلط بر تلاوت و یا آمادگی، دچار خجالت شده و از آمدن به هیئت ممانعت کنند. به همین دلیل باید تلاوت قرآن در هیئت، یا مخصوص فردی خاص بوده و یا به صورت جمعی هم‌خوانی شود. همچنین می‌توان در صورت وجود فردی که آشنا به قرآن و قواعد تجوید است، می‌توان در هر جلسه نکاتی پیرامون قرائت و تجوید نیز بیان کرد و به صورت دسته جمعی، آنها را اجرا کرد.

۳. سخنرانی

۴. روضه

۵. مداحی

۶. دعا

۷. پذیرایی

۸. سخنرانی مورد اعتماد و سخنور برای هیئت نوجوانان انتخاب شود.

۹. مباحث سخنران باید به روز باشد.

۱۰. باید از طرح مباحث سخت و سنگین خودداری کرد.

۱۱. به سن نوجوانان و نیز کودکان در هیئت توجه شود.

۱۲. همانند شیوه‌های تعلیمی قرآن، از مثال‌ها و تشبیهات استفاده شود.

۱۳. در سخنرانی حتماً از روشه‌ای سخنرانی شاد بهره گرفته شود.

۱۴. از تحیل نوجوان کمک گرفته و با تصویر پردازی، سعی به درگیری ذهن نوجوان با موضوعات مطرح شده نماید.

۱۵. نکات ظریف و لطیف در قالب داستان‌های شیرین بیان شود.

۱۶. سخنرانی طولانی نباشد.

۱۷. مطالب متناسب با نیاز نوجوان انتخاب گردد.

۱۸. در ابتدای سخنرانی حتماً از روش‌های ایجاد انگیزه ابتدایی بهره گرفته شود.

۱۹. مباحث مورد توجه کودکان و نوجوانان را با ابزارهای روز تفسیر و تعبیر کرده، تا ارتباط‌گیری بهتری صورت پذیرد. مثلاً با آشنایی و تسلط بر فضای اندرویدی و بازی‌ها سخنرانی را تنظیم کند.

۲۰. مداحی سالم اما پر شور.

۲۱. سن مداح نزدیک به نوجوانان باشد.

۲۲. از سبک‌های سنتی و معمولی استفاده شود.

۲۳. روضه‌ها و مقاتل به صورت سر بسته بیان شود.
۲۴. به هر بهانه‌ای، به دنبال گریستن ایشان نباشند.
۲۵. سینه‌زنی منظم و پر شور داشته باشد.
۲۶. از اشعار خوب و صحیح و مستند استفاده شود.
۲۷. الفاطمی که در شأن اهل بیت علیهم‌السلام نیست، به کار برده نشود.
۲۸. مدّاح متناسب با حال و زمان بخواند.
۲۹. خواندن دعا در مناسبت‌های متناسب، اما کوتاه و بدون حاشیه
۳۰. حتماً متن دعا در اختیار نوجوان قرار گیرد.
۳۱. در میان دعا، روضه و مداحی نشود.
۳۲. دعا برای نوجوان و خانواده‌هایشان و موفقیت‌های آینده وی فراموش نشود.
۳۳. دعا برای نیازهای کودکان و نوجوانان.
۳۴. دعا برای موفقیت‌هایی که او به دنبال آن است.
۳۵. رعایت ساده زیستی در برگزاری و برنامه‌ها
۳۶. ساده گرفتن و بی تکلف بودن هیئت
۳۷. نباید درگیر تشریفات شد.
۳۸. پذیرایی مختصر و بدون تکلف
۳۹. پذیرایی در حدّ توان و با کمترین امکانات.
۴۰. جلوگیری از تجملات در هیئت، ولو با وجود امکانات مالی.
۴۱. تأکید بر عدم مردم‌آزاری در برگزاری هیئت.
۴۲. کنترل صوت سیستم و عدم اذیت همسایگان.
۴۳. کنترل رفت و آمدها و عدم ایجاد سر و صدا.
۴۴. عدم پارک وسایل نقلیه شخصی در مقابل منازل همسایگان.
۴۵. توصیه به دعوت یگر دوستان و واسطه خیر شدن و اهمیت این موضوع.
۴۶. تأکید بر نگاهداری و حفظ حالت معنوی و لذّت‌بخش بوجود آمده در هیئت و مبارزه با ارتکاب گناه

در پایان بیان این نکته ضروری به نظر می‌رسد که دوران کودکی و نوجوانی، دوران است پر از شور و حال و انرژی. روشن است که اگر فضایی متناسب با این اقتضانات در مساجد فراهم گردد، نوجوان با مسجد انس خواهد گرفت و ارتباط دائمی خواهد داشت. پس چه نیکو است که این دوران در مساجد به عنوان بهترین مأمن الهی، سپری گردد.

تا ایشان از خطرات احتمالی در کوچه و خیابان و محفل‌های خانگی و نامناسبات شهری در امان باشند.

بازی در مسجد

داریوش عشقی

بازی، تمام دنیای یک کودک است؛ به گونه‌ای که گاهی رفتن به مسجد و نماز خواندن هم برای او به نوعی بازی به حساب می‌آید، از این رو توجه به روحیات و مطالبات کودکان اهمیت بسزایی دارد، بنابراین کفایت مسئولین مسجد با یک همدلی ساده، فضای ذهنی کودکان را درک کنند. اما در شکل‌گیری پیوند کودک با مسجد، چگونگی شرایط بازی کودکان، نحوه و نوع بازی آنها اهمیت بسیاری خواهد داشت، که به آنها خواهیم پرداخت.

..... بازی کودکانه و رعایت اصول اساسی مسجد

مسجد محلّ عبادت و انتقال مفاهیم دینی است و مراجعین و حاضران در مسجد، آن را مکانی آرام و معنوی می‌دانند. به همین منظور غالب افرادی که برای نماز به مسجد می‌آیند، تحمّل شلوغی و همه‌مه کودکان را ندارند.

باید دانست که در این رابطه، بازی فقط ابزاری در جهت جذب کودکان به مسجد است و نباید تبدیل به محوری برای حضور ایشان گردد؛ تا اینکه کودکان فقط برای بازی به مسجد بیایند.

اجرای برخی بازی‌ها و یا تشویق به آن، در برخی اوقات، فقط به این خاطر است که کودکان از مسجد، خاطره خوبی داشته و به این مکان مقدس جذب شوند، البته این شروع کار است و نه پایان آن، زیرا هدف و مقصود این است که به واسطه بازی کودکان

در مسجد، علقه‌ای میان این محیط تعلیمی - عبادی و ایشان ایجاد گشته و در این راستا، به سوی معنویت حاکم در مسجد جذب شوند.

در این رابطه اشاره به این نکته ضروری است که زمان برگزاری کلاس‌ها و بازی‌ها، باید حتماً از زمان اقامه نماز جماعت جدا بوده و با یک فاصله‌ی زمانی، برگزار گردد.

کودکان باید از همان دوران کودکی بیاموزند که اولویت در مسجد، با نماز جماعت و برگزاری مراسم مذهبی است و باید مساجد را همواره خانه خدا دانست، نه صرفاً محلی برای انجام بازی و تشکیل کلاس‌های متنوع و تفریحی.

..... بهینه‌سازی بازی‌ها در مسجد

با تغییرات جزئی در برخی از بازی‌های کودکان، می‌توان فضای بازی را فضایی آموزشی، معنوی قرار داد. در بازی‌هایی که از کلمات یا اعداد استفاده می‌شود، می‌توان از کلماتی که بار معنوی دارند، استفاده کرد؛ به شرط آنکه با آن بازی هم‌خوانی داشته و موجب هتک حرمت به برخی موضوعات و نیز مقدّسات نشود.

چون هدف از بازی‌ها، آموزش و یادگیری است، بنابراین باید در این مسئله دقت شود که بازی انتخاب شده چه موضوع یا مهارتی را به کودکان آموزش خواهد داد. این مهمترین مسئله در مورد هر بازی است، که اگر مورد توجه قرار نگیرد، بازی برای ایشان بی‌ثمر و بی‌فایده خواهد بود، در صورتی که می‌توان بهترین آموزش‌ها را در قالب بازی به کودکان آموخت، حتی بازی‌های رایج و مورد علاقه کودکان، در این مورد می‌تواند بسیار راهگشا باشد.

به طور نمونه، در یک بازی طناب‌کشی ساده در مسجدی در جنوب کشور، مربی و داور بازی، تمام تمرکز خود را صرف آموختن ذکر بسم الله، در شروع کار، آنهم همراه با هیجان و شور و نشاط کودکان در بازی کرده بود. این عملکرد سبب شد تا کودکان ضمن لذت بردن از بازی و پرداختن به تفریحات سالم، به شکلی کاملاً صحیح و غیر مستقیم، ذکر نام خدا را در شروع کارها بیاموزند. قطعاً تأثیر این کلام در حین بازی کودکان، به نسبت آموزش در یک کلاس درس، چندین برابر خواهد بود.

از سوی دیگر، در بازی‌های مسجدی باید به مکان مسجد و فضای متناسب با آن بازی نیز توجه گردد. برخی از بازی‌ها حتماً باید در حیاط مسجد صورت گیرد، در غیر این صورت باعث از بین بردن نظم و آراستگی مسجد خواهد شد. در زیل به برخی دیگر از این شاخصه‌ها اشاره خواهد شد.

نکاتی درباره بازی‌ها

۱. باید بازی متناسب با سنّ کودکان باشد.
۲. بازی باید متناسب با علاقه آنها باشد.
۳. هم سن بودن کودکان در بازی اهمیت بسزایی دارد.
۴. هم جنس بودن کودکان نیز قابل تأمل است. (به دلیل تفاوت روحیات و سلیقه)
۵. کودکان نباید در طول بازی دچار آسیب جسمی و روحی شوند.
۶. حسّ همکاری و تعاون در کودکان تقویت گردد.
۷. مراقبت از عدم تقلّب در بازی.
۸. در بازی نباید توهین و تحقیری صورت گیرد.
۹. باید توازن قدرت برقرار باشد و بازی به گونه‌ای نباشد که فقط یک گروه برنده باشند.

نביدهای بازی در مسجد

۱. بازی‌هایی که صدای زیادی تولید می‌کند.
۲. بازی‌هایی که ممکن است آسیب جسمی داشته باشد.
۳. بازی‌هایی که نیاز به امکانات خاصی داشته باشد.
۴. بازی‌هایی که باعث از بین رفتن نظم و انضباط و آراستگی مسجد شود.
۵. بازی‌هایی که با حرمت مسجد تناسبی ندارند.

برخی از بازی‌های قابل اجرا در مسجد:

۱. بازی با کلمات
۲. اسم و فامیل، که بخش اسم ائمه و اولادشان هم به آن اضافه شده باشد.
۳. بیان اسم‌ها و یا کلمات قرآنی بی نقطه، یک نقطه، دو نقطه.
۴. ساخت کلمات با استفاده از آخرین حرف کلمه قبل، آنچنانکه ترجیحاً عبارات و کلمات در قرآن به کار برده شود.
۵. استفاده از قرآن و یا متنی دینی، مانند ترجمه زیارت عاشورا، هم خانواده، متضاد، متشابه، جمله‌سازی.
۶. بازی با اعداد، مخصوصاً اعداد ماهها، تاریخ ولادت و شهادت اهل بیت، تعداد افراد و اصحاب، سنّ امام زمان و مواردی از این دست.
۷. نقاشی و رنگ آمیزی با موضوعات دینی و مذهبی.
۸. بازی نمایش:

برگرفته از خاله بازی کودکان:

در این نوع بازی، به کودکان نقش‌های مختلفی داده شده و خواسته می‌شود در آن نقش بازی کنند. از نقش‌های کودکی ائمه تا داستان‌هایی از زندگی علما در دوران کودکی.

۹. پانتومیم:

انجام حرکات بدون صدا و حدس زدن دیگران.

در این نوع بازی می‌توان داستان‌های قرآن را به نمایش در آورده و اینگونه مخاطبین، نام آن پیامبر و یا جریان را حدس بزنند
۱۰. بازی تئاتر

در این نوع بازی، کودکان ابتدا بخشی از تاریخ صدر اسلام را شنیده و بعد هر کدام نقشی را برعهده گرفته و ایفا می‌کنند.

۱۱. بازی تغییر اجسام و تشخیص فرد غایب در جلسه

در این بازی می‌توان نوع چیدمان مسجد و یا حتی منزل را در سبک زندگی اسلامی آموزش داد.

۱۲. عروسک شدن:

در این بازی وقتی شمارش معکوس تمام می‌شود، کودکان باید در هر حالی که هستند، ثابت بمانند و هرچه دیرتر از این حالت مجسمه در بیایند، امتیاز بیشتری دارد.

این بازی ضمن بالا بردن تمرکز، به قوی شدن اراده نیز کمک می‌کند.
۱۳. استفاده از مهره و چوب، برای ساختن اشکال مختلف و متنوع و انواع بازی‌های دیگر.

بخش پنجم

كودك و وظايف نماز گزاران و مسئولان مسجد

نقش خادمان مسجد در رشد کودک مسجدی

سید مهدی بهشتی

..... مقدمه

امر خدمت و خدمت رسانی در اسلام، از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ تا جایی که شریف‌ترین عبادت، خدمت به مؤمنین شمرده شده است (منسوب به امام عسکری علیه السلام، ص ۶۱۹) و محبوبترین مردم نزد پروردگار، پرمفعت‌ترین آنان برای برادران مؤمن‌اند (کلینی، ج ۲، ص ۱۶۴). باید بدانیم که این خدمت‌رسانی نه زمان می‌شناسد و نه مکان، بلکه همواره و در تمام موارد خدمت پسندیده است. چنانکه در روایت شریف می‌فرماید: مَثَلُ مؤمن، مثل زنبور عسل است؛ اگر با او مشاوره کردی و اگر با او همنشین شدی سودمند می‌شوی، اوست که به مانند زنبور عسل، جز فایده چیزی برای دیگران ندارد (مجلسی، ج ۶۱، ص ۲۳۸).

خدمت در اسلام، تنها در امور مادی نیست؛ بلکه در امور معنوی و اجتماعی و تربیتی هم خدمت صدق می‌کند، آموزش و پرورش و تکریم و احترام کودکان و کمک به تربیت دینی فرزندان مسلمان، خدمتی است بزرگ که جز در سایه‌ی تعاون محقق نمی‌شود.

..... جایگاه خادم مسجد در دین

یکی از مصادیق پررنگ خدمت رسانی، خدمت در مسجد است. قرآن کریم

می‌فرماید: «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ» (توبه / ۱۸) به فرموده‌ی قرآن کریم، کسانی که مؤمن به خدا و روز قیامت و به پادارنده نماز و زکات‌اند، خادم مسجد‌اند و در عمران و آبادانی مسجد، کوشا هستند. «و لم یخش الآلهة» (توبه / ۱۸) و این خادمان جز از خدا، هراسی ندارند.

خادمی مسجد، افتخار بزرگی است و انبیاء عظام، این افتخار را بر دوش می‌کشند. حضرت ابراهیم و اسماعیل علیهم‌السلام از سوی خدای متعال به این مقام نائل آمده و خداوند به ایشان می‌فرماید: «طَهَّرْنَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ» (بقره / ۱۲۵) مسجد را برای کسانی که برای نماز و طواف می‌آیند، تطهیر کنید.

حضرت زکریا علیه‌السلام نیز که خود خادم مسجد بوده است، متکفل مریم عذرا، آن خادمه‌ی قدیسه‌ی مسجد می‌شود: «إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا» (آل عمران / ۳۵)

..... ویژگی‌های خادِم مسجد

مسجد محلّ تزکیه و تهذیب روح و روان و پرورش و شکوفایی استعدادهای عالی انسانی است؛ آنچنانکه نقشی اساسی در حفظ و تعالی شخصیت مؤمنان دارد. لذا خادم آن باید از پرهیزکاران باشد «إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ» (أنفال / ۳۴). خادمی که تنها برای چارو کشیدن در مسجد، بهشت و حوریان آن اشتیاق حضورش را دارند (مجلسی، ج ۸۰، ص ۳۸۲).

هرچند مسجد مدینه در صدر اسلام نیز، از امکانات و پیرایه‌ها تهی بوده و به طور کاملاً ساده بنا گردیده بود، اما با این همه تاریخ از وجود زن مسلمان سیاهپوستی بنام «محجنه» (ام محجن) خبر می‌دهد، که مسئولیت نظافت مسجد پیامبر را عهده دار بوده است. زمانی که رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مطلع می‌شود که از محجنه خبری نیست، از حال او جويا می‌شود. اصحاب خبر مرگ او را می‌دهند. حضرت با لحن اعتراض آمیزی می‌فرمایند: چرا به من اطلاع نداده‌اید؟ سپس بلافاصله بر سر مزار وی حضور یافته و برایش نماز می‌خوانند و می‌فرمایند اینک او را در بهشت می‌بینم (ابن اثیر، ج ۶، ص ۲۶۳ و این حجر عسقلانی، ج ۸، ص ۳۱۴).

خادم مسجد که مسئولیت خطیر تطهیر، حفظ و نگهداری و آماده‌سازی مسجد را برعهده گرفته است، باید با اخلاقی خوب و پسنیدیده، زمینه جذب افراد، به خصوص کودکان و نوجوانان را فراهم آورد؛ نه آن که خدای ناکرده با تند و بداخلاقی با کودکان و نوجوانان، موجبات طرد ایشان و خلوت شدن مسجد شود.

..... رفتار خادم مسجد با کودکان

یکی از موارد مهم و تأثیرگذار برای جذب و تداوم حضور کودکان و نوجوان در مسجد، نقش خادم مسجد است. شاید نقش و جایگاه این اقشار آنچنان که باید و شاید در نظر گرفته نشود، اما اگر کمی با دقت به این جایگاه نظر کنیم، خواهیم دریافت که چقدر می‌تواند در جذب و ماندگاری آینده‌سازان مسجد تأثیرگذار باشد.

اینچنین فرد زحمت‌کشی که مدّت حضورش در مسجد در شبانه روز، حتی از امام جماعت و یا حتی از اعضای هیئت‌امنا هم بیشتر است، می‌تواند همانگونه که به طراوت و پاکیزگی مسجد رسیدگی می‌کند، به نشاط و شادابی معنوی و پرورش گلهای بهشتی نیز (کلبینی، ج ۶، ص ۳) همت بگمارد.

خادم یا خادمه‌ی با ذوق، علاوه بر رعایت نظافت و پاکیزگی مسجد، آراستگی ظاهر، زیبایی و خوشبویی، ابتدا سلام نمودن، خوشرویی و گشادگی چهره، مهربانی، رعایت احترام و ادب نسبت به نمازگزاران بخصوص کودکان، حوصله و صبر، پرکار، خوش برخورد، خوش صدا، می‌تواند زمینه جذب کودکان و نوجوانان را به مسجد فراهم سازد. خادم و خادمه‌ی مسجد باید مطمئن‌ترین فرد در مسجد باشد، که اولیاء برای فرستادن کودکانشان به مسجد هیچ خطری را احساس نکنند، همچنین او باید تحصیلکرده و اهل دانایی باشد تا در کنار تزکیه‌ی فرزندان، به تعلیم هم بپردازد.

خادم مسجد می‌تواند با هدایت امام جماعت و بزرگان فرهنگی مسجد، تمهیداتی را برای حضور کودکان در مسجد فراهم سازد. از جمله اینکه در هنگام حضور کودکان در مسجد برای آنان هدایایی با بهای اندک اما جذاب، خوراکی‌های کوچک مثل نقل و آبنبات تهیه کند، تا بدین واسطه کودکان را با مهربانی به نماز و مسجد علاقمند سازد. او می‌تواند در کارهای مسجد از کودکان استفاده کند و با مسئولیت‌دهی به آنان، موجبات افزایش اشتیاقشان را به حضور در مسجد فراهم سازد. خادم مسجد نه تنها مانع حضور کودکان به مسجد نشده، بلکه غرائز آنان را با مهربانی هدایت می‌سازد، تا هم دیگران به راحتی بتوانند به عبادت خود بپردازند و هم کودکان از مسجد گریزان نشوند.

خادم و خادمه نسبت به کودکان، مهربانترین اهل مسجداند: «وارحموا صغارکم» (صدوق، الأمالی، ص ۹۴) و آنهایند که کودکان را دوست دارند و با عطوفت و مهربانی با آنان برخورد می‌کنند؛ چرا که می‌دانند رسول مهربانی‌ها فرموده است: کودکان را دوست بدارید و با آنان عطوف و مهربانی داشته باشید (کلبینی، ج ۶، ص ۵۰)، که دوست داشتن

این پاک فطرتان، افضل اعمال است (برقی، ج ۱، ص ۲۹۳).

این خدمت‌گزار می‌تواند با اخلاق و رفتار و زبان خود، بهترین مبلغ دین باشد و منش و روش و کلام خود، طبق فرموده روایت «كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِأَعْمَالِكُمْ، وَلَا تَكُونُوا دُعَاةَ بِاللَّسِيئَاتِكُمْ» (حمیری، ص ۷۷) بهترین الگوی فرزندان مسجدی باشد.

خادم و خادمه‌ی مسجد نباید سخت‌گیر باشد، بلکه با آسان‌گیری خود، کودکان را در مسجدی شدن یاری نموده و اشتباهات و شیطنت‌های کودکان را نادیده گرفته و در کارها از خود انعطاف به خرج دهد و با تغافل، زمینه‌ی هدایت آنان را فراهم سازد (کلینی، ج ۶، ص ۵۰).

خادم مسجد می‌تواند بهترین معلم قرآن برای کودکان (طوسی، ص ۳۵۷، ابن ماجه، ج ۱، ص ۷۷، ج ۲۱۳)، بصیرت‌بخش آنان به معارف اهل بیت باشد (صدوق، الخصال، ج ۲، ص ۶۱۴)، آداب اجتماعی و موازین سلامتی را بیاموزد (صدوق، ج ۱، ص ۲۲۹)، حکمت‌های اخلاقی را یاد دهد (صدوق، معانی الاخبار، ص ۴۰۱)، شعرهای سودمند و آموزنده‌ای را که عشق و محبت اهل بیت را در دل‌ها شعله ور می‌کند، ورد زبان کودکان سازد (کشی، ج ۲، ص ۷۰۴).

البته نباید فراموش کرد که دیگر نمازگزاران نیز باید در امر خادمی، به خادم مسجد یاری دهند، تا در این میان او خسته و ناتوان نگردد و بتواند به راحتی از پس کارها برآید. به عنوان مثال در کارهای سخت افزاری، مثل نظافت، اهالی مسجد می‌توانند یک روز تعطیل در هفته مثل پنجشنبه یا جمعه را به صورت گروهی اختصاص به نظافت مسجد دهند؛ چرا که به نقل از رسول اعظم ﷺ این کار سبب آمرزش گناهان است، «مَنْ كَنَسَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ الْخُمَيْسِ - وَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ فَأَخْرَجَ مِنْهُ مِنَ الرَّابِ مَا يُدْرُ فِي الْعَيْنِ غَفَرَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ». (صدوق، الفقیه، ج ۱، ص ۲۳۳). و این یاری مصداق بارز همکاری در کارهای خیر است که قرآن کریم می‌فرماید: «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى» (مانده/۲).

سلام و درود خدا بر همه خادمان مساجد، که چونان معلمان بر دینداری ما همت گماردند، آن باغبانانی که سنگرها را محکم ساخته و لاله‌های سرخ خمینی را از غنچگی در آغوش خویش پرورش دادند و از دریای حسینی سیراب ساخته و به معرکه فرستادند.

کتابنامه

۱. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی: الاصابه فی تمییز الصحابه، تحقیق: عادل احمد

- عبدالموجود، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۹۹۵م/۱۴۱۵ق. چاپ الاولى.
۲. ابن اثیر، عزالدین: اسد الغابه فی معرفه الصحابه، بیروت، دارالفکر، ۱۹۸۹م/۱۴۰۹ق.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی: الخصال، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲ق.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی: معانی الاخبار، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۳ق.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی: الأمالی، بیروت، الاعلمی، ۱۴۰۰ق، پنجم.
۶. امام یازدهم، حسن بن علی علیه السلام: التفسیر المنسوب الی الامام الحسن العسکری، قم، مدرسه الامام المهدي عج، ۱۴۰۹ق.
۷. برقی، احمد بن محمد بن خالد: المحاسن، مصحح: جلال الدین محمد شاهی، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ق، دوم.
۸. حمیری، عبدالله بن جعفر: قرب الإسناد، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۱۳ق.
۹. طوسی، محمد بن الحسن: الامالی، مصحح: موسسه البعثة، قم، دارلثقافه، ۱۴۱۴ق.
۱۰. کشی، محمد بن عمر: رجال الکشی، مصحح: رجایی، مهدی، قم، موسسه آل البيت، ۱۳۶۲ش، اول.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب: الکافی، مصحح: غفاری و آخوندی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۲. مجلسی، محمد باقر: بحار الانوار، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.

كودك و متولیان مسجد

سید مهدی بهشتی

مسجد، پایگاه مهم عبادی و اجتماعی مسلمانان است. بنابراین، هم متولیان آن باید صالح و پاک باشند و هم برنامه‌هایش سازنده و تربیت کننده، هم بودجه‌اش مشروع و حلال باشد و هم مسجدیان اهل تقوا و خدانشناس و مورد تکریم. در غیر این صورت اگر سازندگان مساجد، جباران و سلاطین باشند و پیش‌نمازان، افراد بی‌سواد و ترسو و خادمان نیز افرادی بی‌انگیزه، طبعاً مساجد از هدف اصلی خود که آبادی معنوی است، دور خواهند ماند. (قرائتی، ۱۳۸۹ ش، ج ۳، ص ۳۹۲)

مسجد به عنوان خانه خدا و محفل ارتباط اهل زمین با آسمان، نیاز به اداره‌کنندگانی دارد؛ تا مسائل مربوط به مسجد را رتق و فتق نموده و مؤمنین نیز به خوبی بتوانند از فضای معنوی مسجد استفاده کنند.

در قرآن کریم متولیان مساجد، بهترین بندگان خدا هستند، کسانی چون حضرت ابراهیم، حضرت اسماعیل و حضرت زکریا علیهم‌السلام. با وجود این، متولیان مسجد خود باید از کسانی باشند که همواره دغدغه‌های فرهنگی داشته باشند. یکی از این دغدغه‌ها به طور قطع چگونگی جذب و تداوم حضور کودکان و نونهالان به مسجد است.

ویژگی‌های متولیان مسجد در قرآن

خداوند متعال در آیه هجدهم سوره مبارکه توبه «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ لَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ

المُهْتَدِينَ» (توبه/ ۱۸)؛ ویژگی‌های متولیان مساجد را اینگونه بیان می‌فرماید:

الف: از جهت اعتقادی، ایمان به مبدأ و معاد. «آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ»

ب: از نظر عملی، برپا داشتن نماز و پرداخت زکات. «أَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ»

ج: از جهت روحی، شجاعت و نفوذناپذیری. «لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ» (اگر متولّی مسجد،

شجاع باشد، مسجد نیز کانون حرکت‌های ضدّ ظلم خواهد بود)

۲- وظیفه‌ی متولیان مساجد و تعمیرکنندگان آنها، رسیدگی به محرومان است. «إِنَّمَا

يَعْمُرُ... آتَى الزَّكَاةَ»

۳- با وجود ایمان، عمل صالح، نماز، زکات و شجاعت، باز هم مغرور نشویم، هنوز

خطر انحراف وجود دارد. «فَعَسَى أَوْلَتْكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ»

..... وظایف متولیان مسجد برای حضور کودکان در مسجد

از بدو تأسیس، مسجد همواره جایگاهی برای انجام امور عبادی و پیشبرد اهداف دین و محفلی برای اجتماع مؤمنین در کنار هم و رسیدگی به امور اسلام و مسلمانان بوده است. پس لازمه موفقیت مسلمانان، انسجام است و لازمه انسجام، داشتن اردوگاهی منظم و منسجم برای دور هم جمع شدن و تبادل نظر در امور اسلام و مسلمین است، بنابراین باید مسجد محیطی امن و آرام به همراه مدیریتی مدبرانه باشد، تا در سایه این مدیریت، همه کارها در مسجد به خوبی پیش رود، تا اینکه هم به لحاظ عبادی مسلمانان بتوانند با خضوع و خشوع و فارغ از هر جنجالی به عبادت بپردازند و هم امور مسلمین به بهترین نحو در مسجد اداره شود.

بنابراین همانطور که از بدو تأسیس مسجد، این عبادتگاه متولّی داشته، باید همواره مساجد متولّی یا متولّیانی داشته باشد، تا دغدغه پیشبرد اهداف اسلام، به شایسته‌ترین شکل صورت پذیرد.

از آنجا که دین اسلام، تأکید فراوانی به تربیت دینی کودکان دارد، در راستای تربیت و هدایت دینی نسل نو جامعه اسلامی، وظایفی را به عهده والدین و تک تک افراد جامعه گذارده است. همچنین راه روشنی را ترسیم کرده است تا کودک از طفولیت با مبانی دینی و محیط‌های معنوی آشنا شود، تا به تدریج این محیط‌ها در شکل‌گیری شخصیت آنان ایفای نقش داشته باشد. از سوی دیگر، انس و الفتی خاص در این سن، که برهه‌ای حسّاس از جهت شکل‌گیری شخصیت کودکان است، با این اماکن و نیز اعمال عبادی برقرار گردد.

بنابراین اینجاست که یکی از وظایف مهم متولیان مسجد، مشخص می‌شود. متولیان مسجد موظف‌اند تا برای حضور کودکان در مسجد، تسهیلاتی را فراهم سازند؛ چرا که اگر متولیان مساجد با تدبیر و برنامه‌ریزی، بتوانند حضور کودکان و نوجوانان را در مسجد تسهیل کنند، به قطع در سال‌های بعد شاهد حضور نسلی مؤمن در مسجد خواهیم بود.

شاید بتوان گفت که سرمایه‌گذاری در جذب و حضور مستمر کودکان و نوجوانان در مسجد، پراهمیت‌ترین وظیفه متولیان مسجد است. ایشان برای حضور کودکان در مسجد، وظایفی بر عهده دارند که به گوشه‌ای از آن اشاره می‌کنیم:

۱. در ساخت مسجد و معماری آن، لازم است که متولیان مسجد دقت لازم را به عمل آورند و از آن هنگام، به فکر حضور کودکان در مسجد باشند.

۲. طراحی و ساخت حیاتی زیبا و سرسبز برای مسجد و لوازم بازی محدود برای کودکان حاضر در مسجد اهمیت بسزایی در اجرای این سیاست دارد.

۳. ساخت کانون فرهنگی در کنار مسجد نیز درخور اهمیت است.

۴. اسلام دین نظافت است، بنابراین باید مسجد همواره نظیف‌ترین مکان باشد. لذا متولیان مسجد، باید تدابیری بیاندیشند که همیشه مسجد تمیز و پاکیزه باشد و سرویس‌های بهداشتی که محلّ اجتماع انواع آلودگی‌هاست، به نحو خاصی و به بهترین وجه تمیز گردد. همچنین محیطی را برای وضوی کودکان و نوجوانان فراهم سازند.

۵. تدارک جامه‌ری‌های کوتاه‌تر و مهرهای تمیز و سنگی برای کودکان، یکی دیگر از وظایف متولیان مسجد است.

۶. محوّل کردن برخی از کارهای آسان در مسجد به کودکان؛ همانند تکبیر گفتن، پخش مهر و تسیح، توزیع قرآن و مفاتیح، پهن کردن سجّاده امام جماعت و این مسئولیت‌دهی هم سبب حضور مداوم کودکان در مسجد خواهد شد و هم حسّ مسئولیت‌پذیری کودکان را تقویت می‌کند.

۷. تدارک برنامه‌های تفریحی و اردویی برای کودکان و نوجوانان مسجد، با حضور متولیان و امام جماعت مسجد.

۸. آماده‌سازی اتاقی برای بازی کودکان زیر ۵ سال که همراه والدین به مسجد آورده می‌شوند و نیز استخدام مربّی دینی مهربانی برای نگهداری آنان.

۹. برگزاری جشن‌ها و اعیاد دینی به طور جذّاب و مفصّل و برگزاری مسابقات، به

همراه جوایز برای کودکان و نوجوانان؛ تا به این سبب ایشان با مسجد انس و الفت بیشتری برقرار سازند.

۱۰. دعوت از مربیان قرآن و احکام به مسجد مذکور، تا اینکه ایشان با جذابیت‌های خاص بتوانند کلاس‌های مفید و بانشاطی را برای این قشر تدارک ببینند.

۱۱. برنامه‌ریزی برای شناسایی و جذب کودکان محل و ساکن در اطراف مسجد و دعوت به شیوه‌های مختلف از آنان.

۱۲. برقراری ارتباط مناسب با مدارس محل و دعوت از آنان برای حضور هفتگی یا روزانه در مسجد.

۱۳. پشتیبانی مالی و فرهنگی از کانون فرهنگی مسجد و بسیج، برای جذب و سازماندهی نونهالان مسجدی و برگزاری برنامه‌های متنوع برای آنان.

۱۴. ایجاد کتابخانه و سالن مطالعه برای نونهالان مسجد.

۱۵. اهداء هدایایی به کودکانی که برای اولین بار حضور در مسجد را تجربه می‌کنند.

۱۶. تأمین جوایزی برای امام جماعت، تا در اوقات مختلف به کودکان تقدیم شود.

۱۷. مهربانی کردن و احترام گذاشتن به کودکان در مسجد و توصیه و توجیه اهل مسجد بر این امر.

۱۸. استفاده از کودکان و نوجوانان در تزیینات مسجد و چراغانی برای مراسم‌های مختلف و سیاهپوش کردن مسجد در ایام عزاداری.

۱۹. تعبیه تابلوهای اعلانات، ویژه کوچک‌ترهای مسجد؛ تا به سلیقه خود در آن مطالب و یا روزنامه دیواری‌هایی را الصاق کنند.

کتابنامه

۱. قرائتی، محسن، تفسیر نور (۱۰ جلدی)، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، تهران، ۱۳۸۹ ش، چاپ: چهارم.

کودک، مسجد، نمازگزاران (۱)

سید مهدی بهشتی

مسجد، خانه خدا در زمین (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۳۲۷)، محبوب‌ترین و مقدس‌ترین مکان شهرها نزد خداوند (ورام، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۶۹) و خانه پارسایان (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۳، ص ۳۶۲) است. به طور قطع مسجد در جامعه اسلامی پس از کعبه، مهم‌ترین و مقدس‌ترین مکان و محل انس با پروردگار است.

برای حضور کودکان در مسجد لازم است محیط مناسبی در این مهمان‌خانه فراهم گردد. افزون بر وظایفی که بر عهده والدین است، نمازگزاران نیز وظایفی را در قبال کودک مسجدی دارند؛ چرا که مسجد پایگاه تربیت و سازندگی است و انسانها در این محیط می‌توانند به تعالی دست یابند. نمازگزار مسجدی، به عنوان انسانی که محبوب پروردگار است (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۶، ص ۶۵۴) باید بهترین باشد و با اخلاق و کردار نیکو می‌تواند سبب گرایش و جذب هر چه بیشتر مردمان از کوچک و بزرگ به این مامن امن الهی شود. در این نوشتار قصد داریم گوشه‌ای از وظایف نمازگزاران را در برخورد با کودک مسجدی به صورت مختصر بیان کنیم:

..... شاد کردن کودکان

خوش خلقی و شاد کردن دیگران سنت انبیاء و اولیاء گرامی است. در روایات شاد کردن دیگران عبادت شمرده شده است و بر این اساس هر کس کودکی را خرسند کند، شادی روز قیامت را در پی خواهد داشت (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۷، ص ۴۴۸) و گویا اسیری

را از فرزندان اسماعیل آزاد کرده است. (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۲۱) پیامبر خدا فرمود: خانه‌ای در بهشت است که به آن، خانه شادی گفته می‌شود. جز کسی که کودکان را شاد کرده باشد، وارد آن نمی‌شود. (متقی هندی، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ص: ۱۷۰، ح: ۶۰۰۹) و مسجد خانه ای است که هر کس غم و ناراحتی داشته باشد، هنگام ورود به این مأمن امن الهی غم و اندوه از او برطرف می‌شود. (عیاشی، ۱۳۸۰ق، ج ۱، ص ۴۳).

امام باقر علیه السلام فرمود: «إِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ إِدْخَالَ السُّرُورِ عَلَى الْمُؤْمِنِ. براستی که بهترین کارها نزد خداوند وارد کردن شادی در دل مؤمن است» (برقی، ۱۳۷۹ق، ج ۲، ص ۳۸۸).

امیرمؤمنان علیه السلام نیز فرموده است هرگاه یکی از اصحاب رسول خدا ناراحت بود، پیامبر با شوخی او را شاد می‌کرد (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۴۸۴).

..... خوش‌رویی

اگر اهل مسجد همیشه لبخند بر لب داشته باشند و خوش‌رو و متبسم باشند و در برخورد با کودکان با همین روش برخورد کنند، قطعاً کودکان در کنار اهل مسجد احساس آرامش و لذت خواهند کرد. چرا که مؤمن خوش‌رو و خوش خلق است و منافق عصبانی و تندخو است (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۴۹). او این خوش خلقی را بواسطه الگو برداری از پیامبر رحمت دارد، که در توصیف رفتار ایشان نقل شده است ایشان اغلب تبسم بر لب داشتند و از همه بیشتر شوخی و مزاح می‌کردند (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۴، ص ۷۴۷) و فرمود هر کس خلقش بهتر است، نزد خدا محبوبتر است (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص: ۵۵۵). امام صادق علیه السلام نیز فرموده‌اند تبسم انسان در صورت مؤمنین حسنه و ثواب است (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص ۴۸۲).

..... بوسیدن کودک

یکی از راههای ابراز محبت و جلب محبت کودکان، بوسیدن ایشان است. بوسه‌ای که حسنه و فضیلت بسیاری دارد. (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص ۴۴۸). عروه بارقی نقل می‌کند رسول اکرم صلی الله علیه و آله در مسجد حسنین علیهما السلام را در کنار خود نشانده بود و گاه گاه آنان را می‌بوسید (مجلسی، بحارالانوار، ۳۱۴/۴۳) و آنها را به سینه می‌چسبانید و می‌بویید (فیروزآبادی، فضائل الخمسه من صحاح السنه، ۱۹۵/۳).

روزی اقرع بن حابس که ناظر محبت پیامبر نسبت به فرزندان خود بود، عرض کرد:

«من ده فرزند دارم و هرگز آنان را نبوسیده‌ام». حضرت فرمود: کسی که رحم و محبت نداشته باشد، خداوند به او رحم نمی‌کند (فتاویٰ نیشابوری، ۱۳۷۵ ش، ج ۲، ص ۳۶۹). البته باید دقت داشت که شرایط و حدود نیز باید رعایت گردد، تا شبهه و مشکلی به وجود نیاید. پیامبر اکرم فرمود: چون دختر شش ساله شد، او را مبوس و پسر نیز چون از هفت سالگی گذشت، زن را نبوسد. (صدوق، ۱۴۱۳ ق، ج ۳، ص ۴۳۷) البته این حکم در مورد نامحرمان است و نه پدر و مادر.

..... نوازش کودکان

نوازش یکی از راه‌های برقراری ارتباط عاطفی با کودکان است، چرا که کودک از این کار شادمان می‌گردد و موجب برقراری ارتباط عاطفی عمیقی می‌شود. به طبع او را الگوی خود قرار خواهد داد و کلام او را به خوبی خواهد پذیرفت. در سیره رفتاری پیامبر اکرم آورده‌اند که ایشان هر روز صبح دستان مبارک خویش را بر سر کودکان به نشان نوازش می‌کشید. (ابن فهد حلی، ۱۴۰۷ ق، ص ۸۹)

..... دوست داشتن کودکان

در سیره پیامبر اکرم ﷺ و ائمه اطهار علیهم‌السلام نمایان است که ایشان بسیار به کودکان علاقه داشتند و همیشه در پی شاد ساختن کودکان و جلب توجه ایشان بودند. لذا پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: **أَحِبُّوا الصَّبِيَّانَ وَ اِرْحَمُوهُمُ** (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۱۱، ص: ۴۴۹). بهترین کار این است که کودکان را دوست داشته باشی.

روزی حضرت موسی علیه‌السلام فرمود: خدایا بهترین کارها چیست؟ خداوند متعال فرمود: دوست داشتن کودکان، که من آنان را بر فطرت توحید آفریدم و اگر جان ایشان را بستانم، آنان به بهشت خواهند رفت. (برقی، ۱۳۷۱ ق، ج ۱، ص: ۲۹۳).

نمازگزاران عزیز باید دقت کنند که هنگام برخورد با کودکان باید کمال مراقبت را داشته باشند، تا کودک با روحیه لطیفی که دارد مبادا با ناراحتی و بی‌مهری مواجه شود که مولای متقیان بر بزرگسالان محبت و مهربانی به کودکان را واجب کرد و فرمود: **وَلْيُرَأْفَ كِبِيرُكُمْ بِصَغِيرِكُمْ** (رضی، ۱۴۱۴ ق، ص: ۲۴۰) و نیز رسول مهربانی‌ها فرمود: **لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا** (مفید، ۱۴۱۳ ق، ص: ۱۸).

..... یاری در تربیت نیک

یکی از وظایف خطیر والدین تربیت صحیح کودک است، آن تربیتی که امام

صادق علیه السلام فرمود: بهترین هدیه‌ی پدران برای فرزندان به ارث می‌گذارند، تربیت است، نه مال؛ چرا که مال از دست می‌رود و تربیت ماندگار است (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۸، ص: ۱۵۰) و نیز پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: فرزندانان را تکریم کنید و آنان را به نیکی تربیت کنید تا آمرزیده شوید (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص: ۲۲۲ و این ماجه، بی تا، ص: ۶۰۹، ج: ۳۶۷۱).

در این زمینه والدین باید تمام تلاش و همت خود را به کار گیرند، تا به بهترین نحو کودک خود را به رشدی که مورد رضایت پروردگار است، برسانند. اما از آنجا که شاید در برخی برهه‌های زمانی والدین توانایی یا فرصت برخی از کارهای تربیتی را نداشته باشند، بر نمازگزاران است تا در این زمینه والدین را یاری دهند یا در غیاب والدین همت به تربیت کودک گمارند و در این زمینه از هیچ سعی و تلاشی فروگذار نکنند، مگر نه این است که یاری در تربیت کودک مسجدی، معاونت و همکاری با والدین در این امر خطیر است؛ که بنابه دستور قرآن کریم «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى» (مائده/۲) همه مؤمنین موظفند تا در کارهای نیک همدیگر را یاری کنند.

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): من لایحضره الفقیه، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق، چاپ: دوم.
۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (قرن ۴): تحف العقول، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق، چاپ: دوم.
۳. ابن فهد حلّی، احمد بن محمد (۸۴۱ق): عده الداعی و نجاج الساعی، محقق: احمد موحّدی قمی، قم، دارالکتب الاسلامی، ۱۴۰۷ق، چاپ: اول.
۴. ابن ماجه، محمد بن یزید القزوی (۲۷۳ق): سنن ابن ماجه، ریاض، مکتبه المتعالیه، بی تا.
۵. برقی، احمد بن محمد (قرن ۴): المحاسن، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ق، دوم.
۶. رضی، محمد بن حسین (۴۰۶ق): نهج البلاغه صبحی صالحی، قم، هجرت، ۱۴۱۴ق، اول.
۷. طبرسی، حسن بن فضل (۵۸۸ق): مکارم الاخلاق، قم، رضی، ۱۴۱۲ق، چاپ: چهارم.

۸. عیاشی، محمد بن مسعود (۳۲۰ق): تفسیر العیاشی، قم، المطبعه العلمیه، ۱۳۸۰ق، اول.
۹. فتال نیشابوری، محمد بن احمد (۵۰۸ق): روضه الواعظین و بصیره المتعظین، قم، رضی، ۱۳۷۵ش، چاپ: اول.
۱۰. فیروزآبادی، سید مرتضی، فضائل الخمسه من صحاح السنه، ۱۳۹۲ ق، تهران، اسلامیه، چ دوم.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحديث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۱۲. متقی هندی، علی بن حسام (۹۷۵ق): کنز العمال، تحقیق: شیخ بکری حیانی، بیروت، ۱۴۰۹ق.
۱۳. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ۱۴۰۳ق، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چ دوم.
۱۴. مفید، محمد بن محمد (۴۱۳ق): الامالی، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق، اول.
۱۵. نوری، حسین بن محمد (۱۳۲۰ق): مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، ال البيت، ۱۴۰۸ق، اول.
۱۶. وزام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی (۶۰۵ق): مجموعه ورام، قم، مکتبه فقیه، ۱۴۱۰ق، چاپ: اول.

کودک، مسجد، نمازگزاران (۲)

سید مهدی بهشتی

مساجد، بازاری از بازارهای آخرت است. پذیرایی آن، آمرزش و هدیه آن بهشت است (طوسی، ۱۴۱۴ق، ص: ۱۳۹)، در آن، مردانی هستند که دوست می‌دارند پاکیزه باشند و خداوند پاکیزگان را دوست دارد، (توبه/۱۰۸) مؤمنانی که در مسجد سعی بر خودسازی خود و دیگران دارند. اهل مسجد با کودکان برخوردی مناسب دارند و بهترین نوع رفتار را برای مسجدی شدن کودکان از خود نشان می‌دهند. در ادامه به گوشه ای از برخوردهای مناسب اهل مسجد با کودکان اشاره می‌کنیم.

..... چشم‌پوشی از خطای کودکان

خالق مهربانی‌ها به ما آموخته است تا پوشاننده خطا باشیم و خود او بهترین خطاب‌پوش و چشم‌پوش است، در قرآن کریم می‌فرماید: **وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ (آل عمران / ۱۳۵)**، **لَا كَفْرَانَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ (آل عمران / ۱۹۵)**، **نَبِيِّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (حجر / ۴۹)**

چه زیباست که اگر در مسجد خطا یا اشتباهی از کودکان سرزند، با دید مهربانی و تغافل و اغماض با آن برخورد کنیم و آن برخورد را به بهترین نحو به سویی که نه او آزرده شود و نه دیگران، به سوی دلخواه هدایت کنیم. امیر مؤمنان علی علیه السلام در این رابطه فرموده‌اند: در برخورد با دیگران با مسامحه باشید تا بهره‌مند شوید (غررالحکم / ص ۴۴۵).

..... عدم سختگیری در برخورد با کودکان

اهالی مسجد باید محیطی را برای کودک فراهم سازند تا او در آن احساس آرامش کند و از اعمالی که موجب خستگی و دلزدگی او می‌شود، پرهیز کنند. یکی از عواملی که سبب دور شدن کودکان از مسجد می‌شود، سختگیری‌های بیجای عده‌ای از نمازگزاران است. در حالی که وقتی به سیره نبوی و حضرات معصومین علیهم‌السلام می‌نگیریم، درمی‌یابیم که این سختگیری‌ها هیچ‌گاه از معصومین سر نزده است؛ بلکه با صبر و تحمل بسیار به هر نحو قصد داشتند تا کودک از این خانه‌ی مهربانی‌ها دور نشود و خاطرات کودکی‌اش همراه با مسجد نقش بندد. داستان شنیدن گریه کودک در نماز جماعت پیامبر یا کودکی بر دوش پیامبر هنگام نماز، نمونه‌هایی نمایان از آسانگیری‌های پیامبر اکرم بر کودکان در هنگام نماز و در مسجد است.

در همین زمینه پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: خدای رحمت کند کسی را که در نیکی و نیکوکاری به فرزند خویش کمک کند، به طوری که آنچه را که کودک در قوه و قدرت داشته و انجام داده است، از او قبول کند و آنچه انجام آن برای کودک سنگین و طاقت‌فرسا است از او نخواهد و به او ستم نکند و با او رفتارش خشونت‌آمیز نباشد (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۵۰).

در سیره معصومین علیهم‌السلام می‌بینیم که نسبت به عبادات کودکان غیر بالغ سخت‌گیری نمی‌کردند و تا قبل از بلوغ به حد طاقتشان آنان را تمرین می‌دادند و این رفتار اولیای دین، الگویی همیشگی برای بشر است. امام صادق علیه‌السلام فرمود: ما کودکانمان را برای اینکه سختی نکشند به جمع خواندن نمازها امر می‌کنیم (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۴۴).

..... بازی با کودکان

طینت کودک به بازی و شیطنت آمیخته است و حرجی هم بر او نیست تا به اقتضای بازی و شادمانی بپردازد. مؤید این کلام روایاتی است که امر می‌کند تا کودکان را تا هفت سالگی رها کنید که دوران پادشاهی آنان است (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۴۲ و ۴۴۱)، بنابراین نهی از حضور کودکان در مسجد تنها مختص به کودکانی است که طهارت را رعایت نمی‌کنند و نیز پیامبر اکرم در باره بازی کودکان در مسجد می‌فرماید آنان می‌توانند در مسجد بازی کنند، اما تا جایی که موجب آزرده‌گی دیگران نشوند.

یعلی عامری می‌گوید از محضر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم خارج شدم تا در مجلسی که دعوت داشتم، شرکت کنم. در مقابل منزل، حسین علیه‌السلام را دیدم که با کودکان مشغول بازی است.

سپس رسول خدا ﷺ با اصحاب خود از منزل خارج شدند. وقتی ایشان حسین را دید، دستهای خود را باز کرد و به طرف فرزند رفت تا او را در آغوش بگیرد. کودک، خنده کنان این طرف و آن طرف می‌گریخت. پیامبر ﷺ نیز در حالی که خندان از پی او بود، او را گرفت. دستی زیر چانه کودک و دست دیگر پشت گردن او گذارد، لب بر لبش نهاد و او را بوسید و فرمود: حسین از من است و من از اویم. (این قولویه، ۱۳۵۶ ش، ص: ۵۳). در حدیثی نقل شده که پیامبر اسلام ﷺ عبدالله و عبیدالله و کثیر یا قثم فرزندان عباس عمومی خود را در حالی که بازی می‌کرد فرا خواند، آنگاه آن حضرت فرمود هر کس زودتر نزد من آید، پاداش او چنین و چنان است. کودکان به صورت مسابقه به سوی آن حضرت می‌دویدند. رسول خدا آنان را در آغوش می‌گرفت و می‌بوسید!! (ابن اثیر، ۴۰۹ ق، ج ۴، ص: ۱۶۰).

امام صادق علیه السلام نیز فرموده است روزی امام حسین را در دامن پیامبر ﷺ بود. آن حضرت با وی بازی می‌کرد و می‌خندید. عایشه گفت: ای رسول خدا!! چقدر با این کودک بازی می‌کنی؟! رسول خدا ﷺ فرمود: وای بر تو! چگونه او را دوست نداشته باشم، در حالی که او میوه دل و نور چشم من است؟! (این قولویه، ۱۳۵۶ ش، ص: ۵۳).

رفتار کودکانه

پیامبر اکرم ﷺ فرمود: هر کس کودکی داشته باشد، باید با وی کودکانه رفتار نماید. ابن ابی نجیح گوید امام حسن علیه السلام و امام حسین بر پشت پیامبر سوار می‌شدند می‌گفتند هی هی! و پیامبر می‌فرمود: نیکوشتری است شتر شما (این شهر آشوب، ۳۷۹ ق، ج ۲، ص: ۳۸۷).

سمعانی از عمر بن الخطاب روایت می‌کند که گفت روزی حسنین را بر آغوش پیغمبر اعظم اسلام دیدم و به ایشان گفتم: اسب شما خوب اسبی است!! پیامبر اکرم فرمود: ایشان هم خوب سوارانی هستند. (همان) ابن حماد از پدرش نقل می‌کند که گفت پیامبر خدا برای حسنین زانو به زمین زد و ایشان را بر عکس یک دیگر بر پشت مبارک خویشتن سوار نمود و فرمود شتر شما خوب شتری است! (همان)

توجه پیامبر و بازی با کودکان، فقط به امام حسن و امام حسین اختصاص نداشت؛ بلکه او با کودکان دیگر نیز اینگونه بود. گویند روزی پیامبر برای اقامه نماز عازم مسجد بود. در راه همین که کودکان پیامبر را دیدند به سوی او دویدند و برگرد او حلقه زدند و هر یک صدا می‌زدند، یا رسول الله «کن جملی» شتر ما باش تا بر دوش تو سوار شویم.

کودکان که گویا رفتار پیامبر با حسنین را دیده بودند، انتظار داشتند که پیامبر به درخواست آنان نیز پاسخ مثبت بدهد. حضرت هم انتظار آنان را برآورده نمود و با آنان همبازی شد. در حالی نمازگران در مسجد منتظر رسول خدا بودند، بلال نزد پیامبر رفت و عرض کرد یا رسول الله مردم منتظرند؛ در این حین رسول خدا فرمودند ای بلال! برای من تنگ شدن وقت نماز بهتر از تنگ شدن دل کودکان است. سپس فرمود به منزل برو و اگر چیزی هست برای کودکان بیاور. بلال روانه منزل شد و به جستجو پرداخت. تعدادی گردو یافت و آنها را نزد پیامبر برد. پیامبر نیز گردوها را در دست گرفت و خطاب به کودکان فرمود: «انبیعون جملکم بهده الجوزات» آیا شتر خود را در عوض این گردوها می‌فروشید؟ کودکان به این معامله رضایت دادند و با خوشحالی پیامبر را رها کردند و پیامبر راهی مسجد شد و فرمود: خدا رحمت کند برادرم یوسف را، که او را به چند درهم فروختند و مرا به چند گردو... (عوفی، ۱۳۸۶ش، ج ۱، ص: ۳۰).

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی: الامالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ش.
۲. ابن قولویه قمی، جعفر بن محمد (۳۶۷ق): کامل الزیارات، نجف، دارالمرتضویه، ۱۳۵۶ش، اول.
۳. ابن اثیر، علی بن محمد (۶۳۰ق): اسدالغابه، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۹ق.
۴. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی (۵۸۸ق): مناقب آل ابی طالب، قم، علامه، ۱۳۷۵ق، اول.
۵. تیممی آمدی، عبدالوهاب (۵۵۰ق): تصنیف غررالحکم و دررالکلم، قم، دفتر تبلیغات، ۱۳۶۶ق، اول.
۶. طبرسی، حسن بن فضل (۵۸۸ق): مکارم الاخلاق، قم، شریف رضی، ۱۴۱۲ق.
۷. طوسی، محمد بن الحسن (۴۶۰ق): تهذیب الاحکام، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق، چهارم.
۸. طوسی، محمد بن الحسن (۴۶۰ق): الامالی، قم، دارالثقافه، اول.
۹. عوفی، محمد بن محمد (قرن ۷): متن انتقادی جوامع الحکایات و لوامع الروایات، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۸۶ش.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحديث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.

۱۱. نوری، حسین بن محمد (۱۳۲۰ق): مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، ال البيت، ۱۴۰۸ق، اول.
۱۲. یزدی، سید محمد کاظم: العروه الوثقی، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۹.

کودک، مسجد، نمازگزاران (۳)

سید مهدی بهشتی

مساجد خانه پرهیزکاران است، آن کسانی که خداوند ضامن عبور راحت و با آرامش آنان از صراط است (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۳، ص: ۳۶۲). در مساجد همواره انسان‌های ثابت قدمی حضور دارند که ملائکه با آنان مأنوس و هم‌نشین هستند. هنگامی که ایشان از مسجد بیرون می‌روند، در پی آنها هستند و هنگامی که بیمار می‌شوند به عیادت آنها خواهند رفت و هر زمان در کارها احتیاج به کمک داشته باشند، به کمک آنها می‌شتابند (رضی، ۱۴۲۲ق، ص: ۳۶۹).

این فعالان فرهنگی در مسجد برای تربیت نسل بعدی با تمام وجود در تلاشند تا با الگو گرفتن از سیره رسول اکرم و با مهربانی و عطوفت، کودکان را به سوی مسجد به عنوان مهمترین و بهترین پایگاه تربیت دینی رهنمون گشته و برای رشد معنوی و اخلاقی ایشان تمام هم و غم خود را به کار گیرند. رسول اکرم ﷺ به عنوان بهترین الگوی نمازگزاران، در برخورد با کودکان همواره با عطوفت و مهربانی و روشی کودکانه برخورد می‌نمود و هم به دیگران امر می‌کرد تا با این روش با کودکان رفتار کنند؛ حتی گاهی ایشان خود و نمازگزاران را امر می‌فرمود که کودکان را در کوچه‌ها بر دوش خود نشانند، تا اینگونه بتوانند با کودکان رابطه عاطفی عمیقی برقرار کنند و موجبات پیوند با اهل مسجد فراهم شود. (غزالی، بی تا، ج ۶، ص: ۹).

..... جایگاه کودکان در مسجد

خدای متعال ضمن آیه‌ای از قرآن کریم به مسلمانان سفارش کرده است که در مجالس خود به دیگران نیز جای دهند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ» (مجادله/ ۱۱) ای کسانی که ایمان آورده‌اید، هرگاه به شما گفته شود در مجالس (برای دیگران) جا باز کنید، پس جا باز کنید تا خدا نیز برای شما گشایش دهد و هرگاه گفته شود برخیزید، برخیزید. (بزرگی، به نشستن در جای خاص نیست، بلکه) خدا از میان شما کسانی را که ایمان آورده و کسانی را که صاحب علم و دانش‌اند، درجات رفعت و بزرگی می‌دهد و خداوند به آنچه انجام می‌دهید، به خوبی آگاه است.

در مورد جایگاه کودکان در مسجد، این نکته قابل ذکر است که اگر کودکان در کنار والدین و با نظارت ایشان به نماز آیند، این امر مانع از بروز مزاحمت کودکان برای دیگران خواهند شد و با هدایت والدین کودکان به نماز تمرینی و حتی بازی در مسجد خواهند پرداخت. اما چنانچه کودکان بدون والدین خویش در مسجد حضور دارند، چه زیباست که اهل مسجد تکفل هدایت هر کدام را بر عهده بگیرند و جایگاهی را به آنان در صف نماز اختصاص دهند. البته پسندیده این است که در صف جماعت، کودکان کنار هم برای نماز نایستند و در بین صفوف با هدایت نمازگزاران پراکنده شوند.

فردی به نام جابر از امام باقر علیه السلام در مورد کودکانی که در نماز واجب شرکت می‌کنند سؤال کرد، حضرت فرمودند: «لَا تُؤَخَّرُوهُمْ عَنِ الصَّلَاةِ وَ قَرُّوْا بَيْنَهُمْ» آنان را در قسمت عقب صفوف قرار ندهید، بلکه آنان را در میان بزرگسالان پراکنده سازید (طوسی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص: ۳۸۰). افزون بر این باید تدابیری اندیشیده شود تا کودکان در صف اول نماز جماعت نایستند، چرا که در رساله‌های توضیح المسائل برای این کار کراهت ذکر شده است (یزدی، ۱۴۰۹ق، ج ۱، ص: ۸۰۹، م: ۱۸).

راهکارهای رفتاری جذب کودکان به مسجد

..... تکریم کودک باسلام

یکی از طرق احترام به شخصیت دیگران، سلام گفتن است که نشان از درود و تحیت است. خدای متعال هم به بندگان صالح خود در قرآن کریم سلام کرده است،

«سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ» (صافات، آیه ۷۹)، «سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ» (صافات، آیه ۱۰۹)، «سَلَامٌ عَلَى مُوسَى وَ هَارُونَ» (صافات، آیه ۱۲۰)، «سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ» (صافات، آیه ۱۳۰)، «وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ» (صافات، آیه ۱۸۱).

پیامبران و به خصوص پیامبر اسلام ﷺ، به همه مردم حتی به کودکان سلام می کردند. خداوند به پیامبر ﷺ می فرماید: «هرگاه مؤمنان نزد تو آمدند، پس به آنان سلام کن» (سوره انعام آیه ۵۴). در احادیث نیز می خوانیم: **إِنَّ أَبْخَلَ النَّاسِ مَنْ بَخَلَ بِالسَّلَامِ**؛ بخیل ترین مردم کسی است که در سلام کردن بخل بورزد. همچنین در روایات به ما توصیه شده است پاسخ کسی را که بدون سلام کردن حرف میزند، ندهید و حتی افرادی که نسبت به سلام کردن بخل می ورزند به مهمانی دعوت نکنید (ابن اُشعث، بی تا، ص: ۷۶).

هنگامی که نمازگزاران مسجد ابتدا به کودکان با خوش رویی سلام کنند، این امر سبب می شود تا کودک درون خود احساس بزرگی و ارزش کند و از نمازگزاران مسجد احساس رضایت کند. این عاملی خواهد شد تا کودک همواره در مسجد حضور پیدا کند. انس بن مالک می گوید: وقتی رسول گرامی ﷺ در رهگذری با چند کودک خردسال برخورد می نمود، بر آنها سلام می کرد و طعامشان می داد (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص: ۱۶). همچنین در احادیث در باب شیوه رفتاری آن حضرت آمده است: **«أَنَّهُ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَى الصَّغِيرِ وَ الْكَبِيرِ»** (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۸، ص: ۳۶۴) از صفات پسندیده پیامبر ﷺ این بود که بر تمام مردم از کوچک و بزرگ، سلام می کرد و تأکید می فرمود که خواستار رواج سنت سلام کردن به کودکان، میان مسلمانان و تداوم آن پس از خود نیز هست (صدوق، ۱۳۷۶ش، ص: ۷۲).

..... آموزش به کودکان

یکی از کارکردهای مسجد به عنوان یک کانون تربیتی - تبلیغی، به فرمایش مولای متقیان بالابردن سطح آگاهی علمی نمازگزاران است (صدوق، ۱۳۷۶ش، ص: ۳۸۹). در این میان اهل مسجد می توانند با استقبال از حضور کودکان در خانه خدا، به آنان علوم ثمربخش و مفید را در قالب بیانی ساده و کودکانه بیاموزند تا بدین واسطه مقصود ائمه معصومین در تربیت انسان های عالم و فقیه محقق گردد (نجاشی، ۱۳۶۵ش، ص: ۱۰). حضرت علی ﷺ فرمودند خداوند اراده می کند مردمان روی زمین را عذاب کند و همه کسانی را که معصیت و گناه می کنند، هلاک سازد؛ ولی در آن هنگام مشاهده

می‌کند گروهی از پیرمردان و کودکان برای نماز و یاد گرفتن قرآن حرکت می‌کنند. به همین دلیل خدای متعال بر انسان‌های خطاکار ترحّم می‌کند و عذاب را به تأخیر می‌اندازد (صدوق، ۱۴۰۶ق، ص: ۳۹). پیامبر اکرم نیز در وصیت خویش به ابانز فرمودند: «يَا أَبَا ذَرٍّ كُلُّ جُلُوسٍ فِي الْمَسْجِدِ لَعْنٌ إِلَّا ثَلَاثَةٌ قِرَاءَةُ مُصَلٍّ أَوْ ذَاكِرٌ لِلَّهِ تَعَالَى أَوْ مُسَائِلٌ عَنْ عِلْمٍ» (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص: ۴۶۷).

طبق فرموده رسول رحمت ﷺ، آموزش یک کلمه به کودک چون سبب دوری آموزش دهنده از آتش جهنّم خواهد شد (شعیری، بی تا، ص: ۴۲) و نیز فرمود هنگامی که کودکان تا به زبان آمدند، به آنان لا اله الا الله را بیاموزید (متقی هندی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۶، ص: ۴۴۰). چه زیباست اهل مسجد کودکان را گرد خود جمع کرده، قرآن و احکام دین را به آنان بیاموزند (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۴۴۲).

البته امر آموزش به کودکان تنها محدود به حوزه علوم نیست، بلکه می‌تواند تعلیم یکی از آداب به کودک باشد؛ عمر بن ابی سلمه تعریف می‌کند که خردسال بودم و همراه پیامبر غذایی تناول می‌کردیم، در این حین دستم در ظرف غذا می‌چرخید. پس رسول اکرم رو به من کرد و فرمود از سمت راست خودت شروع به خوردن کن (أحسابی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص: ۷۴).

علاوه بر آداب، آموزش اشعار پر محتوا به کودکان نیز کاری شایسته است، حضرت علی علیه السلام همواره سفارش می‌کردند که به فرزندان اشعار پر محتوا و آموزنده را که هدایتگر آنان باشند، بیاموزید (موسوی، ۱۴۱۰ق، ص: ۱۳۰). همچنین آموختن مسائل اعتقادی با بیانی کودکانه، یکی از مهمترین مسائلی است که می‌توانند نمازگزاران آگاه به فنون تربیتی به آن همّت گمارند؛ چرا که در روایات اسلامی توصیه شده است که همواره باید برای آموزش اعتقادی کودکان و جلوگیری از ابتلا به فساد اخلاقی و دینی تلاش کرد (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۸، ص: ۱۱۱).

کتابنامه

۱. غزالی، محمد (۵۰۵ق): إحياء العلوم الدين، بيروت، دارالکتب العربي، بی تا.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، قم، شریف رضی، ۱۴۰۶ق، دوم.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): الامالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ش، ششم.

۴. أحسائی، ابن ابی جمهور (۸۸۰ق)، عوالی اللئالی، تحقیق: سیدشهاب‌الدین نجفی مرعشی، قم، سیدالشهداء، ۱۴۰۳ق، چاپ: اول.
۵. رضی، محمد بن حسین (۴۰۶): المجازات النبویه، مصحح: هوشمند، قم، دارالحديث، ۱۴۲۲ق، اول.
۶. شعیری، محمد بن محمد (قرن ۶): جامع الاخبار، نجف، مطبعه الحیدریه، بی تا، اول.
۷. طبرسی، حسن بن فضل (۵۸۸ق): مکارم الاخلاق، قم، رضی، ۱۴۱۲ق، چاپ: چهارم.
۸. طوسی، محمد بن الحسن (۴۶۰ق): تهذیب الاحکام، مصحح: خراسان، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق، چهارم.
۹. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحديث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۱۰. متقی هندی، علی بن حسام (۹۷۵ق): کنز العمال، تحقیق: شیخ بکری حیانی، بیروت، ۱۴۰۹ق.
۱۱. موسوی، فخار بن معد (۶۳۰ق): ایمان ابوطالب، قم، سیدالشهداء، ۱۴۱۰ق، اول.
۱۲. نجاشی، احمد بن علی (۴۵۰ق): رجال النجاشی، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۵ش، ششم.
۱۳. نوری، حسین بن محمد (۱۳۲۰ق): مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، ال البيت، ۱۴۰۸ق، اول.

کودک، مسجد، نمازگزاران (۴)

سید مهدی بهشتی

امام صادق علیه السلام از پدران بزرگوارش روایت می‌کند که موسی بن عمران علیه السلام گفت: بار خدایا آنهایی که روز قیامت، در آن روزی که سایبانی جز سایبان تو نیست؛ در سایه عرش تو قرار می‌گیرند، چه افرادی هستند؟ خداوند متعال فرمود: کسانی که دلشان پاک باشد، کسانی که به مسجدها می‌روند و در آنجا مکان می‌گیرند همان‌گونه که عقاب‌ها به آشیانه‌های خود پناه می‌برند (برقی، ۱۳۷۱ق، ج ۱، ص: ۱۶)، آنانند که پرچمداران قیامت‌اند (طوسی، ۱۴۱۴ق، ص: ۵۲۹).

برخورد مسجدیان با کودکان، همراه با مهربانی و ملاحظت است؛ چرا که این سیره و روش را از الگوی خود رسول اکرم برگرفته‌اند؛ که در همه حال با کودکان نرم و مهربان بود: «والتلطف بالصبيان من عادة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم». (غزالی، بی تا، ج ۶، ص: ۹). بی شک نمازگزاران مسجد در پی تربیت کودکانی مسجدی و مؤمن هستند و در این راستا تلاش می‌کنند. در زیل به برخی موارد اشاره خواهد شد.

..... آموزش انفاق

یکی از روش‌های تربیتی، رفتار نیک و بدون گفتار است؛ هنگامیکه کودک انجام اعمال نیک را از بزرگترها می‌بیند؛ ناخودآگاه در وجودش زیبایی آن عمل شکل گرفته و او هم قصد انجام آن کار را خواهد کرد. چرا که تأثیر عمل بیش از گفتار و موعظه است. امام صادق علیه السلام فرمودند: **كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِأَعْمَالِكُمْ وَلَا تَكُونُوا دُعَاةَ بِلْسَانِكُمْ** (حمیری،

۱۴۱۳ق، ص: ۷۷) مردم را با اعمال و رفتارشان به خوبیها دعوت کنید، نه با زبان.

وقتی کودک انفاق به فقرا و سخاوتمندی بزرگترها را در مسجد، برای یاری رساندن به دیگران و خدمات مسجد مشاهده می‌کند، به قطع این رفتار در ذهن او به عنوان عملی نیک نقش می‌بندد. او این روش را خواهد آموخت و خود از انفاق کنندگان در راه خدا خواهد بود.

در ماجرای نزول سوره انسان، پس از اینکه امیرالمومنین و حضرت فاطمه علیها السلام غذای خود را به مسکین، یتیم و اسیر دادند، کودکان خانه نیز به تبعیت از پدر و مادر این کار را آموختند و انجام دادند (کوفی، ۱۴۱۰ق، ص: ۵۱۹).

و همچنین انفاق در مسجد حین رکوع نماز امیرالمومنین علیها السلام که منجر به نزول آیه ولایت شد: **إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ** (مائده/۵۵) (قمی، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص: ۱۷۰) خود نمونه‌ای بارز از رفتارهای نیک در مسجد؛ برای کودکان است.

مشاهده این نوع اعمال توسط کودک، سبب می‌شود تا این روش و منش و کمک به دیگران در شاکله کودک تأثیرگذار باشد و شخصیت او با این نوع اخلاقیات شکل گیرد.

..... گذشت و بخشندگی

طبق فرمایش قرآن کریم، یکی از علامات مؤمن، بخشندگی در هنگام عصبانیت است. «وَ إِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ» (شوری / ۳۷) مؤمنین کسانی‌اند که چون خشم و غضب کنند، می‌بخشند.

طبق روایت شریف امام باقر علیه السلام به نقل از رسول اکرم صلی الله علیه و آله بهترین بندگان خدا کسانی‌اند که هنگامیکه خشمگین می‌شوند، ببخشند (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۳، ص: ۶۰۹).

الگوی قرآنی ما می‌تواند حضرت یوسف علیه السلام باشد؛ که پس از سال‌ها سختی، نشان داد مؤمن وقتی عصبانی می‌شود، گذشت می‌کند و می‌بخشد. **قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْنَا يَوْمَ يُغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ** (یوسف / ۹۲) (یوسف) به برادرانش گفت: امروز بر شما توبیخ و ملامتی نیست، خداوند شما را می‌بخشد و او مهربان‌ترین مهربانان است.

اقتضای سنّ کودک بازی و تحرّک است. شاید با حضور کودک در مسجد از او حرکاتی سربرزند که تنها با گذشت و بخشش می‌توان به راحتی از کنار آن عبور کرد و به

جای تویخ و تندی، لبخند و موعظه شیرین را جایگزین چنین رفتاری ساخت. روزی کنیزی روی دستان امام سجاد علیه السلام که قصد وضو داشتند، آب می ریخت. ناگهان ظرف آب از دست کنیزک رها شد و روی امام زین العابدین افتاد و آن حضرت مجروح شد. امام سر بلند کرد به جانب او، در همان حال کنیز گفت: خداوند می فرماید: «وَالْكَافِرِينَ الْعَيْظُ» حضرت فرمود: خشم خود را فرو خوردم. باز کنیزک گفت: «وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ» حضرت فرمود: خدا از تو بگذرد. عرض کرد: «وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» (آل عمران / ۱۳۴). سید الساجدین فرمود: برو که تو از این پس آزادی (صدوق، ۱۳۷۶ش، ص ۲۰۱).

..... میدان دادن به کودکان

تعیین نقش و مسئولیت دهی به کودکان در مسجد، یکی دیگر از عوامل ماندگاری آنان در محیط مسجد است، که سبب می شود تا با این فضای معنوی آشنایی بیشتری پیدا کنند. بر این اساس اهل مسجد می توانند برای سرگرم کردن کودکان، با اعطاء نمودن نقش هایی چون مکبری، پهن کردن سجاده نماز، پخش مهر و تسبیح، توزیع مصحف های شریف بین نمازگزاران، چکاندن گلاب بر دستان نمازگزاران و کارهایی از این دست، آنان را به مسجد وابسته و مانوس کرده و در ضمن این وابستگی، به آنان آموزه های دینی را آموزش داده، تا آنان نیز یکی از اهالی مسجد شوند.

..... احترام به کودک

هر انسانی نیاز به احترام و تکریم دارد، کودک نیز ارزشمند واقع شدن را دوست می دارد. این احساس ارزشمندی سبب رضایت و خشنودی او از طرف مقابل خواهد شد. براین اساس، نمازگزارانی که به کودکان در مسجد احترام می گذارند و وجودشان را در مسجد گرامی می دارند، هم به حفظ شخصیت کودک کمک می کنند و او را بزرگووار و باشخصیت بار می آورند و هم علاقه او را به مسجد و مسجدی شدن، دوچندان خواهند کرد. همچنین با این احترام، کودک تا میزانی خودنگهدار می شود و در مسجد از او کمتر حرکات بچه گانه سر خواهد زد.

حضرت علی علیه السلام درباره دوران کودکی خود، که در دامان پیامبر اکرم رشد یافته بود، اینگونه فرمود: «وَقَدْ عَلِمْتُمْ مَوْضِعِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْقَرَابَةِ الْقَرِيبَةِ وَالْمَنْزِلَةِ الْخُصِيصَةِ وَصَعَنِي فِي حَجْرِهِ وَأَنَا وَلَدٌ يَضُمُّنِي إِلَى صَدْرِهِ وَيَكْتُمُنِي فِي فِرَاشِهِ وَيُمَسِّنُنِي

جَسَدَهُ وَ يُشْمِنِي عَرَفَهُ (رضی، ۱۴۱۴ق، ص: ۳۰۰، خطبه: ۱۹۲)، آن گاه که من کودک بودم؛ مرا در کنار خود نهاد و بر سینه خویش جا داد و مرا در بستر خود می خوابانید، چنانکه تنم را به تن خویش می سود و بوی خوش خود را به من می بویانید.

و نیز رسول مهربانی ها فرمود: من پنج چیز را تا مرگ رها نمی کنم، که یکی از آنها سلام کردن بر کودکان است و دوست دارم این کار به عنوان سنت میان مسلمانان، باقی بماند (صدوق، ۱۳۶۲ش، ج ۱، ص: ۲۷۲).

احترام به کودک در مقابل دیگران، سبب ارتقای اعتماد به نفس او خواهد شد و در شکل گیری شخصیت اجتماعی او، نقش بسزایی خواهد داشت. روزی برای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شربت آوردند، پیامبر از آن نوشید. در سمت راستش کودکی بود و در سمت چپش اصحاب. پیامبر از کودک پرسید آیا اجازه می دهی شربت را به اصحاب بدهم؟ و چون کودک موافقت نکرد، شربت را به اصحاب نداد (مالک بن انس، ۱۴۰۶ق، ج ۲، ص ۹۲۶).

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): الامالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ش.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): الخصال، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲ش، اول.
۳. برقی، احمد بن محمد بن خالد (۲۷۴ق): المحاسن، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ق، دوم.
۴. حمیری، عبدالله بن جعفر (۲۸۷ق): قرب الاسناد، قم، آل البيت، ۱۴۱۳ق، چاپ: اول.
۵. رضی، محمد بن حسین (۴۰۶ق): نهج البلاغه، قم، هجرت، ۱۴۱۴ق، اول.
۶. طوسی، محمد بن الحسن (۴۶۰ق): الامالی، قم، دارالثقافه، ۱۴۱۴ق، اول.
۷. غزالی، محمد (۵۰۵ق): إحياء العلوم الدين، بيروت، دارالکتب العربی، بی تا.
۸. قمی، علی بن ابراهیم (قرن ۳): تفسیر القمی، قم، دارالکتب، ۱۴۰۴ق، سوم.
۹. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحديث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۱۰. کوفی، فرات بن ابراهیم (۳۰۷ق): تفسیر فرات کوفی، تهران، موسسه الطبع و النشر فی وزارت الارشاد الاسلامی، ۱۴۱۰ق، اول.
۱۱. مالک بن انس (۹۳ق): کتاب المؤطا، تحقیق: محمد فؤاد باقی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۶.

کودک، مسجد، نمازگزاران (۵)

سید مهدی بهشتی

اهل مسجد مقامی بالا و دعایی مستجاب دارند؛ آنان کسانی هستند که طبق فرموده امام صادق علیه السلام هنگامی که از مسجد باز می‌گردند، یا به واسطه‌ی دعای در مسجدشان؛ بهشت نصیبشان می‌گردد و یا با دعایشان بلا از خود و خانواده‌شان برطرف می‌شود و یا برادری دینی را در راه خدا بدست می‌آورند (طوسی، ۱۴۱۴ق، ص: ۴۷).

خداوند متعال در آیات مربوط به مسجد قبا، با جمله‌ای کوتاه، ولی پرمحتوا، ویژگی اصلی نمازگزاران شایسته را چنین بیان کرده است: «فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ» (توبه/۱۰۸) در آن، مردانی هستند که دوست می‌دارند پاکیزه باشند و خداوند پاکیزگان را دوست دارد.

اهل مسجد بهترین و پاک‌ترین افرادند، آنان هم خود را از آلودگی‌ها نگاه می‌دارند و هم سعی بر پاک نگه داشتن کودکان مسلمان دارند، تا به ورطه آلودگی‌ها و ناپاکی‌ها کشیده نشوند. در ذیل برخی تأثیر برخی رفتارهای اهل مسجد، در میان کودکان به بحث گزارده می‌شود.

بخشش

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خدای بزرگ رحیم است و هر انسان بخشنده‌ای را دوست می‌دارد (طوسی، ۱۴۱۴ق، ص: ۵۱۶)، در این رابطه امیرمؤمنان فرمود: «ارْحَمَ تَرْحَمَ» به دیگران رحم کن تا مورد ترحم واقع شوی (صدوق، ۱۳۷۶ش، ص: ۲۰۹).

چه زیباست که نمازگزاران مسجد، با کودکان رحیم باشند و اگر از آنان خطایی سر زد، با آنان رحیمانه برخورد کنند؛ چرا که امیر بیان علیه السلام فرمود: در شگفتم از کسی که از ما فوق خود امید رحمت دارد، اما چگونه به زیر دستان خود ترحم نمی‌کند؟ (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص: ۴۶۰).

این عفو و بخشش، سبب احساس امنیت می‌شود، کما اینکه خدای متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (نور/۲۲) باید عفو و گذشت نمایند و از آنان درگذرند. آیا دوست ندارید که خداوند شما را ببخشد؟ و خداوند آمرزنده و مهربان است.

پس بر نمازگزاران است که به خاطر خدای متعال، سختی حضور کودکان را در مسجد تحمل کرده و با گذشت و بخشندگی، آنان را به سوی رستگاری هدایت کنند.

..... تشویق و تحسین کودکان

تشویق و تحسین، سبب آرامش و ایجاد اعتماد به نفس در انسان می‌شود. خدای متعال به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم دستور می‌دهد از هر کس که زکات می‌ستانی، او را تشویق کن و بر او صلوات بفرست، که این درود و صلوات تو برای او آرام بخش است (توبه/۱۰۳). از آنجا که کودک از روحی لطیف برخوردار است، تشویق و تحسین بر رشد دینی او تأثیر فراوانی خواهد داشت. تحسین و تشویق یکی از شیوه‌های تربیتی قرآن کریم است. خداوند بارها از زنان و مردان نمونه، در قرآن ستایش نموده است (مریم/ ۴۱ و ۱۶).

تشویق باید هم به صورت زبانی و هم عملی انجام گیرد. تشویق عملی هم می‌تواند در قالب هدیه باشد و هم احترام و بزرگداشت؛ و چه پسندیده است که این تحسین و تشویق، به صورت علنی انجام پذیرد. به طوری که کودک و دیگران متوجه شوند که این تشویق و احترام، به خاطر کارهای نیک او است. رسول اکرم به خواهر رضاعی خود بیشتر احترام می‌گذاشت، وقتی علت را جویا شدند، فرمود: چون او به والدینش خوش رفتارتر است (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۲، ص: ۴۱۲) و این کار نیک او، سبب احترام دو چندان رسول مهربانی‌ها می‌شد.

چه زیباست هنگامیکه کودکی جرأت می‌کند، تا اذان‌گو یا مکبر نماز شود، نمازگزاران با تحسین و تشویق او موجب ترغیب بیشتر او به مسجد شوند. در روایت است که وقتی مؤذن ندای اذان سر می‌دهد، اگر کسی او را تحسین کند، خداوند هزاران هزار گناه را از او می‌زداید و هزاران هزار حسنه برای او جایگزین می‌کند و هزاران هزار ترفیع درجه به

او اعطا می‌شود (متقی هندی، ۱۴۰۹ق، ج ۷، ص: ۷۰۵).

هنگامی که کودکی در مسجد به نماز می‌ایستد و لو اینکه نماز را به اشتباه می‌خواند و یا حرکات نماز را اجرا می‌کند. باید او را ستود و از او تقدیر کرد. تا موجب تمرین او به نماز و اعمال عبادی شود و او به عبادت اشتیاق پیدا کند. البته باید به تدریج و با مهربانی، روش صحیح نماز و عبادت را به او آموخت. پیامبر اعظم ﷺ شخصی را در حال نماز دیدند که با جملات بسیار زیبا و پرمغزی، با خدا راز و نیاز می‌کند. حضرت فرمودند: نمازش که تمام شد، او را نزد من بخوانید. وقتی به حضور حضرت رسید، حضرت قطعه طلائی به او هدیه دادند و فرمودند: **وَهَبْتُ لَكَ الذَّهَبَ حُسْنًا إِنَّكَ عَلَى اللَّهِ (طبرانی، ۱۴۱۵ق، ج ۹، ص: ۱۷۲).**

..... هدیه

هدیه دادن یکی از شیوه‌های تشویق عملی به حساب می‌آید، که با این کار می‌توان هم دل کودک را شاد کرد و همچنین علاقه و وابستگی او را به مسجد دوچندان ساخت. هدیه دادن یکی از روش‌های تشویقی پیامبر اکرم ﷺ بود. حضرت گاه برای ابراز لطف و محبت به کودکان، هدایایی به ایشان می‌دادند. گفته شده است روزی رسول خدا، آهوئی را که با پای خود خدمت ایشان آمده بود، به امام حسین ﷺ هدیه داد و او نیز از این جهت بسیار خوشحال شد و با آهو بازی می‌کرد (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۳، ص: ۳۱۳) همچنین نقل شده است ایشان گردن‌بند قیمتی را که برایش هدیه آورده بودند، به «امامه»، نوهی دختری خود هدیه نمود (هیثمی، ۱۴۰۸ق، ج ۹، ص: ۲۵۴).

بر این اساس باید دقت کرد هدایایی که نمازگزاران به کودکان مسجدی می‌دهند، با سنّ و سال و جنسیت آنان هم‌خوانی داشته باشد و نیز اگر هدایا خوراکی است؛ خوراکی‌هایی طبیعی و سالم باشد. همانطور که خدای متعال در قرآن کریم می‌فرماید: **فِيهَا فَاكِهَةٌ وَ نَخْلٌ وَ رُْمَانٌ (الرحمان، ۶۸)** در باغ‌های بهشت، میوه و خرما و انار است.

..... عدم تحقیر و سرزنش

یکی از علل دوری کودکان و نوجوان از مسجد، برخورد‌های عتاب‌انگیز عده‌ای از نمازگزاران است. تحقیر و توهین، علاوه بر اینکه از منظر شریعت ناپسند و مذموم تلقی می‌شود، سبب ایجاد شکاف میان مسجد و کودک نیز خواهد شد.

باید توجه داشت که در صورت حضور کودکان در مسجد، نمازگزاران نباید آنان را

مورد تحقیر و یا توهین و یا سرزنش قرار دهند. تا این کار عاملی بر دور ساختن کودکان از مسجد نشود. امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: زیاده روی در سرزنش کردن، آتش لجاجت را شعله‌ور می‌سازد (کراجکی، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص: ۹۳) و نیز فرمود: بپرهیزید از این که پی در پی، سرزنش کنید، چرا که این کار، بر انجام دادن گناه جرأت می‌دهد و سرزنش را بی اثر می‌سازد (تمیمی، ۱۴۱۰ق، ص: ۲۵۹).

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هیچگونه توهین و بدگویی نسبت به فرزندان را نمی‌پسندیدند و در مقابل مردی که فرزند خود را نکوهش کرده و عیب‌جویی نموده بود، فرمودند: همانا فرزند تو تیری از تیرهای توست. پیامبر به آن شخص فرمودند که فرزند او پشتیبان و یاور اوست و دارای شخصیت است و نباید او را تحقیر کرد؛ بلکه باید فرزند را مورد لطف و محبت قرار داد و احترام کرد (متقی هندی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۶، ص: ۵۸۴).

رسول خدا صلی الله علیه و آله مسلمانان را به انتخاب القاب و کنیه‌های زیبا و نیکو برای فرزندان فرا می‌خواندند و مردم را از نام‌ها و القاب زشت که احترام فرزندان و کودکان را از بین می‌برد، نهی می‌کردند. ایشان می‌فرمودند: «بادروا اولادکم بالکنی قبل ان تغلب علیهم الالقاب»؛ قبل از آنکه نام‌ها و القاب زشت بر فرزندان غلبه یابد، برای آنان نام‌ها و کنیه‌های زیبا انتخاب کنید و فرزندان را به آن نام‌ها بخوانید. (جرجانی، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۱۶)

اگر در مسجد از کودکان کار اشتباهی سر زد، یا با شیطنت‌های بچه‌گانه خود، دیگران را مورد آزار قرار دادند، می‌توان به زیبایی آنان را هدایت کرد و به کار دیگری سرگرم ساخت. چرا که به فرموده امیرمؤمنان، در تربیت کودکان باید کمتر به آنان غضب نمود، مولا امیرمؤمنان در این باره فرمودند: در غیر مورد گناه، زیاد عتاب نکن و هر گاه کسی از تو بر اثر گناه، مستحق عقوبت شد، او را ببخش، چون عفو همراه عدل، برای عاقل از مجازات بهتر است (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۸۷)

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): الامالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ش.
۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (قرن ۴): تحف العقول، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق، دوم.
۳. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۵۵۰ق): قم، دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ق، دوم.

۴. جرجانی، عبدالله بن عدی (۳۶۵ق): الکامل، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۹ق، اول.
۵. طبرانی، سلیمان بن احمد (۳۶۰ق): المعجم الاوسط، ریاض، دارالحرمین المطبعه و النشر و التوزیع، ۱۴۱۵ق.
۶. طوسی، محمد بن الحسن (۴۶۰ق): الامالی، قم، دارالتقافه، ۱۴۱۴ق، اول.
۷. غزالی، محمد (۵۰۵ق): إحياء العلوم الدين، بیروت، دارالکتب العربی، بی تا.
۸. کراجکی، محمد بن علی (۴۴۹ق): کنزالفوائد، قم، دارالذخائر، اول.
۹. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحديث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.
۱۰. متقی هندی، علی بن حسام (۹۷۵ق): کنز العمال، تحقیق: شیخ بکری حیانی، بیروت، ۱۴۰۹ق.
۱۱. مجلسی، محمد باقر (۱۱۱۰ق): بحار الانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق، دوم.
۱۲. هیثمی، علی بن ابی بکر (۸۰۷ق): مجمع الزوائد، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۸ق.

رفاقت کودکانه به رنگ آسمان مسجد

ناصر غم پرور

مسجد، پاتوق رفاقتی کودکان

شاخصه اصلی مسجد، آشنایی با خدا و شناخت و توسل به اهل بیت علیهم السلام است. هویت و ساختار مسجد، کاملاً معنوی و براساس معماری دینی بنیان نهاده شده است. براین اساس فلسفه وجودی مسجد، ایجاد پیوند و ارتباط اهالی مسجد با قرآن، روایات و اهل بیت است. از همین رو مسجد، امن ترین و مورد اطمینان ترین مکان‌ها، برای کودکان است تا در این مکان، هویت و شخصیت ایشان به بهترین وجه شکل بگیرد.

حضور در مسجد برای کودک و نوجوان، به علت عدم هیچ‌گونه اجباری و نیز انتخاب برحسب علاقه و اختیار، مسلماً بهترین و لذت بخش ترین ساعات و لحظه‌ها را برای ایشان ایجاد خواهد کرد. در کنار این حضور با علاقه و نشاط، اگر این افراد حس مسئولیت‌پذیری هم داشته باشند، بی شک در رشد شخصیت اجتماعی آنها تأثیرات مطلوبی خواهد داشت.

تجربه نشان داده است که بهترین و سالم‌ترین پاتوق کودکان و نوجوانان، «مسجد» است. چراکه این مکان مقدس به دلیل نوع ساختار و نیز به جهت رعایت برخی حرمت‌های مربوط به آن، مانع بروز برخی مباحث و رفتارهای ناهنجار در بین کودکان و نوجوانان می‌شود. اینگونه است که مسجد می‌تواند نیاز این قشر و گروه را - که بسیار علاقمند به حضور در جمع همسالان خود هستند - به بهترین نحو برطرف نماید.

بنابراین باید تلاش کرد تا حضور کودکان و نوجوانان در محیط سالم و معنوی مسجد، با تدابیر و مدیریت افراد معتبری از جمله امام جماعت، پرننگ‌تر شود. در این رابطه بیان مباحث مربوط به این گروه‌های سنّی و با طرح شوخی و تفریح سالم در مسجد و هیئت، می‌تواند در این زمینه بسیار مؤثر باشد.

همچنین در این رابطه باید چاره‌اندیشی کرد، تا مساجد تنها به محلّی برای رفت و آمد افراد کهنسال تبدیل نشود؛ بلکه با برنامه‌ریزی دقیق از سوی مساجد، می‌توان مدیریتی صحیح اعمال نمود تا در مساجد از همه اقشار و گروه‌ها به ویژه کودکان، حضور یابند.

مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

«مسجد نباید تبدیل شود به محلّ عبادت پیرمردها و پیرزن‌ها. همه مردم در همه سنین باید به مسجد بیایند. این‌گونه نباشد که مثلاً پیرمردها بیایند مسجد و جوان‌ها در مغازه و در حال کسب و کار باشند.»

..... ایجاد انگیزه رفاقت برای حضور در مسجد

در این راستا، باید طوری برنامه‌ریزی شود که کودکان رفاقت و دوستی را از مسجد شروع کنند. به جهت اینکه انگیزه کودکان برای رفتن به مسجد و حضور مداوم در این مکان ثبات یابد، باید طرحی ریخته شود تا اهل مسجد و محلّه نیز برای حضور کودکان در مسجد، اهمیت قائل شوند و آن‌ها را برای رفتن به مسجد ترغیب و تشویق نمایند. باید توجه داشت که کودکان از طریق معاشرت با همسالان خود با مسائل زندگی آشنا می‌شوند. متخصصان امور تربیتی کودکان عقیده دارند اگر فکر می‌کنید فرزندان در صورت رابطه نداشتن با کودکان دیگر، دارای شخصیت بهتری خواهد شد، اشتباه می‌کنید؛ زیرا ایشان مسائل مهم را جز از طریق معاشرت‌های مکرر با کودکان دیگر به آسانی یاد نمی‌گیرند، پس دوستان آنان جزء افراد مهمی هستند که ایشان، آنها را می‌شناسند و به آنها نیاز دارند. « (لیبی رانکوهی، ۱۳۷۸، ص ۲۶).

مسئله حضور کودکان در کنار هم و رفاقت آنها با یکدیگر حائز اهمیت بسیاری است، اما اینکه این رفاقت‌ها از کجا شکل بگیرند؟ در چه مکانی و برای چه هدفی باشد؟ کجا بروند و چگونه باشند؟ مسئله خیلی مهمی است. البته وجود مکان و مأمنی همچون مسجد کمی از این دغدغه‌های ذهنی و نگرانی‌ها می‌کاهد. در حقیقت کودکان و نوجوانان به دلیل فطرت پاک و قلب معصومانه خود، بسیار مایلند تا در مجالس مذهبی

شرکت کرده و در مکان‌های مذهبی حضور داشته باشند.

شکل‌گیری رفاقت‌های کودکان و نوجوانان در مسجد و کانون‌های فرهنگی موجود در آنها، فرصتی برای تخلیه هیجان‌ها و انرژی کودکان و نوجوانان است و می‌توان با اولویت‌بندی کارهای فرهنگی، ایشان را از آسیب‌ها و خطرات دوستی‌های ناباب حفظ نمود. بنابراین شایسته است که ارتباطات صمیمانه و پایداری در مسجد و زیر نظر امام جماعت شکل گرفته و پیگیری این دوستی‌ها، همواره در فضای مسجد انجام گیرد.

..... فضای حاکم بر روابط دوستانه در مسجد

در رابطه با رفاقت و دوستی‌های کودکان و نوجوانان در مسجد، این نکته را هم باید در نظر گرفت که نباید فضایی پلیسی در مسجد برای کودکان ایجاد کنیم؛ تا ایشان احساس کنند در حصار هستند. ما نمی‌توانیم به اجبار دوستان فرزندان را انتخاب نماییم. اگر چنین رفتاری داشته باشیم، کودکان و نوجوانان به سبب روحیه شکننده‌شان در مقابل این رفتار ما، موضع‌گیری خواهند کرد. اظهار مخالفت فکر خوبی نیست، مگر اینکه فرزندان به جهت دوستانی ناباب، غافل شده باشند که در آن صورت حتماً باید از آنها مراقبت ویژه و در انتخاب و شناسایی دوستان ایشان پافشاری کرد. زیرا این نوع برخوردها آسیب‌های زیان‌آوری داشته و به سختی جبران‌پذیر است. به این خاطر بسیار ضروری است که این نوع رفاقت و دوستی‌ها کاملاً منطبق با معیارهای دینی پایه‌گذاری شده باشد.

برای درکی بهتر از این مسئله، مناسبت است سخن یک روانشناس را مرور نماییم: «مخالفت کردن با یک دوست خاص صرفاً کودک را به سوی او سوق می‌دهد و باعث می‌شود فرزندان مخفی‌کاری کند. فکر خیلی بهتر این است که به فرزند خود بگویید دوستش را به منزل دعوت کند، تا او را بهتر بشناسید. شاید دوست او خیلی بهتر از آنچه که شما فکر می‌کردید، باشد. به این ترتیب فرزندان آزادمنشی شما را احساس می‌کند و نسبت به مواضع دلسوزانه شما واکنش مثبت نشان می‌دهد و در نتیجه آمادگی بیشتری برای تبادل نظر و متقاعد شدن پیدا می‌کند.» (استاپرد، ۱۳۸۲، ص ۱۸۴).

در مجموع تأثیر همسالان و دوستان در رشد شخصیت و رفتار کودکان، غیر قابل انکار است. به همین دلیل، والدین باید در انتخاب دوست برای فرزندان، مدیریت و نظارت فعالی داشته باشند. انسان به دلیل روحیه اجتماعی خود، همواره به دنبال دوستانی هم‌فکر و همسان با خود است. در این رابطه می‌توان ادعا کرد که مسجد در مقایسه با سایر مکان‌ها، مطمئن‌ترین و بهترین مکان در جلب دوستان و رفقای با

معیارهای منطبق با تعلیم و تربیت اسلامی خواهد بود.

حضور دختران در مسجد

سید مهدی بهشتی

با نگاهی به زندگانی دختران نمونه عالم، درمی‌یابیم که آنان از کودکی به مسجد رفت و آمد داشتند. حضرت مریم علیها السلام خادمه مسجد بود و از طفولیت، قدم به مسجد نهاد و در محراب عبادت غذای بهشتی از آسمان دریافت نمود (آل عمران/۳۷). حضرت فاطمه زهرا علیها السلام سرور بانوان عالم در هنگامه‌ای که اکثر مردم در جاهلیت به سر می‌بردند، به همراه پدر به مسجد الحرام می‌رفت و در این میان، یار و غم‌خوار پدر در مقابل آزار مشرکان بود (أحمد حنبل، بی تا، ج ۱، ص: ۴۱۷). زینب کبری علیها السلام تربیت شده سرور زنان عالم، در پنج سالگی هنگامه حضور خود در مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، خطبه مادر را در دفاع از حریم ولایت حفظ می‌کند و برای آیندگان نقل می‌کند (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص: ۵۶۸).

..... کودکان دختر در مسجد

باید دانست که یک دختر مؤمنه مسجدی، می‌تواند در آینده با تربیت نیکوی خود، انسان‌هایی شایسته و اهل مسجد تربیت کند. چراکه او خود در آینده، مادری خواهد بود که به واسطه رشد و تربیت معنوی کودکانش، مسجد را پررونق خواهد کرد. و چه زیباست آن دختر مؤمنه‌ای که با وقار و پوشش خود، در نهایت پاکی قدم به سوی معبد عشق می‌گذارد. پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: چه خوب فرزندان هستند دختران پوشیده و پرده‌نشین (فتال نیشابوری، ۱۳۷۵ش، ج ۲، ص: ۳۶۹).

کودکان دختر در مسجد، باید نسبت به پسران در اولویت باشند؛ چرا که از نظر عاطفی لطیف‌تر و حسّاس‌تر هستند. در حدیث می‌خوانیم: در تقدیم هدایا دختران مقدم‌اند و سپس پسرها؛ و آن کس که دختر خردسال خود را مسرور کند، اجر آزاد کردن بنده‌ای از فرزندان اسماعیل را دارد. (ابن بابویه، ۱۳۷۶ ش، ص: ۵۷۷) از این روایت می‌توان برداشت کرد که در مسجد نیز متولیان باید دقت داشته باشند تا در تشویق‌ها و در پذیرایی‌ها، کودکان دختر در اولویت قرار داشته باشند.

چه نیکو است که والدین نیز با دختران خود همراه شده و در مسجد حضور یابند، تا هم کودک از فیض حضور در مسجد، محروم نگردد و هم بر حضورش در مسجد نظارت داشته باشند. در صورتی که شرایط حضور، بدون والدین کاملاً مهیا بود (مثل همراهی با فردی مورد اطمینان)، به آنان اجازه داده شود تا در مسجد حاضر شوند؛ چرا که رسول اکرم فرمود: هنگامی که بانوان از شما اجازه رفتن به مسجد می‌گیرند، مانع رفتن آنها نشوید (ابن ابی‌جمهور، ۱۴۰۵ ق، ج ۱، ص: ۱۳۶).

والدین باید در تربیت دینی دختران خود، تلاش و اهتمام بسیاری به خرج دهند؛ چرا که تربیت دختر به مراتب سخت‌تر از پسر و لازمه آن دقت فراوان است. رسول اکرم ﷺ فرمود: والدینی که در تربیت دختران همت می‌گمارند، هر شب و روز یک سال عبادت برای آنان نوشته می‌شود. (شعیری، بی تا، ص: ۱۰۵) اهل مسجد می‌توانند دست به دست هم داده و کسانی را که چندین دختر دارند، در تربیتی پسندیده آنان، یاری دهند تا سرمایه‌هایی برای اسلام در دامن مسجد، رشد یابند. مصداق آیه شریفه: تَعَاوَنُوا عَلَيَّ الْبِرِّ وَ التَّقْوَى (مائده/۲) در انجام نیکی‌ها و دوری از ناپاکی‌ها یکدیگر را یاری دهید، مگر غیر از این است.

این تربیت نیک، مادرانی را پرورش می‌دهد که از برکت وجودش، ۷۰ پیامبر الهی به واسطه او متولد می‌شوند. (ابن بابویه، ۱۴۱۳ ق، ج ۳، ص: ۴۹۱) الگوی دختر مسجدی، حضرت مریم عذرا است؛ که هم خود پاک دامن و عابده است و هم کودکی را در دامن خویش پرورش می‌دهد که سرنوشت زمان خود را تغییر داده و رسول خدا بر روی زمین است. دختر الگویی که پیامبری چون حضرت زکریا از این کودک مسجدی لذت می‌برد و از خدا چنین فرزندی را طلب می‌کند: هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ (آل عمران / ۳۸).

براین اساس، برخورد اهل مسجد و امام جماعت و متولیان مسجد با دختران

مسجدی باید خیلی لطیف و مهربانانه‌تر از پسران باشد (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۱، ص: ۳۳۷)، چرا که در روایت شریف از رسول مهربانی‌هاست که: نِعْمَ الْوَالِدُ الْبَنَاتُ مُلَطَّفَاتٌ (کلینی، ۱۴۲۱ق، ج ۱۱، ص: ۳۳۶).

در پایان باید گفت: مردان نمازگزار حضور کودکان دختر را در مسجد باید گرامی داشته و آنان را تکریم کنند. و در برخورد با آنان حریم‌ها را رعایت نمایند. امیرمؤمنان علی علیه السلام در این رابطه فرمودند: قَالَ فَلَا تَضَعُهَا فِي حَجْرِكَ وَلَا تُقَبِّلُهَا (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص: ۲۲۳)، دختران شش ساله نامحرم را در دامان خود نشانید و آنان را نبوسید.

کتابنامه

۱. ابن‌ابی‌جمهور، محمد بن زین‌الدین (۹۰۱ق): عوالی اللثالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیة، قم، دارسید الشهداء للنشر، ۱۴۰۵ق، اول.
۲. ابن‌أشعث، محمد بن علی (ق ۴): الجعفریات، تهران، مکتبه‌النبیوی الحدیثه، بی‌تا، اول.
۳. ابن‌بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): من لایحضره الفقیه، مصحح: علی‌اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ق، چاپ: دوم.
۴. ابن‌بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): الامالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ش.
۵. ابن‌بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق): معانی الاخبار، قم، انتشارات اسلامی، ۱۴۰۳ق، اول.
۶. حنبل، احمد (۲۴۱ق): مسند احمد حنبل، بیروت، دار صادر، بی‌تا.
۷. شیرازی، محمد بن محمد (ق ۶): جامع الاخبار، نجف، مطبع حیدریه، بی‌تا، اول.
۸. طبرسی، حسن بن فضل (۵۸۸ق): مکارم الاخلاق، قم، شریف‌رضی، ۱۴۱۲ق.
۹. فتال نیشابوری، محمد بن احمد (۵۰۸ق): روضه‌الواعظین و بصیره‌المتعظین، قم، رضی، ۱۳۷۵ش، چاپ: اول.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۳۲۹ق): الکافی، قم، دارالحدیث، ۱۴۲۹ق، چاپ: اول.

بخش ششم

مسجد و تبلیغ معارف برای کودکان

مسجد، منبر و کودك

داریوش عشقی

بهترین شیوه انتقال مفاهیم، این است که از هر دو حوزه دیداری و شنیداری استفاده شود، طبق برخی آمارها، بیشتر از ۸۰ درصد دریافت اطلاعات از راه بینایی است، به ویژه کودکان و نوجوانان علاقه شدیدی به دیدن فیلم و کارتون دارند، این امر به دلیل این است که به خوبی می‌توانند با مفهوم فیلم و انیمیشن و به طور کلی تصویر، ارتباط برقرار کنند. براین اساس اگر سخنرانان بتوانند از قوه بصری مخاطبین خصوصاً کودکان و نوجوانان بهره‌برند، قطعاً در انتقال مطالب خود موفقیت بیشتری خواهند داشت.

بنابراین تا جایی که امکان‌پذیر است، باید در ارائه مطالب دینی و به ویژه مطالبی که فهم آنها ممکن است برای کودکان سخت باشد، از تصویر و تصویرسازی استفاده کرد. رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و اله و سلم) نیز خود در برخی از سخنرانی‌ها از ابزار استفاده می‌فرمودند و با در دست گرفتن چوب و سنگ مفاهیم دینی را برای مخاطب قابل فهم‌تر می‌نمودند.

..... نمونه‌های به کارگیری ابزارهای تصویری در انتقال باورهای دینی

توجه دادن مخاطب به معاد

برای انتقال بسیاری ارزش‌های دینی چه بسا بهتر باشد که علاوه بر عناصر کلامی، همچون سخنرانی‌ها و برگزاری جلسات ادعیه، از عناصر غیر کلامی همچون تصاویر

و حتی در مواردی برخی ابزارهای کاربردی را مورد استفاده قرار داد. بنابراین می‌توان از کارکرد جنبه‌های تصویری بیشتری بهره را برد. به عنوان مثال سخنران ضرورت ایمان به معاد را در مقابل کودکان و نوجوانان اینگونه بیان می‌کند که اگر در حال حاضر کودکی از درب این مسجد داخل شود و بگوید حاج آقا یک ملخ روی عبای شماست، من با اینکه احتمال می‌دهم این پسر بچه شوخی می‌کند، اما با وجود این و بنا به احتمال وقوع حقیقت، عبای خود را در آورده (در این زمان سخنران عبای خود را از دوش برداشته آن را تکانی دهد و دوباره به دوش بیاندازد) و تکان می‌دهم.

درست است که احتمال این امر ضعیف است، اما عقل حکم می‌کند که حتی به احتمال ضعیف هم توجه شود، حال اگر انسان بالغی و مطمئنی، چنین هشدار می‌دهد، در این صورت حتماً عبا را تکان خواهیم داد.

حال بدانید که در طول تاریخ بشریت، یکصد و بیست و چهار هزار پیامبر در طول ۶۰۰۰ سال آمده‌اند و انسان را از فرارسیدن قیامت و بهشت و جهنم و حسابرسی آگاه ساخته‌اند. بنابراین عقل حکم می‌کند که بنا به احتیاط و برای در امان ماندن از عذاب جهنم و یا رسیدن به نعمت‌های بهشتی، قبل از هر کس خودمان به حساب خودمان رسیدگی کنیم.

توبه با جبران

برای اینکه بتوان مخاطب را در مورد جبران آنچه به واسطه دوری از خدا از او فوت شده قانع سازیم، بهتر است از ابزار کمک بگیریم تا مخاطب درک روشن‌تری از مسأله داشته باشد.

ابزار مورد نیاز

یک اسکناس

نوار چسب شیشه‌ای

ابتدا سخنران یک اسکناس را از جیب خود در آورده و آن را به مخاطبین نشان می‌دهد و اظهار می‌دارد که این یک اسکناس بوده و ارزش مادی دارد و نگه داری آن لازم است.

سپس سخنران پول را در جلوی چشم مخاطبین پاره کرده و اعلام می‌کند کارش اشتباه بوده است. آنگاه از مخاطبین سوال می‌کند که آیا برای جبران این اشتباه عذر

خواهی خالی کفایت می‌کند؟

در همین حال با نوار چسبی که همراهش آورده اسکناس را دوباره چسبانیده و عذرخواهی می‌کند و دوباره از مخاطب سؤال می‌کند، که در شکل دوم که سعی شد اشتباه را جبران کند عذر خواهی با شکل اول که جبرانی در کار نبود چه تفاوتی وجود دارد و میزان پذیرش کدام بالاتر است.

در واقع سخنران با بیان این تشبیه سعی می‌کند مخاطب را قانع سازد که توبه خالی کفایت نکرده و باید به فکر جبران گذشته نیز باشد.

میزان در روز قیامت

یکی از مفاهیم دینی که شایسته است کودکان و نوجوانان نسبت به آن فهم روشنی داشته باشند، نحوه سنجش اعمال در روز قیامت است. در این مورد سخنران قصد دارد تا فرد مورد نظر را به دو باور برساند.

الف: حساب و کتاب قیامت دقیق است.

ب: نعمت‌های خداوند باعث مسئولیت بیشتری می‌شود.

در این مورد امام جماعت با استفاده از یک ترازوی کوچک و سه دفتر مطلب خود را چنین ارائه می‌دهد.

او ابتدا ترازو را به مخاطبین نشان داده و سالم بودن آن را آزمایش می‌کند و بعد بیان می‌کند که در روز قیامت ترازوی عدل الهی به حسابرسی اعمال می‌پردازد. سپس می‌گوید خداوند به همه انسان‌ها نعمت‌هایی داده است، که برخی مردمان از این نعمت‌ها کم و برخی استفاده بسیاری کرده‌اند، او یکی از دفترها را به عنوان دفتری که نعمت‌های داده شده به بنده در آن نوشته شده، در یک کفه ترازو گذاشته و در کفه دیگر ترازو دفتر دیگری را قرار می‌دهد که در آن میزان اعمال مثبت و خوب افراد نوشته شده است. به این معنا است که خداوند به اندازه‌ای که به بندگان نعمت داده است، اعمال نیکویی از ایشان می‌طلبد.

بنابراین خداوند تبارک و تعالی از کسی که روزی کمی دارد، نسبت به کسی که روزی بیشتری دارد، به یک مقدار صدقه نمی‌پذیرد و دادن صدقه برای این دو فرد یکسان نیست؛ مثلاً کسی که ماهی یک صد هزار تومان درآمد دارد، اگر هزار تومان صدقه بدهد، فرد دوم نیز زمانی ثواب صدقه این فرد را کسب می‌کند که او هم یک درصد درآمد

خود را صدقه بدهد، یعنی اگر صد میلیون درآمد دارد، باید یک میلیون صدقه بدهد تا ثواب صدقه هزار تومانی فرد اول را کسب کند. بنابراین افرادی که از نعمت بیشتری برخوردار هستند، باید بیشتر انفاق کنند. ضمن اینکه دفتر سومی نیز وجود دارد و آن پرونده گناهان است، که به علّت عدم استفاده درست از نعمت‌های خداوند، بر روی نعمت‌ها گذاشته می‌شود.

مسجد، كودك وفاطميه

داریوش عشقی

شروع سال ۱۳۹۴ با ایام فاطمیّه و عزاداری بانوی دو عالم فاطمه زهرا علیها السلام مقارن شده است. بنابراین از طرفی شروع سالی جدید است و مردم علاقه‌مند به عید دیدنی و مراسمات عید هستند و از طرف دیگر با شروع ایام پر فیض فاطمی و عشق و علاقه مردم به حضرت صدیقه طاهره مواجه هستیم. در این رابطه مسجد می‌تواند نقش سازنده‌ای ایفا نموده و با مدیریت این موضوعات، با حفظ حرمت فاطمیّه، به مراسم سال نو پرداخته شود و هم مجالس روضه و عزاداری بر پا گردد.

حضور کودکان مولا امیرمؤمنان علی علیه السلام در جریان فاطمیّه و حوادث آن واقعه‌ی ناگوار، این فرصت را فراهم می‌کند تا بتوان این ماجرای جان سوز را با کودکان و نوجوانان امروزی گره زده و آنها را با وقایع تلخ آن روزگار آشنا و این واقعه را با ایشان بازخوانی کرد. در حقیقت شهادت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام یکی از بزرگترین مصیبت‌های مسلمانان شیعه محسوب شده و داغ عظیمی بر دل شیعیان جهان گذاشته است. براین اساس همواره سعی می‌شود تا این مراسم همانند روز عاشورا پر شور و به صورت علنی برگزار شود. به همین خاطر این مهم، نیاز به فرهنگ سازی و آماده شدن بسترهای مناسبی دارد.

..... سال جدید و ایام فاطمی

به علت تقارن بین این دو مناسبت در سال جدید، نباید چنین تصور شود که مردم

از پوشیدن لباس نو و یا رفتن به میهمانی و حتی تبریک فرا رسیدن سال جدید، محروم خواهند شد. خیر. بلکه باید بدانیم عزاداری برای حضرت صدیقه با پوشیدن لباس نو و عطر زدن منافاتی نخواهد داشت و هر فردی می‌تواند در طی این روزها به صلّه ارحام پرداخته و شب‌ها نیز در مجلس روضه حضرت شرکت نماید. بنابراین این دو مناسبت هیچ منافاتی با یکدیگر ندارد.

حتّی اگر قرار است امر به معروف و نهی از منکری هم صورت پذیرد، باید با دقّت کامل و در کمال ادب و احترام این امر تحقّق یابد، به گونه‌ای که خود ما نیز حرمت فاطمیّه را حفظ کرده و باعث دوری مردم از اهل بیت عصمت و طهارت نشویم. زبان شیرین و به نرمی سخن گفتن و درک برخی موقعیت‌ها می‌تواند همواره در تأثیرگذاری امر به معروف و نهی از منکر، نقش بسزایی داشته باشد. به ویژه در مورد کودکان که برای فرا رسیدن ایام تعطیلات، روز شماری کرده و منتظر رسیدن سال جدید برای پوشیدن لباس‌های جدید و نو هستند، باید این تأمل در رفتار و کردار بیشتر از پیش باشد. یکی از بهترین کارهایی که مسجد می‌تواند در این ایام برای کودکان و نوجوانان انجام دهد، برگزاری مراسم روز و شام شهادت حضرت زهرا علیها السلام است.

..... برنامه‌های پیشنهادی برای مساجد در ایام شهادت

۱. نمایشگاه تابلو فاطمی
۲. برگزاری یک نمایشگاه، توسط کودکان با همکاری والدین و مسئولین مسجد با موضوع فاطمیّه و شیعه.
- ۳.
۴. نمایشگاه بازخوانی مدینه منوره
۵. طراحی و ساخت ماکت کوچه بنی هاشم و به تصویر کشیدن وقایع دردناک آن. این کار می‌بایست در گوشه‌ای از مسجد توسط کودکان و نوجوانان صورت پذیرد و خود کودکان با کمک بزرگترها، آن واقعه دلخراش را به نمایش بگذارند؛ چراکه تصویرسازی می‌تواند بهترین شیوه ارتباط کودکان با هر موضوعی باشد، ضمن اینکه به علت وقت گیر بودن ساخت چنین نمایشگاهی، حداقل چند روز اولیه سال جدید تا روز شهادت حضرت، کودکان و حتّی برخی والدین با مسجد در ارتباط می‌باشند.
۶. مسابقه دل نوشته‌ها
۷. جمع‌آوری نوشته‌های کودکان، خطاب به بی بی دو عالم در قالب:

۸. درد دل کودکان با حسنین و زینب کبری
۹. عرض تسلیت به امام علی (ع)
۱۰. مسابقه کاردرستی با موضوع شهادت حضرت زهرا (ع)
۱۱. مسابقه نقاشی و رنگ آمیزی
۱۲. می‌توان نقاشی‌های آماده به رنگ و یا موضوعات مختلفی را در خصوص حضرت صدیقه طاهره از چند شب قبل از شهادت، به کودکان پیشنهاد و ارائه داد و از آنها خواست که در این خصوص فعالیت کنند.
۱۳. مراسم نمادین تشییع پیکر مطهره
برپایی مراسم تشییع جنازه نمادین فاطمه زهرا (ع) در شام شهادت از طرف مسجد و با حضور کودکان و نوجوانان، می‌تواند اثرات مطلوب و ماندگاری را در اذهان کودکان داشته باشد، ضمن اینکه تحریک حس همدردی با حسنین و درک موقعیت آنها باعث برقراری ارتباط کودکان با مراسم خواهد گشت.
۱۴. تئاتر حوادث مدینه
۱۵. بازنمایی این واقعه در قالب اجرای تئاتر توسط کودکان و نوجوانان در روز شهادت و ایام تعطیلات در مسجد، فرصت مناسبی است که در کنار پرداختن به حواشی سال نو، به تمرین نمایشی در خصوص شهادت و تشییع جنازه غریبانه آن حضرت پرداخته شود.
۱۶. تولید و تهیه‌ی بوروشورهای مصوّر و زیبا با موضوع فاطمه در قالب هدایایی، که کودکان بتوانند به همسالان خود در مسجد هدیه دهند.
۱۷. عید همراه:
۱۸. می‌توان طرحی شبیه به همراه پلیس (که در طی آن، کودکان آموزش دیده و برخی موضوعات راهنمایی و رانندگی را در مواقع لازم به والدین خود تذکر داده و به نوعی به بهبود رانندگی خانواده‌ها کمک می‌کنند) در مورد بحث عیدانه پیاده نمود، به این صورت که یک دوره آموزشی کوتاه مدت در مسجد برای کودکان برگزار کرده، در آن آداب و رسوم صحیح مربوط به این ایام، آموزش داده شود و در بین مباحث اشاره‌ای نیز به شهادت این بانوی بزرگ شده و در این راستا، راهکارهایی برای حفظ حرمت ایام شهادت در میهمانی‌ها و مسافرت‌ها نیز آموزش داده شده و حتی جزوه آموزشی ساده و جذابی در اختیارشان قرار گیرد. البته لازم است بازو بندی با عنوان «عید همراه»، به کودکان اهدا شود؛ زیرا ایشان علاقه‌مند هستند که نکاتی را که فراگرفته‌اند، در میهمانی‌ها و در حضور بزرگترها عنوان کنند. از سوی دیگر، به دلیل فرزند سالاری در

جامعه فعلی، صحبت‌های این کودکان تأثیر خود را خواهد گذاشت.

۱۹. طرح عید با برکت فاطمه زهرا علیها السلام

۲۰. مسجد می‌تواند برنامه‌ای برای مراسم عید دیدنی خانواده‌ها داشته و با ارسال پیامک در هر روز، ضمن یادآوری حفظ حرمت ایام فاطمیّه، نکته و جملات زیبایی از حضرت زهرا علیها السلام در خصوص صلّه ارحام و میهمانی رفتن و حتی سیره این بانو را به مردم ارسال کند.

مسجد، كودك وهفت سپن فاطمی

داریوش عشقی

شروع سال جدید به همراه جذابیت‌ها و دگرگونی‌های حاصل از آن، همچون تعطیلات، تجدید شدن طبیعت، هوای بهاری، خرید عید و صلۀ ارحام، به کودکان شور و نشاط ویژه‌ای می‌بخشد. این ایام، فرصتی مناسب برای دعوت و جذب کودکان به مسجد و مسایل معنوی است.

در قدیم مرسوم بود که مردم در زمان تحویل سال، به مسجد محلّه یا روستای خود رفته و در آنجا جمع شده و لحظه تحویل سال را با دعا و مناجات سپری می‌کردند. امروزه هم بسیاری از مردم علاقمند هستند که لحظه تحویل سال را در مکانی مقدس و فضایی معنوی باشند، به همین دلیل یکی از پرازدحام‌ترین روزهای حرم اهل بیت علیهم‌السلام به ویژه حرم امام رضا علیه‌السلام و حرم حضرت معصومه علیها‌السلام در روز تحویل سال جدید است. در شهر تهران هم دیده می‌شود که برخی از محلّه‌ها مردم در مساجد جمع شده و دعای تحویل سال را در این مکان مقدس قرائت کرده و اگر در سال گذشته عزیزی را از دست داده باشند، اموات را یاد کرده و به بازماندگان او تسلیت گفته و قرائت فاتحه‌ای می‌کنند.

بنابراین یکی از بهترین فرصت‌ها برای محوری شدن جایگاه مساجد در جامعه، آن هم در یکی از سنتی‌ترین مناسبت‌ها و اعیاد در کشور ما، زمان تحویل سال نو می‌باشد، که خواندن دعای هنگام تحویل سال و دعاهاى دیگر، حال و هوای معنوی عجیبی را به حاضران خواهد بخشید.

همه ما به خوبی می‌دانیم که برخی سنت‌های ایرانی، همواره مورد استقبال مردم بوده و به شدت از طریق رسانه‌ها و صدا و سیما تبلیغ و بزرگ داشته می‌شود. بنابراین نمی‌توان چنین ایامی را از آداب و رسوم عامه مردم جدا کرد. ضمن اینکه تا زمانی که این آداب و رسوم، آسیب خاصی به روابط دینی افراد نزنند، اجرا و پرداختن به آن‌ها مشکلی نخواهد داشت، بنابراین مقابله با برخی از این رسومات کهن، ممکن است دیدگاه مردم را نسبت به دین و دین‌داری مسئله‌دار و گاه منفی سازد.

از این رو توصیه می‌شود به جای مقابله با این سنت‌های کهن و باستانی، به آنها رنگ و بوی دینی زده و از آنها در راستای اهداف دینی بهره‌مند شویم. بنابراین این امر نیاز به پذیرش آن سنت‌ها دارد، تا اینگونه بتوان امور درست و نادرست این رسوم را از هم تفکیک کرد.

به طور مثال یکی از محسنات سنت عید نوروز، صله ارحام و دیدارهای خانوادگی در این ایام است، که این امر همواره مورد تأکید دین اسلام بوده است، که این روزها سبب می‌شود حتی برخی کینه‌های کهنه بر طرف شده و دل‌ها دوباره به یکدیگر نزدیک شود. بنابراین در این ایام می‌توان از ثواب صله رحم و نزدیکی قلوب، گذشت و دوری از کینه‌ورزی سخن راند.

از سوی دیگر، می‌توان با برنامه‌ریزی و اطلاع‌رسانی مناسب، مراسم تحویل سال را با شکوه تمام در فضای هر مسجد برگزار کرده و مردم را در مسجد در کنار یکدیگر جمع کرد. این عملکرد خود منشأ آثار و برکات فراوانی خواهد شد، شناخت و تفکیک سنت‌های غلط و درست، همچنین چگونگی برگزاری مراسمات سنتی در ایام نوروز و حفظ حرمت ایام فاطمیه از آن جمله است.

در حقیقت مسجد می‌تواند با برگزاری مراسمی ویژه کودکان در رابطه با عید نوروز، آنها را با رسومات خوب و مورد پسند دین اسلام، که در عید نوروز نیز تحقق می‌یابد، آشنا سازند. چراکه «مسجد» از بهترین مکان‌هایی که در این حوزه می‌تواند به روشنگری و آگاهی‌دهی ایشان بپردازد. بنابراین شایسته است تا کودکان و نوجوانان این مسائل را از زبان امام جماعت و در مسجد و از مبلغان دین اسلام بیاموزند، تا اینکه در محیط‌های مجازی، این سنت را همراه با جملات استناد داده شده به کوروش و دیگران بشناسند، زیرا در این میان ممکن است فرهنگ زرتشتی نیز تبلیغ گردد.

از سوی دیگر، تداخل ایام فاطمیه با ایام نوروز به عنوان «عید باستانی و رسومات

باستانی» گاهاً باعث غفلت از این روزها و مناسبات فاطمی در بین برخی از مردم خواهد بود. متأسفانه موج باستان‌گرایی و زرتشتی‌گری در کشور ایران، به ویژه در فضاهای مجازی و اندروید رو به گسترش است، بنابراین باید مراقب بود که از این مناسبت‌ها سوء استفاده نشده و تبیین صحیحی از نوروز در مساجد انجام گیرد، آنچنانکه این ایام با مناسک دین اسلام گره بخورد.

سفره هفت سین که جزئی از رسومات ایرانیان است و هر ساله این سنت به زیباترین صورت ممکن در بین ایشان اجرا می‌شود، بعد از ورود اسلام به ایران کمی رنگ و بوی دینی به خود گرفته و با اضافه شدن قرآن کریم به سفره هفت سین و خواندن آیاتی از آن کتاب مقدس در زمان تحویل سال، لحظاتی پر از معنویت را برای مسلمانان به ارمغان خواهد داشت.

سفره هفت سین و تزئین آن برای کودکان و نوجوانان، از اهمیت و جاذبه‌ی بسیاری برخوردار است، به گونه‌ای که ایشان دوست دارند در چیدمان این سفره پر برکت سهمی داشته باشند. در واقع این یک فضای رقابتی برای به نمایش گذاشتن خلاقیت و هنر ایشان می‌باشد. شاید بهترین بهره‌مندی از این فرصت، این باشد که فضایی را برای کودکانمان فراهم کنیم تا سفره هفت سین خود را در مسجد و در منظر مسجدی‌ها به نمایش بگذارند، آنهم با موضوع «هفت سین فاطمی». این کار محاسن تربیتی، اجتماعی بسیاری دارد که در ذیل به برخی از این موارد پرداخته می‌شود.

برپایی هفت سین فاطمی در مسجد

۱. متمرکز شدن خلاقیت و فکر کودکان در روزهای پایانی سال به برپایی این سفره و انجام فعالیتی مفید.

۲. شناخت هرچه بهتر و بیشتر کودکان نسبت به جنبه‌های خوب و سالم سنت‌های گذشته

۳. حضور پر شور کودکان در مسجد و گذراندن پایان سال در مسجد

۴. همکاری و مشارکت والدین با کودکان و انجام یک کار جمعی و خانوادگی

۵. حضور والدین به همراه فرزندان در کنار سفره بزرگ هفت سین فاطمی کودکان هنگام تحویل سال و شروع سالی جدید با حضور در مسجد

۶. گره زدن عید امسال با ایام فاطمیه و شهادت بی بی دو عالم حضرت صدیقه طاهره علیها السلام

۷. بهره‌مندی از مباحث دینی و معنوی در سنت‌های عمومی
۸. روح معنوی بخشیدن به سفره هفت سین
۹. برگزاری نمایشگاهی از فعالیت کودکان در طول تعطیلات نوروز
۱۰. ارتباط کودکان با مسجد در ایام تعطیلات نوروز
۱۱. ایجاد فرصتی مناسب برای خلق جذائیت‌های دیگر مسجد برای کودکان
۱۲. پیدا کردن دوست و رفیق مناسب در مسجد

امام جماعت و عواطف کودکان و نوجوانان

داریوش عشقی

یکی از اساسی‌ترین نقاط قوت و جذب تمام انسان‌ها، در جهت تحقق هدفی، در هر سن و سالی، برانگیختن احساسات و عواطف است. قوه‌ی احساس و عاطفه در انسان، می‌تواند محرک خوبی برای افراد، به ویژه در کودک و نوجوان باشد. بارها دیده شده توجه به احساس و جلب نظر یک کودک، چگونه او را به سوی مسجد و یا مکان‌های مذهبی جذب می‌نماید و بالعکس، جریحه‌دار شدن احساسات نیز می‌تواند عاملی برای دوری و گریز از مسجد و یا هر مکانی دیگر باشد. گاهی یک خاطره خوب و یک برخورد شیرین، می‌تواند احساسات یک نوجوان را به گونه‌ای درگیر نماید که او بسیار مصمم علاقمند به ادامه راه شود.

..... موانع برانگیختگی احساس در مخاطب

گرسنگی، تشنگی، سرما، گرما و عوامل محیطی، که باعث عدم تمرکز و حواس‌پرتی در مخاطب می‌شود، نمونه‌هایی از موانع برانگیختگی احساس در انسان محسوب می‌شوند. استاد قرائتی در این رابطه از خاطرات و تجربه‌های خود می‌فرماید:

«مرا برای سخنرانی به یک مدرسه‌ای دعوت کردند، دیدم اخم همه‌ی بچه‌ها در هم رفته، گفتم بچه‌ها چرا شما اخمو تشریف دارید، گفتند حاج آقا ما را از فوتبال کشاندند آوردند اینجا، دیدم که موقعیت منفی است و هر چه بگویم بی اثر است، اینها را از علاقه‌شان کاندند و آوردند سر کلاس، گفتم بچه‌ها من صحبت نمی‌کنم، بروید فوتبال....»

ممکن است نوجوان و کودک در برخورد اول با امام جماعت و روحانی، به دلیل نداشتن تجربه و سابقه ذهنی، دچار ابهام شود. این ابهام گاهی یک عاطفه منفی در وی ایجاد خواهد کرد. ضمن اینکه گاهی اوقات، نوجوان یا کودک به دلیل قرار گرفتن در فضا و شرایطی نامطلوب، دچار بدبینی نسبت به روحانی می‌شود. بنابراین یک برخورد عاطفی مناسب و سنجیده از سوی امام جماعت با این کودک یا نوجوان، می‌تواند عامل جذب آنها به روحانیت و مسجد باشد و یا حتی نگاه منفی نوجوان را به روحانی، به رویکردی مثبت تغییر دهد.

در همین راستا، روش‌هایی برای برقراری ارتباط عاطفی با کودک و نوجوان پیشنهاد می‌شود، که می‌توان در برخورد با آنها تعدادی از این روش‌ها را پیاده نمود، تا به فضل الهی کودک و نوجوان به مسجد و روحانیت جذب شوند.

روش‌های پیشنهادی جهت ارتباط عاطفی با کودک و نوجوان

۱. آشنایی دادن
 ۲. در این روش یک نقطه مشترک با کودک و نوجوان پیدا کرده روی آن اشتراک تأکید می‌کنیم.
 ۳. موارد اشتراک
 ۴. نام، محلّه، دوستان، رنگ لباس یا مو، علاقه خاص و
 ۵. تعریف از مخاطب
- از عواملی است که عاطفه مثبت ایجاد می‌کند، البته به شرطی که مستدل باشد. در غیر این صورت، احساسی منفی ایجاد خواهد کرد.
۶. دعا برای مخاطب
 ۷. از روش‌های ارتباط عاطفی غیرمستقیم است. در این روش با لحنی مناسب، بزرگواری روحانیت و دلسوزی آن به نمایش در می‌آید.
 ۸. دعا در مورد علاقه‌مندی‌ها و آرزوهای مخاطب تأثیر بیشتری دارد.
 ۹. اظهار درک موقعیت نوجوان و کودک
- برای درک کودک و نوجوان، کفایت خودمان را در جایگاه آنها قرار دهیم و درک خود را از وضعیت آنها ابراز کنیم.
- این توجّه باعث می‌شود نوجوان و کودک بیشتر درک شود، از جمله در مواردی همچون بازی گوشه، سختی در چارچوب بودن، توقعات بیجای دیگران و ...

۱۰. خطاب مناسب و عاطفی

گاهی اوقات در برخورد با نوجوان و کودک لازم است فرد مستقیماً مورد خطاب قرار گیرد.

هنگامی که در کلام خطاب قرار داده نشود، اولین اثر منفی آن این است که توجه مخاطب در بسیاری از موارد، جلب نمی‌گردد و ممکن است سبب حواس‌پرتی مخاطب شود. یکی از ویژگی‌های سخنرانی مقام معظم رهبری این است که شنوندگان خود را مورد خطاب قرار می‌دهند و معمولاً با کلمه «عزیزان من» این تأثیر بخشی را بیشتر خواهند کرد. در این خطاب‌ها هم نوعی محبت هویدا است.

برخی از ائمه جماعات نیز در سخنرانی‌های خود، از خطاب استفاده می‌کنند. اما گاهی این خطاب‌ها، کلیشه‌ای است. به طور مثال عبارت‌هایی همچون دانش آموز عزیز، در اینگونه گفتار، ارتباط عاطفی قطع می‌گردد، یا سروران معظم، اینگونه خطاب نه تنها ارتباطی را برقرار نمی‌کند، بلکه گویا فاصله‌ای بین امام جماعت و مخاطب ایجاد می‌کند، مثلاً عباراتی همچون جوانان عزیز، خطابی نیست که به واسطه‌ی آن، ارتباطی عاطفی برقرار شود. صمیمیت در خطاب کردن، ضمن حفظ احترام می‌تواند ارتباط عاطفی خوبی برقرار کند.

۱۱. لحن دلسوزانه

میزان تأثیرپذیری در مخاطب و نوجوان به لحن بیان، امر و نهی‌ها و شیوه بیان معارف بستگی دارد.

اگر امام جماعت متوجه شد که برای مخاطبی صحبت می‌کند که نسبت به مسجد و روحانیت، احساس مثبت و خوشایندی ندارد، بنابراین لازم است با تغییر نگرش و نگاه مخاطب این امر را تعدیل کند. او باید بسیار سنجیده و البته با لحنی دلسوزانه با چنین مخاطبی سخن بگوید.

کودک و نوجوان باید در صحبت‌های امام جماعت به این مسئله پی‌برد که سخنان او از روی دلسوزی است و نه امر و نهی.

۱۲. بیان نظرات و احساسات مخاطب در ارتباط کلامی

امام جماعت با پرداختن به این موضوع، به مخاطب نیز فرصت اظهار نظر داده و می‌تواند دیدگاه او را نسبت به این مسئله تغییر داده و صداقت در گفتار خود را نشان دهد.

۱۳. گذشت از خطاهای مخاطبین

یکی از ویژگی‌های طلبه موفق، فرصت‌شناسی است. یعنی اینکه او بتواند بعضی از آسیب‌ها را تبدیل به فرصت کند. استاد حسینی اراکی می‌فرمودند: «من زمانی جایی منبر می‌رفتم، کودکی در جلسه داد می‌زد و گریه می‌کرد. من صدایم را بالاتر بردم، تا در عین اینکه او گریه می‌کند مردم صحبت مرا نیز متوجه شوند، ولی اصلاً برخوردی با خانواده‌ی کودک نکردم. در این حین پیرمردی طاقت نیاورد و از بین جمعیت ایستاد و داد زد و گفت خانم بچه‌ات رو از مسجد ببر بیرون، مزاحم همه شدی این نوع تذکر دادن اصلاً صحیح نیست.

در این حین گفتم که من از این پدر بزرگوار تشکر می‌کنم که به فکر من بودند تا بنده در منبر اذیت نشوم. اما به این خواهر بزرگوارمان عرض می‌کنم که اگر می‌خواهید می‌توانید چند دقیقه بچه را ببرید بیرون آرامش کنید، ولی حتماً دوباره به داخل مسجد برگردید. بچه شما باید در مسجد بزرگ شود و من وظیفه دارم قدری تحمّل بیشتری داشته باشم و اگر کودکان اینجا تربیت نشوند، معلوم نیست کجا بروند»

با این برخورد آن زن و خانواده‌اش، نسبت به روحانیت و مسجد نگرش مثبتی یافتند. با توجه به این روش‌ها و یا روش‌هایی که هریک از امام‌جماعت‌های محترم قدرت اجرای آن را دارند، می‌توان ارتباط عاطفی خوب و مثبتی با کودک و نوجوانان، که دنیای عاطفه و محبت هستند، برقرار کرد تا برخورد با روحانیت، نداعی‌کننده‌ی خاطره خوبی برای ایشان باشد.

نقش امام جماعت در هویت بخشی به دانش آموزان ممتاز در مساجد

امید پیشگر

توجه به علاقه مندی ها و نیاز مخاطبان، از مهمترین اصول در عرصه ی تبلیغ و جذب افراد است؛ آنچنانکه نادیده گرفتن آن، حاصلی جز خستگی برای مبلغ و سردرگمی و در نهایت دل زدگی برای مخاطب نخواهد داشت. در رابطه با دانش آموزان ممتاز نیز، هر چند آنچه که به چشم می آید، برتری علمی آنها نسبت به دیگر دانش آموزان است؛ اما در پس این برتری، ویژگی های دیگری نهفته است که سبب ممتاز شدن این دانش آموزان شده است. هوش بالاتر، پشت کار بیشتر، تمرکز و توجه افزون تر، ذهن پرسشگر، دیر قانع شدن، به دنبال حرف منطقی و عقل پذیر بودن از ویژگی های برجسته، اما نهفته ی اینگونه دانش آموزان است که می بایست در عرصه ی تبلیغ و ارتباط با این قشر، مورد توجه جدی قرار گیرد.

این گروه از دانش آموزان در حوزه ی تربیت و شخصیت پذیری، به دلیل ویژگی های یاد شده به سمت و سویی حرکت می کنند که پیام ها و آموزه های بیرونی، بهتر آنها را قانع کرده و روحیه ی خاص آنان را تسکین دهد.

برای همین در مواجهه به این قشر و هویت بخشی به آنها لازم است این موارد رعایت

شود:

۱. شناساندن فرد به خود او

اینکه او کیست و از چه جایگاه اجتماعی برخوردار است و پیشینه ی تاریخی او از نظر

مذهبی و ایرانی بودن برچه باورهایی استوار است؛ پرسش‌هایی است که پاسخ عالمانه و متناسب با سطح فکر و درک دانش‌آموز می‌تواند کمک شایانی به خودشناسی و خوب‌شدن باوری او داشته باشد.

دانش‌آموز ممتاز مسلمان ایرانی، باید بداند هویت دینی او برگرفته از انسان‌های پاک و بی‌همتایی به نام اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام است و او از نسل رادمردانی چون ابوذر و سلمان است. این دانش‌آموزان که در عرصه علمی موفق بوده‌اند، اگر بدانند ادامه دهنده راه دانشمندان بزرگی همچون بوعلی و فارابی، چمران و شهریار می‌هائند که افتخار این سرزمین گشته‌اند، به خود می‌بالند و دیگر چشم به دانشمندانی نخواهند دوخت که با فرهنگ والای اسلامی ایرانی ما بیگانه، بلکه همواره در ستیزند.

..... ۲. ترسیم هدف و راه رسیدن به آن

گام دوم بعد از بیان موقعیت فعلی، ارائه‌ی هدف و راه رسیدن به آن است. اینکه بداند از جایی که اکنون در آن قرار گرفته، باید به سوی کدام هدف و از کدامین مسیر حرکت کند، مرحله‌ی دوم هویت بخشی را تشکیل می‌دهد. پاسخ به این دو سؤال نیز باید در قالب استدلال و متناسب با قدرت دریافت دانش‌آموز بیان شود.

در این مرحله نیز لازم است از امر و نهی و یا تشویق و توبیخ‌های مرسوم پرهیز نمود؛ چرا که این گروه، درباره‌ی هر کاری که به آنها توصیه می‌شود، نخست در پی این مسئله هستند که از چرابی آن آگاه شوند؛ در صورتی که ایشان پاسخ قانع‌کننده‌ای دریافت کردند، مسئله را می‌پذیرند و اگر چنین پاسخی را نشنیدند، بعید است که آن را قبول کنند؛ هر چند در ظاهر وانمود کنند که این امر را پذیرفته‌اند.

برای این بخش، شایسته است پاسخ‌ها از دو مرجع تخصص و تعهد شنیده شود. یعنی دانش‌آموزان در کنار انس با امام جماعت و دریافت آموزه‌های اسلامی متناسب از او، با متدینانی که در رشته‌های دانشگاهی به موفقیت‌های چشم‌گیری دست پیدا کرده‌اند، نیز آشنا شده و با آنها نیز ارتباط داشته باشند؛ تا باور کنند که علم و دین از یکدیگر جدایی‌پذیر نیستند و می‌توان از مسجد، به مدارج علمی شایسته و مفید به حال جامعه اسلامی رسید.

به عبارت دیگر این گروه از دانش‌آموزان باید بدانند که نه تنها تعارضی بین اهل دین بودن و دانشمند بودن نیست؛ بلکه از این راه است که می‌توان چون شهید شهریار

و تهرانی مقدّم‌ها و دیگر دانشمندان اسلامی، بهتر و بیشتر از دیگران رشد کرد و به مدارج بالای علمی و عملی رسید.

..... ۳. چرایی باطل بودن جریان‌های معارض و ناهمسو با اسلام

گام سوم که در اهمیّت، دست کمی از دو مرحله‌ی قبل ندارد، مصون‌سازی دانش آموزان نسبت به هجومی فرهنگ‌های بیگانه است. تهاجم فرهنگی در عرصه علمی و عملی، واقعیّتی است که امروز باور و رفتار افراد جامعه اسلامی ما را به جدّ تهدید می‌کند و دانش‌آموزان نیز از این هجوم در امان نیستند.

بی‌توجهی به این اصل، گاه سبب می‌شود زحمت‌های طولانی همه بر باد رود و دانش‌آموزی که روزها بلکه سالها با مسجد و اهل آن مراوده داشته، به راحتی دست از باورهای خود شسته و یا حداقل دچار تردید جدّی در آنها شود و این یعنی خود باختگی فرهنگی.

برای مقابله با این پدیده‌ی شوم ضمن تلاش، جدّیت و برنامه‌ریزی دقیقی که در دو مرحله‌ی قبل باید صورت گیرد، در این بخش نیز ضروری است تا حقیقت پشت پرده‌ی این جریان‌های معارض موجود، که در صدد تهاجم به باورهای دینی هستند به درستی برای نوجوان شرح و تبیین شود. باید برای او روشن شود که چرا فلان جریان و مکتب و یا عقیده و رفتار غلط است.

باز تکرار می‌شود امر و نهی و سخنان توصیفی صرف، برای این قشر قانع کننده نبوده و اثر چندانی ندارد؛ بنابراین لازم است با مطالعه و یا کمک گرفتن از متخصصان امر، به خوبی برای این گروه از دانش‌آموزان روشن شود که چرا فلان آیین و یا فلان رفتار و عقیده باطل است و باید از آن فاصله گرفت.

..... حاصل سخن

ترسیم موقعیت موجود، ارائه‌ی هدف و تبیین راهی که باید در آن حرکت کرد، در قالب استدلال منطقی متناسب با ذهن و میزان دریافت دانش‌آموزان، آن هم با تکیه بر مبانی و معارف ناب اسلامی، وظیفه‌ای مهم و لازم در جهت هویت بخشی به دانش‌آموزان ممتاز است که ائمه جماعت با توجه با جایگاه اجتماعی خود، بهتر از هر کس دیگر می‌توانند این تکلیف و وظیفه را به انجام برسانند.

مسجد، كودك و ماه محرم

داریوش عشقی

ذکر مصیبت اهل بیت علیهم السلام منشأ خیرات و برکات فراوانی در زندگی ما شیعیان است، که مهمترین آن‌ها حفاظت از مکتب حقّه‌ی شیعه است. همانطور که مرحوم امام علیه السلام فرمودند: این محرم و صفر است که اسلام را زنده نگه داشته است.

همه ما از دوران کودکی در مجالس روضه اهل بیت علیهم السلام شرکت داشته و با مصائب و سختی‌های زندگی آن بزرگواران آشنا می‌شدیم. بنابراین اگر قرار است مطلب و مسلکی در دل و جان افراد بنشیند و با پوست و خونشان انس بگیرد، باید از دوران کودکی به آن مسلک پرداخته شود. این در حالی است که آشنا شدن با عظمت اهل بیت علیهم السلام و کسب معارف الهی به واسطه‌ی ایشان، با شرکت در مجالس روضه شروع می‌شود.

..... مسجد و توسل به اهل بیت

مسجد به عنوان پایگاه نشر معارف دینی، مکانی مهم در برگزاری روضه‌های مناسبی برای اهلیت علیهم السلام است. درست است که مجالس روضه در مکان‌های دیگری همانند مدرسه، خانه و یا تکایا برگزار می‌گردد، اما نباید فراموش شود که مسجد، محور این مجالس است و در زنده نگه داشتن این موضوعات نقش اساسی دارد. در واقع مجلس روضه، کودکان را در برابر فتنه‌ها و آسیب‌های اعتقادی، بیمه خواهد کرد.

..... برپایی مجالس روضه مخصوص کودکان

برپایی مجالس روضه مختص کودکان و نوجوانان، که به تفکیک سن در کنار مجالس عمومی مسجد برگزار می شود، می تواند نقش بسزایی در جذب آنها به مسجد و مراسم روضه خوانی داشته باشد. مجالسی که در آن تا حد امکان از خود کودکان برای روضه خوانی و مدّاحی بهره برده می شود تا اینگونه ایشان بتوانند انس و الفت بهتری با این گونه مراسم مذهبی و البته مسجد داشته باشند.

هنر روضه خوانی برای کودکان در این است که چه مطلبی را و چگونه برای کودکان مطرح نمود.

علامه طهرانی می نویسد:

«استادم سید هاشم حدّاد می گفت: برای احترام کودکان نوزاد، خوب است قنداقه نوزادان چند ماهه نیز در مجالس علم و محافل ذکر و حسینیه و مجالس عزاداری حضرت سید الشهداء علیه السلام حضور داشته باشد؛ چرا که نفس طفل، همچون مغناطیس است و علوم و اوراد و اذکار و قدوسیت روح امام حسین علیه السلام را جذب می کند. طفل گرچه زبان ندارد، ولی ادراک می کند و روحش در دوران کودکی اگر در مکان معصیت برده شود، آن جرم و گناه او را نیز آلوده خواهد کرد؛ همچنین اگر در محلّ و یا حال ذکر و عبادت و علم برده شود، آن پاکی و صفا را نیز به خود می گیرد.

همچنین ایشان توصیه می کرد: شما اطفال خود را در مجاورت اطاق روضه خوانی و یا اطاق ذکری که دارید، قرار دهید! علماء سابق این طور عمل می کردند. زیرا آثاری را که طفل در این زمان، کسب می کند، تا آخر عمر در او ثابت می ماند و جزو غرائز و صفات فطری وی می شود؛ چرا که نفس کودک در این زمان، قابلیت محضه است، گرچه این معنی مهم و این سر خطیر را عامه مردم ادراک نکنند.

..... عاشورا در قالب داستان

یکی از راهکارهای ارتباط کودکان با بحث روضه و محرم، بیان داستان های محرم با زبان کودکانه و متناسب سن آنها است. عموم کودکان ارتباط خوبی با مباحث تاریخی و در قالب داستان برقرار می کنند. بنابراین در مکان پرفیزی همچون مسجد و در ایام محرم، فرصت خوبی است تا کودکان را با وقایع مهم عاشورا آشنا کنیم.

..... کودکان و برپایی خیمه عاشورایی

استفاده از کودکان برای نصب نمادهای عزاداری در مساجد، از جمله کارهایی است که می‌تواند ارتباط کودک و نوجوان را با عزاداری و مسجد بیشتر سازد. ضمن اینکه کودکان دوست دارند در مکانی که خود زحمت آراستن آن را کشیده‌اند، بیشتر حضور داشته باشند.

..... برگزاری نمایشگاه

برگزاری نمایشگاه‌های کوچک از واقعه عاشورا، توسط کودکان و مسابقات پیرامون این موضوع در مساجد، ارتباط کودک و نوجوان را با مسجد بیشتر نموده و در بالا بردن معرفت آنها نسبت به امام حسین علیه السلام کمک شایانی خواهد کرد. به بیانی دیگر، نمایشگاه‌هایی که با کاردستی و هنر خود کودک و نوجوان برپا می‌شود و کودک و یا نوجوان برای تک تک صحنه‌های کربلا، ماکتی ساخته و یا حتی با کشیدن تصویر بخشی از کربلا، با واقعه عاشورا ارتباط برقرار می‌کند، همواره در ذهن و ضمیر او ماندگار بوده و غالباً تأثیر بخشی بسیاری خواهد داشت.

در این رابطه بهترین مکان برای برگزاری چنین نمایشگاه‌هایی مسجد است، بدین ترتیب که فضایی را در محوطه مسجد به این امر اختصاص داده و آثار کودکان با موضوع عاشورا و کربلا را برای تماشای عموم به نمایش بگذارند. این آثار که در سطح بندی سنی به نمایش گذاشته می‌شود، باید مورد حمایت امام جماعت مسجد و با تشویق وی صورت پذیرد، تا کودکان و نوجوانان به شرکت در چنین نمایشگاهی تشویق شوند.

..... مسابقه

در کنار نمایشگاه، طرح مسابقه نیز می‌تواند جذابیت خاص خود را داشته باشد. در این امور (مسابقات) پدر و مادر کودک و نوجوان نیز درگیر شده و آنها هم نیازمند طرح برخی سؤالات و مطالعه بیشتر خواهند شد. این امر باعث بالا رفتن سطح معرفتی خانواده‌ها نسبت به جریان کربلا می‌شود.

..... دل نوشته و نامه به شهدای کربلا

یکی از شیوه‌های برگزاری مسابقه برای کودکان، مسابقه نوشتن نامه برای یکی از شهیدان کربلا است. این امر می‌تواند بعد از بیان داستان زندگی یک شهید، توسط امام جماعت صورت گیرد. به این ترتیب، کودک و نوجوان ملزم خواهد شد تا با کمک پدر و مادر، در مورد شهید نام برده، اطلاعاتی کسب کرده و نامه‌ای خطاب به آن شهید بنویسد.

ایستگاه صلواتی کودکانه

یکی از فعالیت‌هایی که کودکان بسیار علاقمند هستند در این ایام انجام داده و حتی از پول تو جیبی خود برای این کار هزینه کنند، برپایی ایستگاه‌های صلواتی برای عزاداران سید الشهداء است. چه خوب است که مسجد این فرصت را در اختیار کودکان و نوجوانان قرار دهد، که از ورودی و امکانات مسجد برای برپایی این ایستگاه‌ها استفاده شود و اینگونه شور و اشتیاق خدمت به امام حسین ع را در دل آنها زنده نمود.

مسجد، كودك و نمايشگاه

داریوش عشقی

امروزه مردم برای تثبیت ایمان و ارزش‌های دینی کودکان خود، به دنبال فضاهای دینی همچون نمایشگاه‌های دین محور هستند که با خلاقیت و ابتکار بسیاری برآند تا قشر کودک و نوجوان را با توجه به ابزارهای بصری و کاربردی مجذوب مفاهیم و اعتقادات دینی سازند. در این مورد تلوزیون و برنامه‌های متنوع آن نیز در این امر دخیل است.

تجربه نشان داده است که مردم از برپایی اینگونه نمایشگاهها، استقبال خوبی داشته و علاقه بسیاری به شرکت در آن دارند. سالیانه نمایشگاههای متعددی در این حوزه برپا شده و مردم گاهی از شهرهای دور و نزدیک برای بازدید و خرید از نمایشگاه، فاصله مکانی زیادی را پیموده تا از این فضاهای فرهنگی کمال استفاده را ببرند. آمارها نشان می‌دهد که سالانه بر تعداد بازدیدکنندگان نمایشگاههای کتاب و قرآن افزوده می‌شود. از آنجا که برپایی این گونه نمایشگاهها به سادگی و در هر محیطی (همچون مترو، حرم، پارک، در مجاورت باشگاهها) قابل اجرا است، می‌توان نمایشگاهی هرچند کوچک را در چنین فضاهایی راه‌اندازی کرد.

..... انواع نمایشگاه

نمایشگاه عرضه محصولات

یکی از کارکردهای برپایی نمایشگاه، ارائه محصولات مناسب با خانواده‌های

مذهبی، به ویژه در حوزه کودک است. به علاوه برخی از محصولات نمایشگاه، از اقلام مورد نیاز و ضروری خانواده‌ها محسوب می‌شود و معمولاً خانواده‌ها برای تهیه این اقلام دچار مشکل می‌شوند و خرید این اجناس و اقلام فرهنگی - دینی برای آنها یک دغدغه است. این در حالی است که مسجد می‌تواند فضایی مناسب را برای دستیابی خانواده‌ها به این محصولات فراهم نماید. انواع محصولاتی که می‌توان در نمایشگاه‌های مساجد عرضه شود عبارتند از:

اسباب بازی فکری مفید

لوازم تحریر ایرانی با طراحی زیبا و پسندیده

پوشاک و انواع چادر با دوخت مناسب و اسلامی

کتاب‌های مفید و سازنده

نمایشگاه فرهنگی برای کودکان و نوجوانان

برپایی نمایشگاه‌های مختلف و متنوع با موضوعات فرهنگی و با توجه به اقتضائات سنّی کودک و نوجوان و استفاده از کمیت استریپ و تابلو مقاله بسیار تأثیرگذار است، چراکه بیش از متن نوشتاری، عموماً در آنها از تصویر استفاده شده است. در بسیاری موارد تأثیر یک تصویر و یا یک جمله کوتاه ذیل آن، از چندین جلسه سخنرانی و برنامه‌های دیگر بیشتر تأثیرگذار خواهد بود.

با توجه به مناسبت‌های مختلف و برنامه‌های ویژه مساجد در ایام خاص، توجه به برگزاری نمایشگاهی مخصوص گروه سنّی کودک و نوجوان و البته متناسب با مناسبت، کاری بسیار پسندیده و ثمربخش خواهد بود.

انواع نمایشگاه‌های فرهنگی

مناسبتی (محرم، عید نوروز، رمضان و ...)

آگاهی بخشی (آب و هوا، ترافیک، اسراف و ...)

معنوی (مباحث توحیدی، نبوت، امام شناسی، انتظار و فرج و ...)

آموزشی (درسی و مهارتی مانند مهارت برنامه‌ریزی، مهارت برخورد با دوست و دوست‌یابی، روش‌های برخورد با دیگران، مهارت نه گفتن و ...)

نمایشگاه برای والدین

والدین بخش عمده‌ای از نمازگزاران مسجد را تشکیل می‌دهند. بالا بردن سطح آگاهی و مهارت والدین نسبت به موارد مورد نیاز در ارتباط با تربیت فرزندان، به وسیله نمایشگاه تابلو و بروشور، می‌تواند در ارتقاء کیفیت خانواده‌ها و سالم سازی روابط والدین مسجدی با فرزندان، نقش بسزایی ایفا نماید. از جمله محورهای مهم و کارآمد عبارتند از:

سازگاری همسران

شیوه‌های تربیت

معنویت و عرفان اسلامی

جنگ نرم و دشمن شناسی

ماهواره و آسیب‌های آن

اینترنت و فضای مجازی

اندروید و نرم افزارهای آن

و

برگزاری نمایشگاه با مسئولیت دهی و اجرای کودکان در موضوعات مختلف

نمایشگاه‌هایی که توسط خود کودکان برگزار می‌شود، خود از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این مسئولیت‌پذیری و کمک در اجرای امور نمایشگاهی، انگیزه بسیاری برای کودکان و حتی والدین برای شرکت و همکاری در چنین نمایشگاه‌هایی ایجاد می‌کند. بخش‌های متفاوت این نمایشگاه می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

نقاشی

کاردستی

مذهبی

نوشتاری

عکس

و ...

در این میان مساجد، به عنوان مرکز و مهمترین پایگاه اسلامی در شهر و نیز دارا بودن فضای کافی برای برگزاری نمایشگاه، پتانسیل بسیار خوبی در این موضوع دارد و چه شایسته است که از ظرفیت بسیار عالی مساجد، برای برپایی نمایشگاه‌های مختلف استفاده گردد. برپایی نمایشگاه‌های اختصاصی کودکان می‌تواند در درک هر چه بیشتر

مناسبت‌های مختلف، نقش زیادی داشته باشد:

نمایشگاه نقاشی

در این نمایشگاه موضوع از قبل مشخص می‌شود و پس از گذشت زمان بندی مشخص، نقاشی‌ها را در معرض دید نمازگزاران قرار می‌دهند.

نمایشگاه‌های کاردستی

مانند نمایشگاه نقاشی با توجه به تفکیک سنی برگزار می‌گردد

نمایشگاه عکاسی

نمایشگاه چند رسانه‌ای

در این مورد از کودکان خواسته می‌شود تا یک واقعه تاریخی را بازسازی کنند. مانند: واقعه غدیر، عید قربان، عاشورا، مباحله و یا اینکه ایشان یکی از موضوعات اجتماعی را به نمایش بگذارند، مانند: مسئله حجاب، مواد مخدر، صرفه جویی و چند نکته:

در برگزاری نمایشگاه بهتر است از گروه همسالان استفاده گردد و بین کودکان تفاوت سنی زیادی وجود نداشته باشد. این نکته‌ی فوق العاده مهمی است که می‌تواند تأثیرگذاری بیشتری داشته و از آسیب‌هایی که در کارهای غیر همسالان صورت می‌گیرد، جلوگیری شود. این امر ممکن است به دلیل تفاوت در فکر و توانمندی کودکان غیر همسال بوجود آید.

لازم است برای تشویق کودکان و نوجوانان به برگزاری و شرکت در نمایشگاه‌ها، از هدیه دادن و تشویق در قالب‌های دیگر استفاده شود.

ضروری است برای بایگانی کارهای اجرایی و همچنین ارائه نمونه کار به کودکان و نوجوانان به صورت یادبود و حتی ترویج در بین برخی از دوستان و اقوام ایشان که نتوانسته‌اند در نمایشگاه حضور یابند، حتماً از نمایشگاه‌ها عکس برداری و فیلم برداری شود.

از مردم برای بازدید این نمایشگاه‌ها دعوت گردد و از نظرات سازنده ایشان استفاده شود.

به کارها و فعالیت کودکان اهمیت داده شود و با تصورات اشتباهی چون این نمایشگاه را تنها تعدادی کودک و کم سن و سال اداره می‌کنند و از اینگونه موارد، از اهمیت و کارکرد اینگونه نمایشگاه‌ها غافل نشوید.

انتقال مفاهیم به کودکان از طریق داستان

داریوش عشقی

یکی از بهترین راه‌کارهای ارتباط با نسل جدید و جذب آنها به مسجد، بیان معارف بلند دینی و اعتقادی به کودکان و نوجوانان در قالب داستان است. قصه و داستان، ظرفیت بسیار بالایی برای انتقال مفاهیم متنوع دارد و به واسطه قابلیت محتوایی خود، موجب تأثیر گذاری بر ایشان خواهد شد.

بیان برخی از معارف بلند انسانی سرنوشت‌ساز، به صورت داستان در قرآن کریم، دلیلی بر اهمیت این نکته است. قرآن کریم از این شیوه برای تفهیم معانی استفاده نموده است، تا اینکه این مضامین نورانی برای غالب مردم قابل فهم باشد. این شیوه‌ای است که رسول گرامی اسلام ﷺ از آن استفاده نموده و در مسجد برای مردم، داستان‌های گذشتگان را نقل می‌فرمودند. امام جماعت نیز می‌تواند در مسجد از این ابزار برای جذب کودکان و نوجوانان به بهترین وجه بهره بگیرد. در ادامه به برخی شاخصه‌های یک داستان خوب پرداخته می‌شود.

ویژگی‌های داستان:

۱. جذاب و مورد علاقه بودن
۲. عدم ایجاد خستگی در مخاطب و تمایل به شنیدن ادامه داستان
۳. تنوع در انواع داستان و قصه
۴. هیجان داشتن (قابلیت افزون کردن قوانین جذب، نشاط، امید، شادی، غم،

آرامش و ...)

۵. قابل انعطاف با سلیقه و سن مخاطبین
 ۶. سادگی و بیان شیوای داستان و عدم نیاز به استدلال
 ۷. ماندگاری بالا و فراموش نشدن آن در ذهن کودکان
 ۸. ظرفیت انتقال مفاهیم مختلف (یک داستان این ظرفیت را دارد که چندین نکته اعتقادی، اخلاقی، رفتاری را به شنونده منتقل کند)
 ۹. عدم نیاز به امکانات و فضای خاص
 ۱۰. درگیر نمودن تخیل و ذهن شنونده
- فردی که قصد بیان داستان و قصه را دارد باید توجه داشته باشد که برای تأثیرگذاری داستان و داشتن اثر مطلوب، لازم است در انتخاب و نقل داستان به نکات خاصی توجه کرد.

خصوصیات یک داستان تأثیر گذار:

۱. داستان باید دارای فراز و نشیب و پیچ و خم قابل توجهی باشد.
۲. داستان باید سوژه‌ی احساسی داشته باشد.
۳. شخصیت‌های داستان برای مخاطبین و شنوندگان آن، حائز اهمیت باشند.
۴. داستان باورپذیر باشد.
۵. موضوع داستان با زندگی مخاطب ارتباط و تناسب داشته باشد.

طریقه نقل داستان

مهمترین بخش یک داستان و جذابیت آن، در نوع بیان آن است. برخی از افراد در نقل داستان و وقایع، هنر خاصی دارند؛ به گونه‌ای که مخاطبین علاقه دارند داستان را از زبان آنها بشنوند. معمولاً این افراد در تعریف کردن فیلم و سریال هم هنر خاصی دارند و به گونه‌ای فیلم را تعریف می‌کنند، که شنونده احساس می‌کند در حال تماشای فیلم است. بیان جزئیات داستان و تأکید بر نقاط حسّاس و مورد توجه مخاطب، می‌تواند در جذابیت داستان و علاقه مندی شنونده به فراگیری داستان تأثیر بسیاری داشته باشد.

روایات تصویری، بیشترین و ماندگارترین اثر را در انتقال باورها به عامه‌ی مردم دارا است. ۸۶٪ پیامها از طریق دیدن و ۹٪ درصد از طریق شنیدن و بقیه موارد از دیگر حواس گرفته می‌شود. بنابراین اگر امکان سخنرانی چند رسانه ای نباشد، می‌توان

داستان را طوری تعریف کرد که مخاطب تصویر را در ذهن خود مجسم کند. همچنانکه که گفته شد، اصلی‌ترین راه تصویرسازی با "توصیف" است و اغلب رمان‌ها نیز از این مهارت برای تأثیرگذاری بیشتر استفاده می‌کنند.

توصیف قرآن از بهشت و جهنم نیز بر این پایه است. مثل سوره واقعه که انسان‌ها را در قیامت به سه گروه تقسیم کرده و آنها را توصیف می‌کند. مراد از توصیف در اینجا توجه به جزئیات و به تصویر کشیدن آن است.

در داستان باید چه اموری را توصیف کرد؟

۱. زمان و مکانی که رویداد را در بر گرفته است.
۲. شخصیت‌های اصلی و فرعی داستان، به همراه خصوصیات ظاهری آنها، برای تصور کردن آن فرد با خصوصیاتش در بخش‌های مختلف داستان
۳. گفتگوها و دیالوگ‌های بین شخصیت‌ها و در صورت امکان با لهجه و شکل‌های متفاوت و حتی به صورت قصه‌ای.
۴. تصورات و حالات افراد در داستان به همراه تأثیر آن حالات در بیان و چهره متکلم
۵. توصیف حوادث و اتفاقات با هیجان لازم و متناسب اتفاق

شرایط توصیف داستان:

۶. قسمت‌های با اهمیت داستان (که سوژه است و پیام دارد) برجسته‌تر تصویر شود.
۷. برای تصویرسازی بهتر، شایسته است از تصویرهای ذهنی مخاطب و به روزرسانی داستان استفاده کرد. تا جایی که امکان دارد داستان با زندگی امروزی مخاطب گره خورده شود، تا اینکه درک و فهم داستان آسان شده و ماندگاری بالایی پیدا کند. ضمناً هماهنگ سازی داستان با زندگی افراد، می‌تواند سبب شده تا ایشان نکات ارزشمند داستان را در زندگی خود پیاده کرده و از آن بهره ببرند.
۸. هماهنگی محتوا با لحن و صوت و صورت، دارای اهمیت بسیاری است؛ چراکه مخاطب حرکات و سکنت و حالات چهره را سریعتر تصور کرده و به خاطر می‌آورد.

امام جماعت و مخاطب شناسی کودک و نوجوان

داریوش عشقی

شناختن زبان مخاطب و سخن گفتن با آن زبان، نقش بسزایی در برقراری یک ارتباط خوب و سازنده دارد، به عبارت دیگر انسان‌ها به خاطر تفاوت در سن و جنس و موقعیت‌های اجتماعی و فرهنگی، رویکرد متفاوتی به دنیای بیرون دارند. بنابراین برقراری ارتباط با انسان‌های مختلف نیاز به شناخت جامعی از خصوصیات هر گروه و قشر دارد.

امروزه در دنیای تجارت و بازاریابی یک نکته کلیدی، شناخت مشتری است، اینکه هر مشتری متناسب با موقعیت اجتماعی خود از چه کالایی استفاده می‌کند و باید برای ارتباط با آن از چه نوع کلامی استفاده کرد.

در موضوع مورد بحث نیز افرادی که از مخاطب‌شناسی خوبی برخوردارند، موفق‌ترند؛ ضمن اینکه در دنیای تولید اعم از مواد مصرفی و یا رسانه‌ای، سازندگان، بیشترین تمرکز خود را صرف مخاطب‌شناسی کرده و سعی در تولید موادی در راستای انتظارات و توقعات مشتریان دارند.

با توجه به اهمیت بحث حاضر، روشن است که امام جماعت موفق نیز فردی است که به مباحث مخاطب‌شناسی آشنا بوده و با این قدرت و توانایی، در تلاش است تا گروه‌های سنی مختلف را به مسجد جذب کرده و برنامه‌ی مسجد را به گونه‌ای تنظیم کند که افراد مختلف از فضای نورانی مسجد بهره‌مند شده و نیاز معنوی و عاطفی و

اجتماعی ایشان برآورده شود.

در این رابطه بخشی از مخاطبان مسجد کودکان و نوجوانان می‌باشند که شناخت خصوصیات آنها کمک بسزایی به جذب آنها به مسجد خواهد کرد.

..... درك موقعیت سنی کودک و نوجوانان

مخاطب در هر گروه سنی باید از ۴ لحاظ مورد توجه امام جماعت قرار بگیرد:

الف: جنسیت ب: تحصیلات ج: مکان زندگی و فرهنگ د: سن مخاطب
 امام جماعتی موفق است که به این نکات توجه لازم را داشته باشد، زیرا این نکات کمک می‌کند تا نوع برخورد، محتوا و شیوه ارائه محتوا متناسب با مخاطب باشد. در نظر داشتن این عامل‌ها احتمال تأثیرگذاری بر مخاطب را بیشتر خواهد کرد. در ادامه به برخی ویژگی‌های اخلاقی - رفتاری نسل جوان پرداخته خواهد شد.

..... برخی ویژگی‌های دوران نوجوانی

۱. دوره انتقال از کودکی
۲. خیال پردازی و رویا در بیداری
۳. سن جستجوی هویت
۴. افسردگی و هیجان
۵. دوره مسئله‌آفرینی
۶. دوستی‌های افراطی
۷. توجه به جنس مخالف
۸. پرخاشگری
۹. لجبازی
۱۰. عیب جویی و سنت شکنی
۱۱. رفتارهای متناقض و گرایش‌های متضاد
۱۲. شروع اجتماعی شدن
۱۳. ابتکار فوق العاده و ذهن فعال
۱۴. بی‌باکی

هر کدام از این ویژگی‌ها فرصت یک ارتباط سازنده را به امام جماعت می‌دهد، به این معنا که آگاهی از خصوصیات نوجوانان در عرصه گذر از دوران بلوغ و نوجوانی، ابزاری برای برقراری ارتباط با نوجوان بوده و عاملی برای جذب نوجوان به مسجد خواهد بود.

ضمن اینکه انتقال خصوصیات دوران نوجوانی به خانواده‌هایشان و کمک به برقراری ارتباط بین نوجوانان و خانواده‌ها در جذب نوجوان به مسجد تأثیر بسزایی خواهد داشت، زیرا غالب والدین از برقراری ارتباط بدون تنش با نوجوانان خود عاجز بوده و همواره به دنبال راه‌کاری برای حل این معضل هستند.

برای مثال درک عیب‌جو بودن و ستّ شکنی برخی نوجوانان و اجازه اظهار نظر در مسایل و موضوعات مختلف، این فضا را برای نوجوان فراهم می‌کند که احساس کند به او و تفکراتش اهمیت داده می‌شود و می‌تواند آزادانه مسائلی را که در ذهن اوست، بیان کرده و فردی هست که بدون توییح و تنبیه و تمسخر به نظرات او گوش داده و برای آنها پاسخی متقن و در خور توجه داشته باشد.

برخی از تفاوت‌های روان‌شناختی زن و مرد

۱. خانم‌ها جزئی‌نگر و آقایان کلی‌نگرند.
۲. آقایان بیشتر اهل احتیاط و خانم‌ها اهل اعتماد هستند.
۳. خانم‌ها احساس مدارند و آقایان اندیشه محور.
۴. لزوم دقت در الفاظ در جمع بانوان و لزوم دقت در مفاهیم در جمع آقایان.
۵. آستانه تحمل خانم‌ها بالا و در آقایان پایین است.
۶. در آقایان انگیزه‌سازی ابتدایی مهم است ولی در خانم‌ها انگیزه‌سازی میانی.
۷. در خانم‌ها به عکس آقایان اول تبشیر بعد انذار مورد نظر است.
۸. اولویت خانم‌ها ماندگاری کلام است و اولویت آقایان رفتار سازی است.

ویژگیهای مشترک بین پسران و دختران

- انرژی زیاد
- آمادگی بالا برای شادی و خنده
- بی‌علاقگی ابتدایی نسبت به روحانی

- برخلاف تصور، پذیرش بسیاری نسبت به قرآن و روایات دارند.
- دوست مداری شدید
- نوگرانی شدید نسبت به مطالب
- علاقه به جنس مخالف

ویژگی های دختران	ویژگی های پسران
- اهمیت دهی نسبت به آینده	- روزمرگی و شیطنت
- احساس و عواطف فوق العاده	- میل جنسی تحریک شده
- گرایش به معنویت به خصوص معنویت عاشقانه	- گرایش به ورزش
- میل به خودنمایی و محبوبیت	- میل به خود برتر بینی و قدرت

..... دوستی با کودک و نوجوانان

برای ایجاد یک رابطه ثمربخش میان امام جماعت مسجد و نسل جدید، یک روحانی کارآمد می‌تواند با کنار گذاشتن بعضی از محدودیت‌های غیر ضروری بین خود و نوجوانان، آن‌ها را به خود نزدیک کند و به قدر معقول با آنان صحبت کند، احوال آن‌ها را در حالت عادی و غیر عادی جویا شود و حتی المقدور در همنشینی‌ها و مجالست‌ها همراه آنان باشد. ضمن اینکه برخی برنامه‌های فرهنگی همچون برگزاری اردوهای پر نشاط و همراه شدن امام جماعت با جوانان در این اردوها می‌تواند ارتباط خوبی بین امام جماعت و جوانان فراهم سازد.

ادب حضور در خانه خدا، از زبان گویای امام جماعت

سید مهدی بهشتی

بچه‌ها همه دور حاج آقا مقدس، که امام جماعت مسجد خاتم‌الاولیاء (عج) بود، حلقه زده و با شادی و خنده مشغول خوردن بستنی بودند و به سوی مسجد قدم زنان حرکت می‌کردند. در همین حال بود که حاج آقا از بچه‌ها پرسید:

بچه‌های من! تا به حال به مهمانی رفته‌اید؟

همهمه‌ای از میان بچه‌ها بلند شد و هر کس جوابی می‌داد. آقای مقدس گفت: اگر بخواهیم به یک مهمانی برویم باید چکار کنیم، آیا مقدماتی لازم دارد تا آماده‌ی رفتن بشویم؟ وقتی وارد خانه صاحب خانه شدیم، باید چه آدابی را رعایت کنیم؟

بچه‌ها! حالا اگر به قصر پادشاهی قدرتمند^۱ (امام صادق، مصباح الشریعه، ۱۳۱) دعوت شدیم، چگونه به آنجا می‌رویم؟

دیگر همگی به مسجد رسیده بودند و در گوشه‌ای از مسجد، زیر عکس شهدا به اتفاق حاج آقا نشستند و در حالی که هر کس از آداب مهمانی رفتن به قصر پادشاه می‌گفت، ناگهان حاج آقا با خنده‌ای زیبا و ملیح گفت: اجازه بدهید عزیزان من! حرفهای همه شما درست است!

مسجد خانه خداست^۲ (صدوق، من لایحضره الفقیه، ۱۹۹/۱) و خدا از هر پادشاهی

۱. أَتَاكَ قَدْ قَصَدْتَ بَابَ مَلِكٍ عَظِيمٍ

۲. و المساجد بیوت الله

قدرتمندتر و لطیف‌تر است. خودش ما را دعوت کرده و ما را زائر و مهمان خویش خطاب کرده (برقی، المحاسن، ۴۸/۱ و صدوق، الخصال، ۶۳۵/۲).

وقتی قصد داریم به مهمانی خانه خدا برویم، لازم است تا با پاکیزگی تمام و نظافت کامل به سمت آنجا حرکت کنیم، قبل از هر کار وضو می‌گیریم^۱ (صدوق، الامالی، ۳۵۹ و برقی، المحاسن، ۴۷/۱) و با پوشیدن بهترین لباس^۲ (طبرسی، مجمع البیان، ۴/۶۳۸) و همراه کردن زینت‌ها^۳ (الاعراف/۳۱) و معطر کردن خود، با حالت آرامش و وقار به سوی مسجد روانه می‌شویم (حرّعاملی، وسائل الشیعه، ۲۰۳/۵)، البته بهتر است که با پای پیاده به سوی مسجد برویم (صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ۲۹۱).

برای اینکه خسته نشوید، داستانی از زندگانی حضرت زین العابدین را برای شما تعریف می‌کنم: در شب سردی، یکی از غلامان امام سجاد علیه السلام در حالی که آن حضرت لباس‌های زیبایی بر تن داشت و خود را معطر کرده بود، با او روبرو شد. وی از آن حضرت پرسید: در این ساعت و با چنین هیبتی، آهنگ کجا دارید؟ امام فرمود: الی مسجد جدی رسول الله. به طرف مسجد جدّم، رسول خدا می‌روم. (کلینی، الکافی، ۵۱۷/۶ و حرّعاملی، وسائل الشیعه، ۲۲۸/۵)

در وقت بیرون رفتن از خانه به قصد مسجد می‌گوییم: به نام خدایی که مرا آفرید، خدایی که مرا هدایت می‌کند، و به من می‌خوراند و می‌نوشاند و چون بیمار شوم شفایم می‌دهد، آن که مرا می‌میراند، سپس زنده می‌کند، آن که امید و طمع دارم خطایم را در روز قیامت بیامرزد، ای خدا! به من حکمت ببخش و به شایستگان ملحقم کن و نزد آیندگان خوش نامم فرما و مرا از وارثان بهشت نعیم قرار ده و پدرم را بیامرز^۴. (دیلمی، اعلام الدین، ۳۵۲ و بهائی، مفتاح الفلاح، ۳۲)

خوب بپّه‌ها!

بله درسته، محسن و مرتضی خوب اشاره کردند؛ قبل از ورود به هر کار یا هر مکان،

۱. أَلَا طُوبَىٰ لِعَبْدٍ تَوَضَّأَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ زَارَنِي فِي بَيْتِي

۲. خُدُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ أَيْ خُدُوا ثِيَابَكُمْ الَّتِي تَتَرْتَمُونَ بِهَا لِلصَّلَاةِ فِي الْجُمُعَاتِ وَالْأَعْيَادِ عَنِ أَبِي

جعفر الباقر علیه السلام

۳. خُدُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ

۴. بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ وَالَّذِي رَبُّهُ هَبَّ لِي حُكْمًا وَالَّذِي هَبَّ لِي لِسَانَ صِدْقِي فِي الْآخِرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ وَأَغْفِرْ لِي أَبِي.

پسندیده است که با یاد خدا و همچنین پناه بردن به او از شر شیطان رانده شده، کار خود را آغاز کنیم.

در سیره پیامبر مهربانی‌ها آمده است: چون ایشان داخل مسجد می‌شد پای مبارک راست را داخل مسجد می‌گذاشت و با پای چپ خارج می‌شد (کلینی، الکافی، ۳/۳۰۸) و می‌فرمود: «بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ» و چون از مسجد بیرون می‌رفت، روزی به علی علیه السلام فرمود: کسی که داخل مسجد شود و این دعا را بخواند، خدای تعالی نمازش را قبول فرموده و به ازای هر رکعتی، فضیلت صد رکعت برای او نوشته و چون بیرون رود، همین دعا را زمزمه کند، حق تعالی گناهایش را بیامزد و به هر قدمی درجه‌ای از برایش بلند گردانیده شود و حق تعالی به ازای هر قدمی، صد حسنه برای او بنویسد (شعیری، جامع الاخبار، ۶۸).

هنگام ورود به مسجد رو به قبله زیر لب صلوات می‌فرستیم (طوسی، تهذیب الاحکام، ۳/۲۶۳) و دعا می‌کنیم^۱ (طوسی، مصباح المتجهد، ۱/۳۲). وقتی در جایگاه خود مستقر شدیم، اگر وقت نماز واجب نیست، بهتر است که دو رکعت نماز به احترام مسجد بخوانیم (عاملی، الروضه البهیه، ۱/۶۴) که به منزله سلام کردن در مهمانی است.

عزیزان من!

عباس درست گفت: وقتی به مهمانی می‌رویم به صاحب خانه و خانهاش احترام می‌گذاریم و از کارهای بیهوده که حواس ما را از صاحب خانه پرت می‌کند، پرهیز می‌کنیم، آری؛ در آداب مسجد است که احترام اینجا را باید حفظ کنیم (کراچی، کنز الفوائد، ۱/۱۵۰)، در مسجد شعر نخوانیم (کلینی، الکافی، ۳/۳۶۹). به معامله و کاسی نپردازیم (طوسی، تهذیب الاحکام، ۳/۲۶۳ و نجفی، جواهر الکلام، ۱۴/۱۱۵)، در این محلّ عبادت و بندگی، نخواستیم (شعیری، جامع الاخبار، ۷۰)، سخنان بیهوده نگوییم (طبرسی، مکارم الاخلاق، ۴۶۷) و صدای خود را بلند نکنیم (طبرسی، مکارم الاخلاق، ۴۶۷).

۱. بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ مِنَ اللَّهِ وَ إِلَى اللَّهِ وَ خَيْرَ الْأَسْمَاءِ لِلَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَ تَوَكَّلْ وَ أَغْلِقْ عَنِّي أَبْوَابَ مَعْصِيَتِكَ وَ اجْعَلْنِي مِنْ زَوَارِكِ عِمَارِ مَسَاجِدِكَ وَ مِمَّنْ يَنْجِيكَ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ مِنَ الدِّينِ هَمَّ عَلَى صَلَاتِهِمْ يَحَافِظُونَ وَ ادْحَرْ عَنِّي الشَّيْطَانَ الرَّجِيمَ وَ جُنُودَ إِبْلِيسَ أَجْمَعِينَ.

این مطلب که آرش گفت، خیلی زیبا بود، وقتی قصد رفتن به خانه خدا داریم، نباید پا، یا دهانمان بوی ناخوشایندی بدهد (کلینی، الکافی، ۳۷۶/۶ و بخاری، الصحيح، ۴۰۲/۱) چون سبب آزار و اذیت دیگر میهمانان خواهد شد. همچنین باید تمام تلاش خود را برای تمیز نگه داشتن مسجد به کارگیریم (صدوق، الخصال، ۶۳۵/۲ و الامالی، ۱۸۰).

دلبران من! صدای اذان از مأذنه‌های مسجد به گوش می‌رسد، کم کم آماده نماز بشویم، اما این نکته را هم فراموش نکنیم که، کودکان نابالغ بهتر است در مسجد کنار هم ننشینند، بلکه با اولیاء خود به مسجد بیایند و در این مهمانی کنار آنان باشند (کلینی، الکافی، ۴۰۹/۳).

یادمان باشد که هنگام خروج از مسجد دعا و صلوات بفرستیم^۱ (کلینی، الکافی، ۳۰۹/۳).

بیایید! ما هم به دعوت بهترین صاحب خانه به زیبایی و شایستگی پاسخ بگوییم.

کتابنامه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (م ۳۸۱)، من لایحضره الفقیه، مصحح: علی اکبر غفاری، ۱۴۱۳ق، اسلامی، قم.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، الامالی، ۱۳۷۶ش، کتابچی، تهران، ششم.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ۱۴۰۶ق، دارالشریف الرضی للنشر، قم، دوم.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، مصحح: علی اکبر غفاری، ۱۳۶۲ش، جامعه مدرسین، قم، اول.
۵. برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن (م ۲۷۴)، ۱۳۷۱ق، دار الکتب الاسلامیه، قم، دوم.
۶. بهائی، محمد بن حسین (م ۱۰۳۱)، مفتاح الفلاح فی عمل الیوم و اللیله من الواجبات و المستحبات، ۱۴۰۵ق، دارالاضواء، بیروت، اول.
۷. جعفر بن محمد الصادق (م ۱۴۸)، مصباح الشریعه، ۱۴۰۰ق، اعلمی، بیروت، اول.

۱. اللهم دعوتی فأجبت دعوتک و صلیت مکتوبتک و انتشرت فی أرضک كما أمرتني فأسألک من فضلک العمل بطاعتک و اجتناب سخطک و الکفاف من الرزق برحمتک

۸. حَزَّ عاملی، محمد بن حسن بن علی، تفصیل وسایل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ۱۴۰۹ق، آل البيت، قم، اول.
۹. دیلمی، حسن بن محمد(م۸۴۱)، الاعلام الدین فی صفات المومنین، ۱۴۰۸ق، آل البيت، قم.
۱۰. شعیری، محمد بن محمد(م۶۰۰)، جامع الاخبار، بی تا، حیدریه، نجف.
۱۱. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ۱۳۷۲ش، ناصر خسرو، تهران.
۱۲. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، ۱۳۷۰ش، قم، شریف رضی، چ چهارم.
۱۳. طوسی، محمد بن الحسن(م۴۶۰)، تهذیب الاحکام(تحقیق خراسان)، ۱۴۰۷ق، دارلکتب الاسلامیه، تهران.
۱۴. طوسی، محمد بن الحسن، مصباح المتعجد، ۱۴۱۱ق، موسسه فقه الشیعه، بیروت، اول.
۱۵. عاملی(شهید ثانی)، زین الدین بن علی بن احمد(م۹۶۶)، الروضه البهیة فی شرح اللعنه الدمشقیه، ۱۴۱۰ق، داوودی، قم، اول.
۱۶. کلینی، الکافی، ۱۴۰۷ق، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چ چهارم.
۱۷. نجفی، محمد حسن بن باقر، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، بی تا، داراحیاء التراث، بیروت، هفتم.
۱۸. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ۱۴۰۸ق، آل البيت، بیروت، اول.

بخش هفتم

مشاوره و راهنمایی کودک در محیط مسجد

راهکاری ساده برای ارائه مشاوره به نوجوان در محیط مسجد

داریوش عشقی

نوجوان در دنیای امروز با مسایل و موضوعات گوناگونی درگیر است. چراکه او ارتباطات وسیعی با محیط پیرامونی خود دارد و با وجود بالا رفتن سطح اطلاعات در مسایل مختلف زندگی، میانگین سن بلوغ ایشان پایین آمده است. طرح این موضوعات برای نوجوان سخت بوده و مشورت با دوستان و همسالان هم کمک نه تنها کمک چندانی به فرد نمی‌کند، بلکه ممکن است او به گمراهی کشانده شود.

تجربه نشان داده است زمانی که نوجوان ما، احساس کند می‌تواند در فضای خاصی، مسایل و دغدغه‌هایش را مطرح نموده و پاسخ درست و منطقی دریافت کند، استقبال خواهد کرد.

مشکلات نوجوانان

مشکلات نوجوانان را می‌توان در دسته‌های زیر خلاصه کرد:

۱. مشکل ارتباط با والدین
۲. عدم درک وی از جانب آنها
۳. نگاه کودکانه آنها به نوجوان
۴. مشکلات خانوادگی والدین و تعارض‌های آنها
۵. تنبیه‌ها و محرومیت‌های صادره از جانب والدین
۶. نداشتن نقش ثابت و سازنده در خانواده

۷. مشکل ارتباط با خواهر یا برادر
۸. نداشتن برادر و یا خواهر در خانه و احساس کمبود در این زمینه
۹. آزار و اذیت برادر و یا خواهر بزرگتر
۱۰. رفتار اجتماعی ناپسند خواهر و غیرت نوجوان
۱۱. ارتباط با اقوام
۱۲. مشکلات رفتاری آنها با نوجوان (تمسخر، تحقیر، توجّه بیش از حد، توقع بی جا و ...)
۱۳. تفاوت‌های فرهنگی و مذهبی و لزوم رفت و آمد و وقوع برخی مشکلات در این حوزه
۱۴. برخورد با جنس مخالف و دوستی با آن
۱۵. فضای مسموم جامعه و عادّی شدن اینگونه مسائل
۱۶. تحقیر و ترد شدن از گروه همسالان، به علّت عدم توجّه به این گونه ارتباطات
۱۷. داشتن ارتباط با جنس مخالف و مشکلات بوجود آمده از این ارتباط
۱۸. مشکلات و معضلات بلوغ جنسی
۱۹. احتلام
۲۰. غسل
۲۱. استمناء
۲۲. سوالات فراوان در مورد روابط جنسی (خود، والدین، خواهر و یا برادر ازدواج کرده و ...)
۲۳. ناامیدی از آینده خود و اجتماع
۲۴. فکریهایی که برای آینده در ذهن خود پرورانده و رسیدن به بن بست
۲۵. ترس از جنگ و تحریم و عاقبت دین و نظام و از این دست مسائل
۲۶. نگرانی از پیدا کردن کار و توانایی کسب درآمد مکفی
۲۷. تشکیل خانواده در آینده و استقلال مالی
۲۸. تفکر درباره ویژگی‌های همسر آینده و توقّعات خود
۲۹. توجّه به ارتباطات والدین و قضاوت در مورد آنها

بیان مشکل از زبان نوجوان

یکی از تکنیک‌های بسیار کاربردی در امر مشاوره، که می‌تواند به امام جماعت‌های

محترم این قدرت را بدهد که حتی اگر اطلاعات کمی در حوزه روانشناسی دارند، بتوانند مشاوره خوب و سازنده‌ای بدهند، این است که دلیل وقوع مشکل را با کمک خود نوجوان به دست آورند.

این امر باعث می‌شود که نوجوان از ابعاد مختلف مشکل خود را مورد بررسی قرار دهد. در این مرحله همدلی مشاور (و بیان عباراتی همچون این مشکل ممکن است برای همه بوجود آید و همچنین اشاره به گذرا بودن موقعیت‌های زندگی)، می‌تواند او را از اضطراب و استرس بوجود آمده دور کرده و یک آرامش نسبی در او ایجاد کند.

کسب این آرامش در مسجد و توسط امام جماعت بسیار ارزشمند بوده و می‌تواند ارتباط این نوجوان با مسجد را پایدار نماید.

سعی شود در مشاوره با کنترل صحبت‌های نوجوان، از پراکنده‌گویی و بیان مسایل متعدّد خودداری شود و مسایل یک به یک مطرح و حل شود؛ زیرا نوجوانان در صحبت‌های خود، اصطلاحاً از شاخه‌ای به شاخه دیگر پریده و بسیار متمایلند که همه مشکلات خود را در یک جلسه بیان کنند. این امر می‌تواند برای مشاور، سردرگمی ایجاد کرده و میزان کیفیت و کمیت کمک و راهنمایی ایشان را دچار افول کند.

وقتی نوجوان مسایل و موضوعات خود را بیان کرد، از او بخواهیم مهمترین مشکل خود را بیان کند (به این بیان که از مواردی که گفتی کدام یک به نظرت خیلی مهم است و باید در وهله اول رسیدگی شود) و بعد از مشخص شدن مشکل اصلی، پیرامون همان موضوع گفتگو شود، یعنی موضوعی که بیشترین دغدغه را برای نوجوان ایجاد کرده، نه موضوعی که مشاور انتخاب می‌کند.

مرحله دوم بعد از معین کردن موضوع مهم و قابل گفتگو، نوجوان باید زمان به وجود آمدن و علت آن را کاملاً توضیح دهد، که اگر این کار به درستی انجام شود، بخشی از درمان و راهنمایی مشاور نیز روشن و حل خواهد شد.

در مرحله بعد، اتفاقاتی که در دوران این مشکل افتاده مورد بررسی واقع می‌شود؛ عواملی که باعث بهتر و یا بدتر شدن موضوع می‌شده و کارهایی که برای حل آن انجام داده است.

مرحله بعد تأثیری که این مشکل بر فکر، خلق، جسم و رفتار او است. این می‌تواند شدت و دوام این مشکل را روشن نماید. اینکه این موضوع چه ابعادی از زندگی نوجوان را تحت تأثیر گذاشته است.

در مرحله بعد، نقش این موضوع در کارکردهای او بررسی می‌شود (تحصیل، ورزش، دوستی‌ها، والدین و ...).

بدین ترتیب، بعد از توصیف مشکل، به شکل وسیع، از زبان خود نوجوان و شنیدن آن توسط امام جماعت به صورت گوش دادن فعال و پرسش سؤالات مشخص برای بازگشایی جنبه‌های مختلف مشکل، از خود نوجوان راهنمایی گرفته می‌شود.

این روشی ساده است که همه امام جماعت‌های مساجد می‌توانند در روند مشاوره خود از آن استفاده کنند؛ زیرا هیچ کس به اندازه خود فردی که دچار مشکل شده است، نمی‌داند که این موضوع چرا به وجود آمده و چگونه حل خواهد شد. بنابراین امام جماعت کفایت از نوجوان بخواهد که فکر کند و بگوید که به نظر او چه کاری را باید انجام می‌داد و یا در حال حاضر چه باید کرد، تا این موضوع به وجود نمی‌آید و یا حل شود و یا ادامه پیدا نکند. با پرسیدن سؤالاتی در همین راستا جواب حل مشکل این نوجوان را از زبان خودش بشنوند و به همراهی توصیه‌های خود، او را به سمت یک حرکت مثبت برای حل مشکل سوق دهد.

این ساده‌ترین روش مشاوره است که نیاز به اطلاعات خاصی ندارد و کفایت امام جماعت محترم با مدیریت و زیرکی خود به نوجوان کمک کند، تا به شکل تفصیلی مشکل را بیان و خودش راهکار درمان را بیان نماید.

در کنار این کار موضوعات، «توصیه‌های اخلاقی و دینی» می‌تواند مفید و مؤثر باشد. البته با در نظر گرفتن این نکته که به تناسب پایداری نوجوان به دستورات دینی، سفارشات مذهبی داده شود. امام جماعت محترم نیز مستحضر هستند که این کار باید مرحله به مرحله صورت پذیرد و ارائه دستورالعمل‌های سنگین و یا طولانی می‌تواند نوجوان را از دستورات دین و مسجد گریزان نماید.

مسجد و آموزش‌های دوران بلوغ

داریوش عشقی

دوران بلوغ، حسّاس‌ترین دوران زندگی هر فرد به حساب می‌آید. دورانی است که به بزرگ‌ترها را انجام دهد، به او می‌گویند که تو هنوز بچه هستی و از طرف دیگر وقتی مشغول بازی می‌شود، به او می‌گویند تو بزرگ شده‌ای. به هر حال وضعیت بحرانی و نامعلوم دوران نوجوانی، تداعی‌کننده‌ی سختی‌های بسیاری است؛ آنچنانکه تغییرات اساسی و حیاتی این دوران، بر کسی پوشیده نیست. البته شخص در این دوران به بلوغ اجتماعی، اقتصادی، جسمی، جنسی و عاطفی نیز خواهد رسید.

وظایف امام جماعت در مورد مسئله بلوغ نوجوان

اما مسجد و امام جماعت چه نقشی می‌تواند در رساندن نوجوانان به بلوغی کامل ایفا کند؟

..... نخست: کسب اطلاعات لازم برای امام جماعت

امام جماعت محترم مساجد باید در مورد خصوصیات دوران بلوغ و نوجوانی، اطلاعات لازم را کسب کنند، از جمله اینکه در این دوران چه اتفاقاتی برای نوجوان بوجود آمده و چه تحولاتی در وی رخ خواهد داد. در این راستا تهیه بروشور یا دیوار نوشته‌های مسجدی، می‌تواند فضای خوبی برای اطلاع‌رسانی به خانواده‌ها فراهم نماید

و آنها را با حساسیت‌های دوران نوجوانی آشنا کرده و این دغدغه را در آنها بوجود آورد که برای پیدا کردن راه کارهای مناسب در زمینه بلوغ نوجوانان، ارتباط بهتر و بیشتری با مسجد داشته باشند.

برای این مهم لازم است که امام جماعت محترم مسجد قدری با مباحث روانشناسی رشد آشنا شود. این مباحث به صورت کتاب با عنوان روانشناسی رشد قابل تهیه است. (مباحثی پیرامون دوران مختلف رشد و خصوصیات هر دوران و مرحله به همراه راه کارهای ارتباط با کودکان و نوجوانان در سنین مختلف).

..... دوم: آماده سازی فضایی مناسب برای پاسخگویی به نوجوانان

برای مثال لازم است در مسجد اطلاع رسانی شود که در زمانی مشخص از روزی معین، نوجوانان در یک گروه سنی مشخصی، برای برگزاری برنامه‌ای خاص خودشان به مسجد دعوت شده‌اند. بدینگونه که نوجوانان مسجدی و غیر آنها از طرق مختلف از این جلسه مطلع شوند. در این برنامه سعی شود سؤالات واقعی نوجوان، دغدغه‌ها و آنچه ذهن آنها را در این مورد مشغول ساخته است، پاسخ داده شود.

البته به این نکته نیز باید دقت شود که اگر چه مباحث ارائه شده توسط متصدیان در مسجد، همواره حامل نکات مفید و خوبی بوده است، اما شناخت فضای ذهنی نوجوان در ارائه مطالب اهمیت بسزایی دارد. به همین دلیل پیشنهاد می‌شود خود امام جماعت مسجد و یا کارشناس مربوطه، در این گونه جلسات، با ایجاد فضایی صمیمی، اعتماد نوجوانان را جلب کرده، تا آنچه را که ایشان واقعاً در ذهن دارند، مطرح نمایند. همچنین می‌توان از آنها خواست تا مطالب و سؤالات خاص و مهم خود را - بدون درج نام - مکتوب سازند. در این صورت وقتی نوجوان مشاهده می‌کند که در این جلسات به سؤالات و دغدغه‌های وی پاسخ داده می‌شود و به نوعی به وجود او ارج و قرب نهاده می‌شود، این امر خود باعث جذب به مسجد خواهد شد.

..... سوم: بهادادن به بلوغ در مسجد

در کشورهای مسیحی، وقتی نوجوانی به سن تکلیف می‌رسد، او را به یک کلیسا در منطقه‌ای خوش آب و هوا برده و در قالب یک اردوی یک ماهه، با انواع تفریحات و بازی‌های متناسب سنین نوجوانی، آموزشهای لازم و ابتدایی دین به او داده می‌شود و با برقراری هماهنگی با خانواده افراد و تغییر محیط زندگی نوجوان، فضای تغییر را برای

نوجوان فراهم می‌کنند. این تغییر و تحوّل، از طراحی جدید اتاق نوجوان تا تغییر رفتار خانواده با او و بسیاری موارد مرتبط دیگر را شامل می‌شود. این روش، باعث می‌شود که نوجوان تغییر در روند زندگی و بلوغ عبادی را، کاملاً حس کرده و با یک باور قوی به اعتقادات پرداخته و از دوران کودکی گذر نماید.

در کشور ما هم انجام این کار قطعاً مفید خواهد بود. بنابراین در یک محله و یک مسجد، با احتساب امکانات موجود می‌توان برای نوجوانان برنامه و طرحی پیاده کرد. در این راستا می‌توان با ایجاد هماهنگی با خانواده‌های نوجوانان، برای هر نوجوانی، غیر از جلسات عمومی مختص به سنّ خود نوجوان در مسجد، در تاریخ مشخص سنّ بلوغ هر فرد، یک مراسم مختصر در مسجد برگزار کنند. مسجد و خانواده باید همواره بر این امر اهتمام داشته باشند که به شکوفایی بلوغی همه جانبه و کامل نظارت و کمک‌رسانی کنند.

پیشنهاد می‌شود با نصب بنر در ورودی مسجد و یا مقاطع اصلی عمومی و یا ارسال پیامک به ساکنین محله به همراه معرفی برخی از نکات مهم دوران بلوغ، از خانواده‌ها درخواست شود برای کمک به بلوغ صحیح و سالم فرزندان خود، به مسجد مراجعه و برای نوجوان خود یک پرونده تشکیل دهند. این کار باعث می‌شود که مسجد اطلاعات نوجوانان محله را داشته باشد، هم از نظر جنسی و هم از نظر سنّی و هم به لحاظ شرایط خانوادگی نوجوانان. این امر می‌تواند به امام جماعت برای برنامه‌ریزی موضوع سخنرانی و یا برنامه‌های فرهنگی مسجد کمک نماید.

وقتی مسجد برای نوجوان این چنین اقداماتی را انجام دهد و با مراسمی از پیش طراحی شده، نوجوان در محیطی مملو از معنویت، با پدیده بلوغ عبادی مواجهه شود، قطعاً می‌تواند خاطره خوبی از این تاریخ داشته و این امور به طور نامحسوسی می‌تواند زمینه‌ساز پذیرش هر چه بیشتر و بهتر دوران بلوغ و تکلیف برای وی باشد.

می‌دانیم که والدین در مناسبت‌های مختلف، هزینه‌های بسیاری برای فرزندان‌شان صرف می‌کنند، در این رابطه کفایت ایشان به این نکته توجّه کنند که، یکی از امور مهم و تأثیرگذار در آینده فرزندان، رسیدن به بلوغ و انجام تکالیف الهی است که در این صورت تلاش می‌کنند این روز، به شکل مناسبی برگزار گردد.

..... چهارم: توجّه به افرادی که به سنّ بلوغ می‌رسند

برگزاری جلسات مخصوص افرادی که به سنّ بلوغ رسیده‌اند و ایجاد یک شأنیت

خاص، باعث می‌شود که فرد احساس کند برخوردی که با او می‌شود، با دیگران متفاوت است و اهل مسجد دیگر او را با کسانی که هنوز به سنّ بلوغ نرسیده‌اند، یکی نمی‌دانند. نوجوان باید این تفاوت را کاملاً محسوس درک نماید، تا در پذیرش شرایط موجود آمادگی بیشتری کسب کند. در ضمن باید سعی شود نوع کارسپاری و حتی برخورد دیگران با این نوجوان بلوغ یافته نیز تغییر کند.

..... پنجم: برگزاری جلسات خانواده

در این راستا ضروری است که خانواده‌ها در جلساتی با حضور امام جماعت، با تغییرات این دوران آشنا شده و در مورد انجام تکالیف شرعی در منزل و برخورد والدین با این مورد اطلاع رسانی دقیق شوند. نوع برخورد والدین با انجام تکالیف در منزل خیلی مهم و حسّاس است. امام جماعت نیز موظّف است این مورد و نکاتی از این دست را به خانواده‌ها متذکّر شود؛ آن هم بدون حضور نوجوان، توصیه به مدارا و عدم سخت‌گیری زیاد همراه با نظم در کارها و انجام تکالیف توسط والدین در زمان مشخص، توجّه به تکالیف فرزندان و آماده‌سازی فضایی مناسب برای عمل به آنها از آن جمله است.

شبوهای تشویق در مسجد

داریوش عشقی

برای تربیت کودک و نوجوان به رفتارهای شایسته، به ابزارهای متعددی نیاز است که تشویق، یکی از بهترین آن ابزارها به حساب می‌آید. همچنانکه کودکان برای حضور مستمر و منظم در مسجد و شرکت در نماز جماعت، نیازمند تشویق و پاداش هستند. قطعاً کودک و نوجوانی که در مسجد حاضر می‌شود، گاهی کاری در خور تشویق انجام می‌دهد. بنابراین فرهنگ‌سازی مباحث ورود به مسجد و احترام به دیگر نمازگزاران، امر مهمی است، که باید به مرور زمان توسط امام جماعت صورت پذیرد.

شاید تشویق در نگاه اول کار ساده‌ای به نظر برسد و همه مردم مدعی این مسأله باشند که با این امر آشنا بوده و بارها و بارها عملاً این کار را انجام داده‌اند؛ اما باید در نظر داشت که گاهی به دلیل لحاظ نکردن اثر تربیتی این روش، استفاده از آن نتیجه عکس می‌دهد و یا بعد از انجام آن، اثر سوء تربیتی دیگری را ایجاد می‌نماید.

..... تعریف تشویق

تشویق به یک معنا، عبارت است از مواجهه متربی با نتایج رفتاری مطلوب. به بیان دیگر، کودکان و نوجوانان با دستیابی به یک وسیله و یا دریافت کردن اجازه‌ی انجام کاری، متوجه می‌شوند عملی را که انجام داده‌اند، مورد رضایت والدین و یا مربی بوده و این تشویق، پاداشی در قبال فعالیت مثبت آنها است.

..... چند نکته در مورد تشویق

تشویق باید متناسب با رفتار مرتب‌تری باشد. کم نباشد که در این صورت برانگیزاننده نیست و اگر بیش از انتظار باشد، انتظارات کودک بالاتر می‌رود و ارزش تشویق آنچنان که باید، به نظر نمی‌رسد.

وجه تشویق مشخص باشد؛ یعنی مرتب‌تری بداند برای چه چیزی تشویق شده است، تا زمینه تکرار برایش مهیا باشد. بنابراین لازم است گاهی قبل از تشویق، برای کودک و نوجوان توضیح دهیم که کدام کار مورد پسند بوده و قرار است به دلیل انجام چه کاری، تشویق می‌شود.

متناسب با علائق و خواسته‌های مرتب‌تری باشد، نه اینکه مرتب‌تری با سلیقه و تفکرات خود برای او جایزه‌ای تهیه نماید.

مراعات سن و سال، همچنین جنسیت تشویق شونده خیلی مهم است. تشویق باید برانگیزاننده باشد. بنابراین باید متنوع باشد و از شکل‌ها و مدل‌های مختلف برای این کار استفاده گردد.

انجام تشویق در طول بازده زمانی متفاوت و متنوع باشد و دارای نظم زمانی خاصی نباشد.

..... تشویق باید تقویت کننده باشد، نه ایجاد کننده

این جمله یکی از کلیدی‌ترین نکات بحث تشویق است، که اگر رعایت نگردد، منجر به یک امر خلاف تربیت شده و کار را دشوار می‌کند. تشویق باید تقویت کننده باشد، یعنی زمانی که کودک و نوجوان کار مثبتی انجام می‌دهد، شایسته است با یک موضوع مطلوب و دوست داشتنی مواجه شود. اینکه گفته می‌شود تشویق نباید ایجاد کننده باشد، به این معنا است که وعده دادن قبل از انجام کار، باعث شرطی شدن فرد می‌شود و کودک و نوجوان را باج‌گیر بار می‌آورد. برای مثال، پدری به فرزندش که اتاق خود را مرتب کرده، یک شکلات به جهت تشویق می‌دهد. اینچنین، عمل مثبت و خوب کودک تقویت می‌شود، اما اگر پدر به فرزند خود بگوید، اتاق را مرتب کن تا به شما شکلات دهم، این شکلات قرار است کار مثبت را ایجاد کند و کودک کار مثبت را برای دریافت شکلات انجام می‌دهد و این امر موجب می‌شود که در آینده هم وقتی کاری از این کودک خواسته شد، بپرسد اگر این کار را انجام دهم، چه جایزه‌ای برایم در نظر می‌گیرید. پس تفاوت زیادی بین تشویق کردن بدون اطلاع قبلی و وعده دادن قبل از انجام

عمل، وجود دارد.

..... نکات تشویق در مسجد

با رعایت شرایط تشویق می‌توان، کودکان و نوجوانان را در امور مسجد تشویق کرد. حتی می‌توان کودکان را برای رفت و آمد بیشتر به مسجد نیز تشویق کرد.

بارها دیده شده وقتی به کودکان و نوجوانان، وعده‌ای در خصوص حضور مستمر در مسجد و دریافت جایزه‌ای خاص داده می‌شود، به حضور در مسجد ترغیب می‌شوند، اما به محض دریافت جایزه، حضورشان در مسجد کم‌رنگ شده و حتی گاهی در مقابل سفارش و اصرار والدین، برای حضور در مسجد، تقاضای پاداش و جایزه نیز خواهند کرد.

تشویق در مسجد باید به گونه‌ای صورت پذیرد که فرد تشویق شونده، غیر از هدیه‌ای که دریافت می‌کند، رشد شخصیتی و اجتماعی نیز در او حاصل شود. به این بیان که، نگاه افراد مسئول در مسجد به فرد تغییر کرده و کار سپاری و برخوردها با فرد مقطعی نباشد؛ بلکه روند کار به صورتی باشد که فرد تشویق شونده تلاش خود را در آن کار بیشتر کند. ضمن اینکه باید تشویق علنی و در حضور سایر کودکان و نوجوانان صورت گیرد. همچنین گفته شده لازم است علت‌های گوناگون تشویق نیز با جزئیات برای دیگران شرح داده شود. تا ضمن اینکه فرد متوجه شود که برای چه موضوعی تشویق می‌شود، عاملی برای ایجاد انگیزه و تلاش در دیگر افراد شود.

یکی از نکات مهم تشویق در مسجد، غافلگیر کردن تشویق شونده است، به گونه‌ای که تا اسم فرد را پشت بلندگو برای دریافت هدیه نخوانده‌اند، تصور و انتظار تشویق شدن نداشته باشد. زیرا نباید تشویق در مسجد به شکل عادی جلوه کند؛ چرا که اینگونه تأثیر فوق العاده خود را از دست می‌دهد.

تشویق همیشه برای افرادی که نمره‌ی کاری‌اشان، بیست خواهد بود، مصداق نخواهد داشت. بلکه افرادی که از نمره ۱۰ به نمره ۱۵ رسیده‌اند، شدیداً نیازمند به تشویق هستند، بنابراین در محیط مسجد برخی از افراد را به علت حضور مستمرشان تشویق می‌کنیم و برخی دیگر را به علت اینکه حضور خود را از هفته‌ای یک بار، به هفته‌ای سه بار رسانده‌اند، تشویق خواهیم کرد.

..... نکته‌پایانی

تشویق افراد در فضای مسجد، باید متناسب با حال و هوای مسجد و روح معنوی

آنجا باشد. بنابراین باید از تشویق‌هایی که در شأن مسجد نیست خودداری شود، در این خصوص سیره اهل بیت علیهم‌السلام نیز می‌تواند کمک بسزایی به امام جماعت نماید.

شپوه‌های تنبیه در مسجد

داریوش عشقی

تنبیه، یکی از ابزارهای تربیت است. والدین و مربیان نیز گاهی از این ابزار برای تربیت و آموزش رفتار و گفتار صحیح، استفاده می‌کنند؛ تنبیه یکی از ابتدایی‌ترین و کارآمدترین شیوه‌ها است، که از قدیم‌الایام مورد استفاده قرار می‌گرفته است. در حقیقت انسان‌ها در طول زندگی خود دانسته و یا ندانسته اشتباهاتی مرتکب می‌شوند که گاهی به خود آسیب می‌رسانند، گاهی به ارتباط با فرد دیگر و گاهی هم به یک خانواده و یا اجتماع آسیب می‌رسانند.

یکی از ابزارهای معلّمان در دوران تحصیل، استفاده از تنبیه به شکل‌های مختلف آن بوده است، که گاهی منجر به خسارت‌های جبران‌ناپذیری می‌گشت، این امر به علت عدم شناخت صحیح از تنبیه و روش‌های آن بوده است.

اما اگر این روش تربیتی را به خوبی بشناسیم و با اصول و قوانین مطمئن اجرا کنیم، مسلماً تأثیر مطلوبی خواهد داشت.

تعریف تنبیه: در لغت به معنای آگاه ساختن و بیدار کردن است.

در اصطلاح: مواجه ساختن متربّی خطاکار، با یک تجربه ناخوش‌آیند دانسته می‌شود.

فلسفه تنبیه: آگاه کردن فرد از نتایج و پیامدهای رفتارهای خطا و نادرست.

هدف غایی: بازداشتن از تکرار عمل نامطلوب، ذکر این هدف به این منظور است

که وقتی کسی قرار است تنبیه شود، باید بدانیم، آیا بعد از تنبیه فرد، به هدف غایی خود، یعنی ترک اشتباه فرد خواهیم رسید یا خیر، بنابراین تنبیه برای تشفی دل و آرام شدن مرئی و یا والدین جایز نیست.

..... مراتب تنبیه

نگاه معنی دار به مخاطب.

تغییر در چهره و یا روی برگرداندن.

تذکر مستقیم و نهی کردن لفظی.

تذکر همراه با سرزنش و عتاب کردن.

تهدید کردن: که هشدار و وعید داده می شود.

محروم ساختن: مثل قطع فعالیت های تفریحی و موارد مشابه.

محروم سازی موقت:

فرد برای چند دقیقه، چند ساعت، چند روز، از یکی از امور لذت بخش مربوط به خود محروم می شود. مانند تماشای تلویزیون، بیرون رفتن، مکث بودن در مسجد و سایر موارد مورد اهمیت کودک.

محروم سازی دائمی:

گاهی لازم است فرد خاطی برای همیشه از داشتن یا استفاده امری محروم شود، مانند به همراه داشتن چاقو و ...

حبس و یا جدا شدن از جمع همسالان:

گاهی فرد خاطی نیاز دارد برای تنبیه شدن در یک مکان مناسب برای چند دقیقه حبس گردد، البته مکان مورد نظر چند شرط دارد. اول اینکه: نباید تاریک و ترسناک باشد. نظیر زیرزمین و مکان های مخوف، دوم: نباید از مکان هایی باشد که فرد دوست دارد در آن مکان حضور داشته باشد، سوم: مکان کوچک و تنگ نباشد، مثل حمام و دستشویی. چهارم: مترئی به زور و با کتک و دعوا به مکان مورد نظر برده نشود، بلکه در ضمن آرامش و توضیح علت تنبیه به اطاق مورد نظر برده شود. پنجم: زمان این گونه تنبیه طولانی نشود.

قهر کردن با مترئی:

یکی از بخش‌های محرومیت، قهر کردن با متربی است، به این صورت که والدین و مربی با ذکر دلیل، چند دقیقه با متربی صحبت نمی‌کنند و او را از هم‌صحبتی با خود محروم می‌کنند. اینجا باید دقت شود که طول مدت این قهر باید کوتاه باشد و در صورت عذرخواهی متربی، فوراً باید عذر او پذیرفته شده و تنبیه ادامه پیدا نکند.

تنبیه عملی یا فیزیکی و بدنی

اگر مربی و والدین مراتب تنبیه را رعایت فرمایند، به مورد آخر نیازی پیدا نمی‌کنند، اما بیشتر اوقات بدون رعایت مراتب و به خاطر سریع و راحت بودن تنبیه بدنی، والدین و مربی به سرعت و به محض دیدن اشتباه متربی، به سمت تنبیه بدنی و فیزیکی می‌روند و این اشتباه بزرگی است.

..... چند نکته مهم در اعمال تنبیه

وجه تنبیه برای متربی روشن باشد. بیشتر اوقات کودکان علت قهر و اخم والدین را متوجه نمی‌شوند. در حقیقت مربی و والدین چون خودشان به موضوع التفات دارند، تصور می‌کنند که متربی و کودک هم متوجه تنبیه می‌شود، اما این در حالی است که کودک و نوجوان با برداشت خود و از روی عدم آگاهی و عدم تجربه، دست به کاری و یا بیان گفتاری زده است. به همین دلیل باید قبل از تنبیه، علت را برای فرد بازگو کنیم. تنبیه باید به موقع انجام شود، کودکان و نوجوانان برخی امور را زود فراموش می‌کنند، بنابراین باید زمان وقوع اشتباه تنبیه شوند، نه در زمان دیگر، چرا که شاید تأثیرگذار نباشد. از افراط و زیاده روی در تنبیه خودداری شود. «الافراط فی الملامة یثیر اللجاجة» تنبیه باید درخور کار اشتباه باشد.

از تنبیه در حالت خشم خودداری شود.

از تنبیهی که جواز شرعی نیز ندارد، پرهیز شود.

..... نکته فوق العاده مهم در تنبیه

در تنبیه باید «عمل شخص» مورد نقد واقع شود، نه خود فرد. به بیان دیگر ما هیچگاه شخصیت متربی را مورد هجوم و تنبیه قرار نمی‌دهیم، بلکه عمل ناشایست و اشتباه کودک و نوجوان مورد نقد قرار می‌گیرد. برای مثال در مورد فردی که حرف زشتی به زبان می‌آورد، ما نباید بگوییم که دیگر تو را دوست نداریم، بلکه می‌گوییم ما این طرز

حرف زدن تو را دوست نداریم. همینطور است وقتی کودکی کار ناپسندی انجام داد، باید گفته شود، چه کار بدی انجام دادی، نه اینکه بگوییم، تو چه آدم بدی هستی.

بنابراین یکی از بزرگترین اشتباهاتی که والدین و مربیان محترم در امر تنبیه مرتکب می‌شوند، عدم توجه به این نکته است، که به جای ترور عمل شخص، ترور شخصیتی صورت می‌گیرد و ضمن عدم اثرگذاری مطلوب تنبیه، باعث دوری و فاصله گرفتن مرتبی از مربی خواهند شد.

..... نکات مرتبط با تنبیه در مسجد

باید همه موارد فوق را در مورد کودک و نوجوانی که در مسجد اشتباهی انجام می‌دهد، اعمال کرد، اما باید توجه داشت که شاید برخی اوقات، لازم باشد اشتباه فرد را کسی غیر از امام جماعت به او تذکر دهد و یا تنبیهات از طریق شخص دیگری، جز امام جماعت انجام گردد. ضمن اینکه برخلاف تشویق که هر چه عمومی‌تر باشد، بهتر است، تنبیه هر چه مخفی‌تر و خصوصی‌تر باشد، بهتر خواهد بود.

از طرفی بهتر است فرد را در خارج از مسجد، مورد تذکر قرار دهیم، تا خاطره تنبیه در مسجد برای او باقی نماند.

نکته آخر اینکه امام جماعت همواره نقشی پدرانانه دارد. بنابراین باید زود عذرپذیر بوده و به سرعت از تقصیرات افراد بگذرد، تا چهره معنوی و فضای گرم و دلنشین مسجد حفظ گردد.